

Zedenangst is de angst voor het verlies van goede zeden. Het is vaak een latente angst die geactiveerd wordt wanneer men meent afwijkend gedrag te ontdekken. De waarneming en het denken worden vervormd waardoor nuchtere overwegingen niet meer mogelijk zijn. Geruchten en vermoedens verspreiden zich ongecontroleerd, mede als gevolg van de berichtgeving in de media. Het gevolg is een massahysterie.

Dit boek is geschreven naar aanleiding van de vermeende ontucht in Oude Pekela met tientallen kinderen. Aan de hand van de berichtgeving tijdens de affaire en interviews die achteraf met betrokkenen zijn gehouden, reconstrueert de auteur de golven van zedenangst die ruim een jaar aanhielden. Een heldere analyse van een massapsychologisch verschijnsel.

Drs. B. Rossen studeerde aan de *University of Western Australia*. Hij behaalde aldaar de volgende academische graden: *Bachelor of Arts (psychology)*, *Bachelor of Science (human biology)* en een *graduate diploma (education)*. In Nederland studeerde hij af in de massapsychologie aan de Faculteit der Politieke en Sociaal-culturele Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

SWETS & ZEITLINGER

PUBLISHERS

ISBN 90 265 1005 5 NUGI 656

ZEDENANGST

HET VERHAAL VAN OUDE PEKELA
Benjamin Rossen

----- Text continues after this page -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- Tekst gaat verder na deze pagina -----

ZEDENANGST

HET VERHAAL VAN OUDE PEKELA

Benjamin Rossen

UFSIA-BIBLIOTHEEK

03 02 0090350 5

SWETS & ZEITLINGER B.V. AMSTERDAM / LISSE

PUBLISHERS

Ten geleide

Eind juni 1989 vond er in Groningen een internationaal congres plaats over 'Seksuele Kindermishandeling binnen het Gezin'. Op het programma van dat congres stonden ook de namen van twee personen, die een belangrijke rol hebben gespeeld in de zaak Oude Pekela: hoofdofficier van justitie Blok en toegevoegd voorlichter Wachtmeester. Zij hielden een 'workshop' over de effecten van berichtgeving in de media met betrekking tot seksueel geweld.

In eerste instantie zou je denken: zaten die mensen nu wel op het goede congres? Was het immers niet zo, dat het in Oude Pekela ging om seksuele kindermishandeling door onbekende buitenstaanders, in plaats van door gezinsleden? Bovendien is wellicht een van de meest opmerkelijke resultaten van de zeer uitgebreide ondervragingen in Oude Pekela (enkele honderden kinderen, waarvan de meesten vele malen werden onderzocht), dat er geen enkele indicatie van incest boven tafel kwam. Dit staat in opvallende tegenstelling tot de bevindingen van de Nederlandse incest-onderzoek(st)ers, die doorgaans overal met gemak hoge percentages weten te produceren.

In tweede instantie echter kun je heel wel verdedigen, dat de organisatoren een goede greep hadden gedaan door Oude Pekela erbij te betrekken. Immers, uiteenlopende vermoedens inzake het seksueel misbruiken van kinderen hebben tenminste één aspect gemeen: zij leiden gemakkelijk tot *moral panic*.

Laatstgenoemd begrip is door de Australiër Rossen in de hier voorliggende monografie verholandst tot 'zedenangst'. Als we er van uitgaan, dat in het begrip 'zeden' altijd een duidelijk collectief aspect zit, dan heeft Rossen met deze term een aardige bijdrage geleverd tot de woordenschat van de massapsychologie. Maar hij heeft meer gedaan. Gewapend met massapsychologische inzichten, en begiftigd met een grote energie in het naspeuren van getuigenissen en journalistieke feiten, heeft hij een zeer uitgebreid overzicht weten te leveren van de zaak Oude Pekela.

Oorspronkelijk was zijn boek een (onder mijn supervisie geschreven) doctoraalscriptie. Er zijn maar weinig doctoraalscripties, die zich zo vanzelfsprekend tot een publieke monografie laten omvormen. In feite zou de leiding van bovengenoemd congres er dan ook goed aan hebben gedaan Rossen voor een spreekbeurt uit te nodigen. Daarmee is natuurlijk niets gezegd ten nadele van Blok of Wachtmeester; je zou zelfs kunnen stellen, dat justitie en politie zich in de zaak Oude Pekela in het algemeen uitermate prima hebben gevoerd. Maar voor een congres met wetenschappelijke pretenties zou het voor de hand hebben gelegen om de meest ingevoerde onderzoeker erbij te betrekken. Hebben ze dat vergeten, of was hij niet welkom?

Waarschijnlijk het laatste. Het congres was namelijk niet zozeer een plaats om uiteenlopende wetenschappelijke meningen uit te wisselen als wel een gelegenheid om te bespreken hoe (nationaal en internationaal) de seksuele kindermishandeling zou kunnen worden bestreden. Twijfels aan de juistheid van des-

CIP gegevens Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Rossen, B.

Zedenangst. Het verhaal van Oude Pekela / B. Rossen - Amsterdam [etc.]: Swets & Zeitlinger
Met lit. opg.
ISBN 90-265-1005-5
SISO 323.4 UDC [070: 343.54-053.5] (492*9665) NUGI 656
Trefwoorden: zedendelicten; Oude Pekela / zedendelicten en massamedia

Illustratie omslag: Tulp en Partevliet
Ontwerp omslag: Rob Molthoff
Foto's: Chris de Jongh, Bert Verhoeff
Druk omslag: Casparie, IJsselstein
Druk: Offsetdrukkerij Kanters B.V., Alblasterdam
© Copyright 1989 Swets & Zeitlinger B.V., Lisse en B. Rossen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974 St.b.351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemzangen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN 90 265 1005 5
NUGI 656

INHOUD

betreffende diagnoses werden dan ook niet op prijs gesteld. Aldus werd het congres zelf een treffende illustratie van zedenangst. Zoals bij alle massapsychologische verschijnselen geldt: wetenschappers (en andere groepen uit de maatschappelijke bovenlaag) zijn niet bij voorbaat immuun voor verschijnselen van psychische besmetting. Integendeel zelfs – ze zijn vaak extra welkom als woordvoerd(st)ers van heksenjachten en kruistochten; mits, natuurlijk, hun/haar toewijding aan het betrokken geloof ondubbelzinnig vaststaat. Iedere nuance is verdacht.

Zo is ook herhaaldelijk gebleken dat wetenschappers (zoals Rossen), die nuances trachten aan te brengen, zelf worden verdacht. Kritiek wordt bestreden door aanvallen *ad hominem*; als iemand twijfels uit aan de gerechtvaardigheid van kruistochten, dan zal hij of zij zelf wel niet deugen. Je kunt veilig voorspellen dat dit ook het lot zal zijn van Rossens monografie in de handen van nogal wat recensenten. En je kunt slechts hopen, dat er ook een aantal recensenten zal zijn dat gewoon het bewijsmateriaal en de argumentatie weegt. En die zijn niet gering.

Dat zal evenwel niets uithalen betreffende de oordeelsvorming van de gelovige Oude Pekela sekte. Blijkens een verslag in de Haagse Post van 1 juli 1989 is de kwestie inmiddels gestegen tot satanische proporties. Bij wijze van zoenoffer aan de Satan wordt bij nog levende baby's het hart uitgerukt en vervolgens in een gouden kistje begraven. Drie zandbakken in Oude Pekela werden onlangs uitgegraven vanwege dit vermoeden; en toen er letterlijk niets uitkwam, constateerde het huisartsenechtpaar Jonker, dat de hartjes dus elders in Oude Pekela zouden moeten zijn te vinden. Ze dachten dat het zou gaan om baby's van illegale Colombiaanse heroïnehoertjes.

Seks-obsessies aiom. En daarvoor bestaan goede en slechte redenen. Enerzijds is het natuurlijk waar dat kinderen vaak slecht worden behandeld, en in dat kader ook wel seksueel misbruikt worden. Anderzijds zijn vele volwassenen niet in staat om hun eigen seksuele frustraties buiten spel te zetten bij kwesties zoals deze. Ze zien al snel spoken, heksen, satans. Objectiverende analyses zoals die van Rossen zijn daarom uitermate belangrijk.

Maar de zaak is nog niet voorbij. Op 14 juni 1989 verscheen de Californische psychiater Ronald Summit in EO's televisie-actualiteitenrubriek *Tijdsein*. Hij vond de berichten uit Nederland over 'satanisme' alarmerend en in overeenstemming met wat hij zelf in de Verenigde Staten had kunnen constateren. Dus moest het wel waar zijn. Het is te hopen dat het nuchtere relaas van Rossen de Nederlandse samenleving in staat stelt om twee dingen te doen: ten eerste, het probleem van de seksuele kindermishandeling in zijn juiste proporties te zien; ten tweede, het probleem van de ongerechtvaardigde kruistochten op dit terrein beter af te handelen dan in de Verenigde Staten gebeurt.

Juli 1989

Marten Brouwer
Hoogleraar massapsychologie en openbare mening
Universiteit van Amsterdam

<i>Woord vooraf</i>	9
Hoofdstuk 1 - Inleiding	11
Hoofdstuk 2 - Zedenangst in Amerika	23
Hoofdstuk 3 - De verspreiding van geruchten	37
Hoofdstuk 4 - Bewustwording	49
Hoofdstuk 5 - Symbool- en beeldvorming	63
Hoofdstuk 6 - Overdrijving en verdraaiing	71
Hoofdstuk 7 - Versterking van rolpatronen	91
Hoofdstuk 8 - Signalen van seksueel misbruik	99
Hoofdstuk 9 - Ondervraging als leerproces	109
Hoofdstuk 10 - Verbreiding	137
Hoofdstuk 11 - Doorwerking	145
Hoofdstuk 12 - Kruistocht in Oude Pekela	163
Hoofdstuk 13 - Uitdoving?	201
<i>Bijlage 1 - Bronnen</i>	213
<i>Bijlage 2 - Noten</i>	217
<i>Literatuur</i>	222

Woord vooraf

Aan velen ben ik dank verschuldigd voor de bijdrage die zij, in verschillende vorm, aan dit boek hebben geleverd. Ik denk daarbij aan de inwoners van Oude Pekela en vele anderen, die mij informatie hebben verstrekt en van advies hebben gediend. Zij allen hebben hun aandeel geleverd in de ontwikkeling van de ideeën voor dit boek.

In het bijzonder wil ik bedanken: Jan Schuijer en Yt de Wolf voor hun praktische ondersteuning; Prof. dr. Marten Brouwer voor zijn begeleiding; Jan Schuijer, Bob Ferguson, Hanneke Verloop, Marien Abrahamse, Sebes Zevenhuizen, Albert Jan Smidt, Fred Mulder en Wim Joosten voor hun medewerking en het grondig doorlezen van het manuscript en hun kritiek; Elly en de kinderen voor hun geduld en morele steun.

Mei 1989

Benjamin Rossen

Hoofdstuk 1

Inleiding

Oude Pekela is een dorp met achtduizend inwoners. Het ligt in het noorden van Nederland, bij de Duitse grens. Toen de strokartonindustrie twintig jaar geleden in elkaar stortte, bleef er voor de bevolking niets tastbaars over. Dit leidde bij de langdurig werklozen tot het ontstaan van een subcultuur die gekenmerkt werd door hopeloosheid en wrok. De acties onder leiding van de communist Fré Meis en het protest tegen de toenmalige burgemeester, Sake van der Ploeg, kregen veel aandacht van de media. Door dit protest werd de burgemeester uiteindelijk gedwongen zijn ambt neer te leggen. De manier waarop deze gebeurtenissen in de pers werden weergegeven, wekte de indruk dat er in Oude Pekela grote politieke en sociale onrust heerste. In feite verschilt Oude Pekela echter niet zo veel van andere dorpen in de Groningse veenkoloniën. Als er al onrust was, dan werd dit veroorzaakt door een minderheid. Het negatieve beeld is veeleer een mythe, geschapen door de media, dan werkelijkheid. De doorsnee bewoner van Oude Pekela verschilt niet van de gemiddelde Nederlander en zijn leefpatroon is typisch burgerlijk en voorspelbaar.

In het weekend van 2 en 3 mei 1987 speelden twee jongetjes uit Oude Pekela, de vierjarige Pieter* en de vijfjarige Joost*, seksspelletjes met elkaar in de bosjes. Mogelijk waren er ook nog andere kinderen uit de buurt bij betrokken. Tijdens hun spel stak een van hen een takje in de anus van de ander. Later bleek dat er kleine wondjes waren ontstaan. Deze gebeurtenis was aanleiding tot een geweldig schandaal over vermeende seksuele kindermishandeling. Men beweerde dat tientallen kinderen ontvoerd en seksueel misbruikt waren voor de vervaardiging van sadomasochistische pornografie. Er deden overdreven en angstaanjagende verhalen de ronde, die binnen een paar weken hun weg vonden naar de nationale media. Opnieuw werd Oude Pekela afgeschilderd als een plaats die door schandalen en sociale onrust wordt verscheurd. Lang niet iedereen zal willen geloven dat zo'n betrekkelijk onbetekenende ge-

* Namen van direct betrokkenen zoals ouders en kinderen zijn ter bescherming van hun privacy veranderd.

beurtenis zo'n grote opschudding heeft kunnen veroorzaken. De veronderstelling dat er toch meer gebeurd moet zijn, ligt voor de hand: waar rook is, is vuur. Maar hiermee wordt miskend dat de gebeurtenissen in Oude Pekela zich afspeelden tegen de achtergrond van een in het hele land toegenomen angst voor seksueel misbruik van kinderen, en niet in de laatste plaats voor misbruik door handelaren in kinderporno. Deze 'zedenangst', een vaak latente angst voor een zelden tastbare bedreiging van fundamentele bestaanszekerheden, is een krutvat dat maar een klein vonkje nodig heeft om tot ontploffing te komen. Zulke explosies nemen de vorm aan van massahysterie, die zich ook rond Oude Pekela heeft voorgedaan. Fred Mulder, rechercheur bij de Groningse gemeentepolitie, afdeling Zedenzaken, heeft dit als volgt onder woorden gebracht:

„Ik geef u op een briefje: als ik morgen hier in Groningen een Oude Pekela wil hebben, dan kost me dat drie uur. Eén wijk helemaal op de kop. Want dan ga ik naar de school toe. En dan vertel ik die leraar, liefst van de kleuterklas, dat er ontucht gepleegd is met een hele hoop kinderen in de klas. Dan geef ik u op een briefje dat dat op het eind van de dag al zo is. Zo werkt dat namelijk.”¹⁸⁰

Iemand die als autoriteit wordt beschouwd, wordt geloofd. De zedenangst krijgt een tastbaar object om zich op te richten: de veronderstelde ontuchtplegers. Een kettingreactie van geruchten en vermoedens komt op gang, waartegenover nuchtere beschouwingen weinig meer kunnen utruchten. In Oude Pekela waren het twee huisartsen die de zaak op gang brachten. De burgemeester van Oude Pekela, A.J. Smidt, vertelt hierover:

„Wat wij op dat moment niet goed ingeschat hebben, is dat er door het echtpaar Jonker met een gigantische inzet continu ouders werden bezocht en bewerkt. Er zijn verhalen - en daar zijn getuigen voor - van mensen waar Jonker kwam en, alsof hij de politie is, zei: 'op basis van mijn onderzoek is jullie kind ook betrokken.' En die ouders zeiden: 'nou ja, en wanneer moet dat dan geweest zijn?' 'Toen en toen', zei Jonker, waarop de vader zei: 'dat kan helemaal niet. Dat kind was de hele dag bij me. Ik was met m'n oprit bezig. De hele dag was hij bij me.' Waarop Jonker zich omdraaide en wegging en bij de deur zei: 'en toch was hij erbij betrokken!'”¹⁸⁰

Doel

Het is niet de opzet van dit boek het raadsel van Oude Pekela te ontrafelen. Dat was de taak van politie en justitie. Zij hebben inderdaad na drie dagen onderzoek het 'misdrijf' kunnen oplossen. Maar het verdere onderzoek, aangewakkerd door de massahysterie en politieke druk van bovenaf, duurde nog bijna anderhalf jaar. Het was een politieke schijnvertoning waar politie en justitie

weinig controle meer over hadden. Los van het feit dat er flink wat gemeenschapsgeld aan werd verspild, leidde het tot de sociale ontwrichting van Oude Pekela en tot ongerustheid en spanning in het gehele land.

Nu het justitieel onderzoek is afgesloten kan men afstand nemen van de gebeurtenissen en is een reconstructie mogelijk. De bedoeling van dit boek is te beschrijven hoe mensen in de zaak Oude Pekela reageerden op de aantijgingen en ontkenningen, en tevens om te laten zien hoe de formele en informele informatiestromen vorm gaven aan de berichtgeving. Het tracht aan te tonen hoe angst het menselijk waarnemen en denken vervormde. De vraag wordt gesteld hoe het mogelijk was dat een onbeduidende gebeurtenis zo'n wijdverspreide massahysterie teweeg kon brengen. De bevindingen van politie en justitie op zich zijn voor deze analyse van ondergeschikte betekenis.

In gevallen van massahysterie blijken de feiten immers een heel kleine rol te spelen. Of kinderlokkers en pornografen al dan niet actief zijn geweest, is van weinig invloed op de manier waarop mensen reageren. We zien dit in een aantal bijna identieke gevallen, zoals de Haariemse affaire (hoofdstuk 7) en de affaire-Venhuizen (hoofdstuk 13), waar seksuele activiteiten tussen volwassenen en kinderen werden ontdekt, maar waar de mythevorming weinig aandacht schonk aan wat er in werkelijkheid was gebeurd. In al deze gevallen zien we dezelfde vorm van massahysterie als in Oude Pekela. De meeste reacties waren gebaseerd op wat de mensen dachten dat er gebeurd was, of wat zij dachten dat er gebeurd zou kunnen zijn, of wat zij wilden geloven.

Bronnen

De gedachten en motieven van mensen zijn natuurlijk niet direct toegankelijk voor wetenschappelijk onderzoek. Datgene wat gezegd en gedaan is tijdens de affaire Oude Pekela, voorzover vastgelegd, is nu echter openbare informatie. De media speelden een belangrijke rol bij het verkrijgen van verklaringen en bij het registreren en rapporteren van de gebeurtenissen. Er bestaan nog andere documenten, zoals brieven, rapporten en politieke verklaringen. In de loop van het vooronderzoek voor dit boek zijn urenlange interviews op de band opgenomen. Deze vormen eveneens een concreet archief. Al deze documenten te zamen vormen het ruwe materiaal voor de in dit boek beschreven analyse.

Dit project zou minder interessant geweest zijn als het geleid zou hebben tot een eenvoudige compilatie van het materiaal en het navertellen van de zaak Oude Pekela. Dit boek beoogt meer. Het biedt namelijk een theoretisch kader en een interpretatie van het materiaal. De 'zedenangsttheorie' en de rol die massahysterie in dit verband speelt, vormen het fundament dat gebruikt zal worden om de tegenstrijdige verklaringen van de kinderen, hun ouders en de ambtenaren van Oude Pekela te interpreteren. Deze theorie is gebaseerd op de theorie van de *morat panic* van Stanley Cohen (1972).

Het plaatst ook de meningen van intellectuelen en de bemoeienis van bepaalde

groeperingen en sommige moraalridders in een helder daglicht. Vrijwel alle kranten schreven ten tijde van de zaak Oude Pekela over de affaire. Daar waar een vergelijking kon worden getrokken met de berichtgeving in NRC Handelsblad, Trouw en De Volkskrant, waren de sensationisering en verdraaiing van feiten bij sommige andere kranten heel duidelijk. In een poging de gebeurtenissen te reconstrueren, is bij voorkeur gebruik gemaakt van citaten en feiten zoals deze door de betrouwbaardere bronnen, zoals NRC Handelsblad, werden gepubliceerd of waar dezelfde informatie in meer dan één bron werd gevonden. Veel citaten uit De Telegraaf en Vrij Nederland lieten zien hoe de pers kans zag een collectieve mythe te ontketenen. Hoewel al het materiaal op sleutelwoorden werd geanalyseerd en in de data base is ingevoerd, werd uiteindelijk maar een betrekkelijk klein percentage voor dit boek gebruikt (zie bijlage 1).

Toch is dit boek ook een compilatie. Hoewel het materiaal natuurlijk werd geselecteerd en opnieuw geordend, kan het beschouwd worden als een archief van de affaire Oude Pekela, gezien door de ogen van de pers. Het verhaal van Oude Pekela gaat niet over kindertokkers. Er waren namelijk geen kindertokkers. Het is een verhaal over wat mensen vertelden en hoe de pers dit voor het publiek 'bewerkte'. In het boek zijn veel citaten opgenomen waardoor de lezer dichter bij de oorspronkelijke bronnen komt.

Onderstroom van angst

Oude Pekela is geen op zichzelf staand geval, maar één enkele gebeurtenis in een grotere maatschappelijke beweging. Uitbarstingen van massahysterie, zoals in Oude Pekela, worden begrensd door tijd en ruimte. De theorie van de zedenangst daarentegen heeft betrekking op maatschappelijke en massapsychologische processen die zich over een langere periode uitstrekken. Ze poogt te verklaren welke factoren ten grondslag liggen aan de angst die achter massahysterie schuilgaat. Zedenangst kan het beste worden omschreven als een onderstroom van angst, die de menselijke waarneming verdraait en van tijd tot tijd tot uitbarstingen leidt. Anders gezegd: de hysterische uitbarstingen vormen de bedrijven van het toneelstuk dat 'Zedenangst' heet.

Met zedenangst wordt niet bedoeld dat mensen bang zijn voor zeden, maar dat zij bang zijn voor het verlies van goede zeden. Gesteld kan worden dat zedenangst een blijvend kenmerk is van culturen met een moreel zelfbewustzijn. Nadat de mens, zoals beschreven door Rousseau, zijn primitieve onschuld had verloren, ging hij op zoek naar algemene regels die de grens moesten aangeven tussen acceptabel en niet-acceptabel gedrag. Daardoor ontstond echter tevens de angst voor overschrijding van deze grenzen en voor de sociale ontwrichting die daar naar verwachting door zou ontstaan. Dit is natuurlijk een vereenvoudigde voorstelling van zaken. In grote lijnen echter loopt de tendens om steeds meer grenzen, waarden en normen vast te stellen en sneller bepaalde zaken als

afwijkend te bestempelen, parallel met de ontwikkeling van een geletterde 'bourgeoisie' en het streven naar een burgerlijke leefwijze.

Met de opkomst van de 'kleine burgerij', die steeds meer maatschappelijke invloed krijgt, wordt het streven naar fatsoen en onberispelijkheid in het dagelijks leven steeds belangrijker. Afwijkend gedrag vormt daarbij een bedreiging voor de orde en regelmaat, die kenmerkend waren geworden voor de 'bourgeoisie', en wordt eerder opgemerkt. Naarmate de de strijd voor rust en orde bewuster wordt, neemt de angst toe.

Die angst komt in golven. In iedere golf manifesteert zich een nieuwe bedreiging in de vorm van afwijkend gedrag of een afwijkende ideologie. Zo'n golf breidt zich langzaam uit en het afwijkende gedrag wordt het voorwerp van de collectieve fantasieën. De oude mythen, die de volksduivel van een eerdere golf beschrijven, worden opnieuw verteld en aangepast en vormen zo het kader voor de nieuwe volksduivel.

Het McCarthy-tijdperk in de Verenigde Staten is een bekend voorbeeld van een dergelijk proces. In die periode werden de communisten bestempeld als volksduivels. Er werd hetzelfde over hen verteld als eeuwen daarvoor over heksen. Zij werden ervan verdacht grote netwerken te bezitten die tot ver over de nationale grenzen reikten. Zij werden als een grote bedreiging voor de maatschappij gezien. In wezen echter werd de Amerikaanse maatschappij veel meer bedreigd door haar eigen angsten dan door de communisten. Maar slechts weinig mensen zagen dat in die tijd.

Een voorbeeld van de hedendaagse volksduivel is een volwassene die de grenzen van maatschappelijk geaccepteerd gedrag met kinderen overschrijdt door seksuele relaties met kinderen aan te gaan. Een reclasseringsambtenaar van Parkhurst Prison, Engeland, maakt gebruik van beelden uit de anticommunistische mythe wanneer hij steit dat pedofielen „net als terroristen, cellen in al onze grote steden vormen”.¹ De formule van zedenangst uit vorige decennia herhaalt zich in de huidige zedenangst in Engeland rond homoseksualiteit en pedofilie.

In iedere golf van zedenangst voltrekt zich een groot aantal processen. De volksduivels mogen dan verschillend zijn, de processen blijven dezelfde. Bij nadere analyse van het mechanisme van de zedenangst blijkt dat de gezamenlijke overtuiging, die de grondslag voor de angst vormt, door de latent aanwezige ongerustheid wordt gevoed en zich uiteindelijk ontplooft door uitbarstingen van massahysterie en een collectieve verstandsvijandigheid. De mythe groeit slechts langzaam; soms in een aantal jaren, soms ook is er een generatie of langer voor nodig. Maar uiteindelijk leidt mythevorming ertoe dat mensen gaan geloven in de meest verbazingwekkende, doch totaal ongefundeerde beweringen. Dit proces van mythevorming gaat met kleine stapjes, maar met iedere stap wordt het beeld van de volksduivel bedreigender en de neiging om te reageren op de volksduivel die men meent waar te nemen, groter. Elke stap is er één dichter bij de waan en legt de basis voor het nemen van de volgende.

Een dergelijk proces vond plaats in het vooroorlogse Duitsland met betrekking tot de joden. De anti-joodse propaganda begon met een theorie over genetische inferioriteit, die leidde tot de mythe dat joden een soort monsters waren, die zelfs niet het recht hadden op een menselijke status. In propagandafilms lieten de nazi's scènes zien, waarin bij voorbeeld een aantrekkelijke blondine wordt gemarteld en verkracht door goed georganiseerde bendes joodse jongeren. Op school werden de germaanse kinderen gewaarschuwd voor de joden. Er werden pamfletten gedrukt en verspreid waarop joden stonden afgebeeld als stereotiepe kindertokkers, compleet met grijze regenjas en verfoeilijke motieven. Ook voor volwassenen had men een verhaal klaar: joden zouden internationale netwerken bezitten en er zou een joodse samenzwering bestaan om zich meester te maken van het wereld-bankstelsel. Evenals de meeste racistische stereotiepen, waren de beschrijvingen innerlijk volkomen tegenstrijdig. Aan de ene kant werd gezegd dat joden intellectueel inferieur waren, terwijl zij aan de andere kant als bedrieglijk sluw werden afgeschilderd. Nadat deze zedenangst ongeveer vijf jaar officieel was gepropageerd, kwam de weg vrij voor het openlijk piegen van gruwelijkheden tegen de joden, zonder dat het publiek ertegen in opstand kwam. De Nederlanders daarentegen, die met het doelwit van deze propaganda waren geweest, waren in het algemeen echter geschokt door het feit dat Duitse soldaten de joden hier zo wreed konden behandelen.

Heksenvervolgning

Op een bepaald moment in de ontwikkeling van een nieuwe golf van zedenangst, een golf die lang onopgemerkt kan aanzwellen, wordt het fenomeen ineens snel zichtbaar in de vorm van uitbarstingen van massahysterie. Angst voor de algemeen opgemerkte bedreiging kan een reactie veroorzaken die nog meer angst opwekt, waardoor het gevaar als nog groter wordt ervaren. Dit spiraaleffect, dat plotseling schijnt op te kunnen duiken, kan tot spontane uitbarstingen van woede en algemene verontwaardiging leiden. Gevallen waarin men voor eigen rechter gaat spelen, zoals dat destijds bij heksenjachten gebeurde, zijn niet ongebruikelijk.

In tegenstelling tot de algemeen heersende opime kwam heksenvervolgning niet in de middeleeuwen voor. Wel werden meer zichtbare groepen, zoals leprozen en joden vervolgd, maar minder georganiseerd en meer sporadisch. Heksenjacht is een modern verschijnsel. Pas sinds de opkomst van de burgerij duiken er verhalen op over heksenvervolgning. Vóór de uitvinding van de boekdrukkunst heeft het verschijnsel trouwens niet plaatsgevonden. Pas door de publikatie van de *Heksenhamer* (1487) geschreven door Heinrich Institoris en Jakob Sprenger, precies vijfhonderd jaar voor de zaak Oude Pekela, ontstond onder de intelligentsia en de opkomende burgerij van de westerse maatschappij een wijdverbreide angst voor zwarte kunst en duivelverering. Men kon in het boek lezen hoe men heksen kon herkennen en van hekselijk verdachte personen moest on-

dervragen. Het was met name door dit boek dat regelmatig terugkerende golven van heksenvervolgning in de daaropvolgende eeuwen plaatsvonden.

Er zijn structurele parallellen te trekken tussen de *Heksenhamer* en de hedendaagse publikaties over 'signalen van incest', en boeken zoals het *Lanning Report*. Die parallellen zijn niet toevallig. Soms is niet alleen de logica, maar ook de strekking hetzelfde. Het *Lanning Report* is een actueel F.B.I. document uit 1987, dat aangeeft hoe pedofiele karakteristieken herkend kunnen worden. De feitelijke titel luidt: *Child Molesters: A Behavioral Analysis*. Het is een typologie van 'misdadigers', die nauwelijks het niveau van *Readers Digest* haait en bevat dezelfde tegenstrijdige logica als een willekeurig handboek voor heksenvervolgning. In dit boek, en in soortgelijke Amerikaanse 'studies' worden pedofielen omschreven als maatschappelijk onvolwaardige personen, die een lage dunk van zichzelf hebben en niet in staat zijn relaties aan te gaan met hun leeftijdgenoten. Daarnaast zouden zij ook nog over een internationaal netwerk voor onderlinge kinderhandel en uitwisseling van kinderpornografie beschikken. Deze handleiding, die pretendeert een psychologische studie te zijn, is van laag wetenschappelijk gehalte (Schuijjer, 1989). De publikatie ervan en de verspreiding over vrijwel alle Amerikaanse politiebureaus, heeft niettemin grote invloed gehad op het ontstaan van de huidige zedenangst in de Verenigde Staten.

Na de eerste uitbarstingen van massahysterie volgen er meer. Er ontstaat een wijdverspreide kettingreactie. Een voorbeeld van zo'n kettingreactie die uit zedenangst voortvloeit, wordt door Tielman (1982) als volgt beschreven:

„In de achttiende eeuw keert het tij en de wereldmacht der Republiek taant zienderogen. Dat blijkt ook uit de voor Nederland ongunstige afloop van de vredesonderhandelingen in Utrecht (1713). Bij die gelegenheid confronteren buitenlandse diplomaten de Nederlandse samenleving met openlijker homoseksueel gedrag dan zij daarvoor ooit heeft meegemaakt. Hier ligt vermoedelijk mede de oorsprong van het woord 'Utrechtenaar' in de betekenis van homoseksueel (Van Dale). Nu komen een aantal factoren elkaar versterken: de door het calvinisme strenger nageleefde zedenleer en de bekender geworden bijbelteksten over Sodom; de toegenomen maatschappelijke onzekerheid en de gestegen werkloosheid; de aantasting van de dijken door de paaiworm, hetgeen als een straf van god wordt gezien; de eerder genoemde openlijk confrontatie met homoseksueel gedrag van buitenlandse diplomaten; en de door predikanten ingezette aanval op de 'helsche boosheit of grouwelyke zonde van Sodomie', die slechts doelmatig bestreden kan worden door de meest 'afschouwelijke' straffen, omdat anders geheel het volk door god gestraft zou worden gelijk Sodom.

De koster van de Utrechtse dom ontdekt januari 1730 dat de sodomieten een geheime ontmoetingsplaats hebben te midden van de resten van de gedeeltelijk ingestorte kerk. De bedrijvers van het 'vuyle werck' en het 'Wilhelmus door de vuyst' worden opgepakt, waaronder ene Zacharias Wilsma, een

voormalig soldaat. Deze Wilsma blijkt de 'aldergrootste sodomiet': zijn bekenenissen maken het Utrechtse gerecht duidelijk dat er een groot sodomistisch netwerk bestaat waarbij zelfs vele vooraanstaanden betrokken zijn. Er treedt een sneeuwbal-effect op: vele beschuldigen doen weer nieuwe beschuldigingen. Vanuit Utrecht worden brieven gestuurd naar rechtbanken in andere steden, waar vervolgens de jacht op sodomieten eveneens wordt geopend.

De gerechtelijke vervolging begint op 22 februari 1730 in Utrecht, slaat op 22 mei over naar Amsterdam en breidt zich uit over: Den Haag (12 juni), Zutphen (19 juni), Haarlem (24 juni), Kampen (29 juni), Delft (1 juli), Zwolle (9 juli), Groningen (17 juli), Schieland (14 augustus), Naarden (30 augustus), Voorburg (8 september), Leeuwarden (30 september) en dan lijkt het alsof deze golf tot staan komt. Er hebben dan nog enkele berechtingen plaats in 1731 in Woerden (3 januari), Middelburg (23 mei) en Vianen (27 augustus). Daarna vindt de vervolging dan zijn inderdaad 'afschouwelijke' dieptepunt in het berucht geworden monsterproces te Faan bij Groningen op 24 september 1731, waar 22 mannen en jongens van 14 tot 54 jaar gewurgd en verbrand worden. In totaal worden 289 personen vervolgd, van wie de meesten worden verbannen. Ook worden velen gewurgd en verbrand. Andere straffen zijn ophanging, roosteren, onthoofding en verdrinking. Opmerkelijk is dat vooral hooggeplaatsten zich aan de berechting weten te onttrekken."

Met hun beelden en mythen kleuren de golven van angst de decennia. Mensen die zich volledig door massahysterie laten meeslepen, zien door hun zedenangst niet hoe kunstmatig en opgeblazen hun waarneming van het afwijkende en bedreigende is. Zij beseffen evenmin hoe misplaatst hun gedrag is. In hun ogen is het gevaar reëel en ligt het voor de hand dat zij in actie moeten komen.

Stadia

Zedenangst verloopt in zeven stadia:

Zedenangst begint met BEWUSTWORDING. Tijdens deze fase worden mensen zich meer bewust van bepaalde vormen van afwijking. De afwijking, die in de meeste gevallen altijd al in een onschuldige vorm aanwezig was, wordt opnieuw gedefinieerd als iets bijzonders en bedreigends. (hoofdstuk 4)

SYMBOOLVORMING vindt plaats wanneer een aantal opvallende kenmerken van het afwijkende gedrag of van het afwijkende individu worden geïdentificeerd als essentiële eigenschappen van die afwijking. De symbolen zijn in staat om uit zichzelf een emotionele respons teweeg te brengen. (hoofdstuk 5)

OVERDRUIVING en VERDRAAIING van de informatie ontstaan wanneer de achtergrondangst bevestiging vindt in de algemene verbeelding. Er vindt geen objectieve beoordeling meer plaats van zowel de formele als de informele informatiestroom. Er ontstaat een nog sterkere neiging het afwijkende individu als

stereotype van de volksduivel te definiëren. (hoofdstuk 6)

VERSTERKING VAN ROLPATRONEN doet zich voor als mensen de mythe van de zedenangst gaan vertalen naar gedragspatronen. Het afwijkende individu gaat steeds meer op de volksduivel lijken. Ten tijde van massahysterie vindt een versterking van de rolbevestiging plaats: degene die afwijkt wordt afwijkender, het slachtoffer wordt meer slachtoffer en de held wordt heldhafter. (hoofdstuk 7)

VERBREIDING is het proces waarbij de oorspronkelijke gebeurtenis of de oorspronkelijk waargenomen afwijking wordt gekoppeld aan andere afwijkende gedragingen. Er worden bijvoorbeeld verbanden gelegd tussen kinderporno, verkrachting, incest, drugs, de maffia en corruptie op regeringsniveau en... ten slotte denkt men dat door deze nieuwe bundeling van duivelse machten de hele samenleving wordt bedreigd en op zijn kop wordt gezet. (hoofdstuk 10)

DOORWERKING vindt plaats als de hysterici een kruistocht gaan voeren. In deze fase ontstaan er, als antwoord op de ontstane paniek, structurele veranderingen in de maatschappij. Dat kan betekenen dat er nieuwe organisaties worden gevormd of dat er nieuwe wetten worden gemaakt. Het kan zelfs inhouden dat de grondwet van een land wordt gewijzigd. (hoofdstuk 11 en 12)

UITDOIVING betekent dat de zedenangst afneemt en de samenleving haar aandacht richt op nieuwe volksduivels. Er bestaat echter geen enkele garantie dat de zedenangst inderdaad zal verminderen. Meer dan een kwart eeuw na de periode McCarthy sprak de Amerikaanse president nog steeds over 'the evil empire' toen hij de Sovjet Unie bedoelde. Dat 'boosaardige' leefde waarschijnlijk meer in de verbeelding van sommige Amerikanen dan dat het in werkelijkheid bestond. (hoofdstuk 13)

De zeven genoemde stadia lopen echter in elkaar over; in werkelijkheid is zedenangst een complex en chaotisch verlopend proces. Symboolvorming bij voorbeeld is ook een belangrijk element van de bewustwordingsfase en draagt bij aan de versterking van de waargenomen afwijking. De categorieën zijn daarom niet exact af te bakenen en de chronologische volgorde die hier gesuggereerd wordt, is slechts een vereenvoudiging van het werkelijke proces, waarin de meeste aspecten van zedenangst zich tegelijkertijd afspelen.

Op een bepaald moment in de ontwikkeling van zedenangst ontstaan kritieke situaties die worden veroorzaakt door het waarnemen van al dan niet feitelijk afwijkend gedrag. Bij massahysterie staat de gezamenlijke overtuiging dat de bedreiging bestaat centraal, en niet noodzakelijkerwijs de feitelijkheid ervan. De zaak Oude Pekela is een duidelijk voorbeeld van massahysterie die uitbreekt als gevolg van zedenangst met betrekking tot incest, seksueel misbruik en kinderporno, dat het wereldfenomeen van de jaren tachtig lijkt te zijn. Voor een beter begrip van het verschijnsel zedenangst zouden meerdere gevallen van het uitbreken van massahysterie moeten worden geanalyseerd. In dit boek zal de aandacht echter voornamelijk worden gericht op de affaire Oude Pekela. Deze zaak is namelijk een uitstekende afspiegeling van de rampzalige gebeurtenis-

sen die de hedendaagse zedenangst karakteriseren. Wel zal een aantal vergelijkingen met andere zaken worden getrokken. De lezer mag niet het idee krijgen dat de zaak Oude Pekela uniek is.

Massahysterie

Het gebruik van het woord 'massahysterie' kan, voor diegenen die niet bekend zijn met het massapsychologische begrip, nogal misleidend zijn. Misschien schieten er beelden door het hoofd van mensen die, in algehele staat van razernij en met schuim op de mond, rondspringen en flauwvallen. Dát wordt in elk geval niet bedoeld. De definitie die hier gebruikt wordt, is van Smeiser (1963) en is ontwikkeld uit diens theorie over collectief gedrag.

Massahysterie heeft betrekking op collectief gedrag als reactie op een pseudo-crisis die voortvloeit uit een gezamenlijke overtuiging dat een ramp is geschied en de daarmee samenhangende angst. Het uiterlijk gedrag van mensen kan de indruk wekken dat zij heel rationeel bezig zijn: er worden vergaderingen belegd om de waargenomen crisis te bespreken; er worden plannen gemaakt en verklaringen afgelegd. Zolang de waarnemer ook in de crisis gelooft, zal hij niet gemakkelijk onderkennen dat er van massahysterie sprake is. In die zin verschilt zo'n ramp dan ook wezenlijk van een natuurramp. Cohen (1972) legt uit dat natuurrampen worden gekenmerkt door werkelijke gebeurtenissen, veelal zonder waarschuwing vooraf. Rampen die aanleiding geven tot massahysterie worden daarentegen gekenmerkt door geruchten over gebeurtenissen, die zijn voorafgegaan door tal van waarschuwingen en voorspellingen, en die een psychologische opbouw hebben.

Nadat gedurende een bepaalde periode de psychologische factoren zich hebben opeengestapeld, wordt toenemend overdreven gedrag acceptabel. Zo liet dr. Gerrit Mik, psychiater in ruste, die door justitie was ingeschakeld om te helpen bij het scheiden van feiten en fantasie in de verhalen van de kinderen van Oude Pekela, zich meeslepen door de massahysterie en verklaarde: „Ik sta verstomd. Het houdt me dag en nacht bezig. Ik droom erover.”²

Mensen die zijn visie op het gebeurde deelden, vonden zijn gedrag niet pathologisch. Dr. Mik had inderdaad geen schuim op de mond. Maar hij beweerde dat de mensen in Oude Pekela al evenmin hysterisch waren, want: „... ze gedragen zich veel te correct. Ze geven geen grote bek, ze springen niet uit hun vel.”²

Los van het feit dat deze conclusies niet geheel nauwkeurig zijn – in Oude Pekela waren er mensen die zich wel degelijk openlijk hysterisch gedroegen – onthullen zij een gebrek aan inzicht in het fenomeen en suggereren dat dr. Mik zelf ook het slachtoffer zou hebben kunnen zijn van de collectief heersende waanideeën. In uiterst extreme gevallen komt, zoals eerder omschreven, uitzinnig gedrag voor, maar niemand bestempelt dat als zodanig.

Het collectieve angstgevoel, aangeduid als zedenangst, dat smeult tussen de re-

gelmatig terugkerende uitbarstingen van massahysterie, kenmerkt zich nooit door uitzinnig gedrag en uit zich meestal slechts in een verdraaiing van begrip en waarneming.

Deze theorie over massahysterie biedt een goede basis voor het analyseren van het begrip 'zedenangst'. Het is geen voorspellende theorie. Hoewel in iedere golf van zedenangst dezelfde processen aan te wijzen zijn, vormen de zeven categorieën geen 'natuurwet'. Wanneer de fase van bewustwording begint, is er geen reden om aan te nemen dat noodzakelijkerwijs het stadium van versterking van rolpatronen volgt. Het proces leidt ook niet altijd tot grote uitbarstingen van massahysterie. Het is echter ook mogelijk dat de golf onvoldoende wegeeft en dat als gevolg van de zedenangst de ene na de andere ramp plaatsvindt. Sinds 1980 zijn er in de Verenigde Staten honderden 'Oude Pekela's' geweest en berichten over ontucht en incest hebben in dat land gezorgd voor duizenden kleine crisissituaties. Hoewel Hechler (1988) spreekt over een *backlash* is er geen aanwijzing dat de zedenangst in Amerika afneemt.

Zedenangst in Amerika

Zedenangst voor ontucht met minderjarigen en pornografie kent in de Verenigde Staten een langere geschiedenis dan in Nederland. In de loop der tijd zijn al verschillende golven over Amerika heen gespoeld. Een ervan ontstond na het uitbreken van een absoluut uit de lucht gegrepen golf van massahysterie rondom 'de vermiste kinderen'. Foto's van deze kinderen werden op de verpakking van allerlei alledaagse huishoudproducten afgedrukt. Via televisiespots werd de aandacht op de zaak gevestigd, burgers vormden actiegroepen en er werden nieuwe wettelijke maatregelen afgekondigd. In Washington, D.C. werd het *National Center for Missing and Exploited Children* opgericht. Uiteindelijk bracht een eenvoudige analyse aan het licht dat de mythe rond de vermiste kinderen was ontstaan door het over het gehele land uitbreken van een golf van massahysterie, waarvoor vrijwel geen grond aanwezig was geweest. Deskundigen kwamen tot de conclusie dat 95 procent van deze kinderen tot de groep weglopers behoorde. Zij keerden meestal binnen drie dagen weer bij hun ouders terug. Daar komt bij dat vier procent van deze categorie vermisten door hun eigen ouders waren ontvoerd, als laatste strohalm in een rancuneus gevecht om de voogdij. Hoogstens één procent van alle vermiste kinderen was door vreemden ontvoerd. In december 1985 stonden 53 onopgeloste gevallen bij de FBI geregistreerd. (Schneider, 1986)

Nog steeds prijken echter de foto's van zogenaamd vermiste kinderen op het melkpak op de ontbijttafel van de meeste Amerikanen. Jaren nadat sommige kinderen al waren teruggevonden, stond hun foto nog steeds op het melkpak. Op deze manier een beroep doen op de bevolking is misleidend en dient geen enkel zinvol doel; het verspreidt alleen maar onnodige angst. Nog steeds denken veel Amerikanen dat duizenden kinderen jaarlijks door onbekenden worden gekidnaptd.

Weinig gevoel voor geschiedenis

Een steeds terugkerend kenmerk van zedenangst is de gedachte dat er iets nieuws gebeurt. Voor veel mensen schijnt de geschiedenis niet verder terug te gaan dan twee generaties. Terwijl men zich heel duidelijk de door grootouders vertelde verhalen en overgeleverde opvattingen herinnert, schijnt alles wat zich voor die tijd heeft afgespeeld verdwenen te zijn in de abstractie van geschiedenislessen uit de schooltijd.

Het is opvallend hoe weinig gevoel voor de geschiedenis wordt tentoongespreid in tijden van zedenangst. Het is toch op zijn minst enigszins naïef om te denken dat de instincten en gedragspatronen van onze soort plotseling kunnen veranderen en een nieuw tijdperk kunnen inluiden waarin, als nooit tevoren, kidnapping, incest en seksueel misbruik van kinderen op grote schaal voorkomen.

De thans heersende zedenangst is in feite een oude hysterie, alleen in een andere verpakking. De paniek die aan het eind van de negentiende eeuw rond masturbatie ontstond, was op dezelfde logica gebaseerd en bevatte veel dezelfde elementen als eerdere goiven van massahysterie. Het was een algemeen verbreide opvatting dat kinderen die masturberen blind zouden worden, of dat zij een bochei zouden krijgen, of dat zij zwakzinnig zouden worden. Het verlangen naar masturberen werd toegeschreven aan degeneratie, een verklarend concept dat weliswaar een wetenschappelijk tintje werd gegeven, maar waarvoor geen enkele wetenschappelijke basis bestond.

Degeneratie

Het begrip 'degeneratie' is typisch een interpretatie die voortkomt uit zedenangst, en is afgeleid van een populaire biologische theorie: genetische degeneratie zou een reeks psychologische pathologieën veroorzaken, onder andere de neiging tot criminaliteit en homoseksualiteit; deze twee laatste verschijnselen zouden met elkaar verband houden. Degeneratie werd tevens geassocieerd met lagere morele waarden. Ook het feit dat iemand tot de arbeidersklasse behoorde zou een rol spelen. De moleculaire biologie bestond toen nog niet, waardoor een dergelijke etiologie (leer der oorzaken) niet kon worden bewezen, noch kon worden weerlegd. Uiteindelijk leidde de verspreiding van dit soort ideeën ertoe dat bepaalde groepen veroordeelden en zwakzinnigen werden gesteriliseerd. De theorie van de degeneratie legde de basis voor de nationaal-socialistische leer.

In onze tijd gelooft niemand meer dat de gezondheid van een kind wordt bedreigd als het masturbeert. Om de een of andere reden denken veel mensen tegenwoordig dat, wanneer een volwassene het geslachtsdeel van een kind aanraakt of zijn erotische gevoelens prikkelt, het kind als gevolg daarvan steevast psychisch wordt beschadigd. Misschien dat ooit, in een meer verlicht tijdperk,

de mensheid met hetzelfde gevoel van ongelof op onze kruistocht tegen 'ontucht' met minderjarigen terugkijkt, als het gevoel dat ons bekruipt wanneer wij gravures zien van 1eren en metalen kuisheidsgordels, die gebruikt werden om onze grootouders in hun jeugd tegen zichzelf te beschermen.

Dank zij de intellectuele traditie in Nederland en het feit dat de media in hun berichtgeving genuanceerder zijn dan in de Engelssprekende landen, heeft men in dit land de golf van massahysterie enige tijd kunnen weerstaan. Ook nu nog blijkt de massahysterie minder hevig te zijn dan de paniek die in de Engelssprekende wereld heerst. In sommige delen van de wereld doet de huidige anti-seksuele paniek niet onder voor die van de 19de-eeuwse massahysterie.

Door sommige deskundigen in Amerika wordt tegenwoordig seksueel verlangen beschouwd als een dwangmatige, neurotische kwaal. Er bestaan klinieken waar men een behandeling kan ondergaan, variërend van electroshock-therapie en onspanning via biofeedback tot chemische castratie en behandeling met prikkelonderdrukkende medicijnen. Verder kan men deelnemen aan groepstherapie, psychoanalyse ondergaan of lid worden van de 'anonieme seksverslaafden'. Al deze methoden en middelen zijn erop gericht mensen van hun 'nieuwe' ziekte – seksueel verlangen – te genezen.

United States Senate Permanent Subcommittee

De algemeen voorkomende en diepliggende, antiseksuele houding in de Engelssprekende wereld is geen nieuw verschijnsel. De vorm die het in onze tijd heeft aangenomen bevat echter een aantal creatieve elementen. In de inleiding van het eindrapport van de *United States Senate Permanent Subcommittee on Governmental Affairs on Child Pornography and Pedophilia* (1986) wordt een overzicht gegeven van de ervaringen van de afgelopen jaren in Amerika:

„In de loop van de jaren zeventig (...) was een langzame stijging waarneembaar van het aantal rapporten over ontucht met kinderen, en ook het publiek werd zich het probleem steeds meer bewust. De *American Association for Protecting Children*, een tak van de *American Humane Association*, constateerde in de periode 1976 - 1983 een tienvoudige toename van het aantal meldingen van jeugdige slachtoffers van seksueel misbruik. Pas in 1984 werd het probleem publiekelijk voorgesteld als een 'crisis'. Vanaf dat jaar en ook gedurende het gehele daaropvolgende jaar stond ontucht met kinderen voortdurend in het brandpunt van de belangstelling. Nationale en plaatselijke televisiestations zonden tijdens *prime time* programma's uit over dit onderwerp; honderden kranten en tijdschriften brachten lange publicaties over kinderverkrachting en pornobendes; op de verpakking van levensmiddelen en melkpakken verschenen de gezichten van vermiste kinderen; in het gehele land werden zogenaamde burgerwachten gevormd; hoewel het probleem aanvankelijk van politiezijde slechts geringe aandacht kreeg, werden opeens speciale trainingsprogramma's voor politieagenten opgezet; bovendien kwa-

men er speciale eenheden voor de bestrijding van seksuele misdrijven tegen kinderen; in Washington, D.C. werd het *National Center for Missing and Exploited Children* opgericht; in het Congres passeerden gedurende de periode van 1983 tot midden 1986 niet minder dan honderdvierennegentig wetsontwerpen en werden dertien hoorzittingen gehouden, die heel specifiek te maken hadden met een of meer aspecten van ontucht met minderjarigen of seksuele uitbuiting van kinderen. Deze ongekende aandacht bracht een exponentiële toename met zich mee van het aantal meldingen van ontucht met kinderen, door sommigen de minst geregistreerde, doch zware misdaad in Amerika genoemd.

Het publiek reageerde op deze 'epidemie' van berichten over en aanhoudingen wegens ontucht met minderjarigen en kinderporno (...) met de vraag naar nog zwaardere wettelijke maatregelen."

De schrijvers van bovenstaande passages schijnen zich op geen enkel punt ervan bewust te zijn dat de epidemie waarover zij schrijven, grotendeels hypothetisch is. Zij hebben de rapporten kritiekloos geaccepteerd. Ook het overtrokken taalgebruik door leden van de Senaatscommissie tijdens de informele hoorzittingen is tekenend voor zedenangst.

John H. Kelly, Deputy Assistant Secretary of State for European Affairs, Department of State: „Jeder geciviliseerd land moet deze verachtelijke handel veroordelen.”³ „...de gruwelijke misdaad van kinderporno.”⁴ Chairman Senator W. V. Roth: „We moeten de medewerking zien te krijgen van de verschillende regeringen, en van de Verenigde Naties, om een halt toe te roepen aan deze schaamteloze praktijken.”⁵ „Naar mijn idee hebben we een vrij nauwkeurig beeld van het weerzinwekkende materiaal dat in de handel is.”⁶ Elliott Abrams, op dat moment Assistant Secretary of State for Human Rights and Humanitarian Affairs: „We hebben evenzeer aangegeven dat de mate waarin dit afschuwelijke probleem zich voordoet, duidelijk veel groter is dan in enig ander land; vandaar dat we met klem benadrukken dat zwaardere maatregelen nodig zijn om het probleem op grote schaal en internationaal aan te pakken.”⁷ „Het is duidelijk, we kunnen ons geen enkele adempauze veroorloven in onze gezamenlijke inspanning om de makers, verspreiders en gebruikers van kinderporno te achterhalen.”⁸ Larry Sheafe, Chief of Office of Investigation of US Customs Service „U kunt ervan verzekerd zijn dat wij bij de Amerikaanse douane er alles aan zullen doen om deze walgelijke handel tot staan te brengen.”⁹ Tijdens deze hoorzittingen werden de meest absurde en afschuwelijke voorstellingen van zaken zonder enige vorm van kritiek als feiten geaccepteerd, bij voorbeeld de bewering van Kenneth J. Herrmann van *Defence for Children International U.S.A.* die sprak over „an actual child auction in Amsterdam, the Netherlands”. Hij beweerde dat dat geen op zichzelf staand gebeuren was. Voor de vervaardiging van porno en voor de kinderhandel werden aan de hand van foto's kinderen gekocht en verkocht. Er verschenen de meest overdreven verhalen in de Amerikaanse pers, waaraan lezers de indruk moeten hebben

overgehouden dat op de Dam in Amsterdam, vóór het paleis, regelmatig evenementen plaats hadden.

Op grond van de hoorzittingen van de Senaatscommissie werd in Amerika beweerd dat Nederland 's werelds grootste exporteur van kinderporno was. In een poging deze bewering ook met bewijzen te staven, kwam de postale recherche in actie. Er werden grootscheepse controles opgezet en een tijdlang werd alle pakketpost van Nederland naar de Verenigde Staten onderzocht. Vertragingen in de postbestelling van een aantal weken waren in die tijd niet ongevoel. Amerikaanse veiligheidsagenten begonnen in Nederland te infiltreren en er zijn aanwijzingen van hun activiteiten gedurende de afgelopen paar jaar (Schuijjer, 1989). De Amerikanen zijn er echter nummer in geslaagd bewijzen te leveren om hun beweringen te staven. Hoewel de Amerikaanse autoriteiten in hun rapporten hebben toegegeven dat er geen bewijs was, bleven zij in hun eigen mythe geloven. In het eindrapport van de Senaatscommissie (9 oktober 1986) staat:

„...De FBI en de Amerikaanse douane stelden het Ministerie van Justitie in Nederland vijftientig pakketten kinderporno ter hand die in de Verenigde Staten in beslag waren genomen. Nederlandse ambtenaren stelden vast dat op slechts tweeënveertig pakketten een afzender was vermeld; zestien bundels bleken uit plaatsen buiten Nederland te komen en van éénentwintig pakketten waren de adressen of vals of niet te achterhalen. Slechts vijf adressen, in Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht, bleken juist te zijn. Volgens een rapport van de Nederlandse ambassade in Washington, D.C. aan de Senaatscommissie, was de kinderporno in dat materiaal niet in Nederland gemaakt.”

Al met al een nietig resultaat na twee jaar onderzoek en een grootscheepse controle van alle pakketpost van Nederland naar de Verenigde Staten, een praktijk overigens die in Nederland illegaal zou zijn. Evenals bij de massahysterie rond de vermiste kinderen, berustten ook deze aantijgingen aan het adres van Nederland niet op feiten. Gedurende het onderzoek kwamen Amerikaanse senatoren naar Nederland om het probleem van de kinderporno te bespreken, en de Nederlandse minister van justitie en een speciaal voor deze zaak aangesteld lid van de Amerikaanse ambassade vergaderden wekelijks. Men kan zich afvragen waarom van Amerikaanse zijde zoveel actie werd ondernomen, terwijl het maar om vijf gevallen van kinderporno ging, die overigens niet eens in Nederland waren gemaakt. Als Nederland al 's werelds grootste exporteur van kinderporno zou zijn, dan zouden hierdoor de fundamenten van de westerse beschaving zeker niet worden aangetast, zoals sommigen beweerden. Het is bekend dat de Amerikaanse bemoeienis zich niet beperkte tot het postale onderzoek. In Amsterdam opereerden geheime agenten om bepaalde figuren uit te lokken en in de val te laten lopen. Ook is ontdekt dat Amerikanen eigenhandig spoorwerk verrichtten. Peter Hofstede (1988) beschrijft een geval waar-

bij een agent-provocateur probeert een Amsterdamse fotograaf in de val te lokken door hem geld te bieden voor het maken van pornofoto's van zijn pleegzoon, en de connectie tussen deze poging en de Amerikaanse ambassade. Ook zijn er bewijzen dat de Verenigde Staten druk uitoefenden op de plaatselijke politie en het ministerie van justitie om een veroordeling te bewerkstelligen en de nieuwe wet inzake pornografie aan dit geval te toetsen.

Een serie inquisities

Terwijl de leiders van de Verenigde Staten in beslag werden genomen door hun xenofobe morele verontwaardiging, hield de rest van de natie zich druk bezig met een aantal inquisities. Hieronder volgt een opsomming van een aantal uitbarstingen van massahysterie in Amerika, die alle eenzelfde patroon vertonen. De meeste gebeurtenissen beginnen met een betrekkelijk onbetekenend voorval; soms gebruikt een kind alleen maar een verdacht woord. De meeste gevallen concentreren zich rond kleuterscholen, dagverblijven, schoolkampen of zondagscholen. De ondervraging van de kinderen gebeurt meestal door onderwijzers, maatschappelijk werkers, priesters, dominees, ouders en politie-agenten.

Naarmate de kinderen vaker en intensiever door verontwaardigde, boze en bange volwassenen worden ondervraagd, escaleren hun verhalen. Typerend voor de verhalen is dat zij beginnen met spelen, snoep en seksspelletjes. Wanneer de massahysterie en de paniek toenemen, beginnen de kinderen te praten over pornografie, bedreiging, het doden van dieren, verkrachting, marteling van kinderen en babies, moord, offers en duivelverering.

Soms worden onderwijzers beschuldigd en aangehouden, soms ook de ouders en hun vrienden. Voordat de ouders hun onschuld hebben kunnen bewijzen, worden kinderen, soms voor jaren, uit huis en onder voogdij geplaatst. Het komt voor dat kinderen nooit meer worden teruggeplaatst. Heel wat beschuldigten zitten een gevangenisstraf van ettelijke decennia of langer uit. In de meest extreme gevallen beschuldigt iedereen de ander, waarna andere onderwijzers, ouders, dominees en kinderen worden aangehouden. In een aantal gevallen moest extra politie worden ingeschakeld om rechercheurs te arresteren en moesten maatschappelijk werkers hun collega's, die inmiddels zelf in hechtenis waren genomen, vervangen.

Het is langzamerhand duidelijk geworden dat een groot aantal onschuldige personen in Amerika op dit soort aanklachten veroordeeld wordt en de gevangenis ingaat. Het Amerikaanse jurystelsel, dat de hysterie in de rechtszaal brengt, kan dan wel de 'wil van het volk' vertegenwoordigen, in tijden van zedenangst geeft het weinig garantie dat de beschuldigde een eerlijk proces krijgt. (Underwager & Wakefield, 1988; Eberle & Eberle, 1986)

Hieronder volgen zestien willekeurige voorbeelden.

GEVAL 1: Augustus 1983; Manhattan Beach, Californië. Een vrouw vertelt de politie dat de onderwijzer van haar zoon op de McMartin kleuterschool ontucht heeft gepleegd met het kind. Als gevolg van het eruit voortvloeiende onderzoek wordt tegen zeven personen een aanklacht ingediend. Volgens de autoriteiten behoren zij tot de 'grootste bende ontuchtplegers in het land'. Ray Buckey (27) en zijn moeder, Peggy McMartin Buckey (60) moeten voor meer dan honderd beschuldigingen van ontucht terechtstaan. Meer dan 349 kinderen worden herhaaldelijk door therapeuten van het 'Children's Institute International' ondervraagd. De kinderen vertellen ongeloofwaardige verhalen over reisjes in een vliegtuig, uitstapjes in een onderzeeër, onderwijzers die als heksen zijn verkleed en naakt rondvliegen, naaktfoto's, satanische rituelen in kerken en op begraafplaatsen, dierenoffers en het drinken van bloed. Uitgebreid politie-onderzoek levert geen concrete bewijzen op. De beschuldigingen tegen vijf beklaagden, waaronder de eigenaresse van de school, Virginia McMartin (77), worden na achttien maanden vooronderzoek niet-ontvankelijk verklaard. Tegen twee verdachten loopt nog een gerechtelijk onderzoek. Raymond Buckey zit nog in de gevangenis.

GEVAL 2: September 1983, Jordan, Minnesota. James Rud, een vuilnisman, wordt aangehouden en beschuldigd van aanranding van drie kinderen. Het eruit voortvloeiende onderzoek leidt tot de aanhouding van vierentwintig volwassenen, op grond van beschuldigingen geuit door James Rud en vijf kinderen. Naarmate de kinderen vaker worden ondervraagd, worden hun verhalen steeds meer bizar; zij praten over moord op en verminking van andere kinderen. Rud bekendt schuld ten aanzien van ten laste gelegde, niet-ernstige ontuchtzaken. Een maandenlang politie-onderzoek levert geen concrete bewijzen op voor een van de overige overtredingen. De ouders, Robert en Louis Bentz, worden een jaar later vrijgesproken. De Openbare Aanklager van Scott County, Kathleen Morris, verklaart de beschuldigingen tegen de overige eenentwintig verdachten niet-ontvankelijk. Een onderzoekcommissie van advocaten, onder voorzitterschap van Hubert Humphery III, komt tot de conclusie dat in het onderzoek in de zaak Morris vormfouten zijn gemaakt en dat de verhalen over seks, martelingen en moord, op grote schaal zijn vervalst.

GEVAL 3: October 1983; Bouse, Arizona. Een aantal pleegkinderen in Omaha, Nebraska, vertelt dat in de periode 1980/1981 kinderen uit winkelcentra werden ontvoerd; zij zouden zijn bedwelmd, seksueel misbruikt en vervolgens door hun biologische ouders en andere volwassenen ritueel geofferd. Dit alles zou hebben plaats gevonden in Zuidwest Arizona. De autoriteiten gelasten opgravingen in het betreffende gebied aan de hand van foto's, waarop de kinderen met kruisjes de bewuste plekken

hebben aangegeven. Onder andere aan de hand van satellietfoto's worden grote delen van de woestijn doorzocht, maar concrete bewijzen voor de beweringen worden niet gevonden. In het gebied werden overigens geen kinderen vermist.

- GEVAL 4: Maart, 1984, Honolulu, Hawaii. De autoriteiten stellen een onderzoek in naar de beschuldiging dat twee meisjes van drie en vier jaar oud door twee mannen uit de peuterschool zijn ontvoerd naar een huis daar vlakbij, vervolgens zijn verkracht, met vuur bewerkt, geslagen en naakt gefotografeerd, voordat zij, diezelfde dag, weer naar school werden teruggebracht. Niemand op de peuterschool had de kinderen gemist. Lange tijd worden de kinderen onder flinke druk gezet en herhaaldelijk ondervraagd. Eén man, een makelaar, wordt aangeklaagd. Wanneer blijkt dat, naast de verhalen van de kinderen, geen bewijzen voorhanden zijn, wordt hij van alle beschuldigingen vrijgesproken. De rechter stelt vast dat het bewijs van de kinderen door de herhaaldelijke, suggestieve ondervraging niet als betrouwbaar kan worden beschouwd.
- GEVAL 5: Juni 1984; Memphis, Tennessee, Frances Ballard, assistente op het 'Georgian Hills Early Childhood Center' wordt beschuldigd van aanranding van negentien kinderen. In mei van het daaropvolgende jaar worden de voorganger van een Baptistengemeente, Paul Shell, en twee medewerkers van het dagverblijf beschuldigd van soortgelijke overtredingen tegen zesentwintig kinderen. De kinderen vertellen verhalen over bedreigingen, reisjes in een vliegtuig, duivelsrituelen, pornografie en het slachten van dieren. Zij zeggen dat zij opgesloten zijn geweest in hokken, met brandende kaarsen zijn bewerkt en in de naam van de duivel zijn gedoopt. Mevr. Ballard wordt op één punt van de aanklacht (aanranding) veroordeeld en van de overige vijftien punten vrijgesproken. De telastelegging tegen de andere verdachten loopt nog. Er worden onderzoeken ingesteld op nog twee andere dagverblijven in Memphis. Op één ervan zitten kinderen, die daarvoor naar 'Georgian Hills' gingen. Er volgen geen verdere arrestaties.
- GEVAL 6: Juni 1984; Sacramento, Californië. Gary A. Dill en vier andere mannen worden ervan beschuldigd de kinderen van Dill te hebben aangerand. De kinderen spreken over orgiën, kannibalisme en het vervaardigen van moord-porno films. Rechter Ronald Robie stelt dat er geen overtuigend bewijs tegen de mannen bestaat en dat de kinderen door de 'onmenselijke' ondervragingstechnieken van hun 'ernstig geestelijk gestoorde' grootmoeder zijn beïnvloed, waarop de beschuldigingen nietig worden verklaard. Twee meisjes verklaren dat zij van hun grootmoeder de verhalen moesten verzinnen. Nog maanden nadat was vastgesteld dat de veronderstelde oorzaak voor hun behandeling verzonnen was, werden de meisjes in het 'McAuley Neuropsychiatric Institute' behan-

deld voor het 'post-traumatische stress-syndroom'. Commentaar van rechter Ronald Robie: „Triedt genoeg zijn professionele gezondheids werkers en rechtsdienaren niet in staat gebleken de zinloze schade die de kinderen door hun toedoen hebben opgelopen, te onderkennen of er iets aan te doen.”

- GEVAL 7: Juni 1984; Bakersfield, Californië. De eersten van verscheidene verdachten van de zogenaamde 'Bende van Gonzales-Thomas-Nokes', kinderverkrachters, worden gearresteerd op beschuldiging van seksueel misbruik van kinderen. Kinderen vertellen verhalen over duivelse ceremoniën en het doden van negentwintig kinderen. Tegen het eind van het onderzoek is het aantal verdachten opgelopen tot 88, waaronder een openbaar aanklager, een maatschappelijk werker, een plaatsvervangend sheriff en een begrafenisondernemer. Eenentwintig kinderen worden door de autoriteiten bij hun ouders weggehaald; daarbij zijn ouders die van geen enkele overtreding worden beschuldigd. De kinderen beginnen tekenen te vertonen van ernstige gedragsstoornissen. Voor de beschuldigingen komen geen bewijzen boven tafel. De kinderen, waarvan beweerd wordt dat zij vermoord zouden zijn, zijn nog springlevend. Leroy George Stowe wordt veroordeeld tot dertig jaar gevangenisstraf. Via hoger beroep wordt deze veroordeling nietig verklaard. Twee verdachten verklaren schuldig te zijn aan een aantal minder ernstige beschuldigingen, in ruil voor de verklaring van niet-ontvankelijkheid van meer dan driehonderd punten van de aanklacht tegen vier andere verdachten. Er wordt gesuggereerd dat dit Amerikaanse systeem van bepleiting van strafvermindering in ruil voor schuldbekenenis er in dit soort gevallen toe leidt dat onschuldige personen zich onterecht schuldig verklaren (Wakefield and Underwager, 1988).
- GEVAL 8: Juli 1984; West Point, New York. Een meisje komt thuis en er wordt ontdekt dat zij uit haar vagina bloedt. Er wordt een onderzoek ingesteld naar het programma van het 'Army Day Care Center'. Tijdens het onderzoek, dat nog het gehele daaropvolgende jaar voortduurt, worden meer dan 950 personen ondervraagd, waaronder honderden kinderen. De zaak spitst zich toe op een aantal kinderen, dieroffers, pornografie en rituelen waarbij bloederige Dracula-achtige maskers zouden zijn gedragen. Dokter Walter Grote, een huisarts die een centrale rol speelde bij het verspreiden van de mythe rond duivelse rituelen waarbij kinderen seksueel zouden worden misbruikt, beschuldigt medewerkers van West Point ervan de zaak te verdoezelen. Acht gezinnen deponeren een schadeclaim voor een totaalbedrag van honderdtien miljoen dollar. Onderzoek wijst uit dat er in één geval aanwijzingen bestaan voor ontucht met een kind, maar er is onvoldoende bewijslast om tot vervolging over te gaan.

GEVAL 9: Augustus 1984; Niles, Michigan. Een vrouw verklaart dat haar dochter is misbruikt door Richard Barkman, wiens vrouw de 'Small World Pre-School' leidt, een schoolje in een geel gebouw direct tegenover het politiebureau. Barkman, die zegt dat hij eerder aan de betrokken instanties mogelijke verwaarlozing van het kind had gemeld, wordt in oktober 1984 aangehouden. De beschuldigingen hebben betrekking op negen kinderen. De kinderen zeggen in de kelder van de school te zijn verkracht; op de jongenstoiletten naakt te zijn gefotografeerd; meegenomen te zijn naar fotosessies in een schuur en gedwongen te zijn om te kijken hoe Barkman een kip onthoofdde. Er wordt geen pornografisch materiaal gevonden, men vindt geen dode kippen en er zijn geen bewijzen. Barkman wordt desondanks tot vijfenzeventig jaar gevangenisstraf veroordeeld. De beschuldigingen tegen mevrouw Barkman, die was gedagvaard omdat zij had nagelaten mogelijke kindermishandeling aan te geven en van wie werd beweerd dat zij in heksenkleding had rondgelopen, worden niet-ontvankelijk verklaard.

GEVAL 10: September 1984; Malden, Massachusetts. De gezinsteden van een jongetje maken zich op een avond ongerust omdat het kind niet kan plassen. Zij stellen hem vragen. Op grond van het naar aanleiding daarvan ingestelde onderzoek worden Violet Amirault (62), haar zoon Gerald (32) en diens vrouw Cheryl (28) aangehouden op beschuldiging van aanranding van kinderen op het 'Fells Acre Day Center'. Ten minste één kind heeft het over het offeren en doden van dieren. De zoon, Gerald 'Tooky' Amirault, wordt beschuldigd van ontucht met kinderen in een 'toverkamer', waarbij hij, zijn gezicht witgeverfd, een clownspak zou dragen. Het bestaan van deze 'toverkamer' wordt nooit aangetoond; evenmin wordt het clownspak gevonden. Toch worden alle drie veroordeeld: de zoon tot veertig jaar en Violet en Cheryl tot twintig jaar. De zaken zijn nog in hoger beroep.

GEVAL 11: October 1984; Los Angeles County, Californie. Drieënzestig dagverblijven worden beschuldigd van satanische, rituele mishandeling van kinderen, zoals in het geval McMartin. Er zijn verhalen over met kappen bedekte figuren in lange, donkere gewaden, die in kringen dansen en zingen. Leden van een speciale politie-eenheid en gemeentelijke maatschappelijk werkers onderzoeken de gevallen en sluiten een aantal scholen. Meer dan honderd volwassenen en verscheidene honderden kinderen worden ondervraagd. Kosten: ruim één miljoen dollar. Huizen en bedrijven worden doorzocht en zesenvijftig verdachten worden geïdentificeerd. Bij gebrek aan bewijs worden geen aanklachten ingediend. Het onderzoek concentreert zich op plaatsen in verschillende wijken, waaronder Torrence, Whittier, Placentia, Covina en Lomita. Eind vorig jaar trof de verzekeringsmaatschappij van een van de scholen een schikking met de ouders van de kinderen. In grote gebieden

rond Los Angeles nemen kleuterscholen en dagverblijven niet langer peuters op.

GEVAL 12: Januari 1985; Fort Bragg, Californië. Bijna een jaar lang wordt een onderzoek ingesteld bij het 'Jubilation Day Care Center', waar twee onderwijzeressen, zusters uit Illinois, ervan worden beschuldigd meer dan tien kinderen seksueel te hebben misbruikt, waarvan sommigen niet ouder dan twee jaar. De kinderen vertellen dat de vrouwen hun snijwonden toebrachten met messen die met juwelen waren ingelegd, dat zij hun bloed dronken, een kind en dieren offerden en hen fotografeerden. Hoewel er geen officiële aanklacht volgt, wordt de vergunning voor het dagverblijf ingetrokken. Voor de beschuldigingen worden geen bewijzen gevonden. Assistent-officier van Justitie Hugh Cavanaugh verklaart: „Het enige dat we hebben zijn de getuigenverklaringen van hele jonge kinderen die waarschijnlijk niet als betrouwbare getuigen kunnen worden aangemerkt”.

GEVAL 13: Januari 1985; Clarksville, Maryland. Sandra Craig, eigenaresse van een peuterschool, en haar zestienjarige zoon worden door zo'n tien kinderen beschuldigd van seksuele vergrijpen, waaronder mishandeling met een schroevendraaier, naaktfotografie en het slaan met een stok. Eén kind vertelt dat mevr. Craig een konijn afmaakte door het beest met een hamer op de kop te slaan. Een ander kind beweert dat zij een buidelrat boven haar hoofd rondzwaaide totdat het beest helemaal versuft was. Mevr. Craig wordt tot tien jaar gevangenis veroordeeld wegens ernstig seksuele misdrijven. In afwachting van de behandeling van de zaak in hoger beroep wordt zij vrijgelaten. Haar zoon wordt vrijgesproken.

GEVAL 14: Mei 1985; White Plains, New York. Jeanette Martin, die zonder vergunning een dagverblijf leidt, en haar drie medewerkers worden ervan beschuldigd kinderen te hebben misbruikt door homoseksuele handelingen, urineren en handastelijkheden in de 'basement' van de school. Volgens de verdediging zijn de kinderen beïnvloed door de manier van ondervragen: kinderen die aanvankelijk mishandeling ontkenden, begonnen na herhaaldelijke ondervraging bizarre verhalen te vertellen. Het proces duurt elf maanden, waarin achttien kinderen verklaringen afleggen. Eén man wordt wegens ernstig misdrijf veroordeeld tot een gevangenisstraf van vijftientwintig tot vijftig jaar. Eén vrouw wordt in april 1986 veroordeeld wegens gepleegde misdrijven.

GEVAL 15: Juni 1985; El Paso, Texas. Nadat ouders hun dochtertje van drieënhalft hebben ondervraagd over een woord dat zij gebruikte, starten politie en maatschappelijk werkers een onderzoek. Verscheidene medewerkers van 'East Valley YMCA Day Care Center' worden ondervraagd. De onderwijzeressen Gayle Dove en Michelle Noble worden aangeklaagd.

Negen kinderen vertellen verhalen over monsters, die gekust en gestreeld werden; zij vertellen dat er muntjes in hun plasser of vagina werden gestopt, dat zij drugs toegediend kregen en gedwongen werden lichaamsdelen op te eten en naar het doden van volwassenen en kinderen te kijken. In hun verhalen komen kookpotten, touwen, messen en skeletten voor, die bij de rituelen zouden zijn gebruikt. Het politie-onderzoek krijgt niet boven tafel waar die monsters, kookpotten en messen dan zijn; er wordt geen enkel bewijs gevonden. Maar Michelle Noble wordt in maart 1986 veroordeeld tot levenslang plus driehonderdelf jaar gevangenisstraf. Via hoger beroep wordt de zaak geseponeerd. Gayle Dove wordt in maart 1987 veroordeeld tot twintig jaar gevangenis. Haar zaak is in hoger beroep.

GEVAL 16: November 1985; Maplewood, New Jersey. Margaret Kelly Michaels (24) wordt aangeklaagd voor 235 gevallen van misbruik van eenendertig kinderen van het 'Wee Care Center'. De kinderen zijn allen beneden de zes jaar. De Openbare Aanklager van Essex beschuldigt haar van wat hij noemt 'walgelijke, bizarre handelingen'. Michaels wordt ervan beschuldigd tussen Oktober 1984 en April 1985 kinderen met bestek en tampons te hebben mishandeld, in hun bijzijn naakt piano te hebben gespeeld, pindakaas en jam van de lichamen van de kinderen te hebben gelikt en bedreigingen te hebben geuit, in zwarte gewaden te hebben rondgelopen en beweerd te hebben goddelijke eigenschappen te bezitten. Volgens de psychiaters is mev. Michaels in staat terecht te staan. De zaak loopt nog.

Het bovenstaande is een kleine verzameling voorbeelden van uitbarstingen van massahysterie in de Verenigde Staten vanaf het begin van de jaren tachtig. De aandacht die door de Amerikaanse media aan deze gevallen is gegeven, heeft erin geresulteerd dat het land in een vrijwel permanente staat van paniek verkeert. Er bestaan twee mogelijke verklaringen voor deze gebeurtenissen: (1) zij zijn allemaal echt gebeurd en het is nog erger dan we denken; (2) zij vormen voorbeelden van massahysterie.

In de Verenigde Staten wordt de eerste mogelijkheid algemeen aanvaard, zelfs op het hoogste regeringsniveau. Crewdson (1988) doet in zijn boek *Betrayed by Silence* een poging verbanden te leggen tussen de vermeende gevallen van kindermishandeling op dagverblijven en massale, ondergrondse, satanische bewegingen, netwerken van pedofielen, vervaardigers van kinderporno, en rockgroepen zoals AC/DC. Kee MacFarlane, de drijvende kracht achter de zaak McMartin legde de volgende verklaring af in het Congres van de Verenigde Staten (Crewdson 1988):

„Ik denk dat we te maken hebben met een georganiseerd netwerk van uitbuiters van kinderen, die op alle mogelijke manieren onopgemerkt willen

blijven. De kleuterschool is voor dit soort zaken een uitstekende dekmantel voor een groter, nauwelijks voor te stellen netwerk, gericht op misdaden tegen kinderen. Als kinderporno daar een onderdeel van is, of de handel in kinderen, zoals vaak wordt beweerd, dan heeft dit apparaat wellicht grotere financiële, wettelijke en gemeenschapsmiddelen tot zijn beschikking dan diegenen die trachten dit soort zaken aan het licht te brengen.”

De overtuiging dat duizenden kleuterleidsters, ouders, politiemensen, maatschappelijk werkers, oudere kinderen, priesters en dominees van alle gezindten betrokken zouden zijn bij praktijken als duivelsverering, kinderporno en ontvoering op landelijke schaal, zonder ook maar een spoor van hun activiteiten achter te laten, is een van de meest verbazingwekkende samenzweringstheorieën die men maar kan bedenken. Het feit dat een dergelijke golf van massahysterie in Amerika, tot in de hoogste regeringskringen, wordt geaccepteerd als uitgangspunt voor zowel de wetgeving als de buitenlandse politiek, is bangstigend.

Het fundamentalistische christelijk geloof van veel Amerikanen maakt hen extra gevoelig voor deze hedendaagse heksenjacht. De golf van lustangst die de Verenigde Staten zo volledig in zijn ban houdt, heeft op de inwoners van Nederland nog niet zo veel greep gekregen: de massahysterie blijft voornamelijk beperkt tot een aantal specifieke gevallen: Oude Pekela, Venhuizen, Haariem, Spijkenisse, Bergen op Zoom, Vlaardingens...

De wijze waarop in Nederland zedenangst tot uitdrukking komt, is geloofwaardiger, doch niettemin overdreven en vertekend. Ten opzichte van de verhalen van de Amerikaanse kinderen over naakt rondvliegende priesters en nonnen die copuleren met de duivel, is het veel moeilijker om de stroom van verhalen in de Nederlandse media over ontucht in de juiste verhouding te zien. Ouders en onderwijzers worden alert gemaakt op signalen van mogelijke incest. Zonder enige vorm van proces worden kinderen, van wie niet is bewezen dat ontucht met hen is gepleegd, bij hun ouders weggehaald. Werkelijke gevallen van ontucht worden overdreven, en in andere gevallen verliezen onschuldige ouders hun kinderen en worden veroordeeld. Het is voorgekomen dat het werk van een bekende kunstenaar uit een kunstgalerie werd verwijderd en dat een boekwinkel wegens kinderporno werd aangeklaagd vanwege onschuldige plaatjesboeken die in de winkel lagen. Maar wat nog verraderlijker is, nog meer schade berokkent, en op grote schaal plaatsvindt, is de negatieve berichtgeving over seksualiteit die op een hele generatie van de Nederlandse bevolking wordt losgelaten. We maken onszelf en onze kinderen ziek met onze grotendeels ongegronde angsten.

Hoofdstuk 3

De verspreiding van geruchten

Dit boek is voornamelijk gebaseerd op wat er over de gebeurtenissen in Oude Pekela is gezegd en geschreven. Bij de samenstelling ervan was het noodzakelijk in de gaten te houden in hoeverre de informatie waarop de geruchten en het nieuws waren gebaseerd, door het verder vertellen waren vertekend en gekleurd. Dat proces begon met de informele kanalen, het roddelcircuit. Prof. dr. O. Wiegman, sociaal-psycholoog aan de Universiteit Twente:

„Je zou de zaak Oude Pekela kunnen analyseren in termen van een explosie van emoties binnen een betrekkelijk homogene groep. Is er eenmaal iets gebeurd, is er een 'trigger' geweest, dan spreiden de geruchten, onrust en angst zich als een olievlek over die gemeenschap uit. En dat is een zeer bekend gegeven in de sociale psychologie. Informatie-overdracht in zo'n situatie leidt tot een enorme vervorming van de inhoud van het nieuws. Zeker nu er kinderen in het geding zijn, kun je er gif op innemen dat de vervorming van de verhalen vrijwel honderd procent geweest moet zijn.

Als het gaat om geruchten over zeg de fabricage van stoelen, zal dit soort processen niet op gang kunnen komen. Het moet gaan om zaken die verankerd liggen in de emotionele basis van de mens, om zaken die aan de grenzen van de samenleving liggen, en waar je meerdere kanten mee uit kunt. Seks met kinderen is natuurlijk bij uitstek zo'n zaak. Seksualiteit is per definitie een emotionele en individuele belevenis, een terrein waarop heel veel denkbaar is. De gekste variëteiten komen voor, juist omdat het zo'n individuele aangelegenheid is.”¹⁰

De geruchten rond Oude Pekela begonnen in mei 1987, toen de moeder van Pieter (4) een bloedvlekje in de onderbroek van het kind ontdekte. Zij ging met het kind naar de huisarts, dokter Jonker, waar zij te horen kreeg dat er wellicht ontucht met het kind was gepleegd. Diezelfde avond, en ook de week daarop, begon de moeder vragen te stellen aan haar zoontje. Bang, en onder druk ge-

zet, vertelde hij dat een grote jongen hem had geslagen en een takje in zijn anus had geduwd. De moeder nam contact op met de moeder van Joost (5) en de beide kinderen werden verder ondervraagd. In de daaropvolgende dagen hadden zij het allebei over twee jongens, beiden met de naam Lukas. De moeders namen contact op met de kleuterleidsters van de school, en vroegen hun of zij kinderen kenden met de naam Lukas. Dezelfde vraag stelden zij ook aan andere ouders. Door het stellen van deze vragen begonnen de geruchten zich te verspreiden. Al snel werden de verhalen verdraaid en bevatten elementen die in de verhalen van Pieter en Joost niet voorkwamen. Zij mondden uit in speculaties over een bende kinderlokkers, ofschoon er in de verhalen van de kinderen geen enkele volwassene voorkwam. Ook andere kinderen bij wie, anders dan bij Pieter, geen wondjes waren gevonden, maar die wel in de omgeving hadden gespeeld, werden door hun ouders ondervraagd. Op vrijdag 8 mei begonnen de kleuterleidsters de kinderen op school te ondervragen, in groepjes, maar ook apart. Een kleuterleidster:

„In algemene kringgesprekjes vroegen we de kinderen naar vriendjes en vriendinnetjes en of ze wel eens bij opa en oma op bezoek gingen, om uiteindelijk te kunnen vragen of ze wel eens met vreemden meegingen. Vier staken toen hun vinger op. Die namen we apart en in de dagen erna probeerden we ze spelenderwijs aan het praten te krijgen. We stelden ze op hun gemak, kwamen met voorbeelden over wat we zelf deden als we met iemand meegingen en legden soms woorden in de mond.”¹¹

In dit boek zal verder worden ingegaan op geëigende en niet-geëigende ondervragingsmethoden. Ook al weet men niet precies waar de grens tussen die beide ligt, verondersteld mag worden dat iedereen wel weet dat men in zo'n geval nooit 'woorden in de mond' van het kind mag leggen. Meestal zijn de fouten die mensen bekennen te hebben gemaakt minder ernstig dan de fouten die zij in werkelijkheid hebben begaan. Het is heel normaal dat 'het achteraf' de reconstructie van de herinnering aan het gebeurde in positieve zin beïnvloedt. Wakefield en Underwager (1988) hebben video-opnamen van ondervragingen bestudeerd en hun analyse vergeleken met wat de ondervragers zelf erover zeiden. In alle gevallen ontkenden de ondervragers dat zij fundamentele fouten in de manier van ondervragen hadden gemaakt, terwijl de videobeelden het tegendeel lieten zien.

Op zaterdag 9 mei stapte de vader van Joost (5) naar het politiebureau in Oude Pekela. Hetzelfde weekend nog bezocht de politie beide gezinnen en stelde nog meer vragen aan de kinderen. De plek werd onderzocht waar de aanranding zou hebben plaatsgevonden, een speelterreintje vlakbij waar de kinderen woonden. Pieter en Joost vertelden hetzelfde verhaal over twee grotere jongens van, naar schatting van de politie, ongeveer tien jaar oud. Politie-onderzoek wees uit dat er in Oude Pekela geen kinderen van die leeftijd woonden die Lukas heetten.

Op maandag 12 mei ondervroeg de politie Danny (5) bij zijn ouders thuis. Hij was een van zes andere kinderen die in de betreffende omgeving hadden gespeeld, en Pieter en Joost hadden zijn naam genoemd. Op de eerste avond dat hij werd ondervraagd, gedroeg Danny zich terughoudend en ontkende grotere jongens te hebben gezien of iets te maken te hebben gehad met seksspelletjes. Nadat de politie was betrokken ging Danny's moeder door met het stellen van vragen: „Dezelfde middag kwam hij in de vertrouwde omgeving van zijn slaapkamer toch langzaam los. Hij gaf voorzichtig toe dat hij wel eens was 'meegeweest'.”¹²

Uiteindelijk kreeg zij een verhaal uit hem los over 'kinderlokkers', die de kinderen zouden hebben bedreigd en hen naar een in de buurt gelegen gebouw zouden hebben meegenomen. De volgende dag kwam de politie terug en maakte proces-verbaal op. De verhalen van Danny waren verward en hij noemde namen van kinderen die er niet bij waren geweest. De politie kon niet vaststellen wat in de verhalen van het kind werkelijkheid was en wat fantasie. De vijf andere kinderen, van wie men wist dat zij er wel bij waren geweest, werden ook ondervraagd. Dat leverde echter geen nieuwe, bruikbare informatie op. De conclusie werd getrokken dat Danny de verhalen verzonnen had, uit angst of om te voorkomen dat hij er de schuld van zou krijgen dat hij het wondje bij Pieter had veroorzaakt. De politie kwam tot de conclusie dat Pieter en Joost met elkaar hadden gespeeld en dat Danny in de buurt met iets anders bezig was geweest. Op geen enkel ander punt in het proces was de politie zo dicht bij de oplossing van de 'misdaad'. De twee oudere jongens werden nooit gevonden, als zij al bestonden.

Overreactie

Tijdens het weekend had dokter Jonker plannen gemaakt voor een voorlichtingsbijeenkomst voor alle ouders in Oude Pekela en had advies ingewonnen bij de Afdeling Kinder- en jeugdpsychiatrie van het ziekenhuis in Groningen met betrekking tot de behandeling van de kinderen. Toen dokter Zevenhuizen, een van de andere huisartsen in Oude Pekela, van de plannen van dokter Jonker hoorde, schrok hij. Naar zijn mening was de reactie van dokter Jonker zwaar overdreven. Op dat moment wist men namelijk niet méér dan dat het om twee kinderen ging en mogelijk om twee onbekende oudere jongens. Tijdens het weekend probeerde dokter Zevenhuizen contact op te nemen met de burgemeester van Oude Pekela, de heer A. J. Smidt, om hem te waarschuwen. De burgemeester verbleef echter buiten Oude Pekela. De heer Zevenhuizen:

„Dokter Jonker heeft dit al eerder gedaan naar aanleiding van een incident op een speelplaats in de buurt van een school tussen kinderen onderling. Enkele jongetjes hadden het broekje van een meisje omlaaggetrokken. En toen waren er al een kinderpsychiater, alle schoolartsen, alle

huisartsen en ook nog wat kleuterleidsters bijeengeroepen om over het geval te discussiëren. Ik wist dat dokter Jonker ook nu weer zou reageren.

Tijdens het eerste weekend dat ik werd ingelicht over wat er gaande was, benaderde ik twee mensen, van wie ik hoopte dat ze enige invloed op de zaak konden uitoefenen. Ik heb ze toen gezegd dat ik bang was dat de zaken al wat uit de hand zouden gaan lopen als gevolg van een overreactie. Ik drong er bij hen op aan dat, als er wat besloten zou worden, er een soort beleidsteam geformeerd zou worden waarbij de, laten we zeggen wat verzwakkende krachten ook hun rol zouden kunnen spelen. Dat heb ik in dat weekend nog gedaan. Daarna heb ik mij er eigenlijk ook niet meer mee bemoeid, min of meer vertrouwend dat de zaak wel in orde zou komen. Dat bleek dus absoluut niet het geval.

De ene figuur, van de rijkspolitie, met wie ik contact heb gezocht bleek alras zichzelf te beschouwen als een van de getroffen ouders. En de ander, een van de belangrijke plaatselijke politici, heeft denk ik toch niet genoeg invloed of niet genoeg durf gehad om de zaak te kanaliseren." 180

Dokter Jonker was eveneens van plan geweest om op maandag, 11 mei, een persbericht uit te geven, maar getukking had de rijkspolitie de tegenwoordigheid van geest om hem hierin tegen te houden.

Pieter (4) voelde zich de gehele week en het weekend daarop niet lekker. Dokter Jonker besloot dat Pieter en Joost een grondig lichamelijk onderzoek moesten ondergaan in het Academisch Ziekenhuis in Groningen. Het onderzoek vond plaats op dinsdag 12 mei. De uitslag luidde dat er bij Pieter een kleine rectale beschadiging was, die echter niet leek op een beschadiging door verkrachting. In het medisch rapport stond dat het wondje door het langsglijden van een pinda zou kunnen zijn veroorzaakt. Bij Joost werd geen bewijs van mishandeling of verwonding gevonden.

Het feit dat de twee kinderen op dinsdag niet op school verschenen, leidde tot nog meer geruchten. Als gevolg van de ondervragingen door de kleuterleidsters kwamen verscheidene andere kleuters van de school met verhalen over kinderlokkers en drie kinderen vertelden hun verhaal aan de politie.

Op woensdag 13 mei rapporteerde de rijkspolitie postcommandant van Oude Pekela aan het Openbaar Ministerie 'dat zich in Oude Pekela een omvangrijke ontuchtzaak met kleine kinderen heeft afgespeeld'. Twee factoren hebben tot het nemen van deze stap geleid: de verhalen die de kinderen aan de politie vertelden nadat zij door ouders, de kleuterleidsters en dokter Jonker waren ondervraagd, en de overdreven reactie van een plaatselijke politie-functionaris, die door het opzweepende gedrag van dokter Jonker was beïnvloed. Op aandringen van dokter Jonker vergaderden burgemeester en wethouders diezelfde dag nog met de politie om de zaak te bespreken. De hoofden van alle basisscholen werden gewaarschuwd extra alert te zijn en de betrokken instanties werd door dokter Jonker met klem gevraagd de volgende dag een voorlichtingsbijeenkomst

voor de ouders te houden. De burgemeester, die ook ontsteld was over de wijze waarop dokter Jonker de zaak aanpakte, stond erop dat alleen de ouders van de direct betrokken kinderen voor de bijeenkomst zouden worden uitgenodigd, dus de ouders van de zes kinderen wier namen door Pieter en Joost waren genoemd, en de ouders die hun verhaal aan de politie hadden verteld. Dokter Jonker had de lijst met namen, want hij had alle kinderen in zijn praktijk. De burgemeester vroeg hem de lijst voor de uitnodigingen samen te stellen.

Op donderdag 14 mei hadden al tien kinderen hun verhaal aan de politie verteld. Niettemin had de rijkspolitie in Groningen het Ministerie van Justitie eerder die dag meegedeeld dat men vermoedde dat de zaak kleiner was dan men aanvankelijk had aangenomen. Ondanks het toenemend aantal kinderen dat met een verhaal kwam, gingen de rijkspolitiemensen in Groningen er nog steeds vanuit dat het tot nu toe beschikbare bewijs slechts wees op het spelletje tussen de eerste twee kinderen. Bovendien vonden zij een kwalitatief verschil tussen de verhalen die door de eerste twee kinderen waren verteld en die van de overige kinderen. Pieter en Joost hadden het over 'buiten spelen', op het gebruikelijke speelterreintje, een plek die inmiddels door de politie was geïdentificeerd. De activiteiten waarover zij spraken, vonden plaats met andere kinderen; volwassenen kwamen in hun verhaal niet voor. De andere kinderen vertelden bizarre verhalen over ontvoeringen, autoritjes, snoep, feestjes en eigenaardige voorvallen ergens binnen. De nieuwe verhalen waren verward, tegenstrijdig, ongeloofwaardig en er kon geen enkel steunbewijs voor worden gevonden. Iedere feitelijke bewering die kon worden geverifieerd, bleek onjuist. De deskundigen van de afdeling Jeugd- en Zedenzaken stelden vast dat de verhalen geen bewijskracht hadden en waarschijnlijk door een onjuiste manier van ondervragen tot stand waren gekomen. Wim Joosten, rechercheur van de rijkspolitie van Groningen en van af 1 juli 1988 hoofd van de afdeling Jeugd- en Zedenzaken:

„Het uitgangspunt van Jeugdzaken is: als er uit het kind niets komt, moet je niet trekken, want je kunt het kind alles vertellen wat je maar wilt. En als je een keer zijn antwoord bestraft en zegt: 'Is dat wel zo?', dan denkt het kind: 'Ik heb het verkeerd gedaan', en gaat hij de volgende keer een ander antwoord geven. Dus binnen Jeugdzaken is dat bekend." 180

Jammer genoeg was de voorlichtingsbijeenkomst al georganiseerd en onder het gezag van dokter Jonkers opzweepende leiding ging de zaak een eigen leven leiden, onafhankelijk van de feiten. Zonder dat de autoriteiten ervan op de hoogte waren gebracht, nodigde dokter Jonker veel meer mensen uit dan door de burgemeester bedoeld was. Anderen, die de geruchten hadden gehoord, kwamen onuitgenodigd. Ongeveer tweehonderd ouders woonden de vergadering bij. De belangrijkste spreker van de avond was professor Rümke, kinder- en jeugdpsychiater, verbonden aan het Academisch Ziekenhuis in Groningen. Hij be-

schreef de mogelijke psychische gevolgen van seksueel misbruik en attendeerde de ouders op een aantal signalen die erop konden wijzen. Terecht gaf hij de ouders het advies rustig te blijven en het gewone leven van alledag voort te zetten. Burgemeester Smidt beschreef later zijn reactie op de bijeenkomst:

„Het enige dat bij mij na de voorlichtingsavond als punt is overgebleven, is in de eerste plaats: dit was niet de bedoeling; wat doen al die mensen hier? Het tweede is: toch een aardig verhaal van die Rümke. Eigenlijk was ik blij dat hij erbij was. Want hij zei nuttige dingen en ik hoopte dat de mensen die zaak in hun koppetjes zouden prenten en dat hiermee de zaak afgedaan zou zijn. Maar dat was dus niet zo.”¹⁸⁰

De bijeenkomst leidde tot een snelle verspreiding van de paniek. Ouders begonnen hun kinderen vragen te stellen en naar 'signalen' van seksueel misbruik te zoeken. Op vrijdag 15 mei waren er al zevenentwintig kinderen op het politiebureau geweest om hun verhaal te vertellen. Dit alles bracht de politie in een moeilijke positie. Elke nieuwe klacht moest serieus worden genomen en worden onderzocht, ondanks het feit dat er geen andere getuigenverklaringen waren dan de onwaarschijnlijke verhalen van heel jonge kinderen. In overleg met dokter Jonker besloot de politie de zevenentwintig kinderen in het Sint Lukas Ziekenhuis in Winschoten te laten onderzoeken.

Het onderzoek vond plaats op zondag 17 mei door twee kinderartsen en twee gynaecologen en richtte zich op het vinden van bewijzen voor vaginaal of anaal seksueel contact. Verder werd het bloed van de kinderen onderzocht op geslachtsziekten, waaronder Aids. Er werden geen bewijzen voor seksuele misbruik gevonden. De om zich heen grijpende paniek werd door de uitslag van het onderzoek allerminst tot staan gebracht. Burgemeester Smidt:

„Dit inzicht in: hoe is er geopereerd, dat hadden wij op dat moment niet. Nadat de eerste serie kindertjes onderzocht was, toen was dat inzicht er wel. Toen dachten we: hé, de reactie deugt niet. Er behoort een gevoel van opluchting te zijn. Dat is er niet. De reactie deugt niet. Toen kwam dat inzicht wel. Jonker heeft een paar van die kleuterjuffen de kop gek gedraaid en hij heeft een aantal ouders in onrust gebracht. En je mag nog niet zeggen dat het niet zo is, hè, bij een aantal mensen. En moet ik dan zeggen dat het niet waar is? Dat weet ik toch niet? Ik kan alleen zeggen: dat lijkt me wel wat overdreven.”¹⁸⁰

Ook de Aids-test was een bewijs van de algemeen heersende onrust, zelfs onder professionele mensen die beter hadden kunnen weten. Kinderen, van wie men vermoedt dat zij seksueel misbruikt zijn, behoren niet op zich tot de risicogroep. Kinderen die besmet zijn met Aids zijn geïnfecteerd door besmet bloed of hebben het via hun moeder gekregen. Er bestond geen enkele medisch te rechtvaardigen reden om de Aids-test uit te voeren.

Maandag 18 mei nam dokter Jonker contact op met het RIAGG en regelde hulpverlening. Via zijn praktijk maakte de huisarts afspraken tussen ouders en het RIAGG. Hij begon ook een lijst bij te houden van alle kinderen die bij de politie waren geweest en een andere lijst van kinderen van wie de namen wel waren genoemd, maar die nog niets hadden verteld. Iedere keer dat een kind bij hem in de praktijk kwam, begon hij hen zelf te ondervragen.

Op dinsdag 19 mei ontvingen alle ouders in Oude Pekela met kinderen tussen de drie en zes jaar schriftelijke informatie over de zaak. Op dat moment waren er al weer vijftientwintig nieuwe gevallen gemeld, zodat het totaal tot tweeënvijftig meldingen was opgelopen.

Op 21 mei trof dokter Jonker maatregelen om de kinderen van de laatste vijftientwintig gemelde gevallen in het Sint Lukas Ziekenhuis te laten onderzoeken. Dat gebeurde op zondag 24 mei en ook nu weer werden geen bewijzen van seksueel misbruik gevonden. Voor sommige kinderen bleek het onderzoek traumatisch te zijn geweest. De kinderen waren in auto's naar het ziekenhuis gebracht, soms door mensen die zij niet kenden. Sommige kinderen die weerstand hadden geboden, waren gedwongen om mee te gaan. Ook nu weer was de burgemeester niet bepaald gelukkig met de reactie van dokter Jonker:

„Wat mij een beetje verontrust heeft op dat moment, was de reactie van de huisarts. Mijn gevoel was na het eerste en tweede onderzoek: fijn, die uitslag. Prima. En de reactie van de huisarts, die het onderzoek overigens zelf voorgesteld heeft en ingang heeft doen vinden bij de ouders, was: ja, maar dat zegt niks, want blauwe plekken die kunnen na zoveel tijd weggetrokken zijn en dit is niet meer constateerbaar en dat is niet meer constateerbaar. Waarop onze reactie was: ja, moet je nou eens horen, als je nou zelf zo'n onderzoek mee voorstelt en je zegt achteraf dat zo'n onderzoek niks uithaalt, waarom stel je het dan voor! Dat is onlogisch.”¹⁸⁰

Voor vrijdag 22 mei riep dokter Jonker ongeveer zevenenveertig ouders bij elkaar voor een tweede voorlichtingsbijeenkomst met hetzelfde programma als dat van 16 mei. Hij bleef een belangrijke rol spelen in het opvoeren van de massahysterie, via bijeenkomsten, brieven en het aan de politie, het RIAGG en andere instanties ter hand stellen van 'feiten'. Bij elkaar werden er vier voorlichtingsbijeenkomsten gehouden.¹³

Ondertussen bleef dokter Jonker ieder kind dat in zijn praktijk kwam, ondervragen. Als het al eerder had verteld dat het met kinderlokkers was meegegaan, probeerde hij nog meer informatie uit het kind te trekken. Kinderen die nog niet met dergelijke verhalen op de proppen waren gekomen, ondervroeg hij vanuit de veronderstelling dat zij vast wel met kinderlokkers waren meegeweest, maar dat zij er uit angst of schaamte niet over wilden praten. Dokter Jonker trok langzamerhand onderwijzers, ouders en zelfs het RIAGG mee in zijn waanideeën. Sommigen gingen mee in deze massahysterie en schaalden zich aan zijn zijde.

Zij vormden commissies, belegden bijeenkomsten en traden op als woordvoerders voor de 'ouders van Oude Pekela'. Het proces kwam in een nieuwe fase terecht: er sloeg een golf van geruchten en angst over het dorp die zich uiteindelijk over het hele land zou verspreiden. In hoofdstuk 12, De Kruistocht in Oude Pekela, zal de draad van het verhaal vanaf dit punt weer worden opgepakt.

De rol van de media

De factoren die een verhaal rijp maken voor verspreiding als gerucht, kunnen het ook rijp maken voor verspreiding als nieuws en naarmate de golf van massahysterie in Oude Pekela in intensiteit toenam, werd de rol van de media steeds belangrijker. Misschien is het belangrijkste aspect in een dergelijke zaak wel dat de media kans zien de indruk te wekken dat er iets aan de hand is, zelfs als er niets is gebeurd.

De wijze waarop de maatschappelijke werkelijkheid wordt waargenomen, wordt gevormd in een interactieproces tussen publiek en media. Afwijkend gedrag heeft de grootste nieuwswaarde en daarom besteden de media veel aandacht aan wat het publiek als afwijkend beschouwt. Tegelijkertijd kan door deze aandacht van de media het afwijkende karakter van feiten of gedragingen worden bevestigd of zelfs versterkt. Verhalen hieromtrent zijn niet alleen onderhoudend maar hebben ook een maatschappelijk normerende functie. Een voorbeeld van door publieke waarneming beïnvloede berichtgeving is te vinden in een commentaar van George Vogelaar, hoofdredacteur van de Winschoter Courant:

„Wij hebben zo onze vraagtekens. Ik denk dat er van een enkel geval sprake zou kunnen zijn en dat de rest massahysterie is. We hebben al een hele pagina klaarliggen over angstpsychose en massahysterie. Maar we wachten er nog even mee. Als we het nu publiceren, krijgen we heel Oude Pekela over ons heen.”¹⁴

Vaak wordt informatie echter ongenueanceerd gebracht. Door symboolvorming, overdrijving en verdraaiing wordt het beeld, ten opzichte van de werkelijkheid, aangescherpt. Dit gebeurt vooral bij televisie. Door selectief de symbolen en in het oog springende details van een gebeurtenis in beeld te brengen, kan de televisie de aandacht richten en een enorm gesimplificeerd en vertekend beeld geven. Levende beelden hebben meer directe invloed dan geschreven woorden en foto's. Het geschreven woord daarentegen geeft eerder een abstracte vertekening. Zonder dat men zich dat bewust is, kan de invloed daarvan verraderlijk en verstrekend zijn. Door de associaties die het woord kan oproepen, krijgt het soms eerder een emotionele dan een objectief-semantische inhoud.

De media zijn als het ware vaak nieuwshandelaren. Men zou kunnen stellen dat, zuiver commercieel gezien, de media slechts een verkoopbaar product

hoeven te leveren en dat het niet primair tot hun taak behoort het publiek op te voeden of te informeren. Voor een bepaalde doelgroep, de lezers van kranten als De Telegraaf bijvoorbeeld, hoeft het product alleen maar vermaak te bieden. Om aan de behoeften van deze marktsector te voldoen bestaat er een structurele noodzaak om nieuws te maken, gebruikmakend van de selectieve aard van het proces. Bepaalde onderwerpen (drugs, seks, geweld) en duidelijk gedefinieerde (minderheids)groepen schijnen hier de onmisbare ingrediënten te vormen voor een 'goed verhaal'. Een goed voorbeeld van het schokeffect van dergelijke verhalen is de beschrijving die Nico Scheepmaker gaf van zijn eigen reactie op berichten over de willekeurige uithuisplaatsing van kinderen op vermoedens van incest:

„Ik herinner mij nog goed dat ik bij de beschrijving van een van die gevallen in The Observer zoveel adrenaline voelde bovenkomen van uitzinnige verontwaardiging, dat ik de krant even met een rooie kop, naar adem happend, opzij moest leggen voordat ik weer verder kon lezen.”¹⁵

Een effectieve formule om de aandacht te trekken is de combinatie van angst en seksuele prikkeling. De fysiologische reacties op shock en seksuele gevoelens lijken sterk op elkaar. Het autonome zenuwstelsel stimuleert de fysieke opwindings. Tijdens de prikkeling verandert de lage tonus in de gladde spieren van de inwendige organen. De bloedverdeling in het lichaam verandert en er ontstaat een hypersensorische gevoeligheid. Deze fysiologische veranderingen worden in het hele lichaam waargenomen en als emotie ervaren. Het aantal emoties dat we kunnen omschrijven is veel groter dan de verschillende vormen van fysiologische prikkeling die in onze lichaam kunnen plaatsvinden. Het verschil tussen shock en seksuele gevoelens in de beginfase van de reactie hangt af van onze interpretatie van dat gevoel en niet van het verschil tussen de fysiologische processen die plaatsvinden.

Op het lezen van krantekoppen over kinderlokken, ontucht en kinderporno reageert het lichaam met zowel seksuele prikkeling als shock. De meeste lezers zullen hun gevoelens als shock betitelen. Er kunnen ook reacties als verontwaardiging en woede optreden. Het is betrekkelijk gemakkelijk tegelijkertijd reacties van shock en seksuele prikkeling op te wekken, zonder dat de lezer die reactie als 'seksuele prikkeling' zodanig zal bestempelen. Dat kan een reden zijn waarom de pers zoveel succes oogst met seksschandalen.

Voor veel mensen moet het product dat door de media wordt gebracht nuttige informatie bevatten. Om aan de behoeften van deze doelgroep te voldoen hoeven de vervaardigers van het product er alleen maar voor te zorgen dat de informatie juist lijkt. Strengere criteria voor het scheiden van waarheid en leugen of vergissingen, zoals die bijvoorbeeld bij rechtszaken of bij discussies in wetenschappelijke tijdschriften worden gehanteerd, staan het vervaardigen van een gemakkelijk verkoopbaar product in de weg. Zelfs de meest betrouwbare

kranten, zoals bijvoorbeeld het NRC Handelsblad, bevatten betrekkelijk oppervlakkige verslagen en samenvattingen van discussies die elders plaats vinden. Wanneer journalisten onderzoek verrichten, kan hun berichtgeving helpen om de waarheid aan het licht te brengen. Het voeren van een discussie via de media biedt op zichzelf echter geen onderzoekende journalistiek en hoeft niet noodzakelijkerwijs naar de waarheid te leiden.

De media zijn in staat voorvallen uit het niets te toveren. Door reacties van mensen als nieuws te brengen, wordt voeding gegeven aan de indruk dat er iets gebeurd moet zijn. Een verslag over mensen die geschokt zijn, kan andere mensen weer schokken. Het verhaal vormt zichzelf. Een van de ouders in Oude Pekela:

„Er is nogal wat onrust binnen Oude Pekela gekomen. Die onrust was er natuurlijk toch al wel, maar men had het al een klein beetje in de hand. De ouders konden redelijk rustig met het probleem omgaan. Maar juist door de journalisten, die op een gegeven moment overal waren, wordt het heel beangstigend. Ook voor de kinderen.”¹⁶

Dokter W.L. Feis, een andere huisarts in Oude Pekela:

„De beelden van het NOS-journaal, de actualiteitenrubrieken en de talloze krante-artikelen activeren de angsten bij de kinderen. Dat is een hoge prijs die je voor publiciteit moet betalen. In mijn praktijk heb ik ook kinderen met trauma's aangetroffen. Of dat nou is veroorzaakt door de kinderlokkers of door de angst daarvoor is mij niet duidelijk.”¹⁷

Nieuws ontstaat echter niet altijd uit het niets. Er bestaan uiteraard werkelijk gebeurde voorvallen en reële conflicten. Het zijn de media echter die bepalen welke omschrijvingen het publiek worden gepresenteerd en deze keuzen dienen mede de behoeften van de 'nieuwsverkoper'. Er bestaat een proces van simplificatie en interpretatie dat, naast de originele nieuwswaarde, vorm geeft aan de strekking van een verhaal. In andere gevallen worden bepaalde thema's als nieuw voorgeschoteld, zelfs wanneer zij al in de samenleving verankerd zijn, alleen om er nieuwswaarde aan te onttelen. Dat is ook een vorm van overdrijving. Lodewijk Brunt in Het Parool:

„Journalisten zijn geneigd de schijnwerpers te zetten op situaties en gebeurtenissen, juist omdat deze onverklaarbaar zijn - 'nieuws'. Hoe ongeloofwaardiger, hoe beter. (...)

Wat zich in Oude Pekela afspeelt, lijkt me klassiek. Nadat de 'feiten' door het NOS-journaal wereldkundig waren gemaakt, werd het dorp overspoeld door nieuwswaarders. Eerst van de 'serieuze pers', daarna van de 'sensatiepers'. En zo zal het nog wel een tijdje door blijven kabbeien, tot er ergens anders weer een 'nieuwtje' opduikt. Op dat moment zal Oude Pekela vergeten zijn

en het is de vraag of we als krantlezers ooit nog te horen zullen krijgen wat er werkelijk aan de hand is geweest. (...)

Is het aantal aangiften van kindermishandeling plotseling sterk gestegen toen de eerste verklaringen daarover in de provinciale pers waren gepubliceerd? En werden ze steeds ongeloofwaardiger naarmate de tijd verstreek? Het zou bijzonder interessant zijn over die feiten meer te weten te komen, maar voorlopig is zelfs dat niet het geval. Wat we wel zeker weten is, dat zich een 'massa-psychose' heeft voorgedaan bij journalisten. Honderden paparazzi op zoek naar een spook. Arme kinderen.”¹⁸

Bewustwording

Een allesomvattende beschrijving van zedenangst begint met de inleidende verschijnselen. In het geval van zedenangst met betrekking tot misbruik van kinderen is het echter moeilijk de exacte oorsprong hiervan aan te geven omdat deze vele generaties teruggaat. Vroeger al waarschuwden onze ouders ons als kinderen voor vreemden, net als ongetwijfeld hun ouders vóór hen. In de afgelopen jaren is de zedenangst aangescherpt. Volgens Sandfort (1986) zijn het met name religieus/ethische en feministisch-ideologische factoren geweest, die de liberale geest van de jaren zestig en zeventig hebben omgegooid. Sandfort (1986) schrijft:

„Seksualiteit kent niet langer de beloftes, die ons aan het eind van de jaren zestig voorspiegeld werden. Maar misschien waren die beloftes ook wel veel te groot. Seksualiteit wordt nu niet langer geassocieerd met avontuur, plezierige spanning en extase, maar met angst, kwetsbaarheid, pijn en gevaar. De seksualiteit lijkt in zijn algemeenheid zorgwekkend te worden.”

Het feit dat deze tendens al in de Verenigde Staten aanwezig was, jaren voordat deze in Nederland waarneembaar werd, zou een aanwijzing kunnen vormen dat de Amerikaanse ontwikkeling invloed heeft gehad op de huidige tendens in ons land. Verschillende factoren hebben, meestal via onofficiële kanalen, ertoe kunnen bijdragen dat de zedenangst van Amerika naar Nederland werd geëxporteerd: de uitzending van Amerikaanse televisieprogramma's in Nederland; de algemene, culturele invloed; gezamenlijk wetenschappelijk en klinisch onderzoek op het gebied van de sociale wetenschappen.

Het is aan de bemoeienis van officiële Amerikaanse zijde, en met name aan hun houding inzake kinderporno, te wijten dat een aantal van deze trends zich in Nederland heeft kunnen ontwikkelen. Indirect leidde deze bemoeienis ertoe dat de Amsterdamse politie in 1984 een aantal invallen deed om kinderporno op te sporen (Schuijjer, 1989). Wekenlang besteedden de media aandacht aan

deze zaak. De invallen, die enkele maanden later werden gekoppeld aan de Amerikaanse beschuldigingen, veroorzaakten een golf van bezorgdheid en verontwaardiging in Nederland.

Het hulpverleningsapparaat

De Amerikanen kunnen echter niet verantwoordelijk worden gehouden voor alle invloeden die tot de ontstane zedenangst hebben bijgedragen. Er is ook de groei van de dienstverleningssector, die tot een enorme uitbreiding van de 'hulpverleningsindustrie' heeft geleid, waarschijnlijk zelfs wel tot voorbij de grens van het optimaal noodzakelijke. Verder hebben sommige door het radicale feminisme geïnspireerde ideologen hun bijdrage geleverd aan de invulling van het verschijnsel zedenangst: in ieder bed lag een slachtoffer van mannelijke seksualiteit en onder, zo niet in, ieder bed de dader. Ook heeft de soms overmatige belangstelling voor incest een rol gespeeld bij de bewustwording van de symbolen en beelden van kindermisbruik.

Een van de kenmerken van de 'hulpverleningsindustrie' die rond kindermisbruik is ontstaan, is een verruiming van de definitie van misbruik, waardoor een toenemend aantal individuen onder zo'n definitie komt te vallen. Door de massahysterie die momenteel in Amerika heerst, is de definitie daar al zo ruim dat zelfs kinderen van vier jaar als 'jeugdige overtreder' worden aangemerkt en voor klinische behandeling van seksmisdriven worden opgenomen. Illustratief is het volgende citaat uit een verhandeling van Johnson (1988):

„In 1982 bestonden er tweeëntwintig behandelingsprogramma's voor overtredders in de tienerleeftijd. In 1987 waren er ongeveer vierhonderdzeventig programma's en dienstverleners om deze groep te behandelen. In het midden van de jaren tachtig zien wij een ontkenning en bagatellisering van de ernst van nog weer een ander verschijnsel: kinderen van dertien jaar en jonger, die met nog jongere kinderen ontucht plegen. Het gedrag van deze jeugdige overtredders mag niet langer worden genegeerd.

De zevenenveertig jongens waarover hier wordt gesproken, ondergingen tussen januari 1985 en juni 1987 allemaal een behandeling in het kader van het SPARK programma. Op het moment dat zij voor behandeling werden doorgestuurd, waren zij tussen de vier en dertien jaar oud. (...) Kinderen werden als dader aangemerkt wanneer zij aan de volgende criteria voldeden: (1) zij hadden seksuele handelingen met een ander kind gepleegd; (2) zij hadden geweld of dwang gebruikt om het andere kind mee te laten werken, of het slachtoffer was te jong om zich te realiseren dat het werd misbruikt, waardoor het geen weerstand bood, of het ging om een overtreding als exhibitionisme; (3) er was een leeftijdsverschil van ten minste twee jaar; (4) er bestond al openlijk seksueel gedrag.”

Volgens deze definitie is een vierjarig kind dat zich in zijn blootje aan een

tweejarig kind laat zien, in overtreding. Uit dit verbazingwekkende artikel blijkt verder dat 'aan elkaar friemelen' de meest voorkomende overtreding was; dat de dwang die werd uitgeoefend verbaal was en in 77% van de gevallen niet aanwezig was geweest; dat 40% van de daders jonger was dan acht jaar, en dat de helft van de voorvallen had plaatsgevonden tussen broertjes en zusjes. Door het hele verhaal heen worden termen als 'dader' en 'slachtoffer' gebruikt. Het is niet bekend hoeveel Amerikanen dit soort verhalen serieus nemen, maar opmerkelijk is wel dat dit artikel in *Child Abuse and Neglect*, een invloedrijk Amerikaans tijdschrift, werd gepubliceerd.

Voor de gemiddelde student massapsychologie is de rol die deskundigen zoals artsen, maatschappelijk werkers of psychiaters spelen bij het versterken van de zedenangst, niet verwonderlijk. Friedson (1970) schrijft:

„De meeste activiteiten die kruisvaarders in de gezondheidszorg ontplooiën, kenmerken zich door de neiging iets als een ziekte te bestempelen waar volgens de leek geen sprake is van ziekte, en ook de omgeving als veel gevaarlijker voor de gezondheid te beoordelen dan dat de leek dat doet. Betrouwbare statistieken gebaseerd op het aantal werkelijke, door de gewone huisarts vastgestelde gevallen, negeren zij en in plaats daarvan benadrukken zij de ernst van het gezondheidsprobleem dat hen zo in beslag neemt, voornamelijk op grond van hun eigen schattingen van het aantal gevallen dat nog niet gediagnostiseerd en daarom ook nog niet behandeld is. Verder zijn de schattingen waarschijnlijk gebaseerd op een ruimere definitie van de ziekte of aandoening dan die door de leek wordt gehanteerd - bijvoorbeeld blindheid waar de leek spreekt over 'slecht zien', psychische 'aandoening' waar de leek praat over 'nervositeit', of 'alcoholisme' waar de leek een 'probleemdrinker' ziet... Deze mensen hebben hun objectieve kijk op ziektebeelden als zodanig verloren; zij creëren secundaire afwijkingen - ziektepatronen - waar aanvankelijk slechts sprake was van primaire afwijkingen”.

Nel Draijer

Een van de effecten van zedenangst is dat het verschil in waarneming tussen de leek en de 'kruisvaarder' verdwijnt. Steeds meer mensen gaan geloven in het beeld van een verziekte samenteving. Op dat moment kunnen personen met invloed de rol van kruisvaarder gaan spelen. Dat kan doordat zij zichzelf als zodanig profileren. Maar ook wanneer zij zichzelf aanzienlijk genuanceerder opstellen, kunnen zij door het publiek, dat zich aan nuances weinig gelegen laat liggen, hun ondanks de rol van kruisvaarder opgedrongen krijgen. Dit laatste overkwam de onderzoekster Nel Draijer, die een uitvoerig onderzoek deed naar seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Tot haar eigen afgrijzen werden haar onderzoeksresultaten door de media gesensationaliseerd. Het volgende redactionele commentaar in De Volkskrant bevat alle bovengenoemde

elementen. Het staat vol overdrijvingen en verdraaiingen, trekt verregaande conclusies, en presenteert ideologische standpunten als feiten:

„Seksueel geweld tegen meisjes en vrouwen komt voor op een ongekende en zorgwekkende schaal. Het deze week verschenen rapport van klinisch psychologe Draijer bevestigt op schrijnende wijze wat de laatste jaren steeds duidelijker werd. Haar onderzoek ontzenuwt de insinuaties dat het allemaal wel meevalt met geweld en incest.

Incest is de meest verwerpelijke vorm van machtsoverheersing door volwassenen. Kinderen zijn weerloos doordat zij volstrekt afhankelijk zijn van hun verzorgers. In de meeste gevallen komt incest voor tussen mannen en jonge meisjes. Maar ook tegenover volwassen vrouwen tonen veel mannen hun dwingend karakter.

Hoe algemeen deze houding is blijkt uit Draijers bevinding dat het mannelijk geweld in alle rangen en standen voorkomt. Opvoeding, intelligentie, milieu, religie en regio maken geen verschil. Dit zegt veel over de nog steeds levende opvattingen onder mannen, alle emancipatiestrijd en voorlichting ten spijt.”¹⁹

De 'kruisochtachtige' tendens in dit artikel kan toegeschreven worden aan de veelal in de media gehanteerde wijze van schrijven, waardoor vaak een overdreven en vertekend beeld ontstaat.

Hoewel de media de hoofdschuldigen waren van alle overdrijving en verdraaiing rond Draijer's onderzoek - dat zij het begrip 'seksueel misbruik' in haar hoofdstuk over de definities zorgvuldig afbakende kwam nauwelijks aan bod - kan toch ook niet worden gezegd dat haar eigen presentatie boven alle kritiek verheven was. In het boek 'Een lege plek in mijn geheugen' (1988), geeft Draijer een overzicht van haar bevindingen. Zij wijst er bijvoorbeeld op dat vrouwen mogelijk weigerden aan het onderzoek mee te doen vanwege de pijn die de herinnering aan het seksueel misbruik in hun kindertijd zou oproepen. Draijer ging ook voorbij aan de mogelijkheid dat een aantal personen wellicht niet aan het onderzoek wilde meewerken omdat zij eenvoudigweg nooit seksueel misbruikt zijn geweest en daarom het nut van het onderzoek niet inzagen. Dat wekt de indruk van eenzijdigheid. Draijer suggereert op deze manier dat de werkelijke cijfers hoger liggen dan de gemeten percentages en dat veel gevallen nog niet boven tafel zijn gekomen. De volgende passage geeft weer waarom zij de geïnterviewden als 'slachtoffers' bestempelt en andere gezinsleden als 'daders', zelfs wanneer de 'slachtoffers' zichzelf niet als zodanig zien.

„Mensen zien zichzelf niet graag als slachtoffer. Ook wekt dit begrip de indruk dat er een duidelijke groep slachtoffers van seksueel misbruik door verwanten kan worden aangewezen. Vrouwen met misbruikervaringen hebben echter uiteenlopende achtergronden en kunnen zeer verschillend op de pijnlijke ervaringen reageren. Ook aan het begrip dader kleven bezwaren,

omdat het te sterk doet denken aan misdaad. We zullen het woord desondanks gebruiken, afgewisseld met de term pleger.”

Later legt Draijer uit waarom de geïnterviewden als trauma-slachtoffers kunnen worden geclassificeerd, los van hoe de betrokkenen zelf tegen hun eigen ervaringen aankijken. Draijer stelt dat wanneer mensen ontkennen zich misbruikt te voelen, het misbruik wellicht wordt onderdrukt en de gevoelens daarover naar het onbewuste worden verdrongen.

„Het seksueel contact is in sommige gevallen zo angstwekkend en pijnlijk voor hen, dat ze later hele stukken ervan 'kwijt zijn'. Zij splitsen delen van hun bewustzijn af om het misbruik in emotioneel opzicht te kunnen overleven. In het ergste geval kan afsplitsing van delen van het bewustzijn ertoe leiden dat kinderen alle contact met hun emoties verliezen: ze voelen niets meer, zelfs geen pijn.”

Theorieën die onbewuste motieven en gevoelens suggereren, zijn altijd onvalsfeerbaar. Deze wijze van argumenteren maakt het mogelijk alles als seksueel misbruik te interpreteren, zelfs wanneer de betrokkene zelf zijn of haar verhaal niet als zodanig classificeert.

Er zijn twee momenten in het onderzoek van Draijer waar het vertekende element erin geslopen kan zijn: tijdens de interviews en bij het rubriceren van de gegevens. Het lag voor de hand: de vraaggesprekken werden gevoerd door personen die door Draijer zelf waren geïnstrueerd. Het is niet bekend in hoeverre de interviewers het vertellen en overdrijven van negatieve ervaringen aanmoedigden en juist neutrale en positieve aspecten onderdrukten. Het oorspronkelijke materiaal en het classificeren en analyseren daarvan is niet voor kritische analyse openbaar gemaakt.

Een groot deel van de uitspraken van Draijer suggereert dat bij het scoren eenzijdige criteria zijn gehanteerd. Zij zegt bijvoorbeeld: „Als onvrijwillig zijn alle contacten aangemerkt die volgens de ondervraagde vrouwen niet 'volledig vrijwillig' waren.” Er zou eveneens van verdraaiing sprake zijn geweest wanneer alle seksuele contacten die als niet 'volledig onvrijwillig' werden beschreven als 'vrijwillig' waren geregistreerd, een procedure waartegen Draijer zich zou hebben verzet, en terecht. Draijer miste daarmee het kardinale punt dat in ouder-kind relaties, waaronder misbruikrelaties, een zekere tweeslachtigheid aanwezig is.

Door de ruime aandacht die de media aan haar beweringen besteedden, kreeg Draijer opeens grote bekendheid. Snel daarna volgde echter ook de kritiek. In het spoor van de ophef over haar onderzoeksresultaten zijn echter ook anderen gaan geloven in ziekten en maatschappelijke pathologieën die voor een deel niet bestaan, voor een deel door de huidige maatschappelijk constructie van

misbruik worden versterkt en voor een deel weliswaar werkelijk bestaan, maar door de heersende zedenangst niet zelden worden overtrokken.

Draijer zelf distantieerde zich van de sensatiezucht die rond haar onderzoek was ontstaan:

„Als je nu toch ziet hoe er over mijn onderzoek geschreven is! Het is allemaal sex, spanning en sensatie. De journalisten staan meteen op hun achterste benen te gillen over 'schokkend' en 'gruwelijk'. Het wordt allemaal gesensationaliseerd.”²⁰

In het *Maandblad voor Geestelijke Volksgezondheid* (november 1988), waarvan zij redacteur is, maakte zij duidelijk, zich overvallen te hebben gevoeld door de mediapresentatie:

„Was het niet beter geweest als in het persbericht het accent had gelegen op de misbruikervaringen met verwanten, die in het onderzoek ingrijpend blijken te zijn - afgaand op de klachten die vrouwen er naar eigen zeggen van ondervonden of die ik op langere termijn heb vastgesteld: ruim 8%. Het bericht had dan vervolgens kunnen vermelden dat in totaal 15,6% vrouwen tegen hun wil seksueel benaderd bleken te zijn door verwanten. De gegevens over ervaringen met niet-verwanten vormen in het onderzoek een zijlijn, die thans nader onderzocht wordt.”

Maar de meeste kranten hadden er geen belang bij de reacties waarin Draijer zich distantieerde op te nemen, wellicht ook omdat het persbericht dat haar onderzoeksrapport begeleidde zelf gedeeltelijk verantwoordelijk was voor de overdrijving, en niet alleen de media. Slechts een klein aantal geïnteresseerde deskundigen hebben haar originele onderzoek gelezen en er kritiek op geleverd. Vaak waren dat echter lange artikelen, die niet door de doorsnee Nederlander worden gelezen. Bij de meeste mensen, die slechts de krantekoppen hadden gelezen en Draijer op de televisie hadden gezien, was de indruk gevestigd dat één op de drie vrouwen als kind seksueel was misbruikt en daardoor ernstig voor het leven was beschadigd.

Wanneer de overdrijving als feit wordt voorgesteld en er een snelle verandering in de publieke waarneming van de maatschappelijke realiteit plaatsvindt, heeft dat vrijwel zeker onvoorspelbare gevolgen. Zo is het denkbaar dat veel mensen die er vanuit gaan dat de getallen kloppen, anders naar hun vrienden en collega's gaan kijken nu zij geloven dat één op de drie als kind het slachtoffer geweest moet zijn van seksueel misbruik. Sommigen zullen proberen uit te vinden wie die ene is. Dit soort reacties stimuleert heksenjachtachtige speculaties. Men gaat misschien naar bepaalde signalen zoeken en, als men erop uit is bewijzen te vinden voor seksueel misbruik, aan sommige onschuldige aspecten van een vrouw onterechte betekenissen toekennen. Er ontstaat een ongezonde situatie die spontane verhoudingen kan verstoren. Voor sommige man-

nen is het opwindend om zich met dit soort speculaties bezig te houden, hetgeen tot ongewenste intimiteiten kan leiden.

Verder zullen mensen hun ideeën over incest en seksueel misbruik van kinderen eerder gaan projecteren. Verontwaardigde, ideologisch geïnspireerde 'incest-speurders', op zoek naar signalen van seksueel misbruik bij één op de drie kinderen, kunnen een ware heksenjacht tegen onschuldige ouders, familieleden en vrienden ontketenen. Als gevolg van het gebruik van diagnostisch-projectieve testen bij het Medisch-Kleuterdagverblijf 'De Bolderkar' in Vlaardingen werden veertien kinderen op basis van summere bewijzen van incest bij hun ouders weggehaald. Dit soort ongelukkige voorvallen is het gevolg van een dergelijke projectie.

Er wordt wel beweerd dat shockerende verhalen, zoals die van Draijer, incest meer bespreekbaar hebben gemaakt. Men zou ook kunnen stellen dat door de sensatie eromheen incest in zekere zin juist minder bespreekbaar is geworden. De wijze waarop hier met het probleem is omgegaan heeft tot de vraag naar nog zwaardere strafmaatregelen geleid en sterke reacties van verontwaardiging en woede opgeroepen. Dit alles maakt het voor een meisje dat werkelijk seksueel misbruikt is bepaald niet gemakkelijker om erover te praten. In zo'n sfeer zullen sommige vaders hun dochters nog eerder dwingen hun mond te houden. De massahysterie kan ertoe leiden dat werkelijke slachtoffers van seksueel misbruik zich nog meer gaan schamen en nog langer hun mond zullen houden; het kan dan gebeuren dat sommige kinderen die zich misschien helemaal niet schaamden en zich ook niet schuldig voelden, dat nu wel gaan doen.

Gianotten

De geneigdheid om alles als een ziekte te bestempelen is ook terug te vinden in de verhandelingen van psychotherapeut Gianotten, die jarenlang heeft geprobeerd aandacht te krijgen voor het probleem van seksueel misbruikte jongens. Hieronder beschrijft hij een van zijn gevallen:

„Tijdens masturbatie denkt hij soms aan jongens en soms aan vrouwen. Hij snapt dat niet en schaamt zich daar erg voor. De impotentie ontstaat later als hij op een keer bij de coïtus zeer levendige fantasieën over mannen heeft. Hij durft vanaf dat moment niet meer te vrijen. Hij wordt weer heel onzeker door die fantasieën en weet niet meer hoe het nu moet met zijn relatie. De relatie wordt hierdoor uiteindelijk verbroken.”

Een patiënt die met dit soort onzekerheden worstelt, heeft een sympathiserende deskundige nodig die hem vertelt dat het prima is dat hij bi-seksueel, homoseksueel of heteroseksueel is. Hij moet aangemoedigd worden om plezier te hebben in zijn eigen seksuele beleving en zijn gevoel van zelfvertrouwen moet worden gestimuleerd, zodat hij op zoek gaat naar mensen waarmee hij van zijn

seksualiteit kan gemeten. Gianotten concentreerde zich echter op de seksspelletjes die de patiënt in zijn jeugd met een neefje had gespeeld en ontleende daaraan allerlei pathogene betekenissen. Uit het gesprek van Gianotten met zijn patiënt, een heel onzeker iemand, blijkt dat de psychiater hem echt ziek maakte.

De verhandeling van Gianotten zit vol met pseudowetenschappelijke onzin, waaronder een lijst van signalen die op seksueel misbruik bij mannen zouden kunnen wijzen: isolatie, crimineel gedrag, brandstichting, lage dunk van zichzelf, neiging tot zelfvernietiging, alcoholisme, druggebruik, zelfverminking of zelfdoding.

Overdrijving, vertekening en een te sterke simplificatie dragen niet bij tot het oplossen van een werkelijk probleem, en misbruik van kinderen door familieleden is zo'n werkelijk probleem. Draijer en Gianotten plaatsen met hun verhalen het probleem in een onjuist perspectief. Het probleem incest wordt te zeer vereenvoudigd als het zich alleen maar concentreert op misbruik van het kind. Het moet in een veel bredere context worden geplaatst, waarin ook factoren als verstoorde relaties en het onvermogen om problemen op te vangen een rol spelen. Soms zijn de ouders minstens evenzeer slachtoffer als het kind. In andere gevallen kan de relatie tegelijkertijd positieve en negatieve aspecten hebben en een bepaalde dubbelzinnigheid bezitten die uniek is voor die relatie.

Een van de redenen waarom kindermishandeling door gezinsleden, waaronder seksueel misbruik, zulke intense gevoelens van hulpeloosheid en woede kan veroorzaken, is het tweeslachtige van een dergelijke relatie en het dilemma waarin men zich bevindt. Zelfs de meest verdorven ouder heeft een band met zijn kind, al is het soms een soort haat-liefde verhouding (Boszormenyi-Nagy & Spark, 1973). Er wordt wel beweerd dat seksueel misbruik een eenvoudig, eenzijdig en ondubbelzinnig verschijnsel is en dat de gevoelens van pijn verdwijnen wanneer eenzijdig en ondubbelzinnig de schuld aan de ander wordt gegeven en ook de woede op die ander wordt gekoeld. Het helpt het slachtoffer van misbruik alleen niet om met zijn tegenstrijdige gevoelens in het reine te komen. Het zal zich eerder nog hulpelozer voelen, juist omdat er geen soelaas wordt geboden.

Het is een teken des tijds dat seksuele activiteiten worden gezien als kenmerkend voor een misbruikrelatie. Er vinden namelijk ook seksuele activiteiten tussen kinderen onderling en tussen volwassenen en kinderen plaats in ontmoetingen en relaties waarbij totaal geen sprake is van seksueel misbruik (Constantine & Martinson, 1981; Sandfort, 1981, 1988). Ook Gianotten (1988) erkent dit:

„Er zijn kinderen en volwassenen die tijdens hun kindertijd seksuele contacten hadden met een volwassene en daar geen problemen mee hebben of hebben gehad.”

Misbruik is terug te voeren op een aantal factoren, waar seksuele interactie er een van kan zijn. Omdat seksuele interactie echter niet per definitie misbruik hoeft in te houden, is het belangrijk ook aandacht te besteden aan alle andere factoren. Verder zijn alle betrokkenen het meest gebaat bij een sympathiserende benadering, die probeert 'afwijkingen' uit de sensationele en opgeblazen sfeer te halen, en tracht gevoelens van schaamte, schuld en angst terug te dringen. Ongelukkig genoeg is het juist de zedenangst die zo'n sympathiserende en verstandige benadering in de weg staat.

Het richten van de aandacht

De fase van bewustwording is vooral in het begin van de ontwikkeling van zedenangst een beslissende factor. Kenmerkend voor deze fase is dat de aandacht zich richt op een aantal kleine voorvallen die hun schaduw vooruitwerpen. Een goed voorbeeld is de affaire van de Rotterdamse Commune omdat, evenals in Oude Pekela, er niets was gebeurd (Tabbers, 1989). De reacties van de politie en de hulpverleningssector waren geheel en al gebaseerd op ongegronde vermoedens. De verslaggeving van de media echter vestigde de aandacht op het feit dat zoiets kan voorkomen en ook inderdaad voorkomt, en dat, als het gebeurt, het iets afschuwelijks is.

De media attenderen het publiek op bepaalde verschijnselen. Wanneer zij weer een nieuw geval op het spoor komen, zijn de lezers inmiddels alerter op de berichtgeving over bepaalde zaken. Door de wijze waarop erover wordt geschreven, worden via een proces van herdefiniëring steeds meer verbanden gelegd. Men zou de vergelijking kunnen trekken met natuurrampen of calamiteiten. Na het door de televisie uitgezonden neerstorten van een Airbus 320 tijdens een luchtvaartshow in Frankrijk volgde een aantal weken later, op zondag 28 augustus 1988, een ongeluk in de lucht van het Italiaanse stuntteam Freccia Tricolore. Deze ongelukken hadden een hele serie berichten over luchtrampen tot gevolg. Wekenlang brachten sommige kranten verhalen over militaire ongelukken, neergestorte helikopters in de Noordzee, een ongeluk met een privé-vliegtuigje ergens in Mexico en nog een aantal onbelangrijke gebeurtenissen die normaal gesproken bepaald geen nieuws zouden vormen. Tijdschriften en weekbladen brachten hoofdartikelen over veiligheid in de lucht. Omdat de lezers met betrekking tot dit onderwerp bewust waren gemaakt, viel dit soort nieuws hun ook eerder op. In het daaropvolgende jaar deden zich verscheidene ernstige ongelukken in de burgerluchtvaart voor. Het waren er meer dan normaal, hoewel 'het geen vliegtuigen regende' zoals een vriendin van mij de serie ongelukken onder woorden bracht terwijl zij bezwoer nooit meer in een vliegtuig te stappen.

In het geval van het ongeluk met het stuntteam is sprake van een combinatie van een aantal doorslaggevende factoren. Ten eerste gebeurde het in Ramstein, een Amerikaanse luchtmachtbasis in Duitsland, tijdens een luchtvaartshow. De

media waren erbij en de verschrikking kwam in al zijn facetten bij televisiekijkend Europa de huiskamer binnen.

In de tweede plaats kwam het vliegtuig als een vuurbal in de menigte toeschouwers terecht. Het idee dat nietsvermoedende toeschouwers onverwachts het slachtoffer kunnen worden van een afschuwelijke tragedie veroorzaakte een golf van angst. Men haalde zich soortgelijke situaties voor de geest, waarvan men zelf, zonder enige waarschuwing, het slachtoffer zou kunnen worden. Het stilstaan bij de onvoorspelbaarheid van dit soort rampen dreigde de normale gang van zaken van het dagelijks leven verstoren. Net als bij zedenangst werden ook hier de beelden door angst versterkt.

In Oude Pekela waren er weliswaar geen brandende toeschouwers, maar de zaak is vergelijkbaar. John Jansen van Galen schreef in de Haagse Post:

„Op zoek naar 'sfeer', achtergronden en onsmakelijke details reisde het perscorps prompt massaal af naar Oost-Groningen. Vanuit commercieel oogpunt terecht, want het 'kinderseks-schandaal' was hèt van huiver, weezin en verstikte tranen doortrokken gesprek van de week. Misschien heeft het verhoor waaraan bezorgde ouders hun kinderen onderwierpen er wel toe bijgedragen dat een stortvloed van andere grootschalige seksuele misbruiken aan het licht kwam. De 'datelines' behelsden Enschede, Den Burg, Musselkanaal, Almelo en andere plaatsen ver van Amsterdam, de gedoodverfde hoofdstad van alle verderf. Vermoedelijk werd allerlei onheil openbaar dat anders verborgen zou zijn gebleven. Het recht kon zijn loop nemen.”²¹

Analyse van de feiten wijst uit dat de 'stortvloed' meer in de media bestond dan in werkelijkheid. De feiten achter de berichtgeving tonen tevens aan dat het meestal niet om 'grootschalige seksuele misbruiken' ging en zeker niet in de vorm zoals die zich volgens de geruchten in Oude Pekela zou hebben voorgedaan. Niettemin heeft in de afgelopen vijf jaar de toenemende zedenangst geleid tot een gestage groei van het aantal meldingen. Tussen 1983 en 1987 verdubbelde het aantal rechtszaken op dit gebied, een stijging die begon in de tijd van de politie-inval in Amsterdam met betrekking tot de opsporing van kinderporno (Schuijjer 1989).

Loos alarm

De eerste indicatie dat na het verschijnen van de eerste berichten de fase van bewustwording is ingetreden, wordt gevormd door het feit dat gevallen, waarbij de grenzen van maatschappelijk geaccepteerd gedrag worden overschreden, meer aandacht krijgen. Op verschillende plaatsen worden gelijksoortige gebeurtenissen gemeld, hetgeen tot grotere ongerustheid leidt en mensen in beweging brengt. In een artikel over een geval in Almere, waar een taxichauffeur wegens ontucht met een aantal kinderen uit de buurt was gearresteerd, schreef

De Telegraaf: „Voor je het weet, zijn je kinderen slachtoffer.”²²

Mensen doen dan alsof voorvallen elders in hun eigen omgeving hebben plaatsgevonden. De eerste berichten in de lokale pers over Oude Pekela dreigden naar Winschoten over te waaien. Omdat in beide plaatsen dezelfde lokale krant verschijnt, wisten de bewoners van Winschoten, al weken voordat de zaak in de nationale pers kwam, over de vermeende ontuchtzaak in Oude Pekela.

De beslissing van Gerda Aldag, wethouder van onderwijs van Winschoten, samen met de hoofden van de basisscholen en de hoofden van het speciaal onderwijs, om de allerjongste kinderen te waarschuwen voor het gevaar van 'vreemde mensen', leidde bijna tot een tweede uitbarsting van massahysterie. De Winschoter Courant meldde:

„Er is door ouders met de politie gebeld over de kwestie. Zij kregen hetzelfde antwoord: 'Winschoten staat geheel buiten de zaak in Oude Pekela'. Justitie behandelt de kwestie met de grootst mogelijke terughoudendheid. Een ouder in de wijk Noord te Winschoten, die zover ging dat ze informatie probeerde te verkrijgen bij schoolhoofden en een huisarts, zei later zich tevreden te stellen met de reactie van de politie. Zij zei geen verdere actie te zullen ondernemen. Maar in menig huisgezin met kinderen in Winschoten is gisteren langdurig gesproken over de angst die er nu bij veel ouders stevig in zit.”²³

Dit soort berichten stimuleert het bewustwordingsproces bij de lezer, zelfs wanneer er gezegd wordt dat er niets is gebeurd. De volgende dag plaatste de Winschoter Courant het volgende bericht:

„De geruchtenstroom nam zo'n grote omvang aan dat het vuurtje ook naar Winschoten oversloeg. Er groeide een soort massahysterie uit, gebaseerd op loze geruchten en angstgevoelens zonder dat er ook maar sprake was van een kern van waarheid.”²⁴

Er zijn bewijzen dat de ontkennende berichten de toenemende verspreiding van angst en geruchten niet tegenhielden. Nieuwe Revu bij voorbeeld citeerde een receptioniste van Hotel Winschoten weken nadat de geruchten door de politie en de pers als onjuist waren afgedaan:

„Weet U, dat ze nu ook al hier in Winschoten zitten? Een vriendin van mij vertelde dat. Zij heeft blonde kinderen. Het schijnt dat die lui nu alleen op zoek zijn naar blonde kinderen.”¹⁴

Nadat een op angst gebaseerde mythe eenmaal vaste grond heeft gevonden gaat zij een eigen leven leiden. Naarmate de geruchten rond Oude Pekela zich meer verspreidden en de media meer aandacht aan de vermeende gebeurtenis-

sen besteedden, werd steeds vaker loos alarm geslagen. Fred Mulder, rechercheur van de gemeentepolitie in Groningen:

„Dat betekent voor ons dat als wij onderzoek doen naar ontucht in wat voor vorm dan ook met kinderen, dat wij onmiddellijk de ouders, voor zover te controleren, een embargo opleggen: 'Je praat er niet over! Met niemand!' Het moet niet op de straat. Want op het moment dat het op de straat is, gaan de mensen fantaseren, aanvullen en wordt het een heel ander verhaal.”¹⁸⁰

De zaak Oude Pekela was inmiddels een zaak van de landelijke pers geworden en ook in andere delen van het land werd regelmatig loos alarm geslagen. Wanneer zedenangst eenmaal heeft kunnen ontstaan wordt deze verder gevoed en in stand gehouden door regelmatig weerkerende uitbarstingen van massahysterie. In Oude Pekela droeg zo'n uitbarsting in belangrijke mate bij aan een verdere bewustwording, vanwaaruit die zelfde massahysterie was voortgekomen. In De Volkskrant van 13 juni 1987 stond het volgende bericht:

„In een wijk in Zaandam hielden vrijdag tien rechercheurs een uitgebreid buurtonderzoek nadat er een melding was binnengekomen dat vier clowns snoepjes uitdeelden aan kinderen. De clowns werden niet gevonden. Wel werden vier toeristen, die bij een kinderspeelplaats foto's hadden gemaakt, door de politie gehoord. Een kind bekende later het verhaal over de clowns te hebben verzonnen.”²⁵

De NRC van 18 juni 1987 schreef:

„In Enschede is al een man door woedende buurtbewoners uit z'n auto gestuurd op verdenking van kindertokkerij. Hetzelfde gebeurde in Winschoten waar een man, op zoek naar een hem onbekend adres, drie keer door dezelfde straat reed. En daar speelden op dat moment veel kinderen.”²⁶

In Oude Pekela werden ook permensen soms voor kindertokkers aangezien. Mevrouw de Vos:

„Er zijn kinderen die huilend, rennend thuis kwamen en zeiden: mamma, er is weer een kindertokker, want een man wil met mij praten. Dat blijken dan journalisten te zijn. Maar kinderen zien daar geen verschil in; het zijn vreemde mensen met foto-apparatuur en sommige journalisten zijn ook heel opdringerig.”¹⁶

Angst

Angst is de motor voor massahysterie. Mevrouw de Haan uit Oude Pekela beschrijft naar gevoelens toen zij te horen kreeg dat haar zoon Michiel (6) des-

tijds misschien met vreemden was meegeweest:

„De politie belde mij 's morgens tegen kwart over tien met een mededeling dat andere kinderen zijn naam hadden genoemd, waardoor zij er vanuit moesten gaan dat hij er dus bij betrokken was. Nou ten eerste, als moeder zijnde en als vader zijnde schrik je je dood. En dan denk je: wat heb ik nou. Ik heb gehuild. Je schrikt hoor. Ja, je hebt dan wel een heleboel verhalen gehoord over wat er in het dorp gebeurd was, volgens sommigen dan. Dus op eens word je met de neus op de feiten gedrukt.”¹⁸⁰

De media lieten deze angsten op heel Nederland los. Het hoofd van de basisschool bijvoorbeeld werd geciteerd in een artikel met als kop 'Ontucht met kinderen jaagt dorp schrik aan':

„Er heerst nog wel angst. Ouders zijn bang om kinderen alleen op straat te laten spelen. De jonge kinderen worden allemaal naar school gebracht. Het is ingrijpend voor een dorpsgemeenschap, zoiets.”²⁷

Angst kan ontstaan wanneer men het gevoel heeft dat de politie onvoldoende bescherming kan bieden. Een typisch voorbeeld is een rapport waarin staat: '...en onderzoek naar de bestemming van het in Oude Pekela vervaardigde materiaal blijft achterwege, omdat de Nederlandse politie de afgelopen jaren niet in staat is gesteld onderzoek te doen naar de vervaardiging van kinderporno'. Dit rapport bracht de zaak al in een zeer vroeg stadium in de politieke arena. Naarmate de angst groeide, stond in de roep om actie de houding van justitie centraal, alsmede de vraag of de politie in deze zaak wel voor haar taak berekend was. Wij zullen later nog op de rol van de politieke kruisvaarder terugkomen (hoofdstuk 11).

Symbool- en beeldvorming

Waarneming is geen passief proces; er is een actieve, creatieve inspanning voor nodig. Door iemands verbeeldingskracht krijgen woorden, namen en beelden een symbolische lading waardoor emoties de waarneming gaan kleuren. Laten we eens een bloem als voorbeeld nemen, een purperwinde bijvoorbeeld van een onbekende soort, die u vlakbij uw huis ontdekt. De bloemen hebben diep-violetblauwe bloemblaadjes met fel-gele strepen vanuit de kelk. U bent gefascineerd door de kleurenpracht; u vindt het een prachtige, heel bijzondere bloem. U kunt de verleiding niet weerstaan en plukt een bos om thuis in een vaas te zetten.

Later krijgt u te horen dat de bloem een uiterst giftige soort is. Het is niet alleen gevaarlijk om de bloem aan te raken, 's nachts verspreidt zij ook nog een giftige stof die weliswaar niet zichtbaar, maar uiteindelijk wel kankerverwekkend is. Bovendien heeft de stof een psychoactieve werking en leidt zij tot diepe depressies en paranoïde waanideeën. U kijkt opnieuw naar de grote bos bloemen, die u zo mooi in een vaas op de eettafel had geschikt. Uw waarneming van de bloem is veranderd. U vindt de bloem helemaal niet mooi meer. De waarneming wordt voornamelijk beheerst door een gevoel van bedreiging. De fel-gele strepen worden spinnewebachtige draden die die bedreiging als een onzichtbare, verstrikkende macht uitstralen.

Nu u weet wat de bloem kan uitrusten, verandert uw waarneming totaal. Objectief gezien is het nog steeds dezelfde bloem: de kleuren en de vorm van de blaadjes zijn niet veranderd. Uw waarneming wordt echter bepaald door de manier waarop u tegen de bloem aankijkt. Ziet u haar als een giftige soort, dan wordt zij een krachtig symbool van dat vergif. Ook andere waarnemingsgebieden worden beïnvloed. Wanneer u denkt dat de geur die de bloem verspreidt vergiftig is, zult u die waarschijnlijk als scherp en onaangenaam ervaren.

Het is een essentieel kenmerk van zedenangst dat de reactie op symbolen en beelden van een maatschappelijk verschijnsel verandert zodra dit verschijnsel als afwijkend wordt gedefinieerd, evenals in het voorbeeld van de bloem. Wat

gebeurt er wanneer een bedreigende symboolwaarde wordt toegekend aan de kenmerken van een bepaalde groep? Cohen (1972) beschrijft hoe in Engeland het beeld van jongeren die zich schuldig plachten te maken aan kleine vergripen, voornamelijk door de overtrokken berichtgeving in de media opnieuw werd gedefinieerd. De kranten speelden daarmee in op de angst van het publiek met als gevolg dat deze groep jongeren als een gevaar en een bedreiging voor de fundamenteën van de samenleving werd gezien. De leren jacks van de *rockers*, en de typische haardracht en de zonnebrillen waarmee de *mods* zich tooiden, werden bedreigende symbolen. Wanneer zich een dergelijk proces voltrekt, krijgt deze groep mensen de status van volksduivel, en de golven van zedenangst die ontstaan maken de weg vrij voor uitbarstingen van massahysterie, terwijl er misschien niets aan de hand is. Cohen schrijft:

„Aan het begin van de jaren zestig had de term 'modernist' betrekking op mensen die zich op een bepaalde manier kleedden, terwijl de term 'rocker' buiten het kleine circuit waarin men zichzelf als zodanig identificeerde, nauwelijks bekend was. Vijf jaar later beschreef een journalist de ongeregelde heden waarbij 'mods' en 'rockers' waren betrokken als 'zonder weerga in de Engelse geschiedenis'. Er deden geruchten de ronde dat hulptroepen naar de betreffende plaats waren gestuurd om de rellen de kop in te drukken. ...Nog eens vijf jaar later waren deze groepen vrijwel uit het publieke bewustzijn verdwenen...”

Wanneer de volksduivel eenmaal is aangewezen, komt de samenleving in het geweer. Los van het feit of het gevaar nu wel of niet reëel aanwezig is, de neiging bestaat om overijld op de symbolen te reageren en maatregelen te treffen om de volksduivel in bedwang te houden. Kenmerkend is ook dat er strategieën worden ontwikkeld die de afwijking alleen nog maar verder versterken:

„De praktijk bijvoorbeeld om bepaalde gebieden van te voren al als 'probleemhaarden' te bestempelen, betekende dat jongeren bij wie men de bewuste symbolen constateerde, (door de politie) uit zo'n gebied konden worden weggestuurd, ook wanneer zij niets kwaads deden. Tijdens een rechtszaak in Brighton verklaarde een politieagent dat hij een aantal jongeren bij een bushalte in eenabri had zien staan; zij deden niets, maar 'hij had gehoord dat daar altijd problemen waren' en daarom had hij hun gesommeerd om te verdwijnen. Niet allemaal gingen zij snel genoeg weg en één jongere werd gearresteerd. 'Als je niet ingrijpt en accepteert' zei de politiemans tijdens de rechtszaak 'dat iemand met meteen doet wat je als politiemans zegt, dan is het hek van de dam. Het was in het belang van de openbare orde dat deze jongeren werd verboden in deabri tegen de regen te schuilen.' ”

Wat Cohen over de reactie van de politiemans op deze jongeren schrijft, komt overeen met onze waarneming van de bloem die giftig zou zijn. Door zijn ei-

gen patroon van verwachtingen en angsten was de waarneming van de politiemans van een groep jongeren vervormd in een bedreigend en gevaarlijk verschijnsel. Hij vond dat hij in het geweer moest komen en hij reageerde direct. De jongeren werden gestraft, niet voor wat zij hadden gedaan en evenmin voor wat zij gedaan zouden kunnen hebben, maar eenvoudigweg voor het feit dat men in hen het symbool van de volksduivel zag. Bovendien kan dit soort reacties als een zichzelf vervullende voorspelling gaan werken: het afwijkende gedrag kon juist worden opgeroepen bij jongeren die in Cohen's voorbeeld anders alleen maar rustig bij de bushalte zouden hebben geschuild.

Ook gaat men de kenmerken die aan de volksduivel worden toegeschreven op zichzelf als verderfelijk zien. Een leren jack op zich bijvoorbeeld is niets slechts. Op het moment echter dat men het als het symbool voor de *rocker* ging zien, kreeg dit kledingstuk ook het 'image' van dat verderfelijke. Zo kan men een man in een grijze regenjas als een topfunctionaris zien of als een vieze oude man. De waarneming heeft waarschijnlijk meer van doen met het verwachtingspatroon van de waarnemer dan met degene die wordt waargenomen.

Clowns

In de massahysterie rond Oude Pekela werd het beeld van de clown een van de voornaamste symbolen. Voor het eerst werd in de krant van clowns melding gemaakt op 6 juni 1987:

„De aandacht is nu vooral gericht op de identiteit van twee clowns, die eind april, begin mei in Oude Pekela rondliepen en die ook kinderen meegelokt en mogelijk misbruikt hebben. (...) 'Die clowns moeten opgevalen zijn. We willen daarom ook graag in contact komen met mensen die ze hebben zien lopen', zegt rijkspolitiewoordvoerder J.J. Kuipers.”²⁸

De indruk die door deze en tientallen gelijksoortige berichten bij de lezer werd achtergelaten was, dat veel kinderen met overtuiging hadden verklaard dat zij onder beloftes van snoep, feestjes en ijs, door clowns van straat waren meegelokt. De suggestie dat de kinderiokkers als clowns verkleed te werk gingen, werd in feite gewekt door de verhalen van één kind. Wim Joosten van de rijks-politie in Groningen:

„Clownspakken kwamen veel later pas ter sprake. De eerste twintig, vijftwintig kinderen hadden het niet over clowns. Op een gegeven moment kwam een kind met een verhaal over clowns, en de volgende dag hadden we tien verhalen van kinderen binnen dezelfde school, en een paar dagen later werd het verhaal doorgespeeld naar de andere school.”¹⁸⁰

Nadat berichten hierover in de media waren verschenen, begonnen in heel Ne-

derland kinderen aan ouders, leerkrachten, maatschappelijk werkers, psychologen, therapeuten en politiemensen verhalen te vertellen over clowns. Het onderzoek van de politie, waarin alle komstuumverhuurbedrijven ten tijde van de vermeende ontvoeringen werden betrokken, leverde niets op.

Ondanks herhaalde oproepen om inlichtingen kwam geen enkele volwassene opdagen die steunbewijs kon aandragen. De heer Jan Maring, persvoorlichter bij de Groningse rijkspolitie:

„Wat we zo vreemd vinden is dat het zeer regelmatig opereren van twee mannen in clownspakken in Oude Pekela eigenlijk zonder enige reactie onder de volwassen bevolking is gebeurd. Je zou toch denken dat mensen daar meer achter gezocht zouden hebben of dat zouden hebben gemeld.”²⁹

Zichtbaar geërgerd over het feit dat er geen nieuwe informatie was binnengekomen, zei hij:

„Wat we absoluut niet begrijpen is, dat niemand in die zes weken iets speciaals is opgevallen. Geen opvallende clowns, geen huizen waar meer kinderen binnen gingen dan gebruikelijk zou zijn, zelfs de kinderen zelf zijn niet gemist.”³⁰

Ofschoon er geen enkele bewijs was dat clowns, in welke vorm dan ook, in Oude Pekela actief waren geweest, werd het beeld van de clown het symbool van de nieuwe volksduivel. Prof. dr. Marten Brouwer:

„(Vroeger) werden die angsten beheersbaar gemaakt door de schuld aan heksen te geven. Nu is die rol kennelijk overgenomen door figuren in clownspakken. De overeenkomst is dat vrijwel niemand ze heeft gezien, maar iedereen weet dat ze enge dingen kunnen doen.”²⁶

Er waren maar een paar dagen voor nodig om de betekenis van het symbool te verspreiden en in het gehele land tot een metafoor te maken. Cor van de Poel, verwijzend naar de Amerikaanse aantijgingen, schreef:

„De twee clowns van Oude Pekela zullen zonder twijfel de internationale pers haten, als typerend voor de ontvoering van zestig tot zeventig kleuters voor porno-video-opnamen. (...) De kinderporno en de clowns als kinderlokkers zullen een diepe indruk maken in het buitenland en het beeld van Nederland nog meer aantasten. Oude Pekela zal worden afgeschilderd als een dorp in de buurt van het zondige Amsterdam.”³¹

Na verloop van tijd werden de details van het clownbeeld verder ingevuld. Het blad Privé publiceerde in de laatste week van juni een kleurenfoto van een clown en suggereerde dat een soort montagefoto in elkaar was gezet op basis

van door de kinderen verstrekte informatie. In werkelijkheid was er nooit een dergelijke montagefoto vervaardigd, noch door de politie, noch door Privé. De beschrijvingen die de kinderen gaven, waren tegenstrijdig en te vaag. De foto in Privé was uitsluitend op fantasie gebaseerd. De beelden echter die bij de niet-kritische lezer naar boven komen, worden door dit soort fantasie verlevendigd, de bezorgdheid krijgt een concrete invulling en, anders dan voorheen, maakt het de angst overtuigend.

Zijn de symbolen eenmaal uitgekristalliseerd, dan zijn zij in staat opnieuw loos alarm te ontketenen. Men ging niet langer op zoek naar kinderlokkers maar naar clowns en naar alles wat erop leek. In het Nieuwsblad van het Noorden van 31 juli stond:

„Cowboy aangezien voor clown: Tumult in Veendam. Een deel van Veendam was gistermiddag in rep en roer na verhalen van kinderen in de wijk Sorghvliet over een kinderlokker in clownskleren. Daarom rukte de politie massaal uit. Agenten in auto's en op motoren raasden door Sorghvliet en een deel van Wildervank. Bij de Dollard kwamen ze tot de ontdekking dat een in cowboypak gestoken jongen aanleiding was voor alle opwinding. Er bleek niets aan de hand. De politie van Veendam reageerde pijlsnel nadat er telefonische meldingen van in paniek geraakte ouders binnen kwamen over een clown die kinderen meelokte. Een woordvoerder van de Veendammer politie noemt de reacties van de ouders en het massale optreden van de politie 'begrijpelijk' na de kinderseksaffaire in Oude Pekela.”³²

De waarschuwingen om niet met vreemden mee te gaan, die toch altijd al weinig effect blijken te hebben bij de bescherming van kinderen, hadden in de context van de groeiende zedenangst alleen maar een tegengestelde uitwerking. Nadat zij door hun ouders voor clowns waren gewaarschuwd, kwamen tien kinderen in Hoogeveen met verhalen over kinderlokkers in clownspakken. Onderzoek door de politie leverde echter niets op. J. Gombert, hoofdinspecteur bij de gemeentepolitie:

„De verhalen die worden verteld geven ons echter te denken. Er komen clownspakken in voor en dat zien we toch wel in het verlengde van het opgeblazen sfeertje in Oude Pekela (...) De signalementen wisselen voortdurend. Het heeft onze aandacht, maar we hoeven beslist nog geen moord en brand te schreeuwen. Het lijkt allemaal zwaar overtrokken.”³³

Het zou misteidend zijn de indruk te wekken dat alleen het symbool van de clown een nieuwe betekenis kreeg. Zedenangst is een algemeen verspreid verschijnsel, en ieder voorwerp en beeld kan, in meer of mindere mate, met deze angst worden gekleurd. We hebben het gezien: in een wereld vol met 'kinderlokkers' kregen zowel lege als volle straten een nieuwe betekenis, werden zowel aardige als onaardige onderwijzers en burens verdacht, een vreemd huis,

een onbekende auto, een vreemde caravan... Voor diegenen die zich door hun verbeeldingskracht laten meeslepen blijft niets onberoerd. Paranoia en hysterische paniek zijn niet meer te scheiden. Collectieve paranoia, een aspect van zedenangst, ontstaat wanneer de symbolen, gesanctioneerd door de media en gebruikt om de afwijkende groep beter aan te kunnen duiden, deel gaan uitmaken van de collectieve mythen.

Er waren nog andere symbolen: leeuwekoppen, die door de kinderen zouden zijn waargenomen, afgelegen café's, seks-clubs, grote dure auto's, vooral van het merk Mercedes en met ramen van rookglas, mannen in dure pakken met een Duits accent en auto's of bussen vol lachende kinderen. Het waren allemaal beelden die sterke emoties losmaakten. Dokter Mik zei in zijn toespraak tot de ouders in Oude Pekela:

„Elke morgen ga ik naar het zwembad en dan zie ik een oranje busje waarin gehandicapte kinderen naar ons zwembad worden gebracht. Wat fijn, denk ik dan, dat dit zo geregeld is. En onmiddellijk daarna krijg ik een aanval van blinde woede als ik eraan denk dat jullie kinderen, met diezelfde blonde koppies, in zo'n zelfde oranje busje zijn meegenomen.”³⁴

Het volgende voorbeeld van suggestieve journalistiek, nu in Vrij Nederland, illustreert de symbolische kracht van het woord in de manier waarop een verdacht café wordt beschreven. Politie-onderzoek leverde geen bewijs op om de geuite vermoedens omtrent dit café te rechtvaardigen:

„Ik rijd langs een paar verdachte panden, de routes ken ik inmiddels uit mijn hoofd. Richting Stadskanaal, langs de meermalen genoemde camping Weddebergen. In Vriescheloo bij café De Hongerige Wolf linksaf. Ouders beschouwen deze horeca-onderneming als een rovershol. Er zouden dingen gebeuren die het daglicht niet kunnen verdragen. Vroeger, in de toptijd, waren er nachtelijke optredens van Zwarte Lota, de toenmalige vriendin van de kroegbaas. Ze stond in uitdagende jurken op tafel en zong liederen, soms samen met haar dochter.

Sommige kinderen hebben het over een café, met allemaal gekleurde lampjes. De ouders vermoeden dat dit, café De Hongerige Wolf, het bedoelde pand moet zijn. Zij worden in hun verdenking gesterkt door het mysterieuze lijk dat twee jaar geleden, na de koude winter, op het terrein van de kroeg werd gevonden.

In De Hongerige Wolf komen alleen vaste klanten. Het ligt afgelegen. De voordeur is gesloten, de zijdeur gaat piepend open. In het halletje staan een paar klompen en een stuk of acht accu's. De ouders hadden het iets anders voorgesteld. De allernieuwste high-tech zou hier voor een klein prijsje verhandeld worden.

Binnen drinken een paar mannen een biertje, in vijfdehands stoelen kijken ze onderuitgezakt naar twee televisies. Allebei kleur, één met geluid. De

meest waardevolle koopwaar blijken tweedehands vogelkooien.

De waard schenkt een glaasje Spa in. Een grote man met zwart haar en een grote baard. Vriendelijke ogen. Hij kent het verhaal van de kindertokkers. Weet ook dat de geruchten spreken van een verdacht pand in de buurt. Hij kan het zich niet voorstellen. Heeft niets gezien en niets gehoord.”³⁵

Hoofdstuk 6

Overdrijving en verdraaiing

Zowel overdrijving als verdraaiing kan zich op verschillende manieren in de media voordoen. Met de *hyperboot* (een emotioneel geladen bijvoeglijk naamwoord) worden de volksduivel, het symbool en het beeld, de plaats van het 'misdrijf' en soms het slachtoffer omschreven. In plaats van objectieve informatie geeft het hyperbolisch gebruikte bijvoeglijke naamwoord een emotionele lading aan dat wat het beschrijft. Een hyperbolische beschrijving zegt meer over de denkwijze van degene die de beschrijving geeft dan over datgene wat beschreven wordt. In de volgende passage bijvoorbeeld wordt door de toevoeging 'verwerpelijke' bij 'kinderlokkers' geen feitelijke informatie gegeven.

„Wat vinden kinderen leuker dan een echte clown, moeten de verwerpelijke kinderlokkers hebben gedacht. Op kinderspeelplaatsen en drukbevolkte schoolpleinen zagen kleine kinderen totaal geen gevaar in de gulle 'kinder-vriend' die ijsjes en snoepgoed uitdeelde. Ook oudere kinderen schaalden zich nietsvermoedend rond het sinistere heerschap, dat de kleintjes uitnodigde mee te gaan naar een 'feestje!'”³⁶

Het is niet zo verwonderlijk dat juist de Britse pers zich aan deze vorm van berichtgeving schuldig maakt. *The Star* schreef:

„Once the streets and gardens rang with the carefree laughter of little children. Now the small sleepy Dutch hamlet of Oude Pekela is a silent village of fear. For this is where an evil gang of 'Pied Piper' sex perverts spirited away dozens of tiny children to make sickening porn videos.”³⁷

Trouwens, deze vorm van beeldmanipulatie is de Nederlandse pers evenmin vreemd. De Telegraaf beschreef Oude Pekela als:

„Een grauw dorp in de Oostgroningse veenkoloniën. Spelende kinderen vor-

men daar al maandenlang een vreemd straatbeeld. Pekela gaat niet alleen gebukt onder een schrijnend hoog werkloosheidscijfer, maar ook onder het inmiddels berucht geworden ontuchtshandaal.”¹²

De Groene Amsterdammer:

„De dode, holle ogen van de Pekelder woningen bieden een troosteloze aanblik.”³⁸

Algemeen Dagblad:

„Gehuld in de mist maakt Oude Pekela een uitgestorven indruk. De contouren van de molen, die trots boven de huizen uitsteekt, zijn vaag zichtbaar en doen spookachtig aan.”³⁹

Een hyperbool wordt echter niet alleen negatief gebruikt. In verscheidene artikelen werden de kinderen bijvoorbeeld nogal eens als „onschuldig” omschreven en dr. Mik sprak over „frisse, gezonde kinderen” met „mooie blonde koppies”⁴⁰ Wanneer de massahysterie op haar hoogtepunt is, ontstaat de neiging zich in hyperboelen uit te drukken. Een voorbeeld daarvan is dr. Mik wanneer hij, al speculerend over de vraag waarom de vermeende pornografen naar Oude Pekela waren gekomen, zegt:

„Misschien is het wel zo dat de doelgroep meer opgewonden raakt van leuke kinderen met leuke gezichtjes – want het zijn stuk voor stuk hele leuke kinderen – uit een doorsnee dorp, dan van meer door de wol geverfde kinderen in stedelijke gebieden.”³⁴

Zelfs onder de meest gunstige omstandigheden echter is de realiteit veelal nog te complex, te tegenstrijdig en te chaotisch om de simplistische, gestileerde formules te hanteren die een verhaal nieuwswaarde moeten verlenen.

Verder wordt de hyperbool gebruikt om beelden van heldendom en groot leiderschap op te roepen. Om het beeld concreet en treffend te maken, wordt van de ene persoon de held en van de andere de schurk gemaakt. Het is echter niet altijd voorspelbaar wie de held wordt en wie de schurk. Dát wordt grotendeels bepaald door de behoeften van het verhaal en niet zozeer door de feiten zelf. Voor het Oude-Pekelaverhaal was het belangrijk dat er mooie kinderen in voorkwamen. Vaak leidt een lovende beschrijving van de ene partij automatisch tot een negatieve afbeelding van de tegenovergestelde partij. Het beeld van de publieke figuur wordt door de media gecreëerd. In werkelijkheid zijn mensen complexe multidimensionele persoonlijkheden. De media scheppen slechts ééndimensionele stereotypen.

De superlatief

Ook met de superlatief kan een emotionele lading worden versterkt zonder dat zinvolle informatie wordt toegevoegd. De logische juistheid van een superlatief kan echter niet worden aangetoond zolang niet alle elementen waarop de superlatief betrekking heeft, zijn gedefinieerd. Van een serie van vijf stenen bijvoorbeeld kan één de grootste zijn. De juistheid van de bewering de grootste van iets te bezitten kan pas worden aangetoond wanneer de grenzen van de verzameling zijn gedefinieerd. Zonder die begrenzing kan in principe altijd een groter exemplaar worden gevonden. Verder moet de superlatief een objectieve betekenis hebben. De bewering bijvoorbeeld dat kinderporno het meest verwerpelijke verschijnsel van onze tijd is, blijft een betekenisloze kreet zolang deze bewering niet aan een objectieve maatstaf of bruikbare definitie van 'verwerpelijkheid' is getoetst.

De bewering van prof. Jaap Doek dat „kinderen de meest bedreigde groep ter wereld zijn”⁴¹, zegt inhoudelijk niets. Prof. Doek geeft niet aan met welke andere groepen hij de kinderen heeft vergeleken en beschrijft evenmin welke maatstaf hij voor de mate van bedreiging heeft gehanteerd. Een ander voorbeeld: een week lang verscheen dr. Mik veelvuldig in de media, waarbij ook hij zich van superlatieven bediende: „...wat ik in mijn onderzoek heb aangetroffen tart elke beschrijving”.⁴² En op een later tijdstip:

„En de affaire-Oude Pekela betekent dat er een markt moet zijn van mensen die zich tegen betaling van veel geld verlustigen aan buiten alle grenzen getreden perverse seksuele uitpattingen met kleine kinderen. Dat houdt in dat op grotere schaal dan nu nog denkbaar lijkt, mensen geestelijk zwaar ziek zijn. Ik vind dit aspect, als wij dat goed tot ons door laten dringen, het meest verontrustende. (...) Ik wil daar alleen nog over zeggen dat in alle opzichten alle grenzen te buiten zijn gegaan en dat 't daarom ons aller bevatingsvermogen aanvankelijk te boven ging.”⁴⁰

Uiteindelijk liet dr. Mik zich zo door zijn emoties meeslepen dat, zelfs toen hij nog nauwelijks uit zijn woorden kon komen, de niet uitgesproken superlatieven bijna in te vullen waren: „Maar dit... Wat hier in Oude Pekela aan de hand is... Er zijn ook geen woorden meer voor.”⁴⁰

Sensationalisering

Nadat op vrijdag 5 juni de landelijke media het persbericht van de politie dat zeventig kinderen seksueel waren misbruikt, overnamen, verspreidde de massahysterie zich in een versneld tempo. Grove en schaamteloze overdrijving en verdraaiing waren geen uitzondering meer. Zoals bij zedenangst het geval pleegt te zijn, werden over het aantal incidenten, de berokkende schade en de

effecten daarvan angstaanjagende en overtrokken verhalen verteld. Sensationele krantekoppen, melodramatisch woordgebruik en het benadrukken van punten die zogenaamde nieuwswaarde bezaten, vormden een algemeen verschijnsel.

In Oude Pekela uitte de sensationisering zich in het steeds maar weer opnieuw vertellen van verzonnen, onwaarschijnlijke verhalen over bizar seksueel misbruik. Vrij Nederland berichtte:

„De kinderen werden geschopt, geslagen, vastgebonden, volgens de artsen (de huisartsen Jonker en Jonker-Bakker). Meisjes kregen stokjes in hun vagina, jongens in hun anus. Ze moesten volwassenen likken, zuigen. Dat vonden de kinderen vies, ze kregen haartjes in hun mond. En ze werden bedreigd, ze mochten nooit iets tegen hun ouders zeggen. Nooit. Anders zouden ze worden doodgemaakt, en hun ouders natuurlijk ook.”⁴³

In de loop van de tijd werden de verhalen steeds spectaculairder. Dr. Mik:

„De manier waarop de kinderen bedreigd zijn plus dat wat is gebeurd: ik wist na dertig jaar ervaring niet dat dit kan gebeuren. Bij god, ik wist het niet, dat mensen zulke prikkels nodig hebben om aan hun gerak (gerief) te komen. Het hele leerboek psychoanalyse, hoofdstuk perversiteiten is aan bod gekomen.”³⁴

Op zoek naar een verklaring

Een van de wezenlijke kenmerken van collectief gedrag is het verschijnsel dat verwarring geruchten veroorzaakt. Wanneer men niet precies weet wat er aan de hand is, ontstaat nieuwsgierigheid. De afwezigheid van feiten werkt lichtgelovigheid in de hand. Men gaat speculeren. In situaties waarin gevaar wordt waargenomen zonder dat bekend is waar dit vandaan zou kunnen komen, kan de behoefte aan informatie acuut worden. Totdat de onzekerheid is weggenomen gaat men onder grote spanning gebukt. In het wanhopige verlangen zekerheid te vinden, al is het maar een valse, worden de meest onwaarschijnlijke verklaringen geaccepteerd. Met verwijzing naar de rol van de media in een dergelijk proces merkt Cohen (1972) op:

„In een situatie dat massaal waanideeën ontstaan, is de poging van journalisten om te herstructureren en vanuit de onduidelijkheid een zinvol verhaal te creëren een belangrijk moment in de verspreiding van de massahysterische gedachte. Er worden theorieën uitgedacht.”

Dat is nu precies de situatie die zich in Oude Pekela heeft voorgedaan. Het volgende bericht uit het Algemeen Dagblad geeft de eerste fasen van het proces weer:

„De vraag hoe het mogelijk is dat de kindertokkers gedurende een maand, tussen half april en half mei, vrijwel ongestoord in een kleine gemeenschap als Oude Pekela, achttuizend inwoners, hebben kunnen opereren, houdt de gemoederen nog dagelijks bezig. De sociale controle bij ons is groot, maar kennelijk niet groot genoeg voor deze zaak, aldus de verbaasde politie. Ook directeur R. Wierth van de Hendrik Westerschool in Oude Pekela heeft zijn hersens gepijnigd over hoe dit kon gebeuren. 'Misschien', zegt hij, 'misschien hebben de kinderen niet durven praten. Thuis zijn ze natuurlijk gewaarschuwd nooit met vreemde mannen mee te gaan. En spelen met geslachtsdelen mag natuurlijk ook niet. Nou hebben ze dat beide toch gedaan. Misschien zijn ze bang geweest voor straf, omdat ze wisten dat ze fout waren'.”⁴⁴

Tijdens de golf van massahysterie in Oude Pekela bijvoorbeeld was het belangrijk een antwoord te vinden op de vraag waarom de ouders niets hadden bemerkt. Een aantal goedklinkende theorieën sloeg aan omdat deze aan de emotionele behoeften van de ouders beantwoordden. Een van de kleuterleiders:

„De kinderen zijn heel erg bang, zeg maar doodsbang gemaakt, ze zijn met geweld bedreigd als ze hun ouders zouden vertellen wat er met hen gebeurd is. De ouders hebben het heel geraffineerd opgezet. Ze durfden thuis en op school niet te vertellen wat er met hen is gebeurd zodat pas heel laat bekend is geworden dat in Oude Pekela met zo veel kinderen tussen drie en zes jaar ontucht is gepleegd.”⁴⁵

De volgens zeggen ernstige dreigementen, het angstig stilzwijgen van de kinderen en de geraffineerdheid van de misdadigers werden aangevoerd om een deel van de schuldgevoelens bij de ouders weg te nemen. Het was voor burgemeester Smidt belangrijk zijn gemeente te verdedigen:

„Dit had zich overal in Nederland kunnen afspeelen. Hier komt het nu aan het licht. Maar wie zegt dat het elders nooit gebeurd is?”⁴⁶

Huisarts Jonker-Bakker, die trachtte uit te leggen waarom maar bij één kind van de volgens haar honderd misbruikte kinderen een wondje was geconstateerd, gaf zich over aan de volgende speculatie:

„Deze mensen hebben één foutje gemaakt. Ze zijn bij één kind te ver gegaan. Die mishandeling is aan het licht gekomen. Als dat niet was gebeurd, was het waarschijnlijk nooit bekend geworden.”⁴⁶

Dr. Mik deed een poging uit te leggen waarom de kinderen niet langer dan veertig minuten waren gemist:

„Als kinderen, vooral de wat oudere kinderen, langer dan zo'n anderhalf uur weg waren, werden ze naar huis gebracht om wat limonade te halen, met de bedreiging dat ze direct terug moesten komen, anders zouden er erge dingen gebeuren. Hun moeder had hen dan weer even gezien. De kinderen vertelden me dat de auto in de buurt bleef wachten.”⁴⁷

Deze en andere bijdragen vormden te zamen het verhaal van wat er gebeurd zou kunnen zijn. Omdat de behoeften van de verschillende groepen in Oude Pekela uiteenliepen, ontmoetten de theorieën die ontwikkeld werden ófwel bijval ófwel afkeuring. In het naar elkaar luisteren ontwikkelden degenen die de verhalen wel en degenen die zij niet geloofden talloze theorieën, enerzijds om daarmee de eigen visie te kunnen verdedigen en anderzijds om deze te gebruiken als referentiekader voor de mening van de ander. Uiteindelijk ontstond er een gezamenlijke interpretatie, een soort compromis, en deze werd tot de meest geaccepteerde versie van wat er gebeurd zou moeten zijn verheven. De meeste mensen in Nederland die wat verder van de massahysterie afstonden, geloofden dat er inderdaad wel iets gebeurd moest zijn, misschien niet op zo grote schaal als werd beweerd, maar ernstig genoeg om een gevoel van ongerustheid te rechtvaardigen. Die elementen van de aldus gevormde mythe die de grootste nieuwswaarde bevatten, werden door de media opgepakt, gesimplificeerd, als stereotype voorgesteld, gesensationaliseerd en ingepast in de bestaande, bij zedenangst behorende, mythen. Zij verspreidden zich ver voorbij de grenzen waarbinnen de oorspronkelijke beroering was ontstaan. Binnen Oude Pekela bleven de meningsverschillen echter bestaan; zij werden zelfs groter. Zowel de individuele opvatting als de meest geaccepteerde algemene versie was gebaseerd op de psychologische genoegdoening die verschaft werd en niet zozeer op de logische of feitelijke integriteit van de verhalen.

Verdachtmakingen

Tijdens de beginfase van een aanzwellende golf van massahysterie praten mensen over wat naar hun mening gebeurd is. In een latere fase hebben zij het minder over de gebeurtenissen zelf en meer over de mogelijke gevolgen, en nog weer later over algemeen maatschappelijke vraagstukken. Dat wil niet zeggen dat het gesprek daardoor genuanceerder wordt of tot een diepgaander maatschappelijk inzicht leidt. De discussie blijft veelal beheerst door de reacties die door de ontstane angst zijn opgeroepen, een angst die gebaseerd is op het geloof in de niet of nauwelijks bestaande volksduivel. De eventuele oplossingen die worden bedacht om de volksduivel te bestrijden, versterken de angst soms nog meer.

Of zedenangst zich kan ontwikkelen hangt af van de vraag in hoeverre het beeld van de stereotiepe duivel, nog duivelser dan duivels, geprojecteerd wordt tegen een eveneens stereotiepe achtergrond die weliswaar niet heroïsch, maar

dan toch wel normaler dan normaal is. Naarmate de discussie zich verder van de feiten verwijderd en speculatiever wordt, krijgt de volksduivel allerlei onterechte eigenschappen toegekend.

Een dergelijk proces was in Oude Pekela al aan de gang voordat de media zich met de zaak gingen bezighouden, doordat de mensen, bang geworden, elkaar het laatste nieuws overbrachten. John Jansen van Galen werd vergeleek het hedendaagse Oude Pekela met een dorpsgemeenschap uit een ander tijdperk, waar men als volgt op het verschijnen van zigeuners aan de stadspoort reageerde:

„Met verhitte oogopslag en gloeiende wangen vertelt men elkaar van de wandaden die zij elders hebben uitgehaald. Ze moeten een kind hebben geroofd, twee kinderen, tien kinderen! Geroofd? Levend gevild! Nou en of. En vervolgens gestoofd en opgegeten. Ontembare zigeunervrouwen dansten om de kookpot, op blote voeten, met zwierende rokken en, kom eens dichterbij, zonder onderbroek. Wat zeg je me daar? Zonder onderbroek! Men huilt rond de dorpspomp, van afschuw en genot. Berg het tafelzilver weg en hou je dochters binnen.”²¹

Op het hoogtepunt van de eerste golf van massahysterie in Oude Pekela citeerde de hoofdredacteur van Vrij Nederland, Rinus Ferdinandusse, de schrijver Andrew Vachss:

„Voor elke misdaad zijn er regels, voor smokkel, voor chantage, voor wapens, voor drugs, zelfs voor oorlog zijn er regels, en die worden bepaald door waar je de streep trekt. Maar voor kinderporno zijn geen regels. Daar is geen streep.”⁴⁸

Vachss doet deze uitspraak in zijn misdaadroman. Ferdinandusse wilde met deze woorden echter de werkelijkheid beschrijven en betrad daarmee de weg van de mythevorming rond Oude Pekela. Het betekende een nieuwe bijdrage van Amerikaanse zijde aan de groeiende zedenangst in Nederland.

De media smeedden de emotionerende terminologie en symboliek tot een samenhangende mythe waaraan ook hard-pornografische elementen, zoals sadisme en duivelsverering werden toegevoegd. Mevrouw de Vos:

„Wat ze die kinderen allemaal hebben laten doen! Sado-spelletjes met het uitdrukken van peuken, stokken en wie weet wat nog meer. Dat kunnen toch geen normale mensen zijn. Al hebben ze die films alleen maar voor geld gemaakt, normaal zijn zulke mensen niet.”³⁶

Haar echtgenoot:

„Wie garandeert mij dat mensen die er zo'n abnormaal sex-gedrag op nahouden geen dragers van het AIDS virus zijn?”³⁶

Zelfs de verhalen over mogelijke marteling en moord van baby's brachten sommigen nog niet van hun geloof af. Dokter Mik:

„Nu we wat verder zijn, neem ik die verhalen weer ter hand. Ik wil de mogelijkheid dat er inderdaad baby's bij waren niet verwerpen. Niets is mij te gek.”⁴⁹

Margalith Kleijwegt schreef verder in Vrij Nederland:

„Waren het geen poppen? Nee, zei een van de kinderen. Want de armpjes en beentjes bewogen en toen een ander kindje met een mes een kruis in het ruggetje moest zetten, begon het baby'tje hard te huilen. In een ander verhaal lagen er baby'tjes vastgebonden en moesten de kinderen het touw losnijden. De zuigelingen werden op de grond gegooid volgens de verhalen en overal lag bloed.”⁴⁹

Een ouder:

„We dachten dat het het werk was van een sekte. De kinderen spraken over kaarsjes en een altaar, witte gewaden en maskers. Ik ben naar de bibliotheek gegaan om spullen te halen over het satanisme en hindoeïsme.”³⁵

De kinderen werden met de gedachtenspels van de ouders zelf geïndoctrineerd. De Haagsche Courant beschreef het gedrag van het echtpaar de Vos:

„Alles dat met 'kwaad' heeft te maken, slaat op kindertokkers. Mama sluit 's avonds de achterdeur 'tegen kindertokkers'. Pappa doet de auto op slot 'tegen kindertokkers'.”⁵⁰

Dit soort verdachtmakingen vindt niet alleen plaats daar waar massahysterie heerst; het is een algemeen verschijnsel van zedenangst. Een elfjarig kind uit Amsterdam vertelde dat zijn ouders hem voor kindertokkers hadden gewaarschuwd: zij zouden mensen uit het park kidnappen en banken overvallen. Zij hebben, zo zei hij, een donkere huid, zij wisselen zonder vergunning en zij ontdunnen de belasting...

Lichtgelovigheid

Tijdens de golf van paniek die door zedenangst ontstaat, blijven de onmiskenbaar verzonden verhalen rondwaren. Wat over het afwijkende gedrag of over de wetsovertreding wordt verteld, berust grotendeels op fantasie. Het blijkt dat bestaande ideeën over pedofiele handelingen of de vervaardiging van pornografie weinig te maken hebben met wat er in werkelijkheid gebeurt. In de affai-

re Oude Pekela is niets van het optreden van pedofielen, kindertokkers of pornografen gebleken. De beweringen waren pure verzinsels.

Een onverflauwd geloof in het ongelooflijke wijst op een hoge mate van lichtgelovigheid en een weinig kritisch denkvermogen. Met het doen van stellige beweringen neemt men op zich al een risico, maar wanneer ook het bewijs voor die beweringen ontbreekt, begint het op een vorm van verstandsverbijstering te lijken. Prof. Jaap Doek:

„Ik ben ervan overtuigd dat die kinderen in Oude Pekela misbruikt zijn voor het maken van kinderporno. Alles was duidelijk voorbereid; de kinderen zijn volgens een vast plan ergens naar toe gelokt. De daders hebben de kinderen bovendien niet lang vastgehouden, zodat de ouders geen argwaan kregen. En als kinderen vertellen dat ze zichzelf op tv hebben gezien, dan weet je zeker dat de daders dat niet hebben gedaan omdat die kinderen zulke leuke kleren droegen.”⁴¹

Buitensporige speculaties kunnen eveneens op lichtgelovigheid wijzen. Nadat hij had verklaard 'niet in een waanidee te leven' legde dr. Mik uit:

„Een kind vertelde bijvoorbeeld dat een meisje naakt aan een paal was vastgebonden en dat de kindertokkers met messen naar haar hadden gegooid. Dat geloofde ik niet, tot er een jongetje komt dat zegt: 'Het is wel waar want ze hebben dat meisje nog geraakt ook'. Ik zeg ongelovig: 'Nou, ze bloedde zeker wel.' 'Nee' antwoordt het jongetje, 'dat kon ook niet want het mes flubberde.' Dan weet ik: ze hebben natuurlijk een rubber mes gebruikt voor die videofilm die ze maakten. Dus ook onzinnige dingen bleken nog wel eens waar te zijn.”⁵¹

De samenzwering

De mythe van de 'onzichtbare kabouter' illustreert een belangrijk element in de epistemologie (kennisleer). Wanneer het je, volgens een Ierse legende, lukt om een kabouter te pakken zal hij elke wens die je uitspreekt in vervulling doen gaan. Maar, zo gaat het verhaal, kabouters worden pas zichtbaar wanneer zij gepakt worden. Bovendien moet je in het bestaan van de kabouter geloven. Deze theorie is niet te weerleggen. Er bestaan geen aanwijzingen of bewijzen waarmee aangetoond kan worden dat kabouters niet bestaan. Het feit dat u nog nooit een kabouter hebt gezien of gevangen kan als bewijs dienen dat of kabouters onzichtbaar zijn of dat u er onvoldoende in gelooft. Het gebrek aan bewijs kan worden uitgelegd als bewijs van het bestaan van de mythe.

In de wetenschap en in feite overal waar men waarheid van fictie scheidt, moet de formulering van de vraag zodanig zijn dat de uitkomst niet reeds in de hypothese besloten ligt. De theoreticus moet de omstandigheden aantonen die bewijzen dat een theorie niet klopt. Onweerlegbare theorieën kunnen iemand in

een stelsel van verkeerde opvattingen gevangen houden. Samenzweringstheorieën behoren tot de categorie onweerlegbare beweringen; een veel voorkomende vorm van mythevormende logica. Het geloof in 'hoge heren' en 'meesterbreinen' achter pornobendes zonder dat daar enig bewijs voor aanwezig is, wijst op lichtgelovigheid en afwezigheid van wetenschappelijk scepsis.

De reeds bestaande massahysterie wordt door de verspreiding van de samenzweringstheorie verder versterkt. Omdat men niet weet waar de vermeende vijand zich schuilhoudt, wordt men steeds angstiger, wil men steeds meer weten en neemt het gespeculeer hand over hand toe. Juist omdat zij niet weerlegd kunnen worden, staan samenzweringstheorieën het afnemen van de pamek in de weg. Gebrek aan bewijs kan juist uitgelegd worden als bewijs voor het bestaan van de samenzwering. Een inwoner werd als volgt geciteerd:

„De meesten in 'Pekel' denken er zò over: het is gewoon een complot, waarin westerlingen de hoofdrol spelen. En die lui worden gedekt door de hoge heren, neemt u dat maar van ons aan. Wij voelen ons beledigd. Ze hebben ons de strokarton al afgepakt en nu wordt er gezegd dat we nog staan te liegen ook. Ze moeten ons met rust laten.”¹⁴

De beweringen dat het om een internationaal netwerk van pornografen ging, waren een steeds terugkerende vorm van de samenzweringstheorie die in Oude Pekela te horen was. Dit soort geruchten deed al vanaf het begin van het drama de ronde. Het hoofd van de Hendrik Westerschool, R. Wierth:

„Onvoorstelbaar eigenlijk. Daarom zeg ik ook: dit is een groep geweest die dit vaker heeft gedaan.”⁵²

Jan Maring van de rijkspolitie plaatste de samenzweringstheorie in het juiste perspectief:

„Dat verhaal is ons vanaf de eerste dag al verteld, maar we hebben het nog niet hard kunnen maken.”⁵³

De bevindingen van de politie werden soms genegeerd. Dat was ook al eerder gebeurd in gevallen waar de politie een zaak had opgelost en de feiten naar buiten had gebracht. Prof. Jaap Doek:

„Ik denk dat het om een groepje mensen gaat dat dit al vaker heeft gedaan. Er wordt gesuggereerd dat er een link is tussen deze groep en de mensen die zich in het UNICEF-gebouw aan kinderen hebben vergrepen. Maar de autoriteiten brengen buitengewoon weinig informatie naar buiten.”⁴¹

Een maand voor dit interview had politie-onderzoek uitgewezen dat er geen

verband bestond tussen de CRIES-UNICEF affaire in België en de vermeende pornobende in Oude Pekela. Alle mensen van de CRIES-organisatie waren opgepakt en hun huizen waren doorzocht. Er waren geen foto's van kinderen uit Oude Pekela gevonden (Elsen, 1989). Destijds was dat publiekelijk bekend, maar, zoals we later wederom zullen zien, het is niet de gewoonte van professor Doek om zijn uitspraken op feiten te baseren.

Boos omdat er nog niemand was gearresteerd, wees Jan de Vos met de beschuldigende vinger naar de politie:

„Het zijn toch zelf gewetenloze lui, die dit soort schoften de kans geven alle sporen uit te wissen. Tegenover hen moet ik me straks verantwoorden als ik mijn auto verkeerd heb geparkeerd.”⁵⁰

Samenzweringstheorieën kunnen tot paranoïde gedrag leiden. Buren verdennen buren. Mensen beginnen naar elkaar te wijzen. Iedereen die enigszins vreemd of neurotisch overkomt, onaardig wordt gevonden, te arm, te rijk of lid van een religieuze minderheid is, op een bepaalde manier anders dan anders of gewoon onbekend is, wordt verdacht. De paranoia ging het leven van sommigen beheersen. Jan de Vos:

„Maar die (internationale bende) moet geholpen zijn door mensen uit het dorp. (...) Iedereen let op elkaar, maar niemand durft elkaar meer in de ogen te kijken. Het dorp is te klein. Men weet alles van elkaar. Als je wat zegt, wordt het tegen je gebruikt.”⁵⁴

Margalith Kleijwegt van Vrij Nederland werd door een moeder van twee kinderen die seksueel misbruikt zouden zijn in het dorp en de omgeving rondgeden. De chauffeuse wees maar al te graag de plekje aan waar het allemaal gebeurd zou moeten zijn:

„We rijden door het verlaten landschap, langs de seksboerderij met de geaakte vitrages voor de ramen en de rode lamp buiten de deur. Langs het grote witte huis met de gouden leeuwekoppen aan het begin van de oprijlaan. Langs verpauperde flats in het belendende Winschoten. De lutherse kerk, de roomskatholieke kerk in Oude Pekela. Allemaal werden ze door kinderen genoemd. Soms één keer, soms twee keer en soms ook vijf of meer keer.

Het is bijna donker, maar mijn gids weet niet van ophouden. Ze wil me zoveel mogelijk laten zien. Kleine huizen, grote huizen. Op industrieterreinen en verscholen in bossen. Zelfs caravans op een camping werden verscheidene malen genoemd. Ze wil het me laten zien, ze wil het me vooral laten geloven. (...)

De inwoners van Oude Pekela letten goed op elkaar. De theorie van de bende die verschillende huizen en auto's gebruikte, zou betekenen dat het om

mensen gaat die de omgeving goed kennen. Tijdens mijn rondrit wil de gids nergens stoppen. Alle auto's worden in de gaten gehouden, zegt ze. Zeker bij de verdachte panden." 43

Bij dr. Mik kreeg de samenzweringsmythe, die al langer dan een half jaar door het dorp waarde, vastere vorm:

„Ieder voor zich zou dan tot de conclusie kunnen komen dat er een meesterbrein achter moet zitten." 40

Ook actievoerders zagen hun kans schoon om de samenzweringstheorie in te zetten in hun aanval op politieke en morele vijanden. Bert Dorenbos, onafhankelijk full-time moraalridder, gaf zijn visie:

„Internationale pornosyndicaten gaan op zoek naar lokaties in landen waar de weerstand tegen dit soort zaken het minst is. Ik vind het opvallend dat het onderzoek in Oude Pekela helemaal niets heeft opgeleverd, niets, geen enkel spootje, hoe klein ook. Dat kan volgens mij maar twee oorzaken hebben. Of een slecht uitgevoerd onderzoek. Of er worden spelletjes gespeeld." 55

De mogelijkheid dat gebrek aan bewijs ook zou kunnen betekenen dat er helemaal geen pornografie was gemaakt, scheen bij voorbaat al uitgesloten te worden. Dorenbos opende een telefoonlijn in het hoofdkantoor van zijn evangelische beweging *Rainbow* en riep op inlichtingen te verstrekken. Hij vertelde:

„Daar was in ieder geval één heel concrete informatie bij die wijst in de richting van de hoge heren. Het is natuurlijk verschrikkelijk om zoiets aan het licht te moeten brengen, maar dat is nu eenmaal onze plicht." 55

Onnodig te vermelden dat Dorenbos nooit met enig bewijs op de proppen is gekomen.

De heer Panjer, lid van de CPN en ouder van een slachtoffer in het dorp, slaagde er uitstekend in zijn ervaringen en politieke doelstellingen op een creatieve manier in het vat van een samenzweringstheorie te gieten; hij gaf een marxistische analyse van Oude Pekela:

„Het is de schuld van het kapitalisme. Die hoge heren hebben die vieze filmpjes nodig. Zij gebruiken dat soort porno." (De heer P. begint te huilen en loopt de kamer uit. Even later komt hij terug en pakt moeiteloos de draad van zijn verhaal weer op.) „Mijn wereld stortte in toen ik hoorde dat onze jongste erbij was. Ik ben door die zaak een jaar bij huis gebleven. Justitie is erbij betrokken, zij houden de daders de hand boven het hoofd. Ik weet wat voor vis ik in de korf heb. De rijken genieten, de armen kunnen doodvallen. Dat is de kern van de zaak. Korthals Altes geniet van kinderporno en wij ar-

me mensen moeten eronder lijden. De hoge heren halen hun neus voor ons op, dat zal nooit veranderen." 35

Minister Korthals Altes ging niet op de aantijgingen in.

Onfalsifieerbaarheid

Een onfalsifieerbare theorie hoeft niet per definitie op een samenzwering te duiden. De samenzweringstheorie ontieent naar onfalsifieerbaarheid (= per definitie niet op de proef te stellen of te weerleggen) aan een aantal subtheorieën die eenzelfde logische structuur bezitten. Met een kunstgreep die vergelijkbaar is met die Nel Draijer uitvoerde met haar 'lege plekken' (hoofdstuk 4) kon dr. Mik uitleggen waarom de kinderen zich de gebeurtenissen niet herinnerden:

„Ik weet het niet zeker, maar ik geloof sterk dat een aantal kinderen rohypnol heeft gekregen, de vergeetpil. Dat heeft het ook moeilijk gemaakt om de verhalen naar boven te krijgen." 2

Het is interessant om in herinnering te brengen dat de term 'rohypnol' al een zekere emotionele lading had vanwege een moordgeval waaraan destijds door de media uitputtend aandacht is besteed. De verdachte, een drugverstaafde, verklaarde onder invloed van rohypnol te hebben gehandeld. Van dit middel wordt beweerd dat het hyperontvankelijkheid en bizar gedrag veroorzaakt en alle herinneringen aan de gebeurtenissen uitwist. De verdediging gebruikte deze verklaring in haar voordeel. In werkelijkheid zijn de bijverschijnselen van rohypnol veel gecompliceerder: verwarring, stuipreukingen, zware hoofdpijn, waanideeën en geheugenstoornissen. Als de kinderen in Oude Pekela een dosis van dit middel was toegediend om bij hen alle herinnering aan de beweerde ontuchthandelingen te laten verdwijnen, zouden zij heel erg ziek zijn geweest. De theorieën gaven ook een verklaring voor het feit dat de kinderen zoveel tegenstrijdige verhalen vertelden. Dr. Mik:

„Er zijn kinderen meegenomen, in wisselende groepjes, door wisselende volwassenen. Naar parken, naar schuren, naar ingerichte filmlokaties. Men heeft de kinderen sadistische en bloederige filmpjes laten zien, naar ik aanneem om hun reacties daarop op video op te nemen. Er is een heel scala afgewerkt, van vrij onschuldige activiteiten tot wezenlijk seksuele aanranding in de richting van anale verkrachting." 2

Het Nieuwsblad van het Noorden, ook nogal lichtgelovig in dit geval, schreef ten tijde van de eerste Oude-Pekelagolf:

„Kinderporno: 'Je ziet het niet, maar het is er wel.' Dat lijkt het motto te zijn als je in Groningen op zoek gaat naar kinderpornografische lectuur. In de

meeste seks-shops is kinderporno wel te krijgen, maar uiterst moeizaam. (...) deze (kinderporno) boekjes handig weggemoffeld zijn onder de 'normale' pornobladen. (...) Bij het Amsterdamse seksverzendhuis Blue and White, een soort postorderbedrijf, wordt uiterst geheimzinnig gedaan als gevraagd wordt naar kinderporno." 56

Dit soort suggestieve journalistiek biedt de lezer geen verifieerbare feiten. De meeste mensen zijn niet sceptisch genoeg ingesteld om dat te onderkennen. De verhalen gaan een deel vormen van de collectieve mythe. Op de dag voor het verschijnen van het artikel waaruit hierboven is geciteerd, diende minister Korthals Altes in de Tweede Kamer het CDA-kamerlid van den Burg van repliek naar aantekening van door dit kamerlid veronderstelde laksheid van de Nederlandse overheid bij de bestrijding van kinderporno. De minister deelde mee dat de Centrale Recherche Informatiedienst, in samenwerking met de American Postal Inspection Service en de FBI, geen bewijs had voor de commerciële vervaardiging van kinderporno, noch voor recente handel in kinderporno in Nederland.

Er ontstond eveneens een hele serie onfalsifieerbare theorieën met betrekking tot signalen die op seksueel misbruik zouden wijzen. In de beginfase van de massahysterie hadden angstige ouders de neiging aandacht te schenken aan het brede scala van zogenaamde diagnostische signalen. Vrijwel alles wat onderwijzers of ouders bij hun kinderen waarnamen, kon als bewijs voor seksueel misbruik worden geïnterpreteerd. Een kleuterleidster beschreef het gedrag van de kinderen op de kleuterschool en suggereerde dat signalen van mogelijk seksueel misbruik te onderkennen waren: „De een wordt agressiever, de ander stiller.” 45

Centraal in dit boek staat de analyse van theorieën die werden gebruikt om het geloof in niet-bestaand seksueel misbruik te ondersteunen en kinderen over de streep te trekken verhalen van seksueel misbruik te vertellen. In hoofdstuk 8 (Signalen van seksueel misbruik) en hoofdstuk 9 (Ondervraging als leerproces) zal hier verder op worden ingegaan.

Melodramatische effecten

Het maken van nieuws drijft op sterke emoties. De combinatie van angst en seksuele prikkeling mag dan een goed effectdragende formule voor de media zijn, zij is niet de enige. Ook tranen zijn goed voor de oplage van de krant en spreken tot de verbeelding van miljoenen. Zij wekten destijds medelijden op: de slachtoffers, de kinderen en hun ouders, de kleuterleidsters die de kinderen ondervroegen, en dr. Mik, van wie men zei dat de tranen hem in de ogen waren gesprongen. Melle Wachtmeester, tijdelijk gemeentelijk voorlichter, legt uit:

„Er zijn journalisten die de bankbiljetten grijpklaar in de binnenzak hebben

en op die manier proberen informatie te kopen. En dan is het waarheidsgehalte van die informatie kennelijk niet belangrijk. Als het maar, wat zij noemen, een sappig verhaal is.” 16

Verscheidene formules werden keer op keer gebruikt. Herhaaldelijk schreven de kranten over verlaten straten en dichte deuren: de tekenen van een getraumatiseerd dorp.

„Het lijkt opvallend rustig in Oude Pekela. (...) Er spelen weinig kinderen buiten. Ook als het niet regent. De bewoners zwijgen als journalisten ze vragen stellen. Maar onderling is het gebeuren in hun dorp het gesprek van de dag. 'Ze zijn woest. Oude Pekela is niet eerder rustig voordat de daders zijn gepakt.' zegt een van hen. En: 'We hebben hier hele emotionele taferelen gehad. Huilende mensen. Het is ook wat als je kind z'n hemdje niet meer durft uit te trekken of niet meer door jou wil worden uitgeteeld.'” 57

De kleuterleidster: „Triest maar waar. En ze schreeuwen haast om hulp. Ze zijn druk, heel druk.” 58 Uit een ander interview blijken haar emoties en haar naïeve manier van redeneren, die tot een intensiever ondervragen van de kinderen hebben geleid. Zij had niet door dat de spanning bij de kinderen, althans gedeeltelijk, door haar eigen gedrag werd veroorzaakt. Sprekend over de kinderen die nog geen verhalen hadden verteld over 'meegaan':

„Je kunt het aan de kinderen merken. Ze gedragen zich net als de kinderen die hebben toegegeven erbij betrokken te zijn geweest. Sommigen gedragen zich agressief, anderen zijn helemaal teruggetrokken en zitten ingestort in een hoekje. De hummeltjes beginnen zomaar aan één stuk te huilen. Hartverscheurend om dat mee te maken.” 36

Volgens huisarts Jonker was de samenteving van Oude Pekela volledig ontwricht: „Relaties gaan kapot, in het huwelijk, met familie en met kennissen.” 38 De ouders, die eveneens slachtoffer waren, leden onder het gebeurde. Het was koren op de molen van de pers. Anneke de Vos: „Steeds weer werden we ermee geconfronteerd en weer kwam er dan geen eten op tafel.” 59

Privé drukte een artikel af in witte letters op een zwarte ondergrond en gaf daarmee een extra dramatisch effect aan het verhaal:

„Vader Jan de Vos (36) uit Oude Pekela zit er verslagen bij. Af en toe houdt hij het niet langer, slikt z'n woorden weg en bedekt met zijn handen zijn gezicht. Minutenlang blijft hij zo zitten. (...) Echtgenote Anneke (32) kijkt verdrietig naar haar man. In de afgelopen weken heeft zij voor zichzelf bepaald dat er geen plaats kan zijn voor schuldgevoelens en zelfmedelijden. Dochtertje Carla (3) heeft nu immers alle zorg en aandacht nodig. De peuter werd

door de kinderlokkers op beestachtige wijze misbruikt en bedreigd met de DOOD.”³⁶

Het poneren van een onfalsifieerbare theorie, in combinatie met het melodramatische gedrag, wekte nog meer medelijden op, ook met andere kinderen die niets met Oude Pekela van doen hadden.

„Het allerergste is dat op dit moment nog talloze kinderen rondlopen van wie bekend is dat ze een dergelijke ervaring hebben gehad. Die kinderen houden hun kaken stijf op elkaar. Ze lopen met een verschrikkelijke iast rond, uit angst om gemarteld of vermoord te worden, of om straf te krijgen.”³⁶

Een half jaar later verschaftte de familie de Vos de media nog steeds beelden van pijn en zelfmedelijden. Op oudejaarsavond schreef een krant:

„Vader Jan de Vos draait nerveus zijn zoveelste shagge. 'Mijn vrouw en ik kunnen het ondertussen wel aan', zegt hij, 'maar in dit huis zal pas echt rust heersen als die misdadigers zijn gepakt en veroordeeld.'”³⁹

In hetzelfde artikel werd moeder de Vos als een heldhaftig slachtoffer van een onbeschrijflijk knap in elkaar gezette samenzwering geschetst:

„De tranen springen in haar ogen als ze het heeft over de gebruikelijke waarschuwing aan kinderen dat ze nooit met vreemde mannen of vrouwen mee mogen gaan. (...) 'Ik ben de vader van je vriendje of de tante van de buurvrouw', werd de kinderen verteld. Begrippen als 'vader' en 'tante' zijn vertrouwd. Dus zagen ze geen gevaar'.”³⁹

Allereerst werden de sentimenten opgewekt door de beweerde seksuele kindermishandeling. De slachtofferrol werd echter eveneens op grond van andere zaken die er niet rechtstreeks mee te maken hadden, toebedeeld. De dood van een cavia werd op deze manier een deel van het drama. Het beestje had de verhuizing van het zomer- naar het winterhok niet overleefd. De dood werd geïnterpreteerd als de uitvoering van de dreigementen van de kinderlokkers. Volgens de ouders zei het kind: „Zie je nu wel dat ik gelijk heb. Ze hebben het gezegd: we maken je dieren dood. En nu hebben ze mijn cavia dood gemaakt.”³⁹

Jan de Vos, met stijgende woede, schampert:

„Het is door enkele heren op afstand ontkend. (...) Het zijn verdorie kinderen. Eindelijk worden vrouwen een beetje serieus genomen als ze aangifte doen van verkrachting. Kinderen kennelijk niet. Justitie is er te laat op in gesprongen. Het verzoek om een kinderpsychiater in te schakelen is eerst afgeweerd. Ouders die nu nog aangifte doen, horen wekenlang niets! Niets!”⁵⁰

Ook het schoenzetten voor Sinterklaas was geen feest meer voor de kinderen en de ouders werden als slachtoffers in een hartverscheurend dilemma geportretteerd. Moeder de Vos:

„Onze drie kinderen zetten dan de schoen voor de open haard. Sinterklaas of Zwarte Piet komt dan zogenaamd door de schoorsteen om die schoenen te vullen. 'Maar zo kunnen de kinderlokkers ook binnenkomen' hield een van de kinderen mij voor. Wat moet je dan antwoorden als ouder?”³⁹

In januari 1988, ten tijde dat de politie de enige twee verdachten in de zaak vasthield en weer vrijliet, begonnen geruchten de ronde te doen dat justitie het onderzoek wilde staken. In feite was justitie al veel eerder tot de conclusie gekomen dat het hoogst onwaarschijnlijk was dat er een misdaad was gepleegd en zij hoopte dan ook dat er snel een einde aan het circus zou komen. Het dorp Oude Pekela ontstak in woede. Mevrouw Jansen, moeder van Danny (5):

„Hebben we geen recht op verdediging? Er zijn dingen in mijn leven kapot gemaakt die nooit weer hersteld kunnen worden. Kijk eens naar de slaapkamer van ons zoontje. Dan kun je zien hoe hij regelmatig op de grond en tegen de muren plast. Laten ze het maar eens weten. Het moet maar eens gezegd worden.”⁶⁰

Het feit dat elders in het land mensen hun twijfels over deze zaak hadden, leverde eveneens emotionele reacties op. Essayist Pieter Klein in de Groene Amsterdammer:

„Het leven van Anneke en Jan de Vos (...) is, voorzichtig gezegd, nogal uit balans. De afgelopen maanden waren maanden van emoties, onzekerheden, onderlinge wrijvingen. De woede en het verdriet over het seksuele misbruik van hun vierjarig dochtertje staat in schril contrast met het ongelooft in het land en de ronduit onbevredigende gang van zaken rond het onderzoek. (...) Daarnaast zijn er nog conflicten met vrienden en familie die het eenvoudig weigeren te geloven. Oude Pekela is getraumatiseerd en verscheurd tot op het bot.”³⁸

Op een bijeenkomst op 21 januari 1988 hield dr. Mik een emotionele toespraak tot de ouders, waarin hij beweerde dat de verhalen van de kinderen allemaal waar waren. Temidden van gemengde emotionele gevoelens en verschillende opvattingen was het voor de pers niet al te moeilijk enige tranentekkende momenten te vinden. Zo werd verteld dat één moeder huilend uit de zaal wegrende. Dr. Mik liet zich geheel door zijn emoties meeslepen, leefde zich helemaal in de ouders in en toonde zijn verdriet:

„...ik wilde niet voor de ouders staan, maar bij hen. Ik heb de laatste maan-

den met hen meegeleefd, ik weet dat ze zich terecht zorgen maken over hun kinderen. Sommige ouders waren geheel over de rooie, alles wat gezegd werd (door politie) was niet even verstandig. (...) Eerlijk zijn, zei ik tegen mijzelf, en ik zei in het Gronings: 'Gain gesoes en gain flauwekul'. Dat kwam over, en ik had deel aan hun persoonlijke emotie." 34

In bijna al zijn verhalen had hij het over zijn inlevingsvermogen en zijn gevoelens voor de kinderen en hun ouders. Met tranen in de ogen beschreef hij de kinderen en hoe hij hen benaderde:

„Ik heb eindeloos geluisterd. Zodra ik merkte dat er spanning optrad, liet ik ze voelen dat zij bij mij lekker veilig verder konden praten. De ontspanning op zo'n kindersmoeltje was dan ontroerend. En dan kwam er weer een stroom details." 40

Er werden over Oude Pekela dramatische verhalen gepubliceerd die met de kinderlokkers op zich niets te maken hadden. De Telegraaf schreef:

„Oude Pekela wordt, precies een jaar na de affaire rond de kinderporno, opnieuw geconfronteerd met een spraakmakend schandaal. In het rustieke Oostgroningse dorp houden bingo-avonden nu de gemoederen bezig. De gevolgen daarvan zijn aangrijpend: huilende familie- en gezinsleden kloppen bij het gemeentebestuur aan en smeken de desbetreffende politici een eind te maken aan het 'bingo-virus'. Talrijke gezinnen zouden al in ernstig financiële moeilijkheden zijn geraakt." 61

CPN-wethouder van Oude Pekela, L. Leeuwerik:

„Er zijn complete gezinnen uit elkaar getrokken (...) We krijgen ook hartverscheurende brieven waarin de problematiek onder de aandacht wordt gebracht. Die brieven spreken boekdelen." 61

Oude Pekela ging niet aan het bingo-spel tenonder. Maar te oordelen naar de melodramatische verhalen in Vrij Nederland, was er anderhalf jaar na de begin van affaire nog genoeg tragedie om het Oude Pekela mediaverschijnsel in het leven te houden:

„Het gezin Van Haren is, zo dat al kan, een doorsneegezin. Hij werkt in de aardappeelmeel, zij is verpleegster. Ze hebben twee zoontjes: Maurice, negen jaar, en Bart, zeven. Het afgelopen jaar betekende een aardbeving voor het gezin. In de begintijd konden Aafje en Rudie van H. hun kinderen nauwelijks aan. Zo agressief, zo destructief. Zowel Maurice als Bart moesten in psychiatrische behandeling. Het gezin dreigde in elkaar te storten en de buitenwereld verklaarde ze voor gek.

Mevrouw van Haren: 'Thuis zijn we bewust gaan afbouwen. De kinderen zaten in de puree, wij zaten in een crisis. Na al die drukke tijden vielen we meens in een diep gat.'

De heer van Haren: 'Juist in die tijd werd ik geconfronteerd met de ergste verhalen. Ik werd depressief. Dat zoiets met je kinderen kan gebeuren. Het enige wat we konden, was de aandacht op de zaak gevestigd houden. En toen kwam er plotseling rust. Wat moest ik? (...) De buitenwereld kan niet bevatten wat wij hebben meegemaakt. Dat is gewoon zo, daar is niets aan te doen.'

Mevrouw van Haren: 'Het ergst was het schuldgevoel. Het was gebeurd en ik had het niet tegengehouden. Maurice vertelde dat hij had gehuild en om me had geroepen. Die gedachte was verschrikkelijk. Dat ze om je hadden geroepen en dat je er niet was.' 35

Het sneeuwbal-effect

Overdrijving en verdraaiing worden een deel van de motor die de massahysterie aandrijft. Soms zorgt de combinatie van verscheidene vormen voor een sneeuwbal-effect, voor een explosieve escalatie van de paniek. De zaak Oude Pekela kwam voor het eerst in het landelijk nieuws via het NOS-Journaal op 7 juni. Toch had het ANP de berichten over de affaire al op 13 mei in huis. De plaatselijke kranten hadden al weken over de geruchten van kindermisbruik geschreven. Waarom kwam de reactie van de nationale media zo laat? Peter Brusse, hoofdredacteur bij het NOS-Journaal:

„Het is de redactie niet ontgaan, maar we vonden het begin mei niet 'journaalbelangrijk' genoeg. Toen was er sprake van tien kinderen. Een twijfelgeval voor het Journaal. Het leek nog op een incident." 62

Nadat de rijks politie een persbericht had uitgegeven waarin sprake was van ontucht met zeventig kinderen, bracht de NOS het verhaal. De volgende avond kwam de persinvasie in Oude Pekela op gang en alle kranten in Nederland gingen aandacht aan de zaak schenken. Peter Brusse:

„Ja, we merken dat de kranten het Journaal in de gaten houden. De kranten kijken meer naar het Journaal dan naar elkaar. Een bericht op het Journaal veroorzaakt vaak een sneeuwbal-effect, ook naar het buitenland." 62

Frits Abrahams, die in Elsevier schrijft, vertelde:

„De gevolgen van deze foutieve berichtgeving waren desastreus. De ouders in Oude Pekela reageerden furieus, omdat ze vermoedden dat de politie gegevens achterhield. Woedende ouders, geschrokken kinderen, radeloze politiemensen - alles begon weer van voren af aan. In de nieuwe commotie zag

kleuterleidster Pieters kans tien nieuwe gevallen op te sporen. Bij justitie vloog men elkaar wenend in de armen. Wat te doen?"⁶³

Meer dan anderhalf jaar lang hadden politie en justitie op verschillende manieren getracht het zinloze onderzoek te stoppen zonder daarbij de ouders, die in de geheime misdadigersbende geloofden, voor het hoofd te stoten. Jan Maring, persvoorlichter bij de rijkspolitie:

„Al met al hebben we zeventig kinderen gehoord, maar uiteindelijk is het allemaal erg diffuus gebleven. (...) Persvoorlichting is ook niet ons eerste pakkie-aan, maar wat er rond Oude Pekela is gebeurd, is voor ons wel een leerproces geweest.”⁶⁴

Hoofdstuk 7

Versterking van rolpatronen

Een van de effecten van zedenangst is dat de rolpatronen die men elkaar op het maatschappelijk toneel toedicht, zich scherper gaan aftekenen. De overdrijving beperkt zich niet langer tot een aantal aspecten van iemands gedrag; ze komt in alle facetten tot uiting. Het afwijkende gedrag wordt nog afwijken. Een dergelijk proces is aan de gang met betrekking tot seksuele contacten tussen kinderen en volwassenen als gevolg van de negatieve houding die er ten opzichte van dit soort contacten bestaat. Iemand die erotische gevoelens voor kinderen heeft, voelt zich vaak schuldig en bang, en schaamt zich ervoor. Een relatie waarin incestueus contact plaatsvindt, wordt in veel gevallen overschaduwd door een flinke dosis angst en dreiging. Het kind met pedoseksuele of incestueuze ervaringen zal zich nog eerder en vaker schuldig voelen en zich diep schamen wanneer de relatie ontdekt wordt. Het ziektebeeld van zowel het afwijkende gedrag als het slachtoffer wordt verergerd door de manier waarop de maatschappij ertegenaan kijkt. Anderzijds ziet men dat in een samenleving waarin seksueel contact tussen kinderen en volwassenen, gebonden aan bepaalde regels, geaccepteerd wordt of niet als afwijkend wordt bestempeld, het pathogene vermindert of zelfs geheel verdwijnt (Ford & Beach, 1951; Beach, 1976; Dover, 1978; Constantine & Martison, 1981; Sergent, 1984). Ten tijde van zedenangst vindt versterking van alle rolpatronen plaats: het slachtoffer wordt meer slachtoffer, de angstige ouder wordt nog angstiger, de verbolgen kruisvaarder wordt nog meer verbolgen en de held wordt nog heldhaftiger.

Het etiket 'slachtoffer'

Vanuit een algemeen, theoretisch kader kan men stellen dat ziekte een maatschappelijke constructie is. Dat wil niet zeggen dat een gebroken arm of een bloedinfectie een puur verzinsel van de collectieve mythe is. Een arm kan gewoon breken en bloed kan nu eenmaal geïnfecteerd raken. De maatschappelijke constructie van de ziekte wordt echter gevormd door de wijze waarop men-

sen een ziekte en de gevolgen ervan definiëren.

Een ziekte die alleen gecreëerd is door een maatschappelijke constructie, kent geen biologische oorzaken. Wanneer een ziekte niet anders is dan het idee dat men ziek is, kan ziekte uit het niets worden opgeroepen. Op dezelfde manier kan iemand zich het slachtoffer gaan voelen van misbruik. Dat betekent niet dat er geen werkelijke slachtoffers van seksueel misbruik zijn. Alleen, de status van slachtoffer wordt maatschappelijk bepaald. Het komt voor dat een werkelijk seksueel misbruikt kind meer lijdt onder het etiket 'slachtoffer' dat het krijgt opgeplakt dan onder het oorspronkelijke trauma. Er zijn ook gevallen waarbij helemaal geen sprake is geweest van seksueel misbruik en iemand toch in de slachtofferrol wordt gedrukt doordat anderen hem of haar als zodanig bestempelen.

Wanneer iemand het slachtoffer is geweest van verkrachting, is seksueel misbruik overduidelijk en is de omschrijving 'misbruikervaring' een gerechtvaardigde interpretatie. Zo is ook de term 'liefhebben' een juiste betiteling in een situatie waarin liefhebbende partners samen genieten van het bedrijven van de liefde. Intermenselijke contacten echter zijn vaak tweeslachtig, niet alleen omdat de betrokkenen met betrekking tot hun relatie ambivalente gevoelens kunnen hebben, maar ook omdat zij niet precies weten welke reactie van hen binnen die relatie wordt verwacht.

Velen zullen onderschrijven dat iemand, die binnen een relatie tegen zijn of haar zin tot seksuele activiteiten is gedwongen, alle reden heeft zich seksueel misbruikt te voelen. Maar zelfs in dit soort gevallen worden de ervaringen door de betrokkenen verschillend gedefinieerd. Terwijl de een spreekt over een onplezierige ervaring met iemand die hij of zij eigenlijk helemaal niet mocht en in de toekomst uit de weg zal gaan, beschouwt de ander zichzelf als slachtoffer, waarbij het gebeurde wordt getraumatiseerd en een maanden-, soms jarenlang proces volgt om de ervaring te verwerken. Het proces zelf kan in zo'n geval de oorzaak zijn van een groot deel van de pijn die wordt geleden.

In veel gevallen heeft men zelf de keus welke interpretatie aan een ervaring wordt gegeven. Er ontstaat in feite eenzelfde, tweeslachtige situatie als bij de in hoofdstuk 3 omschreven, fysiologische reactie op schokkende krantekoppen. De verschillen in de fysiologische reacties van angst, opwindend en seksuele prikkeling zijn in een vroeg stadium niet zo groot. In principe zijn de activiteiten van het zenuwstelsel in alle gevallen een sympatische, autonome prikkeling. Zelf beslist men welke betekenis aan de gevoelens wordt gegeven. Een vrouw kan bijvoorbeeld een seksuele ervaring met iemand omschrijven als 'onverwacht en opwindend vrijen' of als 'aanranding'. Naar welke kant de keuze uitvalt, wordt mede bepaald door factoren die niets met het seksuele contact te maken hebben, zoals de opvattingen over seksualiteit waarmee men is grootgebracht.

De vrijheid van keuze met betrekking tot de verschillende definities die mogelijk zijn, is echter maar ten dele. Men kent vaak alleen maar de keuze voor de

maatschappelijk goedgekeurde definities. Dat is met name het geval bij seksuele contacten die pas later als ontucht of 'seksueel geweld' worden gedefinieerd. Veel mensen, en vooral kinderen, wordt vaak geen andere keuze gelaten wanneer hun voortdurend wordt ingeprent dat het jaren zal duren voordat zij een gebeurtenis, die door de maatschappelijke constructie niet anders meer gezien kan worden dan als misbruik, hebben verwerkt. Zelfs wanneer men weet dat er ook andere keuzen zijn, dan nog is het moeilijk om in je eentje tegen de door de samenleving goedgekeurde definities in te gaan of aan een medicus of een maatschappelijk werker te vertellen dat je de op tafel gelegde interpretatie verwerpt.

De maatschappelijke constructie van een ziekte komt het duidelijkst tot uiting wanneer de ziekte uitsluitend door de maatschappij wordt aangepraat. Psychiaters en psychologen krijgen volwassenen in hun spreekkamer die menen dat zij het slachtoffer zijn van seksueel misbruik en vertellen dat zij zich dat nooit eerder hebben gerealiseerd. Door de ruime aandacht die de media aan incest en seksueel misbruik besteden, komt nu pas de gedachte boven dat zij misbruikt zijn. Door hun ervaringen te herdefiniëren, maken deze mensen zichzelf ziek. Sommigen zeggen zelfs: „Het was een fijne ervaring en ik genoot er op dat moment ook van, maar nu weet ik dat ik misbruikt ben.” Draijer (1988) geeft daar in haar boek een goed voorbeeld van:

„Zij was aan het begin van haar puberteit verliefd op de jongen. Nadat hij haar geslachtsdelen had gestreeld, voelde zij zich 'als een koningin op een troon'. Toch zegt zij spijt te hebben: 'Ik heb seksuele problemen met mijn man. De opvoeding van mijn ouders en wat ik met mijn neef gedaan heb, zorgde voor schuld- en schaamtegevoelens die aanleiding gaven tot veel seksuele problemen. Ook nu tijdens het vertellen, heb ik schaamtegevoel. Hoe heb ik dat ooit kunnen doen?'”

Sommige volwassenen doen dit zichzelf aan, maar ook kinderen, die veel minder weerbaar zijn tegen het ontstaan van iatrogene (= als gevolg van de behandeling ontstane) ziekten, zijn het slachtoffer van dit verschijnsel. Wanneer eenmaal is vastgesteld dat een kind seksueel contact met een volwassene heeft, wordt het als slachtoffer gedefinieerd. Er volgt onvermijdelijk een stroom van reacties en gebeurtenissen, waarbij nauwelijks nog oog is voor de bijzonderheden van het geval. De ouders reageren geschokt, vol ongelof en afschuw; het kind met gevoelens van verwarring, schaamte en schuld. De politie ondervraagt het kind en anderen die er mogelijk bij betrokken zijn. Het kind wordt lichamelijk onderzocht en maatschappelijk werkers gaan zich bezighouden met de begeleiding. Zelden luistert iemand met een welwillend oor naar wat het kind zelf over de verhouding te vertellen heeft. Aarzelende of onduidelijke typering van het kind zelf, waarbij het zich wellicht helemaal niet als slachtoffer bestempelt, worden weggevaagd door de lawine van verontwaardigde ar-

gumenten van weldoeners en kinderredders. Zelfs in gevallen waarbij kinderen echt zijn misbruikt, is een grote mate van fijngevoeligheid vereist om te voorkomen dat het middel erger is dan de kwaal.

Een aantal filosofieën op het gebied van de begeleiding van seksueel misbruikte kinderen gaat ervan uit dat de 'patiënt' er eerst van moet worden overtuigd dat hij of zij slachtoffer is. Pas wanneer de patiënt de slachtofferrol heeft geaccepteerd, kan hij overleven. Het toepassen van dergelijke filosofieën heeft dezelfde gevolgen als die welke ontstaan wanneer men denkt dat een kind is misbruikt terwijl dat niet zo is: de slachtofferrol wordt ten onrechte toegekend of de slachtofferstatus wordt versterkt. Het zijn soms de maatschappelijk bepaalde en zichzelf opgelegde gevoelens van schuld, angst en schaamte die het probleem gaan vormen.

De ontuchtaffaire in Venhuizen is een duidelijk voorbeeld van hoe zedenangst tot misplaatst politie-optreden, de gebruikelijke hysterische berichtgeving van de media en het onnodig maken van slachtoffers leidde. De Telegraaf:

„Een zeer omvangrijk zedenschandaal, waar vele tientallen kinderen het slachtoffer van zijn, heeft het anders zo rustige, Noordhollandse dorp Venhuizen geschokt en met stomme verbazing geslagen. (...) Ouders noch schoolleidingen of politie hebben in de afgelopen jaren ook maar iets gemerkt van de afschuwelijke praktijken van het duo, dat enkele dagen geleden werd opgepakt en een volledige bekentenis heeft afgelegd. De mededeling over de arrestatie van de twee mannen, die het gemunt hadden op vooral jongens tussen de tien en de vijftien jaar, is in het dorp als een bom ingeslagen. Alleen de ouders van een twintigtal kinderen waren gisteren op de hoogte, omdat de eerste aangifte een sneeuwbal-effect had.”⁶⁵

Het is misschien goed om door een kritische benadering van de zaak en de toevoeging van een aantal feiten de interpretatie van De Telegraaf enigszins te nuanceren. De twee mannen woonden aan de rand van Venhuizen. De meeste kinderen moesten een flink stuk afleggen om daar te komen. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat gedurende een aantal jaren twintig kinderen regelmatig naar de mannen toe gingen om er te worden misbruikt, zonder dat zij er met iemand over spraken. Inderdaad, zij kwamen er regelmatig, maar zij gingen hun contacten pas als misbruik ervaren toen geschrokken ouders, verontwaardigde politiemensen en maatschappelijk werkers de relatie als zodanig bestempelden.

De wijze waarop een politie-onderzoek wordt uitgevoerd kan, zoals in de zaak Venhuizen, tot een sneeuwbal-effect leiden. Buurtonderzoek houdt in dat alle kinderen in de omgeving van de verdachte worden ondervraagd om zodoende meer 'slachtoffers' op te sporen. De ondervraging van de kinderen gebeurt veelal zeer intensief, en soms bij herhaling. De politie krijgt op deze manier namen van andere kinderen, waarna ook deze worden ondervraagd. De verhalen worden kruislings gecontroleerd en de kinderen worden met de gevonden tegenstrijdigheden geconfronteerd. Langzamerhand komt er steeds meer infor-

matie boven tafel, vaak onbetrouwbare informatie. Het eind van het liedje is dat de kinderen en hun ouders met een ernstig trauma achterblijven. Advocaat Ari Dekker:

„De ouders waren door de verhalen van hun kinderen zeer geschokt, ik kan mij dat best voorstellen. Zij wisten tenslotte niet wat er precies was gebeurd; ze dachten door al die verhalen aan de vreselijkste dingen en drongen aan op een aidstest bij de verdachten. (Dat is inderdaad geschied met hun toestemming.) En dan zaten die ouders ook nog met het verstoorde ideaalbeeld van hun nakomelingen; zij hadden nou juist altijd gedacht dat hun kinderen niet onaneerden.”⁶⁶

Een moeder, ontsteld toen zij ontdekte dat ook haar kind erbij betrokken was geweest, vertelde:

„Waarom heeft hij niets gezegd, maar bovenal waarom hebben wij niets gemerkt? Er was altijd een goede reden voor zijn afwezigheid thuis, zoals buiten spelen of bij vriendjes. We hebben nooit gedacht dat er iets bijzonders aan de hand kon zijn, laat staan zoiets afschuwelijks als dit.”⁶⁷

Het is niet zo verwonderlijk dat zij niets wist van de activiteiten van haar zoon. De eerste experimenten van een kind op seksueel gebied, hetzij in z'n eentje, hetzij in een homoseksuele of heteroseksuele verhouding, met leeftijdgenoten of met volwassenen, blijven vrijwel altijd een privé-aangelegenheid. Gewoonlijk praten kinderen niet met hun ouders over hun seksuele fantasieën en experimenten. Er wordt wel beweerd dat kinderen dat alleen niet doen vanuit een gevoel van angst of schaamte. Dat is waarschijnlijk maar een deel van de reden; er kunnen ook nog andere factoren een rol spelen: fatsoensnormen bijvoorbeeld en het gevoel dat seksualiteit iets 'voor jezelf' is. De kinderen in Venhuizen die regelmatig contact met de twee mannen hadden, wisten maar al te goed dat het seksuele aspect van hun relatie door velen, waaronder hun ouders, zou worden afgekeurd.

Het is moeilijk voor ouders om te accepteren dat hun kind zo'n relatie is aangegaan en dat ook nog voor hen verborgen heeft gehouden. Naast een gevoel van jaloezie dat een rol kan spelen, kunnen ouders zich ook bedreigd voelen door het idee dat zij hun invloed op het kind verliezen door zijn relatie met iemand over wie zij geen zeggenschap hebben. Bovendien geloven veel ouders in de huidige, wijdverbreide mythe dat dergelijke relaties per definitie psychologische beschadigingen tot gevolg hebben.

Ouders speculeren vaak over de dreigementen die gebruikt zouden zijn om stilzwijgen af te dwingen. Het is inderdaad niet ongevoel dat in gevallen van incestueus misbruik, im- of expliciet, dreigementen worden gehanteerd. In een pedofiele relatie echter waarvan de ouders van het kind niets afweten, zou het

gebruik van dreigementen veelal het einde van de verhouding betekenen en de kans dat het kind erover zou gaan praten, alleen maar vergroten. Voor een pedofiel is het uiterst riskant om dreigementen te uiten. Zij kunnen alleen maar worden gebruikt wanneer het kind tegen zijn zin in, in zo'n relatie wordt vastgehouden. Het is niet duidelijk waarom dit nogal voor de hand liggende gegeven vaak wordt genegeerd. Misschien is het voor sommige ouders gemakkelijker te geloven dat hun kind bang is gemaakt en via dreigementen tot stilzwijgen is gedwongen dan dat het kennelijk een eigen seksueel leven heeft, waarvan zij worden buitengesloten. De gedwongen toegang die ouders, politiemensen en maatschappelijk werkers zich verschaffen tot dat eigen leven, vooral bij jongeren in de puberteit, kan men evenzeer als een vorm van kindermisbruik beschouwen.

Voordat de politie met een onderzoek begint waarvan de gevolgen schadelijker kunnen zijn dan het feitelijke voorval, zou zij zich ervan moeten vergewissen dat het onderzoek zich op werkelijk misbruik richt. Als ouders misbruik van hun kinderen willen voorkomen, zouden zij zich erop moeten toeleggen een situatie te scheppen waarin kinderen dat kunnen vertellen of verzwijgen wat zij willen. Wanneer ouders ontdekken dat hun kind bij een of ander seksueel avontuur is betrokken, doen zij er goed aan niet in paniek en vol afschuw te reageren op iets dat mogelijk bij het volwassen worden hoort.

Met een absoluut geloof in het veronderstelde misbruik, presenteerde politiemans Johan de Vries zijn speculaties als feiten aan de pers, radio en televisie. De dag daarop reageerde de Landelijke Werkgroep Jeugdemancipatie van de NVSH met een brief, gericht aan de districtscommandant van de rijkspolitie in Alkmaar.

„Ten eerste vragen wij ons af welk belang gediend is met het zoeken van publiciteit – note bene in een stadium dat niet eens een bekentenis van de verdachten voorligt. Zijn in een kleine gemeenschap als Venhuizen de betrokken kinderen, of hun ouders, gebaat bij het landelijk rondbazuinen van intieme details? Als politieorganen behoefte hebben aan goedkope populariteit teneinde dreigende bezuinigingen in te perken, dan toch bepaald niet met een zaak die de diepste, meest gevoelige kant van het privéleven betreft.

Ten tweede zetten wij een groot vraagteken bij de bewering van de heer De Vries als zouden verscheidene betrokken kinderen door toedoen van de verdachten geestelijke schade hebben opgelopen. Niet alleen verbaast ons de snelheid waarmee niet-psychiatrisch geschoolde politiemensen deze 'diagnose' stellen – immers het Bureau Slachtofferhulp werd volgens Uw woordvoerder eerst hierna ingeschakeld. Nog verbazingwekkender is de strijdigheid van de bewering met alle wetenschappelijke onderzoeken naar seksuele ervaringen van kinderen. Zestig jaar wereldwijd onderzoek gaf *nul* gevallen van geestelijke schade als gevolg van niet-afgedwongen seksuele ervaringen. Wel zijn er legio voorbeelden van indirecte geestelijke schade tengevolge van negatieve reacties uit de sociale omgeving, politieverhoren en

dergelijke. Wij gaan ervan uit dat de Venhuizen-verdachten hun seksuele contacten niet afdwongen, aangezien de kinderen in de jaren dat zij met hen omgingen ruimschoots gelegenheid gehad moeten hebben om zich er aan te onttrekken, maar in plaats daarvan juist regelmatig bleven komen. Als schaamtegevoel daarbij een rol speelde, zoals de heer De Vries eveneens stelde, wijst dat naar onze mening op een zich mede verantwoordelijk beschouwen voor wat gebeurde. Het gaat dan ook niet aan ongenueanceerd te spreken van 'slachtoffers', als hadden zij een en ander weerloos over zich heen laten komen. Nog meer bezwaar hebben wij tegen de term 'ontucht', waarvan de commissie-Melai zeven jaar geleden al stelde dat die uit de wet verwijderd dient te worden, welk standpunt de minister tot het zijne gemaakt heeft.

Tenslotte hebben wij ernstig bezwaar tegen bepaalde suggestieve opmerkingen van de heer De Vries die de indruk wekken dat de politie op een pool des verderfs zou zijn gestuit: 'Wij willen niet zeggen wat er precies gebeurd is, maar het is meer dan een oppervlakkig gebeuren.' Als U niet wilt prijsgeven wat er is gebeurd – een honorabel standpunt – dan moet U ook suggesties weglaten. Die kunnen alleen dienen om in te spelen op de zucht naar sensatie bij een deel van het publiek dat zich graag laat meeslepen in morele verontwaardiging over wat het meent dat kinderen is aangedaan. Wij beschouwen het opnieuw uit de fles halen van de Geest van Oude Pekela als een buitengewoon slechte zaak voor het seksueel zelfbeschikkingsrecht en de persoonlijke levenssfeer van alle minderjarigen.

Wij hopen dat in de toekomst onder Uw verantwoordelijkheid op meer terughoudende en humane wijze zal worden omgegaan met de informatie betreffende zaken waarbij kinderen zijn betrokken."

De brief was ondertekend door drs. Gorrit Goslinga, secretaris van de Landelijke werkgroep Jeugdemancipatie van de NVSH. Omdat deze vereniging een persbericht verspreidde, werden de bezwaren van de werkgroep in een aantal kranten gepubliceerd. Zo plaatste de Volkskrant onder de kop 'NVSH verbolgen over publiciteit ontuchtzaak' een verkorte versie van de brief.

Het ontstaan van trauma's als gevolg van het, zonder reden, in actie komen van gezagsdragers wordt in zijn meest dramatische vorm zichtbaar in gevallen als de affaire Oude Pekela, waar geen pedofielen waren, geen kinderookkers, geen pornografen en waar geen sprake van misbruik was anders dan door een aantal onderwijzers, huisartsen, psychiaters, angstige ouders, maatschappelijk werkers en politiemensen.

Hoofdstuk 8

Signalen van seksueel misbruik

Dat zedenangst kan ontstaan komt voor een groot deel door het feit dat de veronderstelde volksduivels en gebeurtenissen gedachtenspinnels zijn. Het geloof erin komt neer op zelfbedrog, dat vereist dat er een loopje wordt genomen met de logica. Met name onfalsifieerbare theorieën duiken bij zedenangst steeds weer op.

Deze onfalsifieerbaarheid kan door bepaalde psychologische theorieën worden opgeroepen door volkomen onbewuste of niet-onderkende motieven te peilen, met voorbijgaan aan het waargenomen gedrag. Net zo min als de samenzweringstheorie kan dit soort speculaties worden getoetst. Het gebrek aan bewijs bijvoorbeeld kan juist worden uitgelegd als bewijs voor het onderdrukken van gevoelens van schuld of angst.

Het 'child sexual abuse accomodation syndrome' van Summit (1983) heeft een brede basis gelegd voor talloze daaraan verwante diagnostische theorieën. Volgens deze theorieën wijzen bepaalde signalen op incest of seksueel misbruik. In de oorspronkelijke formulering worden zelfs niet-afdoende en herroepen verklaringen als bewijs gezien dat seksueel misbruik heeft plaatsgevonden. Vage logica met, ogenschijnlijk, de bedoeling de motieven of de 'werkelijke' wensen van het kind te achterhalen, zelfs wanneer het kind die motieven ontkent, kan worden ingezet om absurde beweringen te onderbouwen. Lee Coleman, psycholoog, merkte over deze theorieën op (Eberle & Eberle, 1986):

„Die theorieën zijn zoiets als 'bij kruis win ik, bij munt verlies jij': als het kind zegt dat het is gebeurd, dan is het gebeurd. En wanneer het kind zegt dat het niet is gebeurd, dan is het óók gebeurd.”

Er zijn talloze lijsten met 'signalen' van incest en seksueel misbruik in omloop. Er bestaat echter geen enkel methodologisch betrouwbaar, wetenschappelijk onderzoek dat enige diagnostische waarde toekent aan dit soort 'signalen'. De bewering dat aan de hand van een aantal gedragsindicaties een

nauwkeurige diagnose kan worden gemaakt is volledig uit de lucht gegrepen; zij is uitsluitend gebaseerd op speculatieve theorieën en niet op empirisch onderzoek. De lijst vermeldt vaak tegenstrijdige vormen van gedrag: te spraakzaam, te zwijgzaam, niet-ontwikkeld spraakpatroon. Alles wat een kind zou kunnen doen of zou kunnen zijn blijkt als signaal van seksueel misbruik te kunnen worden geïnterpreteerd.

Dit soort signalen is in vroeger tijden gebruikt voor het identificeren van de toenmalige kwalen en volksdunvels. In de negentiende eeuw bijvoorbeeld leidde zedenangst ertoe dat aan de hand van vrijwel identieke signalen masturbatie kon worden geïdentificeerd. Ook toen onstond een golf van zedenangst die bijna een halve eeuw duurde, en tot onvoorstelbaar veel verdriet en seksuele frustraties leidde. John Harvey Kellogg, een van de oprichters van de Kerk der Adventisten en bekend geworden door het ontbijtproduct cornflakes, dat door hem was ontwikkeld als een voedingsmiddel dat door zijn neutrale smaak de (seksuele) hartstochten niet kon stimuleren, stelde een lijst op van negenendertig signalen die op masturbatie zouden wijzen. Een uittreksel uit de lijst van Kellogg (1888) toont opvallende overeenkomsten met de signalen, waarmee in onze tijd 'incest' wordt vastgesteld. De geschiedenis herhaalt zichzelf.

- 1 Algemene zwakte bij een voorheen gezond kind.
- 2 Beginnende of erop lijkende symptomen van tuberculose, zoals hoesten, slechte huidskleur, kortademigheid, pijnlijke longen of borstspieren, worden vaak uitsluitend veroorzaakt door dit soort onzedelijke handelingen.
- 3 Vroegrijpheid of onvolledige lichamelijke ontwikkeling hebben duidelijk met de twee voorgaande symptomen te maken.
- 4 Plotselinge veranderingen in het karakter zijn alarmerend. Wanneer een jongen, die altijd blij, vriendelijk, plichtsgetrouw en zachtmoedig is, opeens chagrijnig, boos, ruziezoekend, geïrriteerd en ongehoorzaam wordt, wijst dit absoluut op een verderfelijke invloed. Wanneer een meisje, dat gewoonlijk vrolijk, gelukkig, betrouwbaar en vriendelijk is, onverklaarbaar zwaarmoedig, droevig, kribbig, ontevreden en afstandelijk wordt, is daar ongetwijfeld een of andere kwade, duistere activiteit de oorzaak van.
- 5 Matheid is net zo onnatuurlijk voor een kind als voor een jong poesje.
- 6 In samenhang met het voorgaande symptoom treft u in het algemeen een onnatuurlijke sloomte en ledigheid aan, die totaal niet bij een kind passen.
- 7 Ook slapeiigheid is een belangrijk symptoom.
- 8 Acheruitgang van het geestelijk vermogen zonder duidelijke oorzaak is een waarschuwing dat het kind zich met slechte praktijken bezig houdt. Wanneer een kind dat altijd gemakkelijk leert, geen moeite heeft met de lesstof en een goed geheugen heeft, duidelijk achteruitgang vertoont, de lesstof niet meer beheerst, dom wordt, vergeetachtig en onoplettend, dan is het waarschijnlijk het slachtoffer van een verderfelijk kwaad en is hard op weg een zowel geestelijk als lichamelijk wrak te worden. Houd het kind goed in de gaten!
- 9 Ook wispelturigheid is het bewijs dat een of andere vernietigende invloed aan de gang is; want alleen een zwakke geest is wispelturig.

- 10 Tekenen van onbetrouwbaarheid zijn eveneens een signaal. Let op de gewoonten van het kind, want deze zonde stimuleert vooral onbetrouwbaar gedrag.
- 11 Het verlangen om alleen te zijn is een uiterst verdacht teken.
- 12 Ook verlegenheid is vaak een veelbetekenend symptoom. Iemand die masturbeert zal, wanneer hij of zij wordt aangesproken, het hoofd afwenden of de ogen naar de grond richten in plaats van degene die hem aanspreekt recht in de ogen te kijken. Kennelijk is het kind zich ervan bewust dat de ogen de spiegel van de ziel zijn.
- 13 Onnatuurlijk brutaal optreden, in scherpe tegenstelling tot het voor die persoon normale gedrag, komt bij een bepaalde categorie slachtoffers voor.
- 14 Schijnheiligheid is ook een bijzonder trekje als gevolg van deze verderfelijke praktijk.
- 15 Bij jonge masturbeerders ziet men vaak schrikachtigheid. In de geest van het slachtoffer ligt het kwaad constant op de loer. Het kind kijkt vaak achterom, gluurt onder het bed, kijkt in alle kasten en toont voortdurend angst voor dreigend kwaad. Een dergelijk gedrag komt voort uit een ziekelijke verbeelding en is een duidelijk signaal.
- 16 Kinderen die zich aan dit venijnige kwaad overgeven, vertonen vaak een verwarde geest. Oppervlakkig gezien lijkt het kind misschien snel en scherpzinnig, terwijl het in werkelijkheid niet in staat is om diepzinnig, logisch na te denken. Bovendien is het vaak bijzonder traag van begrip.
- 17 Jongens die heel vaak masturberen, ontwikkelen soms een uitgesproken aversie tegen meisjesgezelschap. Meisjes voelen zich juist sterker tot jongensgezelschap aangetrokken en hebben sterk de neiging om te gaan flirten.
- 18 Bij beide sexen zijn ronde schouders en een gebogen zithouding houdingskenmerken van jonge masturbeerders.
- 19 Een zwakke rug, pijn in de ledematen, en stijve gewrichten bij kinderen, zijn bekende signalen die op deze gewoonte duiden.
- 20 Verlamming van handen en voeten, zonder dat daar een duidelijke oorzaak voor is, is niet zelden het gevolg van het stukken zwichten voor deze verleiding, zelfs bij hele jonge kinderen.
- 21 Voor iemand die de signalen onderscheidt, is de manier van lopen van een slachtoffer een duidelijk kenmerk, een signaal dat bij vrijwel alle masturbeerders herkenbaar is.
- 22 Een slechte houding in bed is eveneens een bewijs.
- 23 Slecht ontwikkelde borsten bij vrouwen na de puberteit zijn een veel voorkomend gevolg van masturbatie.
- 24 Vooral een veranderlijke eetlust karakteriseert kinderen die zich aan dit heimelijke kwaad overgeven.
- 25 Een steeds voorkomend element bij zulke kinderen is hun extreme trek in onnatuurlijk, schadelijk en prikkelend voedsel.
- 26 Meisjes die zichzelf misbruiken zijn in het bijzonder verslaafd aan het eten van klei, griffels, kalk, gips, en andere onverteerbare stoffen.
- 27 Meestal vertoont een slachtoffer van deze zonde een afkeer van eenvoudig eten.
- 28 Het gebruik van tabak wijst op verslaving aan nog obscenere gewoonten. Uitzonderingen op deze regel komen maar heel zelden voor, als zij al voorkomen, hetgeen wij engszins betwijfelen.

- 29 Een onnatuurlijk bleek gezicht en kleurloze lippen, tenzij daar een oorzaak voor aan te wijzen is, kunnen eveneens aan deze heimelijke zonde worden toegeschreven.
- 30 Ook acné of puistjes in het gezicht behoren tot de verdachte kenmerken.
- 31 Bij meisjes die zich aan deze slechte praktijk wijden, is nagelbijten een veel voorkomend verschijnsel.
- 32 De ogen verraden vaak veel. Als de ogen dof zijn, geen natuurlijke helderheid hebben, diep liggen, rode randjes vertonen, misschien wat pijnlijk zijn, en door donkere kringen omgeven zijn, is er reden om aan te nemen dat de patiënt, en vooral het kind, deze zondige praktijk bedrijft. Blijf de patiënt goed observeren.
- 33 Wanneer een jongere, bij een goede gezondheid, vaak koude, vochtige handen heeft, dan is dat een verdacht teken.
- 34 Regelmatig voorkomende hartkloppingen wijzen op een zenuwstoomis waar een duidelijke oorzaak voor aanwezig moet zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat masturbatie die oorzaak is.
- 35 Hysterie bij vrouwen kan als een verdacht teken worden gezien wanneer dat regelmatig voorkomt naar aanleiding van onbelangrijke gebeurtenissen, en vooral wanneer deze hysterie niet erfelijk is.
- 36 Ook choroisis, of groene ziekte, wordt heel vaak door deze goddeloze praktijk veroorzaakt.
- 37 Epileptische aanvallen worden vaak veroorzaakt door onzedelijke gewoonten.
- 38 Bedplassen is een bewijs van geprikkeldheid, hetgeen met deze verderfelijke praktijk in verband kan staan; laat het onderzoeken.
- 39 Vulgair taalgebruik en voorkeur voor obscene verhalen verraden een geestesgesteldheid die meestal niet voorkomt bij jongeren die zich niet aan deze praktijk bezondigen.

Al deze signalen refereren naar zowel oorzaken als gevolgen. De gevoelens van angst en schuld die door de erop gebaseerde theorieën werden opgeroepen, gekoppeld aan de populaire theorieën van sociaal darwinisme en speculaties over genetische degeneratie, leidden tot kruisvaarten en inquisities die vergelijkbaar zijn met de hedendaagse zedenangst. Speciale kledingstukken, vergelijkbaar met een dwangbuis, werden gebruikt om kinderen te verhinderen hun geslachtsdelen aan te raken. Sommige ouders deden hun kinderen 's nachts metalen kuisheidsgordels om. De kwakzalverij vierde hoogtij. In onze tijd zijn de signalen die Kellogg op een rijtje heeft gezet, evenals zijn gehele theoretische onderbouw, volstrekt ongeloofwaardig.

Masturberen is een normale en gezonde zaak, wordt absoluut niet door een ziekte veroorzaakt en veroorzaakt zelf ook geen enkele aandoening. Tegenwoordig weten we dat iemand die als kind of als jongere heeft gemasturbeerd, als volwassene minder seksuele problemen heeft. Het echte 'kwaad' wordt gevormd door schuld en angst voor seksualiteit. De signalen die tegenwoordig zo vaak als bewijs voor incest of seksueel misbruik worden voorgesteld, alsmede het daarbij behorende denkkader, verdienen niet zo min erkenning als de in feite religieuze preken van Kellogg.

Dokter Mik had zijn eigen lijst van acht signalen, aan de hand waarvan hij meende seksueel misbruik te kunnen herkennen. Marianne Janssen, moeder van twee kinderen, uitte haar twijfels over de zogenaamde 'inmiddels bekende symptomen als er seksueel met een kind wat fout loopt'. In een volgend citaat uit haar artikel gaat zij met de nodige geringschatting op elk van de door dokter Mik gepresenteerde signalen in.

„ (...) • Het kind gaat zich vaak isoleren.

Wel, mijn beide kinderen isoleren zich vaak op hun kamer. De oudste omdat zij graag leest sinds zij die kunst machtig is en weinig zin heeft haar jongere broer steeds voor te lezen. De jongste omdat hij graag met he-man en shera-poppetjes speelt, die dan fungeren als oppassers in zijn plastic dierentuin. Komt zijn zus daarbij, dan verschijnen de barbies en dan moet hij weer zo nodig vader zijn, een beroep dat hem niet trekt. Minpunt voor [kind nr.] twee gescoord.

- Het kind kan 's avonds sterke tegenzin vertonen om naar bed te gaan. Mijn spruiten willen nooit naar bed. Zij vinden tien uur een keurige tijd en half acht 'belachelijk vroeg'. Minpunt voor twee.

- Wat het kind lange tijd niet gedaan heeft, doet het nu: het plast (weer) in bed.

Minpunt voor kind twee. Hij drinkt veel en vergeet te plassen als hij daaraan niet herinnerd wordt voor het slapen gaan. Dus het is nog wel eens raak.

- Het altijd zo spontane kusje van het kind aan mama of papa kan plotseling een erotisch aspect krijgen. Het kind kan bijvoorbeeld in de nek gaan zoenen of een tongkus geven.

De nek wordt gezoend, de tongkus blijft achterwege. Maar er wordt wel op de mond gekust bij het slapen gaan. Laten we het houden op een half minpunt.

- Het kind kan agressief worden terwijl er geen serieuze verklaring voor is te geven.

Onbehagen over een berg sommen, over trui die niet mooi genoeg is of de vroege bedtijd? Hoe naïef gedacht. Minpunt voor twee.

- Plotseling kan het kind rare taal gaan produceren.

Tja, er komt nog al eens wat los op de speelplaats of bij vriendjes en vriendinnetjes. En soms, als de drift stijgt en ouders lijken buiten gehoorafstand te zijn, manifesteert zich dat duidelijk. Minpunt voor twee.

- Er kunnen zich angstdromen voordoen waar het kind eerder geen last van had.

De oudste scoort het slechtst. Zij wil graag hoge cijfers halen, is gespannen als de tafels worden overhoord en uit dat 's nachts. De jongste met zijn levendige fantasie ontmoet regelmatig voorhistorische beesten die hem achterna zitten. Hij laat die dromen vol vertrouwen 'wegtoveren' met een geheime familiespreuk. Maar desondanks: minpunt voor twee.

- Het kind wil veilig bij vader en moeder slapen.

Dank je de duvel. 'Jullie liggen gezellig met zijn tweetjes en wij maar altijd

alleen in bed,' is het verwijt. Dus willen ze erbij. Maar helaas, dát gaat niet door. Minpunt voor twee.

Het is een trieste boel bij mij thuis. Mik zal dat als eerste verontruste psychiater beamen. De lieve jeugd - en dús de ouders - scoren slecht op alle punten. 'Haal er een huisarts of een psychiater bij,' adviseert hij." 68

De suggestie dat onderwijzend personeel en andere daartoe niet specifiek opgeleide personen geïnstrueerd zouden moeten worden om de signalen van seksueel misbruik te onderkennen is heel gevaarlijk. Een dergelijke handelwijze draagt het risico in zich van heksenjacht en kan dus slachtoffers maken. Het gebeurde in Oude Pekela is daar het levend bewijs van.

Signalen in Oude Pekela

Een ernstige fout die in de zaak Oude Pekela is gemaakt, was de beslissing om de ouders voor te houden dat de kinderen wellicht seksueel misbruikt zouden zijn en hun tegelijkertijd aan te geven welke signalen op misbruik konden wijzen. Het verhaal van de familie de Vos is illustratief voor de verhalen van andere ouders. Mevrouw de Vos:

„De voorlichting werd gegeven door professor C. Rümke, kinderpsychiater aan de Universiteit van Groningen, samen met mensen van het RIAGG en de burgemeester. We kregen te horen wat er met een aantal kinderen was gebeurd en dat mogelijk ook onze eigen kinderen het slachtoffer waren geworden. Rümke zei dat de kleuters anders zouden kunnen gaan reageren en vertelde hoe we daar het beste op in konden spelen. Ik had bij Carla nog niets gemerkt, dus ik dacht dat het mijn deur wel voorbij zou gaan.

Ik heb er eerst een paar nachten over gestapen, maar toen wilde ik het weten. Ik ben te werk gegaan zoals me dat op die voorlichtingsavond geadviseerd was: niet boos worden, rustig blijven en vertrouwen wekken. 's Avonds, toen ik Carla instopte, vroeg ik of ze wel eens met andere mensen mee was gegaan. Ja, zei ze, en ze vertelde er bij dat ze patat had gekregen, was wezen zwemmen en het heel leuk had gevonden. Meteen daarna begon ze te huilen.

Een dag later vroeg ik waar ze had gezwommen, in een klein badje of in een groot zwembad. Ze bleek in een grote zwembad te zijn geweest, maar zoals ze het vertelde kan dat niet een bad in Oude Pekela zijn geweest. Dan ga je mee in zo'n verhaal. Je vraagt welke kinderen er bij waren, waarom ze haar zwemvleugels niet had meegenomen en wie haar weer had aangekleed. Toen dacht ik ineens: wat raar, elke week gaan we met onze kinderen zwemmen, maar de laatste veertien dagen bleef Carla aan de kant zitten, terwijl ze toch dol is op water. In de loop van de volgende dagen kwam alles er bij stukjes en beetjes uit. Met iedere versie kwamen er meer details en werd het verhaal minder leuk. Eerst waren het lieve mannen en vrouwen geweest. Ze

had de menen mogen aaien, maar de mevrouwen juist niet. Daarna vertelde ze dat ze had moeten beloven er met niemand over te praten. Het was, zei ze me, een geheimpje. Ze moet dús bedreigd zijn." 69

Dit verhaal laat zien hoe een angstige ouder betekenis toekent aan waarnemingen, waaraan onder normale omstandigheden geen bijzondere aandacht zou zijn geschonken. De ouders waren echter door de opmerkingen van prof. Rümke gespitst geraakt. Veel gedragspatronen kregen een symbolische lading door de werking van hetzelfde psychologische mechanisme dat het beeld van de clowns had opgeroepen. Een groot scala van signalen kon nu als bewijs voor seksueel misbruik dienen.

Bij een normale ontwikkeling ziet men bij een kind vaak onvoorspelbare veranderingen in het gedragspatroon. Een van de basisprincipes van de psychologische ontwikkeling is dat een kind een fase van hevige activiteit doormaakt wanneer het iets nieuws ontdekt. Wanneer die interesse is verzadigd, gaat het kind weer op iets nieuws over. Soms komt het later, wanneer het een hoger niveau van cognitieve ontwikkeling heeft bereikt en dezelfde dingen op een nieuwe manier kan ervaren, op een eerdere activiteit terug om die verder te onderzoeken en opnieuw te ervaren. Deze theorie gaat ook op voor het ontdekken van seksuele gevoelens, een ontwikkeling die begint in de peutertijd en zich in golfbewegingen gedurende de hele kindertijd voortzet.

Bij het ontdekken van de eigen seksualiteit opent iedere fase van cognitieve ontwikkeling voor het kind de weg om erotisch getinte activiteiten opnieuw en met een dieper inzicht te ervaren. Gebeurtenissen uit het verleden worden in herinnering geroepen, gereconstrueerd en in een nieuw cognitief kader geïntegreerd. Aspecten die niet inpasbaar zijn in het bestaande cognitieve kader worden niet in de ervaring van die gebeurtenissen opgenomen en worden vergeten. Erotische ervaringen die zeer levendig in onze herinnering aanwezig zijn, behoren over het algemeen tot de laatste fase van onze ontwikkeling.

Deze principes hebben betrekking op alle kennis. De veranderende houding van Carla met betrekking tot het zwemmen kan het bewijs van een normale ontwikkeling zijn. Haar interesse in zwemmen, evenals haar interesse in allerlei andere zaken, zal haar hele leven lang sterker worden en weer afnemen. Evenals de andere signalen die haar moeder opving, hield ook deze verandering geen duidelijk verband met seksueel misbruik.

Ook de kleuterleidsters Nijboer en Pieters interpreteerden een hele serie waarnemingen als signalen van seksueel misbruik. Een aantal ouders geïkute het weerstand te bieden aan de druk. Mevrouw de Haan, de moeder van Michiel (6) legt uit:

„Ik heb nooit iets aan hem vernomen. Hij gedroeg zich niet vreemd. Hij was net zo als anders. Hij had verder geen problemen. Dus ik heb er ook nooit iets achter gezocht. Nou, de leidster kwam wel eens een keer bij mij. Toen

was ons zoontje ziek. Hij kreeg uitslag. Pukkeltjes op zijn lichaam. En toen vertelde zij mij dat er kinderen bij haar op school zaten die mee waren geweest met die kindertokkers, en dat die hetzelfde hadden als wat Michiel had en dat dat kwam doordat zij met een of ander soort medicament ingespoten waren. Toen gaf zij mij dus al een beetje aan dat zij dacht dat Michiel wel meegeweest was.

Toen heb ik mijn huisarts opgebeld en ben ik naar de dokter geweest met hem. En toen bleek dat hij gewoon de vijfde ziekte had, dat is een kinderziekte. En, dus ik heb er verder nooit iets achter gezocht.

En toen heeft Michiel een keer een plakkaart gekocht, dat was karton, en daar staan allemaal huisjes op en een kerkje en dat kun je uitknippen en dat kun je dan in elkaar plakken en dan had je dus een klein dorpje. En dat had zij (de leidster) gezien. En toen zei zij weer tegen mij: dat deden die andere kinderen bij ons op school ook. Daaruit hebben zij de conclusie getrokken dat die kinderen meegeweest waren, omdat ze kerken hadden getekend. En nou had hij een kerkje van karton gemaakt, dus was hij volgens haar ook meegeweest. En dat vond ik dus sowieso allemaal een beetje vreemd en ik had er ook met mijn man over gepraat en die zag dat dus ook helemaal niet zitten.

Ik bedoel: als één kind een kerkje gaat tekenen dan wil dat toch nog helemaal niet direct zeggen dat dat kind meegeweest is. Wat de leidster ook nog vertelde, waaruit zij ook opmaakte dat hij mee was geweest, was dat B., haar man, Michiel eens een keer bij zijn been en bij zijn arm aan één kant had vastgepakt en hem in het rond had gedraaid en toen had Michiel geroepen van: 'au dat doet pijn.' Als ze jou bij je arm en je been vastpakken en je draait een paar keer in het rond, dan zeg je toch ook au! Dan is het net of ze je arm toch een beetje uit het lichaam trekken. Dus dat was voor mij ook geen aanleiding om te zeggen dat hij meegeweest was. Dus ik vind het allemaal vreselijk ongeloofwaardig. Ja. Dat is mijn idee daarover." 180

De rol die dokter Zevenhuizen in dit verhaal speelt, is belangrijk. Het is duidelijk dat op het kritieke moment ook mevrouw de Haan bang is geweest dat haar zoon wellicht het slachtoffer was geweest van de 'kindertokkers'. Wanneer zij een patiënt van dokter Jonker was geweest, zou zij waarschijnlijk in de massahysterie zijn meegesleept. Mevrouw de Haan:

„Ik heb zelf onze dokter opgebeld, dokter Zevenhuizen, en toen heb ik tegen dokter Zevenhuizen gezegd dat de politie bij ons was geweest en dat ze dachten dat Michiel meegeweest was en dat ik nou begon te twijfelen en wat ik daaraan moet doen. Toen vroeg de dokter aan mij of Michiel zich een beetje vreemd gedroeg of dat hij anders was als anders of dat hij ging bedplassen of dat hij driftbuien had of wat dan ook. Nou dat had hij niet. En toen zei hij tegen mij: 'Waar maak jij je dan druk om? Het kind heeft geen schade ondervonden. Ook al is hij wel meegeweest.' En toen heeft hij gezegd: 'Laten we de hele zaak gewoon laten rusten. Is hij wel meegeweest,

nou dan komt hij vanzelf vroeg of laat eens een keer met verhalen aan. En is hij niet meegeweest, nou dan is het helemaal goed.' Dus toen vanaf die tijd heb ik gezegd; 'Nou, ik maak mij er niet meer druk om, wat er ook gebeurt'." 180

Het verhaal van mevrouw de Haan had heel anders geëindigd kunnen zijn wanneer, om een of andere reden, Michiel in zijn ontwikkeling een periode had doorgemaakt, waarbij moeilijk gedrag was opgetreden of wanneer haar angst genoeg invloed hadden gehad waardoor zij zijn gedrag anders was gaan interpreteren.

Ondervraging als leerproces

Ouders die inderdaad geloofden dat hun kind met de kinderlokkers was meegegaan, vertelden dat het aanvankelijke verhaal over spelletjes langzamerhand uitgroeide tot een relaas over misbruik. Volgens Wakefield en Underwager (1988) is dit een bekend verschijnsel, dat optreedt wanneer een kind bij herhaling wordt ondervraagd. Een ondervraging is een leerproces waarbij het kind leert wat het moet zeggen om de volwassene een plezier te doen. Jerome Kagan (1984) voert argumenten aan waarmee hij aantoont dat een kind van zijn allervroegste kinderjaren tot een jaar of twaalf er sterk op gericht is de volwassene te plezieren. Het niveau van de cognitieve ontwikkeling van het kind is nog ontoereikend om de essentie van een gesprek te begrijpen, maar intuïtief voelt het aan wat er van hem wordt verwacht en instinctief voldoet het aan die verwachtingen.

De volwassene die het kind ondervraagt, let op de logische en feitelijke inhoud van de vragen en niet op de emotionele informatie die hij overbrengt. Het kind echter reageert met name op de gezichtsuitdrukking, de stem en de lichaamstaal van de volwassene. Al doet een verontruste volwassene nog zo zijn best uiterlijk rust uit te stralen, het kind zal toch de spanning aanvoelen en die overnemen. Het wordt nog onzekerder en gespitster; het zal nog sterker zijn best doen uit te vinden wat van hem verlangd wordt; het zal het de volwassene nog meer naar de zin willen maken. Het kind kan het gevoel krijgen (alhoewel het dat niet logisch kan beredeneren) dat de volwassene zo verontrust is omdat het in de verwachtingen is tekortgeschoten. Een ieder die een kind ondervraagt zonder zich daarbij voldoende bewust te zijn van het feit dat de onbewuste signalen die hij uitzendt het gedrag van het kind beïnvloeden, loopt het risico dat de reacties van het kind worden vervormd door de verwachtingen en angsten die hij via die signalen overbrengt.

Straf en beloning

Het is kenmerkend voor een verkeerde manier van ondervragen in gevallen van verondersteld seksueel misbruik van kinderen dat dezelfde vragen steeds weer worden herhaald. Wanneer een kind zegt dat er niets gebeurd is, zal de ondervrager vaak weigeren het kind te geloven en de vraag opnieuw stellen. Dat is heel onaangenaam voor het kind. Zonder dat de ondervrager zich dat realiseert, wordt het kind gestraft voor het feit dat het zegt dat er niets is gebeurd. Onmiddellijk nadat het kind onder de druk bezwijkt en zegt dat er wèl iets is gebeurd, verandert het gedragspatroon van de volwassene. Het kind wordt als het ware gelukkig met het feit dat het uiteindelijk het 'geheim' verteld heeft. Er wordt een nieuwe vraag gesteld, waarmee de spanning wordt opgeheven en de nieuwe vraag de vorm van een beloning krijgt.

Wanneer de ondervrager van mening is dat het kind de spanning als gevolg van angst- en schuldgevoelens alleen maar kwijt kan raken door op te biechten dat het misbruikt is, wordt het vertellen van het misbruikverhaal bijna een feestelijk moment. Wederom zonder het zich te realiseren, belooft de volwassene het kind omdat het een verzonnen verhaal heeft verteld. Dit systeem van straf en beloning bepaalt de reacties en vormt het gedrag van het kind.

Het is een van de meest fundamentele uitgangspunten van een leerproces dat straf en beloning gedragsvormende factoren zijn. Ondervragingen die op dit systeem zijn gebaseerd, zetten het kind ertoe aan met verhalen op de proppen te komen die later als 'bevindingen' in een rechtszaak of bij andere instanties worden gepresenteerd. Ondervragers die zo te werk gaan, maken zich schuldig aan een zeer ernstige vorm van professionele nalatigheid en wangedrag, vooral in gevallen van veronderstelde incest. Gezinnen worden daardoor kapotgemaakt, carrières worden geruïneerd en onschuldige personen worden gevangen gezet.

Uit de beschrijving van de kleuterleidster mevrouw Pieters blijkt hoe zij kinderen aanmoedigde hun verhalen te laten escaleren. In het volgende voorbeeld veranderde door haar manier van vragen stellen het 'een blokje om' in 'in een huis geweest':

„In mijn klas waren er vier kinderen, die op een gegeven moment toegaven dat ze wel eens meegeweest waren met vreemde mensen. Maar ze waren niet happig om te praten. Eerst zeiden ze nog: we hebben alleen maar een rondje gereden. Toen ik zei dat ik dat gek vond, alleen maar een rondje rijden, zeiden ze: ja, maar we zijn ook naar een huis geweest. Ze waren ook naar binnen gegaan. En er was speelgoed. Iedere keer moest ik het eruit trekken en er gingen soms dagen voorbij, voordat ik opnieuw een stukje van de legpuzzel kreeg. Totdat ik op een gegeven moment wel begreep wat er gebeurd was.”¹⁴

Angst onder de ouders leidde tot herhaaldelijke ondervraging. Mevrouw de Vos:

„Je krijgt een stuk twijfel en dat wil je weghebben. Een dagje later zijn we begonnen met Carla heel voorzichtig uit te horen. Zo van: goh, was het nou leuk, met dat jongetje en dat meisje? Eerst bleef ze heel gereserveerd. Uren, soms pas dagen later kwam ze dan met kleine stukjes verhaal, waar we aanvankelijk geen touw aan vast konden knopen. Ze had het over dieren, naakt in een zwembadje gezwommen, patat gehad, ja, het was allemaal leuk geweest. Toen nam onze angst pas echt toe. Ze had het leuk gehad. Dus dat zou betekenen, dat ze zo weer mee zou gaan.

Elke keer weer gaf ze hele korte antwoorden en liet ze weten dat het eigenlijk een geheimje was, dat ze beloofd had het niet door te vertellen. Maar op een bepaald moment kwam het er toch uit, dat ze dat zwemmen eigenlijk helemaal niet zo leuk had gevonden. Dat zwembad, dat kwam elke keer weer terug. Ze had periodes, dan zat ze te tekenen en dan trok ze opeens heel driftig een paar lijnen. Dat moest het zwemmen voorstellen. Ze werd er agressief van. (...) Ja kijk, achteraf kun je alles verklaren.”¹⁴

Het verhaal van het kind begint met onschuldige activiteiten. Langzamerhand gaat het, volgens de ouders, over in seksueel misbruik. Het begin van het verhaal van het kind heeft te maken met de eigen ervaringswereld, een verjaardagsfeestje van een buurkind misschien. Een kinderfeestje en andere feestelijke evenementen pasten echter op dat moment niet in het denkpatroon van de ouders dat voornamelijk door 'kinderlokkers' werd beheerst. Zij wilden nog meer weten. Omdat zij er zeker van waren dat er nog iets anders achter de verhalen van het kind schuilging, oefenden zij regelmatig druk op het meisje uit om nog andere informatie los te krijgen. Zij waren ook ontsteld dat hun dochter het leuk had gevonden en misschien wel weer mee zou gaan. Al met al stonden de ouders onder zware druk, hetgeen zij ongetwijfeld op hun kind hebben overgedragen.

Wanneer de kinderen werkelijk waren meegenomen en misbruikt, zouden de traumatische ervaringen de belangrijkste momenten zijn geweest die zij zich zouden hebben herinnerd. De kinderen zouden hebben verteld dat zij geslagen waren en bijna verdrongen; zij zouden over injecties en sadomasochisme hebben gesproken voordat zij betrekkelijk onbelangrijke details zouden hebben genoemd als snoep, patat, speelgoed en het zwembad. De geleidelijke escalatie van de verhalen is symptomatisch voor de uitlokkende wijze van ondervragen. Mevrouw de Vos:

„Later kwam eruit dat ze met haar hoofd zo lang onder water was gehouden tot ze bijna was gestikt. Dat was gebeurd als waarschuwing. De kinderlokkers hadden bedreigd: 'Als je iets tegen je mama of papa zegt, dan boren we hier een gaatje en we rukken je hartje eruit.' Ze prikten met een vinger hard in haar borstje. Nu pas realiseer ik me de blauwe plekken waarmee ze toen thuiskwam. Op het moment zelf denk je: Ach, die is gevallen bij het spelen. Maar als je later de details hoort, ook van andere moeders, dan ga je over je

nek. Wat ze die kinderen allemaal hebben laten doen! Sado-spelletjes met het uitdrukken van peuken, stokken en wie weet wat nog meer.”¹⁴

De suggestie dat dergelijke dreigementen kleine kinderen zo ver kunnen brengen dat zij akelige, traumatische aspecten van hun ervaring voor zich houden, schrijft hun een cognitieve beheersing van het gedrag toe die zij nog niet bezitten. Het is juist typerend voor een kind dat het die ervaringsaspecten die de meeste indruk hebben gemaakt, ‘eruit gooit’ zonder dat het daar van te voren over nadenkt.

Dezelfde geleidelijke escalatie vond plaats in de verhalen die de kinderen op school vertelden. De leidster:

„Aan het begin van het verhaal leek het erop alsof ze naar een leuk feestje waren geweest. Ze hadden ijs en snoep gekregen en er was een overvloed aan speelgoed. Maar later kwamen de nare verhalen. En dan vertelden ze over mishandelingen en seksuele daden die er verricht werden.”¹⁴

In vrijwel alle gevallen van verondersteld seksueel misbruik is hetzelfde patroon terug te vinden. Naarmate de verhalen van de kinderen meer bizar worden, nemen angst, woede en verontwaardiging toe. Ouders gaan allerlei gedragskenmerken als signalen van misbruik interpreteren en bevestigen daarmee steeds weer hun diepste angstgevoelens. Zedenangst plaveit de weg naar een volledige ontplooiing van massahysterie. Een van de symptomen van een verstoorde gemoedstoestand is het in toenemende mate vertellen van overdreven verhalen en hyperbolisch taalgebruik. Ouders bleken zich opeens voorvallen te ‘herinneren’ die ten tijde van de vermeende ontucht zouden hebben plaatsgevonden. Het is bovendien opvallend dat naarmate de tijd verstreek, de verhalen erger werden.

De beloning voor een verzonden verhaal kan op verschillende manieren plaats vinden. De kleuterleidsters bijvoorbeeld gaven individuele aandacht aan die kinderen die aangegeven zouden hebben dat zij met de kindertokkers waren meegegaan:

„Die namen we apart en in de dagen erna probeerden we ze spelenderwijs aan het praten te krijgen.”¹¹

Andere kinderen hebben dat ongetwijfeld bemerkt en de non-verbale boodschap opgepakt. Zij wilden er ook bij horen. Weken later trachtte de kleuterleidster nog steeds systematisch verhalen uit de kinderen te krijgen:

„Dag en nacht ben ik bezig geweest om alles op een rijtje te zetten. Ik maakte een lijstje van kinderen die er bij betrokken zouden kunnen zijn, als ik weer eens met een aantal van hen had gesproken. Dat lijstje groeit en groeit.

In het begin waren het er vier. Nu zijn het er al meer dan dertig. En wie weet komen er nog een paar bij.”¹⁴

Het vreemde gedrag van zowel ouders als kleuterleidsters moet de kinderen in verwarring hebben gebracht en tot aanzienlijke spanning hebben geleid. De leidster gebruikte haar interpretatie van het gedrag van de kinderen om haar geloof in het seksueel-misbruikverhaal te bevestigen.

„Ze vertellen niets en verraden elkaar niet, omdat ze zich bedreigd voelen. Toch willen ze af en toe iets kwijt. Als ik alleen met ze ben, zeggen ze wel eens: o ja juf, dat is er ook nog gebeurd.”¹¹

Zij had niet in de gaten dat het gestoorde gedrag van de kinderen het gevolg was van haar eigen vraaggesprekken met hen.

„Nu de kinderen hun verhaal verteld hebben zie je verschillende reacties. Sommigen waren erg opgetucht. Die begonnen te huilen. Die waren blij dat ze het kwijt waren. Maar anderen zijn nog steeds bang. Die zeiden: juf, nu ga je me niets meer vragen, hè?”¹⁴

In feite duidden het huilen en de angst van de kinderen erop dat zij flink overstuur waren en wanhopig probeerden haar te laten merken dat zij niet steeds opnieuw over de kindertokkers moest beginnen.

Ondervraging door de politie

Gedurende de eerste dagen van de ontstane crisis werkte de politie nauw samen met dokter Jonker. De kinderen vertelden hun verhalen en noemden daarin de namen van weer andere kinderen, die daarna door dokter Jonker of door de politie werden ondervraagd. Mevrouw de Haan, moeder van Michiel (6):

„De politie heeft hem één keer ondervraagd. Maar dat was van 's morgens half elf tot 's middags kwart over een. Michiel heeft vreselijk gehuild, want ze stelden steeds maar weer dezelfde vragen. Ze hebben iedere keer gevraagd of hij wel eens bij Marcel en Dennis had gespeeld. Hij was daar vrij vaak. (...) De politie had toen ook nog tegen hem gezegd: ‘Maar wat gebeurde er toen die eerste keer?’ Toen zei hij: ‘Ik weet niet wat er is gebeurd.’ ‘Wat heb je toen gezien tussen die heg?’ ‘Ja, ik heb niks gezien tussen die heg.’ Dus dat soort vragen; dat kwam iedere keer weer terug. Dus ze gingen door van half elf tot kwart over een. Zonder pauze.

Ze begonnen nog een keer ergens anders over te praten. Over politie-agent zijn en of hij dat wel leuk vond. Of hij later ook politie-agent wou worden. En als hij de politie wou helpen dan zou hij alles vertellen aan de politie. Iedere keer kwam het dus op dezelfde vraag terug: wat is er toen gebeurd, die

eerste keer dat hij daar achter het huis had gespeeld. Het zweet brak mij aan alle kanten uit hoor. Ik dacht: oh, dit houd ik niet lang meer vol.”¹⁸⁰

Alhoewel op een bepaald moment achttien mensen aan de zaak werkten, moesten politiemensen zonder enige speciale training worden ingeschakeld. De hierboven geschetste ondeskundige manier van ondervragen vond niet in alle gevallen plaats. Wim Joosten, Jeugd- en Zedenzaken van de rijkspolitie, legt uit:

„Niet bij alle zeventig kinderen die verhoord zijn, zijn mensen van Jeugdzaaken aanwezig geweest. Nou wil ik niet met de vinger wijzen naar andere collega's. Maar men gaat er niet overal gelijk mee om. Dat heeft ook te maken met de specialistische kennis die je op een afdeling hebt. Wij werken met drie man die de onderzoeken doen. Dat was niet voldoende voor zo'n groot onderzoek.”¹⁸⁰

Buren

Een van de kleuterleidsters ondervroeg ook haar eigen kinderen en de buurkinderen. De buurvrouw:

„Ik heb aan mijn buurvrouw gevraagd hoe zij er bij kwam dat haar kinderen meegeweest waren. En zij zijn zes weken met de kinderen aan de gang geweest om het eruit te krijgen, volgens hen dan. De eerste paar weken toen hadden ze gewoon iedere keer aan hen gevraagd of ze mee geweest waren of niet. Toen hadden de kinderen gezegd van nee. Toen heeft ze tegen de kinderen gezegd: 'Als jullie mij de waarheid vertellen dan gaan we naar Winschoten en dan krijgen jullie een kadoetje.' Toen zelfs hebben de kinderen nog gezegd van nee. En toen zijn ze dus kwaad geworden en hebben ze hen een paar keer door elkaar gerammeld en met straf bedreigd en gezegd: 'nou moet je het zeggen.' En toen hebben de kinderen gezegd: 'Ja, we zijn meegeweest'.

Er wordt constant over gepraat. Ik bedoel: als mijn zontje naar de burenging om alleen maar te praten, of gewoon met die kinderen te spelen dan kwam hij huilend in huis en dan zie hij tegen mij: 'Trijntje doet niks anders dan steeds maar vragen of ik meegeweest ben.' Dat is een paar keer gebeurd. Dus dat is een kind onder druk zetten. Een gewoon buurjongetje! En hij zit helemaal niet op die school van Trijntje; hij zit op een andere school!”¹⁸⁰

Gedragsvorming

Door een kind aandacht te geven wanneer het bijvoorbeeld tegen de muur plast, bang voor water is of schuttingtaal gebruikt, wordt het pathologische ge-

drag beloond. De familie Jansen nodigde zelfs een televisieploeg uit om de urineplekken op de muur te filmen. Verstandige ouders maken een eind aan dit soort gedrag door òf de symptomen te negeren òf hen licht te bestraffen. Ouders echter die door massahysterie uit hun evenwicht zijn gebracht vergeten de grondregels van verstandig ouderschap. Het gevolg is soms een chaotisch gezinsleven, waarin bizar gedrag op allerlei im- en expliciete manieren wordt beloond. Mettertijd wordt het gedrag van het kind minstens zo overtrokken als de verhalen die het vertelt. Deze versterking van het afwijkende gedrag is een van de kenmerken van massahysterie.

Uit het volgende citaat van de kleuterleidster wordt duidelijk hoe het gedrag van de kinderen systematisch door haar houding werd bepaald:

„Eigenlijk let ik op elke potloodstreep die een kind op papier zet. Vroeger werden de tekening van de kinderen niet gecontroleerd, nu wel. Vroeger zei je: 'Oh, wat leuk', maar nu sta je er veel meer bij stil. De kinderen tekenen nu huizen en boerderijen met felgele kleuren. Kleuren van lampen vooral. Die zie je overal op de tekeningen. En regenbogen, wat ze ook mogen voorstellen. Kinderen die nare ervaringen hebben meegemaakt tijdens die seks-spelletjes, tekenen niet meer. Die gaan met lego spelen. In de jongste groep wordt er veel meer getekend dan in de oudste groep. In die groep hebben ze het allemaal veel bewuster meegemaakt. Die kinderen tekenen veel minder, praten minder, zijn geslotener.”⁷⁰

Op twee manieren heeft de kleuterleidster het gedrag van de kinderen beïnvloed. Enerzijds door, zoals zij vertelde, te letten op wat bepaalde kinderen tekenden, hetgeen bij hen een bepaalde spanning heeft kunnen oproepen. Sommige kinderen stopten dan ook met tekenen. Anderzijds door tekeningen te verzamelen waarin veel geel was gebruikt. Zij wilde daarmee het bewijs leveren dat de kinderen schijnwerpers hadden gezien die gebruikt zouden zijn voor het maken van pornofoto's. Deze tekeningen werden aan de ouders gegeven. Dit op zich was weer een onderdeel van het beloningssysteem, waardoor een aantal kinderen misschien wel werd gestimuleerd meer met geel te gaan tekenen.

Spanning

Veel van de zogenaamde signalen van seksueel misbruik zijn identiek aan die van spanning en in een aantal gezinnen was daar alle reden voor. De vermeende kindertokkers wierpen hun schaduw over de dorpsgemeenschap, ouders waren zichtbaar ongerust, de opgewonden morele verontwaardiging van onderwijzend personeel, huisartsen en andere autoriteiten was duidelijk merkbaar. De kinderen reageerden spontaan op deze factoren met veranderingen in hun gedragspatroon. Wakefield en Underwager (1988) voeren aan dat veel signalen die wijzen op seksueel misbruik eveneens wijzen op herhaalde ondervraging

door verschillende mensen over een langere periode. De ondervraging zelf kan de nodige spanning veroorzaken. Dokter Feits, een van de huisartsen in Oude Pekela:

„Sommige kinderen raakten zo overstuur van de verhalen door de recherche, dat ik de ouders heb geadviseerd ermee te stoppen. Bij de kinderen waar de gedragsstoornissen te erg werden, heb ik ze doorverwezen naar het RIAGG. Ik zet vraagtekens bij hetgeen hier gebeurd zou zijn, maar de gedragsstoornissen bij de kinderen liegen er niet om. En die moeten worden behandeld.”⁴³

Een half jaar later gingen de ondervragingen nog steeds door. Naar aanleiding van de confrontatie van de kinderen met foto's klaagde een moeder:

„Eén kind is daar zo overstuur van geraakt, dat het meteen terug kon naar het RIAGG.”⁷¹

Er ontstaat opnieuw een onfalsifieerbare theorie wanneer dit soort signalen, waargenomen bij de kinderen nadat de ondervragingen zijn begonnen, als bewijs voor misbruik wordt geïnterpreteerd. Dokter Jonker:

„Veel kinderen zijn agressief geworden, zowel op school als thuis. Maar ook destructief. Enkelen trekken thuis het behang van de muren, anderen blijken te zijn gaan bedplassen. In een kleuterklas worden nu per week vier schone onderbroeken uitgedeelde, voorheen waren dat er twee per jaar.”⁷²

Natuurlijk zouden de signalen op seksueel misbruik kunnen wijzen, maar evenzeer op de manier van ondervragen. Zij kunnen te maken hebben met een chaotisch huishouden of met ouders die hun kinderen niet in de hand hebben. Wat het 'uitdelen van schone onderbroeken' betreft, de dreiging die uitgaat van een stil observerende juf achter een tekenend kind kan hierbij even goed een rol hebben gespeeld.

De labiliteit van de kinderen in het gezin Jansen bijvoorbeeld werd mede veroorzaakt door een aantal andere factoren. Mevrouw Jansen gaf toe dat, ook al voordat de ontuchtaffaire begon, zij haar kinderen niet in de hand had. De context van het volgende commentaar geeft aan dat zij doelde op de periode rond de jaarwisseling vóór de affaire:

„Vanaf december, januari waren ze agressief, huilden veel, vielen bij de televisie en onder het eten in slaap en plasten in hun bed. Gerard, de kleinste, gilde moord en brand als ik hem waste. Au, doet zeer, er komt bloed uit, riep hij. Op een gegeven moment ging ik daarvoor naar het consultatiebureau voor kinderen.

Danny was wel eens thuis gekomen met rode striemen op zijn rug en kapot

ondergoed, dat hij pas nieuw aan had. Hij zei dat hij op school ruzie had gehad en dat kinderen hem aan zijn kleren hadden getrokken. (...) Ik heb op een gegeven moment wel tegen mijn ouders gezegd, dat ik die twee niet meer de baas kon en dat ze zo raar deden.”¹²

Veel signalen hebben betrekking op normale gedragspatronen. De fase van bewustwording in het proces van zedenangst echter leidt tot herinterpretatie van gedragingen die daarvoor geen aanleiding tot ongerustheid gaven. Mevrouw de Vos:

„Voordat we Carla begonnen uit te horen was er nog iets anders in haar gedrag veranderd, wat we niet konden plaatsen. Wat dat was? ...pff... je zag heel duidelijk een ander gedrag. Het is toch niet normaal voor een kind van die leeftijd dat ze... eh ... dat ze wat meer speelde met haar eigen lichaam? Dat doet een kind van die leeftijd niet... zeker niet zo heftig.”¹⁴

Seksspelletjes, waaronder masturbatie, behoren bij de normale ontwikkeling van het kind. Evenals alle andere biologische ontwikkelingen, varieert de intensiteit en tijdsduur van deze fase per kind (Constantine en Martinson, 1981). Wanneer zou kunnen worden aangetoond dat een aantal kinderen in Oude Pekela zich destijds abnormaal veel met seksspelletjes bezig hield, dan betekent dat op zich nog niet dat er van pathologisch gedrag sprake was. Bovendien kan het feit dat de kinderen vaker masturbeerden een normale reactie zijn geweest op de voortdurende, herhaalde ondervragingen. Er bestaat nergens een basisnorm of standaardonderzoek waaraan afgemeten kan worden wat voor een bepaalde groep kinderen een normaal masturbatiepatroon is. Er mogen daarom ook geen conclusies worden getrokken uit een bepaald gedrag op dit gebied. Bij een natuurlijke ontwikkeling van een kind veranderen ook andere gedragsaspecten, zoals de reactie op het tonen van affectie en het ontstaan van een zekere preutsheid. Een van de ouders, alleen vermeld als een 'opstandige ouder', vertelde:

„Bij de oudste (9) hebben we wel eens vreemd gedrag gemerkt, maar dat was toen onze jongste in het ziekenhuis lag. Dus weten we het daar aan; zoiets ontregelt tenslotte een gezin. De oudste wilde zich plotseling alleen op zijn slaapkamer aan- en uitkleden. We dachten dat dat bij het opgroeien hoorde. Hij had het ook over spoken die door de gordijnen kwamen en soms had hij onverwachte huilbuien. We vroegen wat er was en stelden hem gerust. Dat er zoiets achter zat konden we niet vermoeden.”⁴³

Iatrogene stoornissen

Wanneer een heel jong kind weken-, maandenlang wordt ondervraagd, gaat het vaak inderdaad in het seksueel misbruikt zijn geloven. Mevrouw de Vos:

„Carla is doodsbang voor vreemden geworden. Ik hou niet alleen haar in de gaten, maar zij hangt ook voortdurend aan mijn rokken. Ze laat me geen ogenblik meer alleen. Zelfs als ik naar de wc moet, gaat ze met me mee. Op straat wil ze op m'n arm zodra er een onbekende op ons toeloopt.”⁶⁹

Nadat Carla was aangepraat dat iemand haar had bedreigd te verdrinken werd ze bang om te zwemmen. Door het aanhoudende paranoïde gedrag van de ouders ging het kind inderdaad geloven dat er gevaar dreigde en zij ging nog meer gedragsstoornissen vertonen:

„We halen en brengen haar van en naar school. Ze is nog steeds doodsbang.”¹⁴

Een ieder die in de affaire geloofde, versterkte via zijn of haar gedrag de gezamenlijke overtuiging. Door de gemeenschappelijke consensus bleef bij zowel ouders als kinderen het geloof in het absurde overeind. Een half jaar later:

„Als ik met haar boodschappen ga doen, moet er voortdurend oogcontact zijn. Ik zet haar wel eens op zo'n speelgoedbeest-automaat. En dan zie je dat zij me met haar ogen volgt. Ze kijkt ook eerst of ik wel met de mensen praat, dan begint ze zelf ook wel. Maar als ze de telefoon opneemt, en iemand vraagt naar mamma, dan wordt ze panisch. Bang dat die iemand mij kwaad wil doen.”⁵⁰

Uiteindelijk ging een aantal kinderen in Oude Pekela inderdaad geloven dat zij seksueel misbruikt waren. Op dat moment ging hun belevingswereld sterke overeenkomsten vertonen met die van een werkelijk slachtoffer van seksueel misbruik. Hun gedragsstoornissen waren een gevolg van het ingrijpen van de volwassenen (iatrogeen). De enigen die het idee van seksueel misbruik bij de kinderen hebben opgewekt zijn bepaalde ouders, kleuterleidsters, huisartsen, politiemensen en maatschappelijk werkers geweest.

Het is echter niet eerlijk om een eenzijdig beeld te schetsen en een dorp voor te stellen waarin alleen maar moreel verontwaardigde mensen wonen die niets anders deden dan voortdurend de kinderen het vuur na aan de schenen leggen. Veel volwassenen in Oude Pekela waren evenzeer het slachtoffer van de massahysterie. Verslaggeefster Margalith Kleijwegt bezocht, te zamen met dokter Jonker, een gezin in Oude Pekela:

„Het jongetje heeft buikpijn en nuilt als de dokter hem wil onderzoeken. De ouders zitten er verslagen bij. Ze vertellen dat hun kind er weer zo'n last van heeft. De dokter probeert met het jongetje te praten. Het kind is bang, maar wil niet zeggen waarvoor. Zijn verdriet is groot. Dikke tranen, lange uithalen. 'Ik wil nooit meer mee met de kindertokker.' Zoals veel van de betrokken kinderen slaapt hij 's nachts slecht. Er is nog te veel dat hem dwarszit,

zegt zijn moeder. Hij heeft nog lang niet alles verteld. Bij die gedachte barst ook zij in tranen uit. 'Het beheerst ons leven, we komen er niet van los. Dat kind heeft angsten en nachtmerries. Ik zou zo graag willen weten wat er precies met hem is gebeurd.' Ontroostbaar.”⁴³

Het is niet duidelijk in hoeverre de bemoeienis van het RIAGG aan het psychologisch misbruik van de kinderen heeft bijgedragen. Alleen al het feit dat de kinderen naar Groningen werden gebracht voor begeleidingsgesprekken heeft ongetwijfeld het geloof in het vermeende gebeuren versterkt, zowel bij de ouders als bij de kinderen zelf. Een van de huisartsen, dokter W.L. Feis, ook een van de inwoners van het dorp, bleef gedurende de golf van massahysterie met zijn beide benen op de grond:

„Handelend als arts moet je de zaken niet verergeren. Ik ben van mening dat je je moet afvragen wanneer je genezend of schadelijk handelt.

De beelden van het NOS-Journaal, de actualiteitsrubrieken en de talloze krante-artikelen activeren de angsten bij de kinderen. Dat is een hoge prijs die je voor publiciteit moet betalen. Ik merk dat de kinderen al erg overstuurd waren van de gesprekken met politie, ouders en juffen. Kinderen moeten zelf aangeven wanneer ze willen praten. Ze mochten niet meer buiten spelen en werden naar school gebracht. Het was allemaal heel bedreigend en dat werkt op de fantasie. De schade van de verwerking is groter dan het incident.”¹⁷

Dokter Zevenhuizen, eveneens huisarts in Oude Pekela, was scherper in zijn kritiek. Hij beschuldigde dokter Jonker ervan de paniek door zijn overhaast reageren in gang te hebben gezet en de massahysterie met zijn drijverige bemoeienis te hebben gevoed:

„Je mag er niet anders over denken. Het moet zijn zoals de Jonkers zeggen dat het is. Dat steekt. Op een gegeven moment was het beter te zeggen dat je kind was meegeweest. Als je niet instemde, leidde dat tot een onaangename confrontatie met Fred en Ietje Jonker. Wie niet voor ons is, is tegen ons, zo werd er door hen geredeneerd.”³⁵

Sommige hulpverleners beseften niet dat de psychiatrische interventies nog meer iatrogene gevolgen konden hebben. Prof. M.J. Eijer van de Rijksuniversiteit van Groningen stelde zelfs voor:

„Je zou moeten proberen projectmatig de geestelijke ontwikkeling van deze kinderen te volgen, bijvoorbeeld met halfjaarlijkse tussenpozen. Zoals de schoolarts dat somatisch doet. Dan kun je zien welk kind het op welke manier verwerkt, welke kinderen wel en welke minder kwetsbaar zijn en welke aanpak voor welk kind het best is.”⁷³

Zelfs wanneer er geen 'signalen' aanwezig waren, achtte prof. Doek, die overigens noch psycholoog, noch psychiater is, behandeling noodzakelijk:

„Ik vind het ook belangrijk dat de kinderen alle mogelijke begeleiding krijgen, omdat ze na een periode van 'normaal gedrag' ineens nachtmerries kunnen krijgen of agressief gedrag gaan vertonen. (...) En bij langdurig seksueel contact met derden kunnen kinderen op latere leeftijd last krijgen van agressiviteit.”⁴¹

Deze opmerkingen van prof. Doek kunnen niet onweersproken blijven. In de eerste plaats bestaat er geen betrouwbaar empirisch onderzoek waaruit blijkt dat langdurig seksueel contact bepaalde voorspelbare gevolgen heeft. Daar waar getracht is na te gaan welke de eventuele gevolgen zouden kunnen zijn, blijkt steeds weer dat de reacties per kind verschillen en niet te voorspellen zijn. Belangrijke factoren die een misbruikrelatie onderscheiden van een misbruikrelatie hebben voor een groot deel te maken met de aard van de totale relatie en niet met de seksuele interactie op zich (Bernard, et.al., 1972). Zelfs al zouden de voorspellingen van prof. Doek in bepaalde gevallen opgaan, dan nog zijn het sterk gesimplificeerde beweringen. Ten tweede zou ieder zich verantwoordelijk voelend mens zich hebben gerealiseerd dat dit soort voorspellingen een rol gaan spelen in de klassieke *self-fulfilling prophecy*. Anders dan bij natuurrampen, waarbij de afwezigheid van een voorspelling desastreus kan zijn, vormt bij maatschappelijke verschijnselen als zedenangst juist de aanwezigheid van die voorspellingen het gevaar. In de derde plaats vormen de uittalingen van prof. Doek een onfalsifieerbare theorie, die ervan uit gaat dat bij kinderen die psychisch niet beschadigd lijken te zijn, die beschadiging op latere leeftijd tot uiting zal komen.

Overeenkomsten tussen verhalen

Heel wat mensen konden maar moeilijk geloven dat er in Oude Pekela helemaal niets was voorgevallen. Alhoewel hier en daar de invloed van de massahysterie werd erkend, bleven de twijfels hangen. Melle Wachtmeester, persvoorlichter van de gemeente Oude Pekela:

„Het kan niet allemaal gefantaseerd zijn. Er zijn te veel overeenkomsten in de afzonderlijke verhalen van de kinderen.”¹¹

Wanneer men eenmaal weet welk mechanisme ertoe leidde dat de kinderen hun misbruikverhalen gingen vertellen, is het niet zo moeilijk om te verklaren waardoor de verhalen van de verschillende kinderen zo gelijkkluidend waren. Veel punten van overeenkomst kunnen worden toegeschreven aan de gehanteerde vraagstellingen. Ouders wilden erachter zien te komen waarom hun kind

thuis niets had verteld, hetgeen tot speculaties over dreigementen leidde. Zij creëerden daarmee het antwoord op hun vraag en vonden bevestiging voor hun ongerustheid.

Een deel van de consensus in de verhalen kan verklaard worden door het feit dat de kinderen dezelfde ontwikkelingsfase doormaakten en bepaalde gezamenlijke ervaringen hadden. Bij kinderevenementen verschijnt bijvoorbeeld nogal eens een clown. Een feestje, een bezoek aan de dierentuin, een verhaaltje voor het naar bed gaan, en televisieprogramma, alle kleuren zij de fantasiewereld van het kind. Elementen daarvan kwamen regelmatig in de verhalen naar voren. Ondanks de oppervlakkige punten van overeenkomst, vertoonden de verhalen echter ook een verwarrende mengeling van elementen en verschillen in details. Het is onjuist te beweren dat er in de verhalen een onverklaarbare consensus aanwezig was. Frits Abrahams:

„De beruchte clownspakken waarin de daders zich zouden hebben gehuld, werden door lang niet alle kinderen genoemd. Hetzelfde geldt voor de filmopnamen en foto's die gemaakt zouden zijn. Verder vertelden de kinderen de meest bizarre fantasieën over tuinen met nijlpaarden, zwembaden, caravans en blote indianen en cowboys. Opvallend was dat in de verhalen over seksuele spelletjes nergens sprake was van penetratie: doorgaans speelden ze zich af in de poep- en pissfeer.”⁶³

Na de publikatie van dit commentaar beweerde dokter Jonker-Bakker:

„De kinderen zijn gestompt, geslagen, onder water gehouden, anaal verkracht. Misschien als we met twaalf maagdenvliezen naar het Openbaar Ministerie waren gegaan, dat ze ons dan hadden geloofd.”⁴³

Het punt is dat ze dat niet konden.

Ook de communicatie die tussen de bewoners van Oude Pekela plaatsvond, is er waarschijnlijk de oorzaak van geweest dat een aantal gelijkkluidende elementen in de verschillende verhalen terug te vinden was. De kinderen praatten onderling, en ook de ouders en kleuterleidsters ontmoetten elkaar. De punten van overeenkomst in de verhalen waren echter slechts oppervlakkig. In grote lijnen werd over dezelfde dingen gesproken; alleen de details weken af. Jan Maring, rijkspolitie:

„Er kwamen steeds meer meldingen, maar het beeld werd er niet duidelijker op. Ieder kind heeft zijn eigen beleevingswereld en ziet het weer anders. Als je zestien verschillende signalen krijgt, wordt het moeilijk om een compositiefoto te maken.”⁶³

Beelddenken

Wanneer bepaalde gedachten verbaal op een kind worden overgebracht, zet het die gedachten om in concrete beelden. Een kind jonger dan twaalf jaar is niet in staat abstracte formuleringen gedurende lange tijd te onthouden. Herinneren betekent visualiseren en het invullen van details die niet genoemd zijn. Een kind beneden de zes, zeven jaar kan nauwelijks nog met abstracte begrippen omgaan. Het vertaalt die meteen in visuele beelden. Ieder kind bezit een unieke beeldenschat. Dat betekent dat de details per kind verschillen. Verschillende kinderen kunnen het bijvoorbeeld over 'een grote kamer' hebben, terwijl bij ieder kind de kamer anders is.

Het tegenovergestelde van wat er nu is gebeurd, had kunnen plaatsvinden wanneer de kinderen werkelijk dat hadden gezien of ervaren wat door de ondervragingen in hun verhalen naar boven is gekomen. Een kind is geneigd te vertrouwen op visuele beelden. Details die een volwassene zou vergeten, blijven daardoor in de herinnering. De waarneming en de herinnering van een volwassene worden gevormd door een proces waarbij informatie die als belangrijk wordt gedefinieerd, wordt geselecteerd en geabstraheerd. Een kind is veel minder bedreven in het selecteren van informatie. Men ziet soms dat kleine kinderen het verbazingwekkende vermogen bezitten om vroegere beelden heel helder en levendig vast te houden. Dat houdt in dat zij zich soms een flink aantal onbetekenende details uit een visueel beeld kunnen herinneren die hun op het moment van de waarneming wellicht niet eens zijn opgevallen. Daardoor kunnen kinderen soms het gehele visuele beeld in zich opnemen en dat fotografisch in hun herinnering opslaan zonder enige voorafgaande kritische analyse. In zekere mate vertrouwt ieder kind op deze vorm van herinneren. Die vaardigheid wordt minder naarmate het kind ouder wordt. Oudere kinderen en volwassenen gaan analyserender te werk en vertrouwen minder op de exacte herinnering.

Wanneer slechts details worden herinnerd, en niet de betekenis van de afzonderlijke elementen en het totaalbeeld worden begrepen, hebben we te maken met een kinderlijke manier van herinneren. Komen echter algemene principes, belangrijke elementen en betekenisvolle gebeurtenissen in herinnering, en zijn daarentegen de details verdwenen, dan spreken we over een volwassen herinneringspatroon of reconstructie. In Oude Pekela onstond een combinatie: de verhalen van de volwassenen werden gelardeerd met de verschillende details uit de verhalen van de kinderen. Dit suggereert heel duidelijk dat de verhalen door de ideeën die in de vraagstelling van de volwassenen besloten lagen en op de kinderen werden overgebracht, zijn uitgelokt. De kinderen kleurden de visuele beelden verder in met de details. Deze details verschilden per kind.

Een aantal mensen liet zich niet door de massahysterie meeslepen. Frits Abrahams:

„Mevrouw Pieters en haar collega (...) stonden voortdurend in contact met leidsters van (...) de tweede school waar veel gevallen gemeld werden. Precies tussen de [laatste school] en [een derde] school (ook een school met meldingen) staat de Christelijk Nationale School met vijfendertig kleuters. En hier doet zich iets wonderbaarlijks voor: van deze school is geen enkele kleuter bij het schandaal betrokken.

De leidster van die school vertelt me dat ze na de voorlichtingsavond in klasverband de zaak besproken heeft. Er meldde zich maar één kind met na-re ervaringen, maar dat bleken later fantasieën. Deze leidster bespeurde geen afwijkend gedrag, reden waarom ze de kinderen niet verder onder handen nam. Opmerkelijk is ook dat veel kinderen van de Christelijk Nationale School in dezelfde straten spelen waaruit de kinderen van de andere drie scholen tijdelijk ontvoerd zouden zijn.”⁶³

Een eenvoudige statistische berekening laat zien hoe onwaarschijnlijk de genoemde aantallen zijn. Op 20 juni hadden 37 van de 61 kinderen in de klassen van één school hun verhaal bij de politie gedaan. Van het klasje van 35 kinderen van de christelijke school had niemand zich bij de politie gemeld. Kansberekening, waarbij ervan wordt uitgegaan dat de kinderlokkers de kinderen willekeurig van straat meenamen, levert het volgende beeld op: $8,89 \times 10^{-13}$, met andere woorden een kans van één op 1.120.000.000.000 dat de genoemde aantallen kloppen.

Tekeningen

Behalve uit de verhalen van de kinderen is de aanname van het misbruik ook afgeleid uit de tekeningen die men de kinderen liet maken.

Er is empirisch onderzoek gedaan met betrekking tot de geldigheid en betrouwbaarheid van diagnostische procedures die gebaseerd zijn op het interpreteren van kindertekeningen. Een aantal creatieve theorieën gaat ervan uit dat een seksueel misbruikt kind meerdere of juist geen geslachtsdelen aan een poppetje tekent. Andere theorieën poneren de stelling dat het tekenen van grote poppen of rook uit een schoorsteen op ontucht wijst. Nog geen enkel betrouwbaar wetenschappelijk onderzoek heeft kunnen aantonen dat signalen van misbruik uit kindertekeningen kunnen worden herleid, zelfs niet door deskundigen op dit gebied.

De kleuterleidster verklaarde:

„Elke strek die ze op papier zetten, bestuderen we grondig. Op die manier zijn we er ook achter gekomen dat het om een professionele studio gaat.”³⁶

Mevrouw de Vos:

„Ik heb Carla karton gegeven om op te tekenen, want wat heb je hier anders

in deze streek, en samen brengen we de tekeningen iedere keer als kadootje naar het politiebureau.”⁶⁹

Ten onrechte waren de leidster, mevrouw de Vos, politiemensen en anderen van mening dat zij meer gegevens uit de tekeningen konden halen dan alleen het simpele feit dat de tekeningen door kinderen waren gemaakt.

Dr. Mik

Dr. Gerrit Mik was een van de laatsten die de kinderen ondervroeg. Tegen de tijd dat hij met de vraaggesprekken begon, was de herinnering van de kinderen al vervormd door het maandenlange onderzoek. Prof. W.A. Wagenaar:

„Een andere duidelijke uitkomst van onderzoek met jeugdige getuigen is dat een suggestie die tijdens een verhoor is gewekt niet meer verdwijnt. Wanneer je eenmaal iets over clowns hebt gevraagd, en de suggestie wordt overgenomen, wordt het beeld van een clown in het verhaal opgenomen, zodat het kind de volgende keer een verhaal inclusief clown spontaan produceert. Een verkeerd afgenomen verhoor is dus niet meer recht te zetten. Het is zelfs niet mogelijk om de betrouwbaarheid af te lezen aan de mate van zelfverzekerdheid waarmee de verschillende details worden verteld.”⁷⁴

Wanneer het verhaal van een kind door de herhaalde ondervragingen eenmaal is vervormd, leveren verdere ondervragingen niets zinnigs meer op. Analyse van geluids- of video-opnamen van het oorspronkelijke vraaggesprek kan nog wel eens helpen om fictie en feiten te scheiden en het spontane verhaal te traceren. Dat is dan eventueel geschikt materiaal voor het onderzoek. Maar voorzichtigheid blijft geboden! Kinderen kunnen soms spontaan onwaarheden vertellen. Verder is het bijna altijd onmogelijk om een registratie van die eerste gesprekken te krijgen, omdat die meestal door de ouders worden gevoerd en over het algemeen niet op band worden opgenomen.

In gevallen waar op grote schaal dezelfde beweringen in omloop zijn, zoals in Oude Pekela, ontstaan effecten die met de ondervragingen op zich niets meer te maken hebben. De kinderen praten met elkaar op school en onder het spelen. Zij nemen informatie over van de televisie en van de gesprekken van volwassenen om hen heen. Men moet zich goed realiseren dat de effecten hiervan identiek kunnen zijn aan die van de ondervraging. Dr. Mik was zich dit kenmerk niet bewust en ging rustig door met zijn vraaggesprekken:

„(Ik heb) speciaal voor deze zaak een nieuwe onderzoeksmethode ontwikkeld. Daarbij wordt groepsgewijs via spelsituaties gewerkt en krijgen de kinderen ruimte om elkaar aan te vullen en te corrigeren. Hoofddoel is de remmingen bij het kind weg te nemen. Een bijkomend voordeel is het therapeutisch effect, omdat onhandelbare kinderen na de gesprekken tot rust bleken te zijn gekomen.”⁷⁵

Wanneer Dr. Mik als eerste de vraaggesprekken met de kinderen zou hebben gevoerd, in het algemeen de meest ideale situatie, dan zou deze methode zijn eigen conclusies op losse schroeven hebben gezet. In de eerste plaats leidt het toepassen van de spelsituatie tot onduidelijkheid. Bij een volwassen persoon is het onderscheid in fantasie, vervormde of gedeeltelijke reconstructie en herinnering vaak onduidelijk. Bij een kind wordt dit al vager en bij een kind beneden de vijf jaar is het onderscheid vrijwel geheel vervaagd. Wanneer het kind bij een ondervraging met de spelsituatie wordt geconfronteerd, wordt het maken van het genoemde onderscheid nog verder bemoeilijkt.

In de tweede plaats werkt groepsgewijze ondervraging als een vorm van kruisbestuiving op de verbeeldingskracht van het kind. Er ontstaat een vorm van onderlinge concurrentie waardoor de verhalen nog mooier en dramatischer worden. Dit hoeft niet altijd te gebeuren, maar het gevaar ervan is duidelijk aanwezig en dat is reden genoeg om kinderen nooit tegelijkertijd met andere leeftijdgenoten te ondervragen. Omdat het hele dorp al gonsde van de geruchten vond die kruisbestuiving trouwens ook al plaats buiten de ondervragingen om. Er was dus alle reden om te trachten deze factor zo veel mogelijk te elimineren. Wanneer kinderen afzonderlijk worden ondervraagd, mag de ondervrager nooit de informatie van het ene kind gebruiken om verhalen bij een ander kind uit te lokken. Evenmin mogen de kinderen met de tegenstrijdigheden worden geconfronteerd die de ondervrager in de diverse verhalen tegenkomt. Wanneer dat wel gebeurt, ontstaat weliswaar meer samenhang in de verhalen en daarmee de illusie van een grotere betrouwbaarheid en geldigheid, maar de methode levert er geen echte feiten door op.

Methode ‘Coby’

Een kind tussen anderhalf jaar en het begin van de puberteit is in staat om in sociaal opzicht boven zijn cognitieve niveau te functioneren. De sociale vaardigheden blijken dan beter te zijn dan men op basis van het cognitieve vermogen zou verwachten. Dit is een van de eeuwigdurende paradoxen in de kindpsychologie, waarnaar al heel wat onderzoek is gedaan. Volgens Kagan (1984) is het kind intuïtief ontvankelijk voor het gedragspatroon van de volwassene en imiteert het het waargenomen gedrag. De voortdurende neiging te imiteren, een instinct dat bij de jongen van alle primaten wordt aangetroffen, is geen bewuste keuze en wordt evenmin verstandelijk beredeneerd. In combinatie met het verlangen om de volwassene te plezieren vormt het kind zichzelf naar het gedrag van de volwassene en leeftijdgenoten binnen zijn sociale omgeving. Iedere ondervragingstechniek die gebruik maakt van zogenaamde denkbeeldige situaties, spelletjes en uitingen van fantasie, maakt voor het kind impliciet de weg vrij om zijn verbeeldingskracht volop in te schakelen. Dit is een van de redenen waarom de poppenmethode ongeschikt is voor diagnostisch of gerechtelijk onderzoek. De poppen kunnen bij het kind suggereren dat het om een

spelletje of een rollenspel gaat. Het feit dat de pop geslachtsdelen heeft, geeft eveneens richting aan het spel. Er bestaat geen empirisch betrouwbaar bewijs dat door het gebruik van poppen het kind wordt aangemoedigd met een accurate verslag van seksueel misbruik voor de dag komen. Goed verifieerbare, wetenschappelijke pogingen om de poppenmethode te standaardiseren zijn tot dusverre mislukt (McIver, Wakefield en Underwager, 1989).

Dr. Mik maakte geen gebruik van poppen maar ontwikkelde zijn eigen aanpak, die bekend geworden is als de methode 'Coby' en gebaseerd was op de opvattingen van zijn vrouw:

„Coby kwam met de briljante vondst om de kinderen met wie ik gesprekken zou voeren te prikkelen om de waarheid te vertellen door hun de onwaarheid voor te houden. Zo heb ik het gedaan. Ik vertelde een kind een verhaal: moeder was aan het werk in de tuin. 'Nee', riep dat kind dan, 'mijn vader graaft in de tuin, niet mijn moeder'. Ik weer: 'Plotseling begon een poes te blaffen'. 'Nee', lachte het kind, 'een hond blaft'. Zo ging ik verder, totdat ik uiteindelijk bij de auto kwam, een rode auto wist ik. Dan zei ik: 'En toen kwam er een rode auto met witte stippen'. 'Nee, nee', riep het kind dan, 'er waren geen witte stippen, het was een rode auto.'”²

Blijkbaar heeft dr. Mik de kinderen maandenlang geleerd hoe zij fantastische verhalen moesten vertellen.

De ontwikkeling van een nieuwe methode in de klinische en sociale wetenschap is niet eenvoudig. Aan de hand van proefonderzoek worden ideeën eerst getest. Uiteindelijk wordt een werkbare methode ontwikkeld, die vervolgens moet worden gestandaardiseerd en geijkt voor de groep waarop zij moet worden toegepast. Om een nieuwe ondervragingsmethode voor kinderen te ontwikkelen zou een bepaald protocol op twee groepen kinderen moeten worden getest: een groep kinderen die seksueel is misbruikt en een groep kinderen waarvan men weet dat die niet is misbruikt maar waarvan de andere variabelen identiek zijn aan die van de eerste groep. De nieuwe methode zou dan op beide groepen moeten worden getest door ondervragers die niet weten tot welke groep de kinderen behoren.

Wanneer een dergelijk proefonderzoek uitwijst dat de methode opgaat, volgen standaardtesten voor het maken van aanpassingen met betrekking tot verschillen in leeftijd, sociaal-economische status, etnische achtergrond, geografische lokatie en alle andere variabelen die de effectiviteit van de nieuwe methode negatief zouden kunnen beïnvloeden. Dergelijke proeven en standaardisatiemethoden vergen jaren tijd, duizenden uren werk en flink wat geld, maar hebben wel als resultaat dat een standaardprocedure wordt ontwikkeld met een duidelijk omlinjd protocol. Met andere woorden, er is meer voor nodig dan een gesprek met je man of vrouw. Dr. Mik ontwikkelde helemaal geen nieuwe methode. Hij maakte alleen maar fouten.

De herhaalde en voortdurende ondervragingen hadden als effect dat de kinde-

ren verhalen gingen bedenken waarvan de inhoud steeds dramatischer werd. Tegelijkertijd kregen de massaal geuite beweringen ook meer vat op de oudere kinderen. In de regel is het niet eenvoudig om oudere kinderen in verwar- ring te brengen. Alhoewel zij wellicht eerder bewust zaken verdraaien, is het moeilijk hen leugens te laten vertellen wanneer zij daarvoor geen reden hebben.

Dr. Mik bleef pressie uitoefenen op de ouders en ging door met hen te mobiliseren:

„Praten, praten: het is vreselijk belangrijk. Niet drammen: laat ze maar komen. En geloof wat ze vertellen. Als de ouders geblokkeerd zijn en in een spastische reactie alles willen doodzwijgen, duurt de verwerking van deze gebeurtenissen alleen maar langer en zullen de kinderen er ook langer last van ondervinden.”⁷⁶

Dit citaat staat geeft aanleiding tot vier kritische kanttekeningen. Ten eerste oefende dr. Mik aanzienlijke druk uit op de ouders. Als gevolg van de heersende onzekerheid en angst stonden veel ouders open voor de ideeën van iemand die in hun ogen een gerespecteerde autoriteit was, hetgeen waarschijnlijk in menig huisgezin tot nieuwe ondervragingen heeft geleid. Het verwijt van dokter Mik echter dat sommige ouders 'spastisch' reageerden, getuigt niet bepaald van een waardige en professionele benadering.

In de tweede plaats valt op dat, terwijl dr. Mik de kinderen niet geloofde wanneer zij hem vertelden dat zij niet met de kinderoekkers waren meegegaan, hij de ouders vroeg wel hun kinderen te geloven wanneer zij vertelden dat zij wel waren meegegaan. Selectief geloof is inconsequent. De duidelijke paradox lag echter voor de hand: dr. Mik was behept met het vooringenomen standpunt dat de kinderen bij de zaak betrokken waren, of daar nu wel of niet bewijzen voor te vinden waren. Dr. Mik:

„Veel oudere kinderen zeiden thuis dat ze van niets wisten, terwijl uit hun gedrag anders bleek. Dan zei ik tegen zo'n kind: ik kan me voorstellen dat er erge dingen met je zijn gebeurd, vieze dingen en dat je het niet durft te zeggen. Maar zou je het niet willen proberen? Soms slaagde het, soms niet.”²

Iemand die er niet op uit is zijn vooronderstellingen bevestigd te zien zal zijn bevindingen ook als een succes boekstaven wanneer hij ontdekt dat het kind niet bij de zaak betrokken was.

Ten derde bewijst dit citaat ook dat dr. Mik de rol van ondervrager en die van therapeut door elkaar haalde. De hoofddoelstelling van een therapie is dat omstandigheden worden geschapen die de patiënt in staat stellen zijn ervaringen te accepteren en in zijn leven te integreren, waardoor hij zich verder goed kan ontwikkelen. Het uitgangspunt voor een therapeutische behandeling is de ma-

nier waarop een patiënt een bepaalde gebeurtenis heeft ervaren, en niet noodzakelijkerwijs de vraag of de ervaring een objectief aantoonbaar voorval behelst. Wakefield en Underwager (1988):

„De rol van de therapeut en die van de ondervrager zijn in directe tegenpraak met elkaar. De therapeut is geïnteresseerd in de subjectieve realiteit van de cliënt en de doelstelling van de therapie is te genezen en de subjectieve realiteit in positieve zin te veranderen. Om dat doel te bereiken stelt de therapeut suggestieve vragen, versterkt het gedrag en de reacties van de patiënt en accentueert door zijn communicatie met hem of haar zijn of haar gedragsveranderingen. Iemand die een kind ondervraagt van wie vermoed wordt dat het seksueel is misbruikt, is niet geïnteresseerd in de subjectieve realiteit, maar in feiten en waarheid. Juist de subjectieve realiteit vormt een barrière die de ondervrager moet neerhalen voordat hij bij de waarheid kan komen. Om die waarheid te bereiken moeten dwang en suggestieve vragen worden vermeden en mogen reacties niet worden versterkt. De ondervrager moet zich heel goed bewust zijn van de signalen die hij uitzendt en voorkomen dat zijn gedrag de reacties van het kind beïnvloedt.”

Ten slotte waren, therapeutisch gezien, de methoden die dr. Mik gebruikte, totaal niet geschikt voor kinderen; waarschijnlijk waren zij zelfs beschadigend. Het jonge kind beredeneert zijn ervaringen anders dan de tiener of de volwassene. Het neemt het leven zoals het op hem afkomt. De meeste dingen zijn nieuw voor hem, alles is mogelijk en veel is nog mysterieus. De relatie tussen oorzaak en gevolg wordt niet, of alleen in grote lijnen en heel concreet, gelegd. Het kind gebruikt nog geen logische of abstracte constructies om zijn ervaringen te integreren. Instinctief mijdt een kind dat wat hem niet aanstaat en voelt zich aangetrokken tot het positieve.

De adolescent en de volwassene daarentegen wil over de dingen nadenken, erover praten, en conclusies uit zowel goede als slechte ervaringen trekken. Allerlei vormen van gesprekstherapie kunnen een volwassene helpen zijn trauma te verwerken. Het is niet bewezen dat een misbruikt kind beter met het probleem om kan gaan en de ervaring gemakkelijker kan integreren, nadat het zijn verhaal heeft gedaan. De herinnering van een kind is concreet, letterlijk en levendig. Door gesprekstherapieën komt de gebeurtenis in zijn volle omvang weer bij het kind naar boven; het zal het gebeurde opnieuw beleven en er ontstaan nieuwe trauma's.

Via zijn spel herhaalt en concretiseert het kind zijn ervaringen. Het leerproces werkt via zijn fantasie. Het kind herhaalt soms spontaan een traumatische gebeurtenis in zijn spel, waardoor een beter begrip van het gebeurde kan ontstaan en de dreigende elementen uit de herinnering kunnen verdwijnen. Maar het spel hoeft niet per definitie een diepere betekenis te hebben. Het kind kan bepaalde traumatische gebeurtenissen in zijn spel herhalen omdat het eenvoudigweg kennis heeft van die gebeurtenissen.

Het valt te betwijfelen of een kind volwassenen nodig heeft om hem te laten zien hoe hij moet spelen. Andersom is dat waarschijnlijk wel het geval. Wanneer het inderdaad waar is dat spel een hulpfactor is om angst weg te nemen, kan het kind maar beter alleen gelaten worden. Wanneer het niet zo is, kan de volwassene die het kind tot deze methode dwingt alleen nog maar meer trauma's veroorzaken.

Dr. Mik maakte dezelfde fouten als de kleuterleidster, mevrouw Pieters Evenals zij, zag hij zichzelf als de 'kinderredder'. Hij onderkende niet dat de aarzeling van de oudere kinderen ook zou kunnen betekenen dat zij geen onwaarheden wilden vertellen:

„Bij flarden gaven ze hun verhaal prijs, de een wat makkelijker dan de ander. En steeds remmingen ertussendoor, bijvoorbeeld als ik vroeg of het echt waar was. Vooral de oudere kinderen, van een jaar of tien, zaten met schuldgevoelens en angst om te praten. Ze vonden het stom, ze voelden zich schuldig tegenover hun ouders (omdat ze tegen alle waarschuwingen in toch met vreemde mensen waren meegegaan). En ze waren bang voor de gevolgen als ze zouden praten.”⁷⁶

Dr. Mik beklemtoonde door zijn vraagstelling tegenover de kinderen nog sterker dat zij logen. Het lag dan ook voor de hand dat zij, althans tijdelijk, aarzelden om te praten. Misschien voelden zij zich wel schuldig omdat hun ouders hun altijd hadden voorgehouden dat zij niet mochten liegen.

Concrete details

Er wordt vaak beweerd dat de fantasiewereld van het kind geen gedetailleerde beschrijvingen kent van plaatsen, mensen en gebeurtenissen. Volgens dr. Mik duiden de gedetailleerde verhalen van de kinderen er juist op dat zij niet waren verzonnen. In feite kan niet meer uit gedetailleerde verhalen worden afgeleid dan dat kinderen gedetailleerde verhalen kunnen vertellen.

Een volwassene daarentegen heeft een abstract denkvermogen ontwikkeld waarmee hij bepaalde objecten of gebeurtenissen als niet-visueel symbool voor de geest kan halen, in de vorm van een metafoor bijvoorbeeld of een abstractie zonder enig concreet aanknopingspunt. Een kind kan dat niet. Evenals zijn ervaringswereld, is de fantasiewereld van het kind vol levendige, concrete beelden.

In een geval in Amerika vertelde een vijfjarig jongetje verhalen over gangen die onder de school zouden lopen en naar onderaardse gangen en ruimten zouden leiden. De verhalen bevatten uiterst gedetailleerde beschrijvingen van het meubilair en de inrichting. De jongen bracht zijn ondervragers naar de plaats waar, volgens zijn zeggen, een luik toegang tot de ruimte gaf. De vloer van het gebouw werd opgebroken, maar er werd niets gevonden. Er werden archeolo-

gen ingeschakeld met echopeilingapparatuur waarmee verborgen tunnels in Egyptische piramides worden gelokaliseerd. Dit leverde evenmin enig bewijs op voor het bestaan van de gangen. De ondervragers hadden zich echter door het kind laten overtuigen. Er kwamen bulldozers aan te pas en het hele schoolterrein werd omgegraven. Er werden geen tunnels gevonden.

Margalith Kleijwegt beschrijft in Vrij Nederland een geval waarbij een van de jongens die aan dr. Mik een gedetailleerd verhaal had verteld, achteraf probeerde zijn verhaal te herroepen:

„Thuis bij een van de families zegt de oudste zoon sinds kort dat het hele verhaal van de kinderlokkeners verzonden is. Hij is nooit verder geweest dan de hoek van de straat. Hij heeft geen slaag gehad zoals hij eerder beweerde, alle gore details over seksuele handelingen zijn aan zijn fantasie ontsproten. 'Ik heb je lekker tuk gehad, hè mam.' Ten einde raad belt de moeder professor Mik; hij onderzocht de kinderen vorig jaar. De psychiater stelt naar gerust. Deze 'denial' was begrijpelijk. Ze moest het maar zo laten. Hij herinnerde zich de verhalen van Jaap nog maar al te goed. Ze waren te gedetailleerd om verzonden te zijn.”³⁵

Er werd ook beweerd dat biologisch exacte details het bewijs vormden dat de kinderen de verhalen niet hadden verzonden. Dr. Mik:

„Die piemel werd steeds dikker en op het laatst kwam er een plasje uit. Een kind van zes jaar kan zoiets niet bij elkaar fantaseren, maar weet dat uit ervaring.”⁴²

Dr. Mik distilleert hier veronderstellingen uit het verhaal van een kind die niet staande gehouden kunnen worden. Ervan uitgaande dat hij de woorden van het kind juist heeft geciteerd, zijn er nog andere gevolgtrekkingen mogelijk dan dat het kind het over het orgasme van een volwassene heeft, zoals hij suggereert. Bovendien wordt een penis bij erectie eerder langer dan dikker. Het kind kan het net zo goed over urinelozing hebben gehad.

Als we er vanuit gaan dat het kind inderdaad getuige is geweest van een zaadlozing van een volwassene en dat voorval beschreef, weten we nog niet waar het kind dat gezien heeft. De volwassene kan wel een oudere broer zijn geweest, vader, buurman of iemand in een pornofilm. Prof. Ph. Treffers:

„Uit de gebieden waar ik gewerkt heb, weet ik dat heel veel kinderen erg vertrouwd waren met seksuele thema's, gewoon op grond van het feit dat ze wel eens iets zagen van de pornovideo of blaadjes van pa en ma. Kinderen zijn over het algemeen veel vertrouwd met seksualiteit in al haar facetten dan menig volwassene zou wensen.”⁷⁷

Verder is het niet ondenkbaar dat gedetailleerde informatie over seksueel ge-

drag in eerdere vraaggesprekken op de kinderen is overgebracht. Tijdslijnanalyse van ondervragingen vertonen vrijwel altijd een informatiestroom van de ondervrager naar het kind. De ondervrager stelt gesloten vragen die veel gedetailleerde informatie bevatten over wat de ondervrager denkt dat het kind heeft gezien. Wanneer deze informatie betrekking heeft op het zien van geslachtsdelen kan het kind erotisch geprikkeld worden. Deze ervaring kan een grote invloed uitoefenen op de fantasie van het kind.

Een video-opname van een onderzoek met anatomische poppen met een vijfjarig jongetje liet zien dat het kind zichtbaar seksueel werd geprikkeld. Een aantal mensen legde dit gedrag uit als bewijs dat het kind seksueel misbruikt was. De enige conclusie die hier getrokken kon worden was dat het kind seksueel geprikkeld werd doordat het met de poppen speelde. Kinderen die over seksueel gedrag worden ondervraagd, proberen soms later dat wat zij genoemd hebben concreet te maken in verkennende seksspelletjes. Voordat dr. Mik in hun leven verscheen, hadden de kinderen in Oude Pekela al voldoende gelegenheid gehad dit soort ervaringen op te doen. De bewering als zouden de kinderen relatief vaak met seksspelletjes bezig zijn, wijzen daar ook op.

De publiciteit

Gedurende de week die volgde op de besloten vergadering van 21 januari 1988 was dr. Mik in vrijwel iedere krant in Nederland voorpaginanieuws. In die periode werden de verhalen in de kranten over zijn ideeën steeds sensationeler en suggestiever. Misschien was de bovenmatige spanning van de vele interviews, zo gemiddeld drie per dag, dr. Mik te veel geworden. Blijkbaar kunnen voortdurende en herhaalde ondervragingen zowel bij kinderen als bij volwassenen verhalen doen ontstaan. Het kan ook zijn dat de pers, die elke dag een nieuw verhaal wilde brengen, met haar aangedikte verhalen en grote bijval dr. Mik te veel in de heldenrol drukte.

Tegen het einde van de week werd van verscheidene kanten een kritische noot aangebracht. PvdA Tweede-Kamerlid H.J. Roethof beschuldigde dr. Mik van 'moraliseren van de ergste soort'. Nadat de grootste opwindings, die door het rapport van dr. Mik was veroorzaakt, weggeëbt was, merkte Rita Kohnstamm, psychologe, op:

„Het was wel verstandig geweest als bij het onderzoek iemand betrokken was geweest die iets weet van het functioneren van kinderen in het algemeen. Over het functioneren van de manier waarop kinderen waarnemen. Over de manier waarop het geheugen van kinderen werkt.”⁷⁸

Dr. Mik verdween uit de publiciteit. Niet echter het valse geloof in de kinderlokkeners en het toebedelen van de slachtofferrol. Een jaar nadat de affaire was

begonnen, stelde Margalith Kleijwegt vast dat het aantal kinderen dat vertelde erbij betrokken te zijn geweest nog steeds stijgende was.

„Op dinsdag 21 juni 1988 wordt de zevenjarige Marina Boer in het ziekenhuis opgenomen. De afgelopen twaalf maanden had ze regelmatig buikpijn. Stekende krampen, steeds heviger. De huisarts dacht aan de blindedarm, de chirurg zei dat het niets was. De pijnen hielden aan, pillen hielpen niet. Uiteindelijk besloot de kinderarts Marina op te nemen. Hij vermoedde een ontstoken galblaas.

Marina was de laatste tijd steeds moeilijker hanteerbaar, vertelt haar moeder. Agressief, dreigde haar ouders met een mes, plaste iedere nacht in bed. Tot Marina, op een zwoele voorjaarsavond in mei haar moeder in vertrouwen nam. Ze is een jaar geleden mee geweest met de kinderlokker, zegt ze. En zo bang gemaakt dat ze het haar moeder al die tijd niet heeft durven vertellen. Marina heeft twee weken op de kinderafdeling van het Academisch Ziekenhuis in Groningen gelegen; een medische oorzaak voor haar buikpijn werd niet gevonden. Ze is nu in behandeling bij een psychiater.”³⁵

Er is heel wat goedgelovigheid voor nodig om inderdaad te geloven dat een kind van zeven zo bang is dat zij iets wat kennelijk veel indruk heeft gemaakt, meer dan een jaar voor zich zou houden. Kleijwegt schreef een artikel waarin zij suggereerde dat ruim een jaar nadat de affaire was begonnen, de spanningen in het dorp nog niet volledig waren weggeëbd:

„De afgelopen zomermaanden sprak ik eenentwintig betrokken ouderparen. Ze zeiden allemaal dat ze er niet zeker van zijn dat het dorp nu veilig is. Twee echtparen dachten dat hun kinderen geen last meer hadden van wat ze hadden meegemaakt, één moeder weet dat haar dochtertje zo weer zou meegaan. ‘Ze vond het enig, die verkleedpartij, en al dat snoep.’ Alle andere ouders vertelden dat hun kinderen nog steeds problemen hebben. Veel kinderen menen de ouders regelmatig in Oude Pekela te zien. Ze klampen zich op onverwachte momenten aan de ouders vast. Angstige gezichtjes die pas minuten later durven zeggen dat ze een van de kinderlokkers zagen. (...) Zes van de eenentwintig door mij gesproken ouders zijn dagelijks nog actief aan het speuren. Een tip uit de onderwereld, een verdachte auto in de buurt, alle beetjes helpen.”³⁵

Rite Kohnstamm had ervoor gewaarschuwd dat de kinderen van Oude Pekela nu wellicht: „...een kapstok klaar hebben staan waar zij al hun problemen aan op kunnen hangen, die op zichzelf waarschijnlijk niets met Oude Pekela te maken hebben.”⁷⁸ Die kapstok stond kennelijk ook voor de ouders klaar.

Scheiding van feiten en fictie

Dit boek wil een beschrijvend en analyserend werk zijn. Het heeft niet als doel een hypothese te toetsen in de zin van een empirisch onderzoek. Anders lag dat bij de politie, die zich gesteld zag voor een probleem waarvoor de formulering van een empirische vraag een eerste vereiste was. Dat gebeurde dan ook overeenkomstig erkende epistemologische principes. In het algemeen kan men van een juist-geformuleerde vraag spreken wanneer de hypothese in haar formulering ontvankelijk is voor falsificatie. Het hanteren van een dergelijke logica legt de fundamentele basis voor goede wetenschapsbeoefening (Popper, 1959, 1971) en garandeert de formulering van de juiste, wetenschappelijke vragen. De uitgangshypothese in de Oude Pekela-affaire was dat een aantal kinderen was meegelokt, seksueel misbruikt en voor de vervaardiging van pornografie gebruikt. Zij was geheel gebaseerd op de verhalen die de kinderen hadden verteld. Pogingen om bewijzen voor de hypothese te vinden, mistukten. Jan Maring van de rijkspolitie:

„Een onderzoek bestaat uit een aangifte, de plaats van het delict, getuigen en stille getuigen. Wat hebben we nu? Alleen aangiften in de vorm van verhalen van kinderen. Getuigen zijn er niet. Er is evenmin een plaats van delict, en dus zijn er ook geen stille getuigen. Ons hele grote probleem is steeds gebleven: hoe is het mogelijk dat er op klaarlichte dag tientallen kinderen zijn meegenomen zonder dat ook maar één volwassene iets heeft gezien?”⁶³

In feite bestond de hypothese uit niet meer dan de fantasierijke en onware verhalen die de kinderen, onder druk, hadden verteld. De door de politie gehanteerde logica was wel heel rechtlijnig: wanneer personen in een groep, die beveren getuigen van hetzelfde voorval te zijn geweest, met elkaar strijdige verhalen vertellen, zijn de verhalen waarschijnlijk niet waar. Wim Joosten, hoofd Jeugd- en Zedenzaken van de rijkspolitie in Groningen:

„We hadden geen vliegende nonnen en priesters, maar wel iets dergelijks waarvan wij toch zeiden: ja, dat kan niet. Bijvoorbeeld: in het kerkgebouw met een trapje naar beneden en onder in de kelder waar een en ander zou zijn gebeurd met zwarte capes en bloed op de muur en zo.

We hadden op een gegeven moment namen van ongeveer honderd kinderen. Direkt in het begin, in de eerste drie weken, hebben we veertig getuigen gehoord over de verklaringen waarvan we zeiden: dat kan niet. Bij de overige zestig zaten we met een gigantische probleem dat kinderen elkaar noemden, maar als je de anderen dan vroeg dan noemden die weer anderen. We hebben een hele matrix van namen: Jantje noemde Klaasje, Henkje, Rietje en Cornelis. Maar Cornelis noemde Gerard, Jozef, Anita... maar hij noemde niet de kinderen van het eerste clubje. Sommige kinderen noemden elkaar

wel, maar dat waren juist kinderen die bij elkaar in de buurt woonden en met elkaar speelden of samen op school zaten. Op basis daarvan kun je wat clubjes maken.

En dan gingen we de verhalen uitsplitsen naar: wat is er gebeurd? Waar is het gebeurd? Hoe is het gedaan? Welke omschrijving geven kinderen van het interieur van het pand? Welke omschrijving van de auto? En die verklaringen waren allemaal verschillend! Er zijn bijvoorbeeld drie kinderen die zeiden: het was een blauwe auto. Maar ze waren niet de kinderen die elkaar noemden. Die kwamen niet van hetzelfde clubje. En zo gaat het!

We hebben het allemaal heel systematisch op papier gezet, in een matrix. Allemaal met kruisjes. En dan zie je het hele verloop van de ene school tot de andere. Dan zie je ook dat het verhaal steeds breder wordt. Er komt steeds meer informatie bij, andere factoren. Als je het hebt over fantasie, dan wordt het steeds fantasievoller.” 180

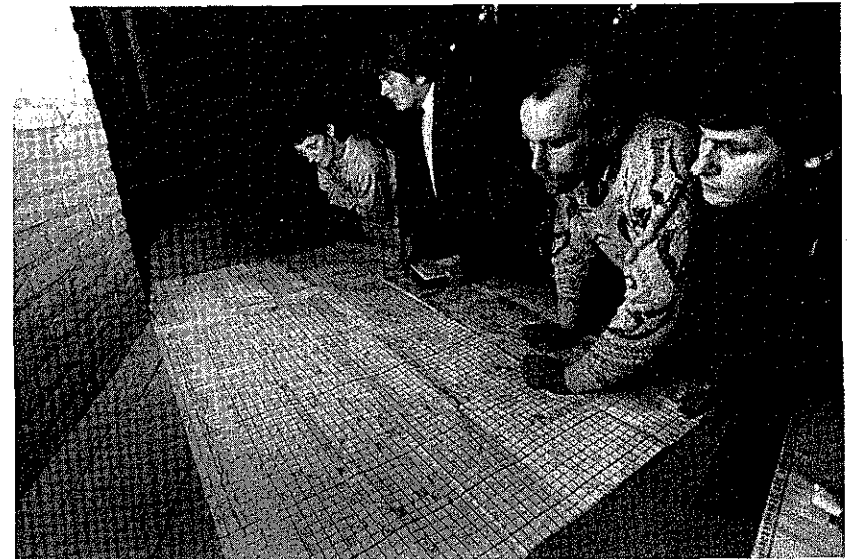
Nadat de politie alles op een rijtje had gezet, en die verklaringen die niet met elkaar klopten had verwijderd, bleef er slecht één conclusie over: alleen de verhalen van de eerste twee jongetjes waren op feiten gebaseerd. Om het risico uit te sluiten dat de met de hand gemaakte matrix fouten bevatte, werden de gegevens van de verhalen van de kinderen via de computer verwerkt. Er werd gebruik gemaakt van een programma waarbij gegevens die tegenstrijdigheden vertoonden met andere verhalen buiten beschouwing konden worden gelaten. Ook via deze methode werd het bewijs gereduceerd tot de verhalen die de twee eerste jongetjes hadden verteld.

De hypothesen hadden ook andersom kunnen worden geformuleerd. Met andere woorden, de uitgangshypothese wordt dan als hoofdhypothese opgezet en zou dan luiden: de onware verhalen van de kinderen zijn uitgelokt. Deze hypothese kan dan worden gefalsificeerd wanneer wordt aangetoond dat de kinderen, althans een deel van hen, inderdaad de waarheid hadden verteld. Het steunbewijs kan dan in verschillende vormen worden aangedragen. Ten eerste via getuigen, vooral volwassenen. Op zichzelf consistente verhalen van de kinderen zouden eveneens als steunbewijs kunnen worden gebruikt, waar andere mechanismen de met elkaar overeenkomende elementen niet kunnen verklaren. In de tweede plaats zou de ontdekking van pornofoto's van de kinderen van Oude Pekeia een onmiskenbaar bewijs zijn dat inderdaad porno is gemaakt. Ten derde zouden het lichamelijke bewijs van de anale verkrachting, de pakken slaag die gegeven zouden zijn en de injecties die zouden zijn toegediend bewijsondersteunende factoren zijn.

Wat het eerste geval, de getuigen, betreft: ondanks herhaalde oproepen en de enorme publiciteit die aan de zaak werd gegeven, waren er geen getuigen die steunbewijs konden leveren. Al eerder in dit boek is duidelijk geworden dat de verhalen van de kinderen elkaar evenmin ondersteunden. Verder zijn geen pornofoto's van de kinderen van Oude Pekela gevonden. Ten slotte is geen lichamelijke bewijs van misbruik geconstateerd. De bewering van dokter Jonker dat

drie kinderen littekens vertoonden, was niet gegrond. Het wondje in de anus van het eerste kind kon, volgens het medisch onderzoeksrapport van het ziekenhuis in Groningen, niet het gevolg zijn van anale verkrachting. Er is evenmin duidelijk bewijs voor de oorzaak van de brandwondjes die twee kinderen met een sigaret zouden zijn toegebracht. Bij één kind, Danny Jansen, onderzocht dokter Zevenhuizen, die voor dokter Jonker inviel, het zogenaamde brandwondje. Het enige dat hij kon vinden was een gewone steenpuist. Bij het andere kind kon geen brandwondje worden gevonden. Het had wel een litteken dat, onder andere, door brand zou kunnen zijn veroorzaakt. Wanneer inderdaad een onbekende kinderlokker deze verwondingen met een sigaret had toegebracht, is het wel heel onwaarschijnlijk dat het kind al die tijd niets over het wondje heeft gezegd en dat de ouders het niet hebben opgemerkt.

Na anderhalf jaar onderzoek concludeerden politie en justitie dat de kinderen de onware verhalen niet uit zichzelf hadden verteld.

Op het politiebureau buigt men zich over de kruistabel. (Foto: Chris de Jongh)

Hoofdstuk 10

Verbreiding

Verbreiding is het proces waarbij de publieke opvattingen over een afwijking van het 'normale gedragspatroon' zich tot andere terreinen gaan uitstrekken. Het gaat gepaard met begripsvervaging en beeldvorming. Cohen (1972):

„Zedenangst is geen verstandelijk gebeuren, waarbij een bepaalde afwijking het erbij behorende etiket krijgt opgeplakt, zoals een arts symptomen diagnostisch in kaart brengt en een botanicus zijn exemplaren categoriseert. Er moet eerst een beeld worden gevormd aan de hand waarvan de afwijking kan worden gedefinieerd. Zo wordt de afwijkende persoon bijvoorbeeld een rol toebedeeld of krijgt hij een maatschappelijke kwalificatie toegekend; door de publieke opvatting wordt zijn gedrag gevisualiseerd en verklaard; er worden hem motieven voor de afwijking toegeschreven; toevallige gedragspatronen worden met beide handen aangegrepen om het gedrag te classificeren.”

In de meest concrete zin wordt een verband gelegd met gebeurtenissen die oppervlakkig gezien hetzelfde zijn en soms dezelfde symbolen en beelden vertonen. Martin Maassen stelt dat door de pers semantische verwarring wordt gebruikt om tot een bredere beschrijving van het afwijkende gedrag te geraken.

„Oude Pekela, kinderporno, incest, seksueel misbruik, kinderlokkers, aardige buurmannen en ooms, pedofielen, al deze begrippen worden door elkaar heen gebruikt en daarmee in eenzelfde, crimineel daglicht geplaatst, als zouden zij stammen uit een verzameling van woorden met een vergelijkbare denotatie (standaard-betekenis), met in ieder geval dezelfde connotatie (bijbetekenis).” 79

Omdat door veel mensen inderdaad bovengenoemde begrippen op één hoop worden gegooid, krijgen steeds meer individuen of groepen het etiket 'ver-

dacht' opgeplakt en worden als veroorzaker van de vage, algemene dreiging bestempeld. Zoals het woord ooit racistische stereotypen heeft kunnen vormen, zo wordt het ook als symbolisch wapen ingezet tegen groepen personen die uiteindelijk, per definitie, het recht op een plaats in de maatschappij wordt ontzegd.

Het concept van een afwijking dat wordt verbreed, wordt abstracter naarmate de semantische betekenis vager wordt. Het proces heeft weliswaar zijn tijd nodig, maar in vergelijking met de snelheid waarmee normaal gesproken veranderingen in de taal plaatsvinden, kan het heel snel gaan. Zo wordt in de Verenigde Staten het woord 'pedofiel' tegenwoordig zo sterk geassocieerd met criminaliteit en psychopathologische stoornis dat het daar niet langer gebruikt kan worden voor een normaal iemand met erotische en emotionele gevoelens voor kinderen.

De beeldvorming van het afwijkende gedrag breidt zich als een olievlek uit en er worden verbanden gelegd met niet-verwante groepen, verafgelegen gebieden en de fundamenteën van de samenleving. Men gaat kinderlokkerij associëren met een reeks van sociale misstanden. Een keur aan verschijnselen (pedofilie, seks-toerisme, drugs, afbraak van 'het gezin' en verlies van de sociale controle, individualisering enzovoort) komt voor associatie in aanmerking. Dat wat men ontdekt heeft, is nog maar 'het topje van de ijsberg', zegt men. Achter de bedreiging worden diepere oorzaken verondersteld en het beeld ervan wordt steeds dramatischer.

Pornobendes

Al tijdens de eerste dagen, toen de geruchten in Oude Pekela op gang kwamen, zorgden de samenweringstheorieën over nationale en internationale pornobendes voor een verbreidingsproces. Toen de verhalen eenmaal hun weg naar de media hadden gevonden, werd het verband gelegd met beweringen over ontucht in andere delen van de Nederland. Het Nieuwsblad van het Noorden schreef:

„Behalve in Oude Pekela zijn ook in Haarlem en Rotterdam kleine kinderen meegelokt voor seksuele spelletjes. Dat gebeurde vorige jaar en evenals in Oude Pekela was een van de daders in Rotterdam verkleed als clown.”⁸⁰

Zowel in Haarlem als in Rotterdam had de politie een 'zedenschandaal' opgelost en vastgesteld dat er geen verband bestond met de zaak Oude Pekela. De verhalen over clowns bleken ongegrond. Ondanks de bekend geworden feiten hield de geruchtenstroom aan. De dag daarop bracht het Algemeen Dagblad het volgende bericht:

„In die steden is volgens de Centrale Recherche Informatiedienst eerder

sprake geweest van kinderlokkers die zich, evenals in Oude Pekela, als clown verkleedden. De Haarlemse en Rotterdamse politie zeggen echter hiervan niets te weten.”⁸¹

Er waren geen kinderlokkers die als clown verkleed te werk waren gegaan. Noch in Oude Pekela, noch elders. Het beeld van de clown werd het emotioneel geladen symbool dat werd gebruikt om de Oude Pekela-affaire aan andere niet-verwante zaken te koppelen en op die manier de paniek over het gehele land te verspreiden.

De zaak in Haarlem had haar eigen geruchtenstroom op gang gebracht. De massahysterie die eruit voortvloeide, leek veel op die van Oude Pekela. Het dagblad Trouw somde een aantal aspecten van de zaak op:

„In de Leidsebuurt van Haarlem speelde zich destijds ook een geval van ontucht af. Daarbij waren vijf kinderen betrokken, in de leeftijd van zes à zeven jaar. Volgens de Haarlemse politie is er toen een man aangehouden en ook veroordeeld, maar er was geen aanleiding te veronderstellen dat het om commerciële pornografie zou gaan. Wel waren er allerlei geruchten. Zo werd onder meer een verband gesuggereerd met het in diezelfde periode spoorloos verdwenen meisje Cheryl Morriën in IJmuiden, dat nooit is terug gevonden.”⁸²

Voor de beweringen dat in Oude Pekela porno was gemaakt werden geen concrete bewijzen gevonden. Niettemin gingen de autoriteiten – terecht – iedere aanwijzing na. De Centrale Recherche Informatiedienst werd ingeschakeld en later Interpol. Uit het eindrapport van Klaus de Boer, rechercheur bij de rijks-politie blijkt duidelijk hoe uitgebreid men bij het onderzoek te werk was gegaan.

„Door leden van het team is een groot aantal videobanden bekeken van seksuele handelingen van volwassenen met kinderen en kinderen onderling. Dit betrof zowel materiaal dat hier in Nederland verkrijgbaar is als ook het materiaal dat enige maanden terug in Duitsland in beslag werd genomen. Ook werd een groot aantal seksboekjes op dit terrein bekeken. Uit niets is ons gebleken dat in het door ons bekeken materiaal sprake was van kinderen uit Oude Pekela. (...)

In die periode werd onder andere door rechercheurs een onderzoek ingesteld in Duitsland en wel in Hannover en Bremen in verband met inbeslaggenomen pornomateriaal. In de loop van het onderzoek zijn er contacten geweest met de Rijkswacht te Brussel in verband met een zedenzaak die daar speelde met lijnen die liepen richting Nederland en met name naar Delft. Er is ook contact geweest met de gemeentepolitie Delft.

Er is contact geweest met de zedenpolitie te Amsterdam, waarvan bekend was dat zij als gesprekspartner zou optreden naar een hoge beampte van

Scotland Yard die over de nodige informatie rond kinderporno in Nederland zou beschikken. Er is contact opgenomen met de collega's te Amersfoort omdat bekend was dat daar een hoeveelheid porno in beslag was genomen; dit materiaal is ter plaatse door teamleden bekeken.

Ook is er contact geweest met de politie te Haarlem, waar een soortgelijke zaak aan de orde was geweest als die in Oude Pekela. Beide zaken vertoonden overeenkomsten. In omliggende groepen, Bellingwolde en Muntendam is onderzoek verricht naar binnengekomen meldingen over soortgelijke voorvallen als in Oude Pekela. Al deze contacten en onderzoeken hebben niets opgeleverd." 83

Alhoewel dit geldverslindende onderzoek geen bewijzen opleverde, werd geen mogelijkheid onbenut gelaten. De geruchten werden echter steeds sterker. CDA-kamerlid van der Burg, 'die na zijn recente bezoek aan de Verenigde Staten tot de conclusie was gekomen dat er met de productie van kinderporno in Nederland toch meer aan de hand is dan wordt verondersteld' 84, diende bij de Tweede Kamer schriftelijk vragen in en drong aan op een hechtere samenwerking tussen de Nederlandse autoriteiten en de Amerikaanse FBI. Minister Korthals Altes, die de massahysterie niet verder wilde aanwakkeren en geen overhaaste actie wilde nemen, merkte op:

„Of de kinderen in Oude Pekela zijn misbruikt voor het maken van pornografisch materiaal weten we niet. We moeten nu waken voor wilde geruchten. Strafrecht bedrijven in Nederland is met een kwestie van gevoel. We zullen heel zuiver aan het licht moeten brengen wat in Oude Pekela is gebeurd en dan hard toestaan." 85

Prof. Doek, vooruitlopend op de feiten, stelde:

„Zo'n affaire als in Groningen drukt ons in zoverre met de neus op de feiten dat de kinderpornografie bepaald niet tot het verleden behoort zoals justitie wel eens zou willen doen geloven, althans die indruk wordt bij mij gewekt." 86

Er wordt wel beweerd dat het ontstaan van massahysterie niet de schuld van de pers is, dat het publiek deze vorm van collectieve waanzin bij zichzelf oproept en dat de pers dat biedt waar het publiek om vraagt. Voor een krant als De Telegraaf gaat deze bewering wellicht op, alhoewel conservatieve waarden hier ook een rol spelen. Maar Vrij Nederland maakte zich schuldig aan voortdurende overdrijving en verdraaiing, en verspreidde de Oude Pekela-mythe met de schijn van ideologische gedrevenheid. Hoofdredacteur Rinus Ferdinandusse leverde zijn bijdrage aan een verdere verspreiding van de geruchtenstroom door in één artikel het gebeurde in Oude Pekela te associëren met passages uit een thriller waarin een bijzonder zware crimineel ten tonele wordt gevoerd, beel-

den van geweld grotesk worden weergegeven en ontuchtzaken als een epidemie worden voorgesteld.⁴⁸ Ferdinandusse gebruikte alle trucjes van suggestieve journalistiek en oneerlijke insinuaties. De schrijver Andrew Vachss, zo wordt verteld: „...is advocaat in jeugdzaken en gespecialiseerd in het seksueel misbruikte kind. Hij haat de bedrivers van seks met kinderen, hij haat de makers van kinderporno, en zijn thrillers zijn bedoeld om een soort kruistocht op gang te brengen: bewaak het kind.”

Het boek van Vachss, *Strega* getiteld, gaat over een geval van kindermisbruik en de vervaardiging van porno. De plot van het boek is simpel en de schrijver gebruikt extreem geweld om gebrek aan nuance en intellect te camoufleren. De methoden in en de moraal van het verhaal blinken met uit in subtiliteit en zijn tekenend voor het verhaal van het boek over een 'soort maffiaprinses' en haar zoon. De psychologisch gezien naïeve theorie die Vachss poneert, is dat het kind alleen maar van zijn angst kan worden afgeholpen wanneer de pornofoto die door een als clown verklede kinderlokker van hem gemaakt is, kan worden achterhaald en voor zijn ogen vernietigd wordt. Het verhaal leidt naar een voorspelbare conclusie. Mocht de lezer zichzelf nog sussen met het idee dat het allemaal fictie is, dan helpt Ferdinandusse hem uit de droom. Hij citeert een telefoongesprek met Andrew Vachss:

„Verzonnen? Waar gebeurt? Mijn God, waar zit je verstand? Zo gebeurt het hier zo vaak. Twintig, dertig voorbeelden kan ik je zo leveren. 't Staat in 't boek: de clown is hier de grote kinderlokker." 48

De beschrijving van het boek en die van de affaire Haarlem echter lopen in elkaar over en er wordt gesuggereerd dat er in dit geval niets was ondernomen. De politie had destijds echter de zaak onderzocht en een man gearresteerd, die later tot anderhalf jaar gevangenisstraf was veroordeeld.

Met een variant op de onfalsifieerbare theorie wekte Ferdinandusse zo de indruk dat gewelddadige seksmisdaadgevallen met hele jonge kinderen in Nederland meer voorkomen dan wordt aangenomen.

„Er komt een rapport uit Engeland, waar is geregistreerd hoeveel anaal verkrachte baby's in een bepaalde periode zijn waargenomen. Nederlandse cijfers hierover zijn er niet, maar deskundigen zien vaak anaal verkrachte kinderen. Zij weten niet of dit vaker voorkomt dan andere vormen van verkrachting." 48

In werkelijkheid komt anale verkrachting van baby's heel zelden voor (Mohr, 1981). Ferdinandusse dekte zich in door zich te beroepen op het feit dat in Nederland geen officiële cijfers voorhanden zijn. Al deze verontrustende berichten werden geassocieerd met de bekende regelmatig in de krant terugkerende verhalen over ontucht.

„En dan is er de eindeloze opsomming van Oude Pekela-achtige berichten. Een zwemcoach in Den Helder, vier meisjes die eerst zelfs met hun klachten niet terecht konden. De chauffeur van een invalidenbusje, vijf kinderen. Dezer dagen nog: een jongen in Enschede, tien kinderen tussen drie en negen jaar. Op Texel, een jongen die reeds eerder veroordeeld was voor hetzelfde, elf meisjes en een jongetje.”⁴⁸

Ferdinandusse heeft verzuimd enige differentiatie aan te brengen. In de aangehaalde gevallen was geen sprake van anale verkrachting van baby's of de vervaardiging van porno. Verder bestond er geen enkele overeenkomst met de vermeende gebeurtenissen in Oude Pekela. Ferdinandusse besluit zijn artikel als volgt:

„We leven in de tijd van de vrije jongens. Ze storten hun gif in de Noordzee of in de Rijn, ze exporteren met instemming van EZ kruit en wapens, ze bouwen met subsidie, ze slavenburgen en ze vangen meer vis dan zelfs Braks kan dromen. Elk spel heeft zijn eigen regels. Daar kunnen dus ook best wat clowns bij.”⁴⁸

Een dergelijke versterking van de angst voor allerlei zaken die op zich niets met elkaar te maken hebben, is een schoolvoorbeeld van verbreiding. Dr. Mik maakte later gebruik van soortgelijke thema's:

„Het zal nu iedereen duidelijk kunnen zijn dat hier iets onvoorstelbaars realiteit geworden is. (...) Maar als psychiater die, ik zeg het nog een keer nadrukkelijk, toch als het ware bestand is tegen bizarre dingen, acht ik het nu vooral van belang dat wij met z'n allen in durven te zien dat er fundamenteel in onze samenleving iets zeer ernstigs aan de hand is. De bizarre gang van zaken rond de ontvoering van de heer Heijn is daar ook een signaal van. (...) Ik heb bepaald grote zorgen over onze samenleving. Individualisering en vereenzaming beginnen nu hun tol te eisen. Er zijn, vooral door de werkloosheid, veel jongeren die geen enkel levensperspectief meer hebben. Dat mag niet langer. De gevoelens van hopeloosheid kunnen zo sterk worden dat zij rare dingen in mensen los maken. Als je je nu realiseert dat een nog onbekend maar toch betrekkelijk groot aantal mensen zulke onvoorstelbaar perverse prikkels nodig heeft, kom je vanzelf tot de conclusie dat er snel en wezenlijk iets moet veranderen. Waar wij al jaren over zwetsen, het terugschroeven van dingen, zal toch moeten gebeuren. Ik kan politiek nu niet actief zijn, maar als psychiater noem ik één ding met name: er zijn heel wat televisieproducties die ons geestelijk regelrecht kapot maken.”⁴⁰

Voorspellingen

Heel vaak uit het proces van verbreiding zich in voorspellingen over waar en

wanneer de misdadigers opnieuw zullen toeslaan. Dit soort voorspellingen is een krachtige prikkel voor het ontstaan van angst. Prof. Doek, die jarenlang de zedenangst heeft opgeroepen, schijnt één instinct voor naderend onheil te hebben en acht de kans niet uitgesloten dat een dergelijke affaire zich herhaalt, „zeker zolang het vervaardigen van kinderporno een lucratieve business blijft.”⁸⁶ Analyse van de commerciële aspecten van pornoproduktie toont aan dat de markt voor kinderporno heel klein is (Hebditch & Anning, 1988). Toen kinderporno op veel plaatsen nog niet illegaal was, maakte deze vorm van porno volgens Stanley (1989) maximaal een heel klein percentage van de totale porno-handel uit. Tegenwoordig is zowel de produktie, distributie en verkoop van kinderporno op bijna alle plaatsen in de wereld illegaal. In het huidige politieke klimaat is de winst ten opzicht van het risico te klein om de groei van een georganiseerde kinderporno-industrie te bevorderen. Nergens in de wereld vindt momenteel commerciële kinderporno-produktie op grote schaal plaats. De speculatie van dr. Mik dat er een willige markt bestaat die grote sommen geld betaalt voor „... een tot nu toe onbekende vorm van kinderporno, bestemd voor een kleine groep mensen die belangstelling heeft voor pedofiele contacten van perverse aard” mist elk gevoel voor commerciële realiteit. Zijn opmerkingen munten evenmin uit in kennis van de psychologische realiteit, want het bizarre seksuele gedrag dat hij aan de nieuwe mysterieuze groep 'afwijkers' toeschrijft, is zo buitengewoon zeldzaam dat het haast niet kan bestaan en als het al bestaat, zo weinig voorkomt dat er absoluut geen commerciële handel op kan drijven. De voorspellingen gaan zelfs zo ver dat zij de ineenstorting van onze beschaving suggereren. Dr. Mik:

„Wat is er mis in deze maatschappij dat mensen zo iets collectief doen en dat hier ook een commerciële markt voor is. Wat is hier maatschappelijk aan de hand? Een zeer criminele geldzucht speelt daarbij een rol, maar om die video-opnamen te maken, hebben die criminelen toch ook mensen nodig die seksueel zo verknijpt zijn dat ze dit allemaal met kinderen willen doen. Mensen dus met zo ontstellend weinig geweten. Ik zeg niet: de maatschappij is verdorven. Want seksuele uitpattingen zijn er altijd geweest. Maar in deze, subtiele gevarieerde vorm, wat dus kennelijk verkocht kan worden, doet het me soms denken aan het einde van het Romeinse Rijk.”³⁴

Doorwerking

Doorwerking is het proces van maatschappelijke veranderingen dat plaatsvindt als gevolg van een aantal mechanismen, waarmee de hoofdrolspelers in het drama hun opvattingen aan de rest van de samenleving opleggen. Veelal wordt de reactie van het publiek bepaald door geruchten en door de pers gecodeerde en bewerkte beelden. Mensen worden boos en verontwaardigd, formuleren theorieën, sturen ingezonden brieven in of betreden het spreekgestoelte. De meest fanatieke kruisvaarders gebruiken de media voor de vertolking van hun ideeën. In een atmosfeer waarin overdrijving en verdraaiing welig tieren, is er altijd een aantal labiele figuren dat kans ziet extreme en verwarde ideeën, die onder normale omstandigheden niet serieus zouden worden genomen, te ventileren. Zij werpen zich op als woordvoerders van de gemeenschap en propageren hun actieprogramma door een kring actieve gelovigen om zich heen te verzamelen. Doorgaans onopvallende mensen blijken opeens een abnormaal gedragspatroon te gaan vertonen.

De media spelen in op deze ontwikkelingen en presenteren het verhaal op hun manier. Het feit dat de pers over de activiteiten schrijft, wekt de indruk dat stilzwijgend goedkeuring wordt gegeven. Het geeft bovendien bevestiging aan het collectieve gevoel dat er iets ernstigs aan de hand moet zijn en dat mensen terecht in beweging komen. Een deel van het circus dat kindermisbruik met zich meebrengt, kan worden toegeschreven aan de rol die de 'kruisvaarder' in dit soort situaties speelt.

Kruisvaarders

In Oude Pekela zag het huisartsenechtpaar Jonker, te zamen met een kleine kring onderwijzend personeel en angstige ouders, kans de media in te schakelen bij het projecteren van zijn opvattingen op de rest van de Nederlandse samenleving. Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat in de media op zich al een bepaalde verdraaiing van feiten plaatsvindt. Ofschoon haar onder-

zoekmethode discutabel was, was Nel Draijer bijvoorbeeld beslist niet zo extreem als zij soms door bepaalde kranten werd afgeschilderd. De club-Jonker echter was vanaf het allereerste begin al zeer uitgesproken en de pers hoefde er niet meer met haar bewerking aan te pas te komen: de verhalen op zich hadden al voldoende nieuws waarde. De media publiceerden gelijkluidende beweringen van dokter Jonker en zijn vrouw, van enkele ouderparen, een aantal kleuterleidsters en later van dr. Mik. Zouden de media deze verhalen zelf hebben gecreëerd, dan zou dit in de verschillende kranten en tijdschriften wisselende soorten van overdrijving en verdraaiing te zien hebben gegeven. De belangrijkste verdraaiing die nu op rekening van de media kon worden geschreven, betrof de indruk die werd gewekt dat dit betrekkelijk klein clubje mensen de waarheid vertolkte. Niet alle kranten maakten zich daaraan in dezelfde mate schuldig. Elsevier, Haagse Post en NRC Handelsblad, onder andere, waren sceptisch. De beweringen van de club-Jonker werden weliswaar gepubliceerd, maar de betreffende personen werden niet als vertegenwoordigers van het dorp afgeschilderd en hun beweringen werden niet als de ondubbelzinnige waarheid gekenschetst. Sommige kranten brachten andere meningen. Weer andere kranten, zoals Vrij Nederland, publiceerden met een zekere afwijzing opvattingen die blijk gaven van enige scepsis. In plaats van in te gaan op de beweringen dat de zaak op massahysterie was gebaseerd, citeerde Kleijwegt in een van de artikelen in deze krant juist prof. Doek die deze beweringen aanvalt:

„Wat mij frappeert, is die altijd draaiende molen van ontkenning. Mensen willen niet geloven dat seks met kinderen op grote schaal gebeurt. Volwassenen willen altijd alles begrijpen, maar niet alles in dit leven valt te verklaren. Ik neem justitie kwalijk dat ze doet voorkomen of deze zaak Oude Pekela serieus wordt genomen, maar ik vraag me af of ze wel grondig genoeg zoekt. Volgens mij zijn er voldoende gegevens aanwezig die rechtvaardigen dat je de kinderen serieus neemt. Zodra de ontkenningmolen gaat draaien, zijn kinderen de dupe.”⁴⁹

De berichtgeving in Vrij Nederland muntte niet uit in objectiviteit. De voorin genomen benadering van Kleijwegt blijkt ook uit haar gesprekken met een aantal betrokkenen. Voor de voorbereiding van het laatste artikel over Oude Pekela, 'Zomer 1988'³⁵, sprak Margalith Kleijwegt twee uur lang met dokter Zevenhuizen. Tijdens dit gesprek liet dokter Zevenhuizen geen twijfels bestaan over zijn visie op de zaak. Kleijwegt gebruikte vrijwel niets van het materiaal omdat het niet paste in het beeld dat zij wilde schetsen: een zwaar getraumatiseerd dorp als gevolg van vreselijke misdaden door onbekende kinderlokken. In een sfeer van massahysterie blijft weinig ruimte over voor de mening van hen die niet in de mythe geloven. Prof. Marten Brouwer:

„Als er publieke beroering over iets is, wordt het heel moeilijk om je daartegen te verzetten als je niet uitdrukkelijk weet dat het anders ligt. En dus gaat

men mee. (...) Er wordt in dergelijke zaken een soort van geestelijke terreur uitgeoefend op iedereen die zich ermee bemoeit. Dat hoort ook bij het verschijnsel van de massahysterie. Nu keren de ouders in Oude Pekela zich weer tegen de burgemeester. Het past allemaal in het klassieke patroon. Het is vervelend om weer met de heksenvervolgingen aan te komen, maar daar lijkt het toch heel sprekend op.”⁷⁷

Een aantal ouders in Oude Pekela reageerde geblegd, maar bevestigde daarmee juist de gedane uitspraken. Bepaalde kranten dienden als spreekbuis. Margalith Kleijwegt in Vrij Nederland:

„Dat de daders misschien niet meer gevonden zullen worden, beseffen de meesten inmiddels wel. Maar dat mensen en met name deskundigen, die zich 'out of the blue' met de kwestie zijn gaan bemoeien, de gebeurtenissen van vorig jaar steeds meer dreigen te bagatelliseren, daartegen zullen ze zich tot hun laatste snik verzetten. (...)

Het ongeloof waarmee veel mensen reageren op de ontucht kwestie in het hoge Noorden vinden de ouders moeilijk te verteren. Het doet ze verdriet om uitgemaakt te worden voor hysterici, zeker als degenen die zo makkelijk psychologische verklaringen hebben voor het gedrag van de inwoners van Pekela, nog nooit met de ouders hebben gesproken, of het rapport van psychiater Mik hebben ingezien.”⁴⁹

Een belangrijk aspect in dit verband is dat, en dat zal verderop in dit boek nog meer blijken, bepaalde kranten en een aantal ouders inderdaad 'een soort van geestelijke terreur uitoefenden'. Mensen die zich ten opzichte van heersende waanideeën kritisch opstellen, spelen een kenmerkende rol in de klassieke massahysterie. Men moet namelijk het collectieve geloof overboord kunnen zetten om te zien dat massahysterie een van de achtergronden is. Dat houdt meestal in dat men zich ook fysiek buiten het gebied van de heersende massahysterie moet bevinden. We zullen zien dat de kruisvaarder deze scepsis juist als kenmerk van de volksduivel typeert.

In deze fase is het een bekend verschijnsel dat reacties volgens het piramide-model plaatsvinden: steeds hogere overheidsorganen krijgen de schuld toegeschoven. In de directe omgeving van de 'plek van het onheil' ontstaan reacties het sneist. Wanneer geen bevredigend antwoord wordt gevonden of als het probleem verergert, worden via openbare bijeenkomsten, onderzoeken, petities en dergelijke de hogere instanties tot actie gedwongen. Op dit niveau echter is de reactie het traagst. Vaak wordt geëist dat van hogehand wordt ingegrepen met speciale bevoegdheden. Wanneer de eisen van onderaf niet naar tevredenheid worden ingewilligd, uit men dreigementen en beschuldigingen aan het adres van de hogere overheden vooral wanneer men zich van die zijde afzijdig houdt van de plaatselijke mythevormende massahysterie.

In Oude Pekela wordt de lokale overheid vertegenwoordigd door de plaatselij-

ke rijkspolitie en de burgemeester, de basis van de piramide. De rijkspolitie en de officier van justitie in Groningen staan een stap hoger, en de procureur-generaal in Leeuwarden staat nog hoger. Het ministerie in Den Haag vormt de top van de piramide. Omdat alle niveaus boven dat van de plaatselijke politie en de burgemeester door sceptische buitenstaanders werden ingenomen, waren zij doelwit van de voorspelbare woede van de hysterici. Op het hoogtepunt van de tweede golf van massahysterie kregen alle niveaus de Zwarte Piet toegeschoven. Dick Berghuis, politiemans in Oude Pekela, werd door bepaalde groepen in het dorp gemeden en de burgemeester werd nadrukkelijk uitgesloten van bijeenkomsten die door de ouders waren georganiseerd.

In veel gevallen van massahysterie verschijnt ook een nieuwe groep buitenstaanders op het toneel: extreem-politieke of -religieuze ideologen en geestelijk gestoorde personen. Zij zijn allesbehalve kritisch, sluiten zich gewoon aan en worden soms fanatieke pleitbezorgers voor de plaatselijke bevolking. Het gebeurde wordt ook hun probleem. We keren aan het einde van dit hoofdstuk bij deze groep terug.

De werkgroep kinderporno

Het onderwerp kinderporno hield sinds de Amerikaanse aantijgingen in 1984 de gemoeden van heel wat Nederlanders bezig. De Amsterdamse vertrouwensarts dr. Koers, een van de eerste vooraanstaande actievoerders tegen kinderporno in Nederland, stopte de Oude-Pekela-affaire in zijn ransel:

„Hoeveel Oude Pekela's moeten er nog volgen? Hoeveel gevallen van kindermishandeling? Hoeveel kinderporno moet er nog worden gemaakt eer de minister van justitie nu eens eindelijk ingrijpt?”⁸⁸

Met betrekking tot de Amerikaanse aantijgingen had minister Korthals Altes met dr. Koers contact opgenomen over zijn uitspraken en hem gevraagd het bewijs te leveren dat kinderen voor de vervaardiging van porno werden gebruikt. Dr. Koers kon dat niet. Hij verklaarde dat de gegevens die het bewijs moesten leveren, vertrouwelijk waren. Dr. Koers:

„Ik hoef en kan niets bewijzen vanuit mijn functie. Dat is de taak van justitie. Zij moeten aantonen dat ik ongelijk heb. Nog steeds komen er kinderen bij me van wie ik als arts kan vaststellen dat ze het slachtoffer zijn van systematisch gemaakte kinderporno. Maar juridisch is dat kennelijk heel moeilijk te bewijzen. Maar ik weet dat het gebeurt. Nog onlangs was er hier in de omgeving een soortgelijk drama als in Oude Pekela.”⁸⁸

Er volgde een scherpe reactie van het ministerie. Mr. de Wit, voorzitter van de door de minister van justitie ingestelde werkgroep kinderpornografie, ant-

woordde dat het onzin was te concluderen dat professionele kinderporno op systematische wijze in Nederland werd vervaardigd. Anderzijds kan worden gesteld dat activiteiten op dit gebied die op kleine schaal voorkomen en niet op winst gericht zijn, waarschijnlijk in mindere mate als misbruik of exploitatie aangemerkt kunnen worden. Zij spelen zich meestal af binnen een persoonlijke relatie, waarbij foto's voor iemand een bepaalde gevoelswaarde kunnen hebben. Weliswaar kan ook binnen zo'n persoonlijke verhouding sprake zijn van misbruik of exploitatie. Zolang echter geen bewijzen voorhanden zijn dat in een dergelijk geval van misbruik sprake is, blijft het discutabel of de wetgeving zich tot dit terrein moet uitstrekken. Het is trouwens zeer de vraag of een dergelijk ingrijpen het bedoelde effect zou hebben.

In overeenstemming met een wat genuanceerder beleid ten opzichte van pedofilie, stelt men zich bij sommige politiekorpsen wat toleranter op als het gaat om het nemen van foto's binnen de privésfeer, en het op kleine schaal ruilen van deze foto's. Het voldoet aan een betrekkelijk onschuldige behoefte en vermindert de vraag naar commerciële kinderporno. Bovendien, zo wordt gesteld, is het een uitlaatklep voor frustraties die anders tot onnodig kindermisbruik zouden kunnen leiden. Zolang geen klacht wordt ingediend en geen bewijzen van misbruik voorhanden zijn, wil de politie in Nederland zich nog wel eens afzijdig houden. Het ministerie van justitie in Den Haag, evenals het overgrote deel van de rest van het justitiële apparaat, hanteert geen FBI-methoden. In Amerika dringen door de FBI betaalde geheim agenten het privéleven van burgers binnen. Zij gaan op zoek naar foto's van naakte kinderen en trachten personen die verdacht worden van pedoseksuele neigingen daarmee in de val te laten lopen. De flexibiliteit bij het overgrote deel van het Nederlandse justitie- en politieapparaat is bij het Amerikaanse systeem ver te zoeken. Dat wil niet zeggen dat kinderporno goed te keuren is. De bereidheid echter om met allerlei menselijke onvolkomenheden te leren omgaan en een meer begrijpende houding tegenover datgene wat als afwijkend van het voorgeschreven ideaalbeeld wordt beschouwd, zijn uitingen van een wijsheid die veel Amerikanen missen. Mr. de Wit is nu niet bepaald de meest liberale woordvoerder. De baarlijke onzin die dr. Koers en prof. Doek ter tafel brachten, moest het echter afleggen tegen zijn kennis van de feiten. Korthals Altes schreef:

„Naar aanleiding van soortelijke beschuldiging, afkomstig van prof. Doek en Defence for Children, is een onderzoek ingesteld, waarna aan prof. Doek is gevraagd of hij zijn mededelingen ook maar op engerlei wijze kon staven. Dit bleek met het geval te zijn. De conclusie, die dan ook aan de Tweede Kamer is meegegeeld, is geweest dat de beweringen volstrekt uit de lucht waren gegrepen.”⁸⁹

De heftige reacties van dr. Koers en prof. Doek vertoonden veel overeenkomsten met die van dokter Jonker. Er bestond geen twijfel over het feit dat twee

jongetjes in Oude Pekela met elkaar een seksspelletje hadden gespeeld en dat vrijwel zeker ook andere kinderen, waar dan ook, zich daarmee bezig hielden. Ook was er geen reden te geloven dat het percentage incestgevallen in Oude Pekela onder dat van het landelijk gemiddelde lag. Deze realiteit heeft alleen weinig te maken met de verhalen van dokter Jonker en zijn vrouw. Hun beweringen waren lokale varianten van de overdrijvingen en verdraaiingen van de heren Koers en Doek. Zij vochten voor eenzelfde zaak en al spoedig vonden zij elkaar in een soort bondgenootschap. Prof. Doek gaf gehoor aan de uitnodiging van het echtpaar Jonker en bezocht Oude Pekela op 16 juni 1987. Nog steeds overtuigd van zijn gelijk en nog voordat hij enige moeite had gedaan om de feiten te verifiëren, verklaarde hij: „Jullie hebben gelijk, ga zo door. Maar weet dat niemand je zal willen geloven.” Met deze uitspraak had hij zich achter dokter Jonker geschaard, waarna hij, volgens dokter Zevenhuizen, niet meer zonder gezichtsverlies van standpunt kon veranderen. Na zijn terugkeer in Amsterdam bleef prof. Doek vanaf een afstand de opvattingen van de club-Jonker vertolken en leverde door zijn optreden via de media zijn aandeel aan de massahysterie rond Oude Pekela.

Minister Korthals Altes achtte het noodzakelijk op de kritiek van prof. Doek, dokter Jonker en anderen te reageren en het beleid van zijn ministerie te verdedigen:

„In verband met de persoonlijke sfeer waarin dit soort zaken zich afspeelt, zullen maatregelen ter voorkoming vrijwel altijd leiden tot wat beschouwd kan worden als aantasting van de persoonlijke levenssfeer. Dat geldt omdat het vaak om misdrijven gaat in de beslotenheid van gezin en school, maar ook als de daders buitenstaanders zijn. Preventie is in deze geen staatszaak, je kan achter iedere boom geen agent zetten.”⁸²

In een sfeer van massahysterie vinden genuanceerde opvattingen meestal geen gewillig oor. Sommige ouders in Oude Pekela en een aantal kranten vielen de minister aan en beschuldigden hem ervan de schijn van onverschilligheid te wekken. Cor van de Poel vertolkte de kreten van verontwaardiging als volgt:

„Kinderporno kwam in de gedachtenwereld van de hoogste vaderlandse politici als een Nederlands exportprodukt. Zoek de clowns. Ze dronken een glas, ze deden een plas en lieten alles zoals het was. (...)

Het is een voorbeeld hoe de zuinigheid de wijsheid heeft bedrogen. Immers, indien Lubbers en Korthals Altes de Amerikaanse beschuldigingen over kinderporno serieus hadden genomen, dan had het nu niet zo'n vaart gelopen. Bij een actief vervolgingsbeleid tegen dit misdrijf hadden de daders het zeker uit hun hoofd gelaten om op zo'n brutale wijze vrijwel openlijk in een kleine gemeenschap te opereren.

De rijkspolitie maakt inderdaad een behoorlijk hulpeloze indruk. Dat is ook begrijpelijk. Zij heeft weinig vat op de materie, juist omdat de bestrijding

van kinderporno via justitiële en politieke kanalen een zeer lage prioriteit heeft gehad van de hoogste bazin in Den Haag.”³¹

Met het definiëren van wat 'afwijkend' is ontstaan tevens theorieën over hoe de reactie moet zijn. Er wordt psychologische druk uitgeoefend op mensen die allemaal verschillend reageren. Naarmate de volksduivel als nog afwijkender wordt afgeschilderd, krijgt de bestrijder ervan een steeds heiliger tintje. Diegenen die niet reageren volgens het protocol van de algemeen geaccepteerde mythe, worden eveneens bij de categorie 'afwijkend' ingedeeld. Minister Korthals Altes werd ervan verdacht de misdadigers te dekken. Via een vervormende logica werd hij er zelfs van beschuldigd door zijn beleid aan kindermisbruik mee te werken. Eenvoudige, populaire, psychologische theorieën vormen een excuus om alarm te slaan en directe beschuldigingen te uiten. Al dit soort elementen is terug te vinden in een ingezonden gedicht in de Winschoter Courant:

„Nu is het dan ook tot in Den Haag doorgedrongen,
het 'schandaal' dat in Oude Pekela is begonnen.
Verder komen dan erover denken, doen we niet.
Dit geeft velen een gevoel van woede en verdriet.
'Kindertokkers', zo noemen we deze mensen,
is dat een benaming die ze wensen?
Geestesziek kun je het beter laten heten,
of zou iemand nog iets anders weten?
'Hoofd koel houden', zeggen ze gemakkelijk in Den Haag.
Waarom deze reactie, is mijn vraag.
Altijd alles in een grote doofpot,
met liefst een heel zwaar slot.
Heeft dan niemand ooit eens in de gaten
dat je juist over zulke dingen moet en wilt praten?
Kindermishandeling, incest of pedofilie,
Oude Pekela valt nu onder alle drie.
Iedereen die graag hierover wat wil zeggen,
doe dat, laat je geen zwijgplicht opleggen!
Praat uit wat je op je hart hebt.
Zeker weten dat je het dan geestelijk wel reddt.
Vaak genoeg is het nu al bewezen,
dat het slachtoffer heus wel zal genezen.
Maar degenen die deze ellende veroorzaken,
krijgen nog wel eens met zichzelf te maken.”⁹⁰

Gedurende de anderhalf jaar dat de affaire zich voortsleepte, werd dit soort brieven regelmatig gepubliceerd.

Actiegroepen

Wanneer de massahysterie eenmaal om zich heen heeft gegrepen, ontstaan op een bepaald moment actiegroepen. De vraag van het publiek om maatregelen wordt neergelegd in actieprogramma's: meer politie, een verscherpt vervolgingsbeleid en zwaardere straffen. Vaak wordt beklemtoond dat het om een heel nieuw probleem gaat, om zo bijzondere maatregelen te rechtvaardigen. Wanneer gezagsorganen onvoldoende resultaten boeken, kan dat voor mensen aanleiding zijn speciale actiegroepen te vormen. Soms sluiten bestaande groepen zich bij een nieuwe beweging aan. Lang niet altijd echter nanteren de diverse groepen dezelfde opvattingen of bepleiten gelijke oplossingen.

Het zijn vaak een bepaalde categorie mensen die zich aansluiten, het type van de moraalridder. Volgens Cohen (1972) heeft de moraalridder de neiging sterk te overdrijven en zaken te simpel voor te stellen. Zijn gedrag houdt voor een groot deel verband met het zogenaamde autoritaire- persoonlijkheidssyndroom.

„De moraalridder is de man (of vrouw) die, uitgerust met een absolute moraalfilosofie, zich ten doel stelt het kwaad waaraan hij zich stoort, uit te roeien. Hij wordt gedreven door zowel gepaste verontwaardiging als eigenbelang. (...) Hij ziet zijn beweging als een zaak van de lange termijn, ook nadat de korte-termijndoelstellingen zijn bereikt. Hij laat zich weinig gelegen liggen aan objectieve inzichten, hetgeen, zoals Smelser opmerkt, typerend is voor normgerichte opvattingen. Wanneer het kwaad inderdaad optreedt, dan was het voorspeld; wanneer het wegblijft, is het plan veranderd doordat er een spelletje wordt gespeeld.”

Vanaf het allereerste begin van de affaire bestond in Oude Pekela een actiegroep rond het artsenechtpaar Jonker. De grootte van dit groepje varieerde: soms werd de kring uitgebreid omdat andere 'gelovigen' zich aansloten. Later echter stelden velen zich passief op of verloren hun geloof in het Jonker-dogma. Veel ouders werden door twijfel verscheurd en zochten bevestiging of ontkenning van hun vermoedens door de vergaderingen bij te wonen die door de kruisvaarders werden belegd. Om deze groep heen bewoog zich een aantal concentrische cirkels van minder actieve en betrokken ouders en daaromheen bevond zich de kring 'ongelovigen'. Deze laatste groep was met erg gelukkig met de manier waarop dokter Jonker en zijn medestanders voortdurend voeding gaven aan de massahysterie. De burgemeester, die weliswaar van mening was dat er wel iets aan de hand zou kunnen zijn geweest, had zo zijn twijfels over het geobsedeerde gedrag van dokter Jonker:

„Wat mij ook frappeerde was dat, heel in het begin, in een weekend, Jonker een rapport heeft opgesteld over de feitelijke gebeurtenissen. Dat was nadat ik van anderen hoorde dat ook hun kinderen betrokken zouden zijn. Toen

was mijn gedachte: hier deugt iets niet. Als je als huisartsen zo hard werkt aan die zaak en dagelijks bij diverse ouders langsrijdt - je hebt ook een normale praktijk te doen - en je eigen kinderen zouden zijn betrokken, dan zou ik in zo'n weekend, als je wat meer rust hebt, wat aandacht besteden aan die kinderen en geen rapport schrijven. Dat klopt niet. Dus dat verhaal heeft hen zo gebiologeerd dat alles aan de kant geschoven is. Dat vond ik een beetje vreemd. Maar hij heeft het rapport toegezonden. Latere rapporten heb ik niet meer gekregen. Ik zei: hoor eens, dat is jouw lezing van de gebeurtenissen. Niemand heeft jou aangesteld als officiële geschiedschrijver van deze affaire. Dus je kunt het me toesturen; ik neem het voor kennisgeving aan, maar ik doe er niks mee.”¹⁸⁰

Het echtpaar Jonker speelde een actieve rol in het leggen van contacten tussen de pers en gezinnen die met de ideeën van deze twee huisartsen sympathiseerden. Als gevolg daarvan werd in de media de indruk gewekt dat deze groep de visie van de gehele bevolking van Oude Pekela vertolkte. Het volgende citaat uit het rapport van het echtpaar Jonker toont aan dat opzettelijk gebruik werd gemaakt van de media:

„De kans dat deze zaak binnenkort toch weer breed uitgemeten zal worden door de pers is onzes inziens groot. Op zich is dit niet erg; men mag in Nederland eindelijk wel eens weten dat er hier wat gebeurd is, wat niet zomaar iets is en dat dit realiteit is, dat dit zeker ook elders mogelijk is. Van belang is wel dat dit op goede wijze gebeurt. Indien de benadering van de pers niet goed wordt aangepakt, behoort researchewerk van de pers dan zeker tot de mogelijkheden gezien de uitspraken van de ouders: 'dan vertel ik alles wat ik weet, alle panden en alle verdachten'!! Nu is deze golf nog mogelijk te breken, maar niet lang meer!”⁹¹

De groep vormde een concentrisch geheel. Toch ontstonden er wat scheurtjes in de hechtheid van de kring: één echtpaar stelde zich later in het proces wat minder afhankelijk op en eind 1988 begon het tot de kleuterleidster Pieters door te dringen dat de zaak een obsessie was geworden; andere ouders verloren hun vertrouwen in het huisartsenechtpaar en wilden niets meer met de zaak te maken hebben. De Jonkers bleven echter voortdurend de stabiele factor in het geheel.

Gedurende de hele periode dat de zaak zich voortsleepte, waren de politieke aard van de kruistocht, de paranoia en het gebrek aan inzicht in de maatschappelijke ontwrichting die erdoor werd veroorzaakt overduidelijk; de rapporten van het huisartsenechtpaar spreken in dit verband duidelijke taal:

„Het is teleurstellend de weinige aandacht te vernemen van de hogere overheden. Is op grond van alles wat nu bekend is niet een extra alertheid van de Nederlandse ouder op zijn kind op zijn plaats? Zonder paniek te veroorza-

ken zijn dit toch zaken die meer aandacht verdienen van de verantwoordelijke autoriteiten. Staat het kind, waar ook in de westerse wereld, nu niet meer bloot aan de gevaren van infectieuze kinderziekten als mazelen en paratyfus, heel andere gevaren liggen heden ten dage op de loer. Dit ontkennen is niet alleen zeer krenkend voor de slachtoffers en hun directe omgeving, maar ook het hoofd in het zand steken voor de realiteit. Wij hopen dan ook dat ook Den Haag op een positieve wijze gaat bijdragen aan de oplossing van deze zaak, en aan de bescherming van de kinderen in deze tijd aan deze gevaren, waar ook in Nederland. Bovendien zal men zich internationaal hierop moeten focussen. Dit laatste geldt zowel het jeugdhygiënische aspect van preventie en begeleiding, als het justitiële in het kader van opsporing. Het vormen van politieteams met personen met ervaring in het horen van kinderen met betrokkenheid in seksuele exploitatie zou een goede zaak zijn, opdat de effectiviteit van het onderzoek verhoogd kan worden en de schade zo veel mogelijk beperkt. Gezien het toch waarschijnlijk internationale karakter van de bende zou ook samenwerking wenselijk zijn op internationaal niveau met specialisten op dit gebied.”⁹²

Ongelovigen

De buitenste kring, de 'ongelovigen', maakte nauwelijks deel uit van het beeld van de 'ouders van Oude Pekela' dat door de pers werd geschetst. Bericht na bericht liet doorschemeren dat de angst het gehele dorp tot één bolwerk had gesmeed. In feite konden velen in Oude Pekela het verhaal maar met moeite geloven. Hun visie kwam heel wat minder in de publiciteit. Een ouder van een tienjarig kind reageerde destijds als volgt:

„Je moet de zaak ook niet overdrijven. Lang niet alle ouders halen hun kind iedere dag van school omdat ze bang zijn dat er iets gebeurt. Ik doe dat ook niet. Je kan die kinderen niet binnen houden. Als er wat moet gebeuren, gebeurt het toch. Dat hou je niet tegen.”⁹³

Er waren ook veel ouders die wel vermoedden dat er iets aan de hand moest zijn geweest, maar die zich niet achter de extreme beweringen van de club-Jonker schaalden. Mevrouw de Haan:

„Trijntje Nijboer heeft mij verteld dat de kinderen hier achter uit de tuin waren gehaald met een clown in de auto die voor het huis was gestopt en toen naar de kerk midden in het dorp was gereden. En daar had die clown ze mee in de kerk genomen. Dat vond ik sowieso al heel sterk. Want het valt toch op. Ik bedoel: als hier een clown het huis langsloopt - en het was een mooie zomerdag, dus iedereen zit buiten - dan valt het op dat iemand daar loopt. En die kerk staat hier midden in het dorp en daar rijdt de hele dag verkeer langs. En op dat moment waren ze ook nog de kerk aan het restaureren, dus

er waren werkluur aan de gang. Dus dat moest opgevalen zijn als die kinderen... dat de kinderen tegenover elkaar stonden, naakt, en dat ze dan met elkaar spelletjes moesten doen. Nee, dat wou er bij mij gewoon niet in. Ik geloofde dat niet. Roddels, ja, ik geloof dat de hele boel daar wel een beetje op gebaseerd is, op roddels. De meeste mensen in Oude Pekela zullen zeggen: nou, er is wel iets gebeurd, maar niet zoals wat zij gezegd hebben. En het merendeel van Oude Pekela denkt er zo over. Dat weet ik zeker.”¹⁸⁰

Het beeld dat zo van de zaak Oude Pekela ontstond, kan gedeeltelijk geweten worden aan de selectieve berichtgeving van de media. Maar ook degenen die niets liever zagen dan dat de storm van publiciteit zou afnemen en daarom niet meer met de media wilden praten, hebben daarin een rol gespeeld. Burgemeester Smidt, die zich vanaf het begin tot op zekere hoogte sceptisch had opgesteld, probeerde de zaak wat te temperen door de media uit de weg te gaan en achter de schermen met mensen te praten. Dokter Zevenhuizen volgde hetzelfde patroon. Hij praatte alleen over de zaak wanneer zijn patiënten erover begonnen en waarschuwde hen onder vier ogen ervoor op te passen zich door de golf van massahysterie te laten meeslepen. In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk dat ondanks deze aanpak de ontstane paniek niet afnam.

De buitenstaanders

Voordat we van het onderwerp 'kruistocht' overstappen naar het volgende punt is het van belang een bepaald type kruisvaarder onder de loep te nemen en wel die figuur die het probleem het zijne maakt en de heersende massahysterie voor eigen doeleinden aanwendt. Een gebeurtenis als in Oude Pekela trekt altijd dergelijke buitenstaanders aan: idealisten, profeten of fanatici. In Oude Pekela bleef de club-Jonker de monopoliepositie bekleden en met uitzondering van de paragnoste Judith Laadstra en prof. Jaap Doek werden geen kruisvaarders van buiten Oude Pekela in de kring opgenomen. Zij zorgden wel voor de komische noten in het totale drama. De geschiedenis kent meer voorbeelden van labiele en excentrieke, politieke idealisten die zich als leider of als profeet opwerpen. Het gros wordt meestal voor gek verklaard, maar een enkeling verschijnt toevalligerwijze op het juiste moment op het toneel en spreekt tot de verbeelding van de bange, door hysterie bevangen massa.

Hun wijze van optreden zegt iets over het soort mensen dat zich als leider van een massahysterische beweging opwerpt. In Oude Pekela kregen zij echter geen voet aan de grond; hun timing was verkeerd en hun ideologische formules pasten niet bij de sfeer van het moment. Maar met een betere timing en bij een andere affaire hebben zij alle mogelijkheden om hun triomfen te vieren.

Eén van die buitenstaanders in Oude Pekela was Tom Dinnesen, de man achter de schermen van de rechtse organisatie 'Actiegroep Burgerbelangen'. Jarenlang heeft hij actie gevoerd tegen drugs, homoseksualiteit, kinderporno, pedofilie en

vele andere vormen van, in zijn ogen, maatschappelijk verval. De zaak Oude Pekela bood hem de kans, dacht hij, nieuwe bondgenoten te vinden. Toen de affaire net aan het rollen was, stelde hij een pamflet op aan de ouders van Oude Pekeia. Het Nieuwsblad van het Noorden berichtte hierover:

„Bij bevolking en schoolleiding in Oude Pekela is gisteren grote verontwaardiging en boosheid ontstaan over de verspreiding van folders bij scholen aan schoolkinderen en aan volwassenen in andere delen van Oude Pekela. Bij de Europaschool kwam het gistermorgen tot een woordenwisseling tussen de verspreiders van de folders en inwoners en leerkrachten.”¹⁴⁴

Dit bewijst te meer dat een groot deel van de bevolking in Oude Pekela zich niet door de massahysterie had laten meeslepen. Burgemeester Smidt:

„We kunnen dit soort acties niet tegenhouden, maar ik vind het misbruik maken van de situatie. Ik hoop dat de Pekelders zich hierdoor niet laten opfokken. Dergelijke acties hebben ook geen zin.”¹⁴⁴

Het is echter niet denkbeeldig dat Dinnesen vlak na het optreden van dr. Mik een ontvankelijker publiek had aangetroffen. Nu verdween Tom Dinnesen uit het Oude-Pekelaverhaal.

Een andere buitenstaander was Judith Laadstra, geen onbekende van Tom Dinnesen. Zij hebben vaak contact met elkaar en streven op vele gebieden een zelfde doel na. Haar vooraanstaande positie heeft Judith Laadstra te danken aan de 'snoepwinkel-affaire', die in Haarlem speelde.

Deze zaak verdient enige toelichting. De affaire maakte een golf van massahysterie los die veel lijkt op die in Oude Pekela. De eigenaar van een snoepwinkel had gedurende een periode van een aantal maanden, of misschien wel langer, ontucht gepleegd met ten minste één meisje. In die periode kwamen veel kinderen in de winkel en de man zou ook met een aantal andere kinderen onoorbare contacten hebben gehad.

Toen de feiten werden ontdekt, werden de verhalen van de angstige en verontwaardigde ouders steeds onwaarschijnlijker. Bij hun ondervraging gingen zij ongeveer net zo te werk als in Oude Pekela, waardoor hun kinderen ongewild aanzienlijke psychische schade opliepen. In elk geval moest één kind psychiatrisch en medisch worden behandeld. De Haarlemse politie had moeite de geobsedeerde ouders in de hand te houden. Renate Dorrestein beschreef in De Tijd hoe het Openbaar Ministerie tegen de zaak aankeek:

„De stadsarcheoloog is ingeschakeld om te onderzoeken wat de geheimzinnige grot toch kon zijn waarvan alle kinderen reppen, en heeft alle grachten in de buurt nagespeurd op mogelijke ondergrondse krotten. Ook hebben rechercheurs van de zedenpolitie 'tot ziekmakens toe' kinderporno bekeken zonder ooit een van de buurtkinderen in de films te herkennen. Men heeft

gedaan wat men kon, en die mevrouw moet nu eens ophouden de zaak de hele tijd op te rakelen.”¹⁴⁵

Met name Judith Laadstra heeft in Haarlem een rol van betekenis gespeeld bij het ontstaan van de massahysterie. Zij was een van de oprichters van de organisatie 'Stichting Stop Seksueel Geweld tegen Onze Kinderen'. Onder andere door deze organisatie heeft de zedenangst zich toen kunnen verspreiden. Voor eigen rekening liet Judith Laadstra een grote blauw-witte affiche drukken die naar veel scholen in Nederland werd gestuurd. Verscheidene leerkrachten en andere autoriteiten, zich niet bewust van de pathologische motieven achter de angstaanjagende kreten, meenden er goed aan te doen de affiche op het mededelingenbord op te hangen. Op die manier werkten zij echter mee aan de verspreiding van ongegronde angsten. De affiche hing ook in een aantal gemeentehuizen en politiebureaus.

Dit soort vrouwen vormt een reëel gevaar. De zedenangst geeft hun als het ware een vrijbrief hun geraaskal vrijelijk te uiten. Zij krijgen daarin zelfs erkenning van lichtgelovige, bange ouders. Zij doen zichzelf voor als deskundigen, verspreiden hun visie via de media en besmetten het land met zedenangst:

„Nu dit soort zaken mondjesmaat boven water komt, merk je hoe droevig het is gesteld met de opvang van slachtoffers. Zelfs een gevestigde instelling als het RIAGG of het daarvan afgeleide MOB weet zich geen raad. Logisch, het probleem is altijd bedekt geweest. (...)

Een ineens onhandelbaar geworden kindje van drie kan een schokkende ervaring niet onder woorden brengen. Hoe kom je dan achter de waarheid? Via een poppenrollenspel kwam die plotseling naar boven. Een probeerspel, maar het werkte, ook bij andere kinderen. En van spontane tekeningen zijn we ook veel wijzer geworden.”¹⁴⁶

Toen de zaak in Haarlem eenmaal wat geluwd was, richtte mevrouw Laadstra naar kruistocht op Oude Pekela. Margalith Kleijwegt schreef:

„In hun wanhoop met concrete bewijzen te komen, grepen de ouders alles aan. Het aanbod van de paragnoste Judith Laadstra 'de zaak' op te lossen, kwam daarom als een geschenk uit de hemel. Mevrouw Laadstra reisde van Haarlem naar Oude Pekela en bood haar diensten aan het recheteteam aan. Ze ging zelfs een paar keer op pad met rechercheur Tijen. Vooral dat laatste boezemde de ouders vertrouwen in.

De dadertheorie van de paragnoste was tamelijk spectaculair. De zaak in Oude Pekela zou direct verband houden met de ontvoering van Heijn. Volgens haar visionaire begaafdheid zou de man naar wie heel Nederland zocht het laatst gesignaleerd zijn in Boertange, een klein plaatsje vlakbij Pekela. Judith Laadstra sprak ook met een vijftal ouders; ze luisterde en nam de tijd om met hen rond te rijden. Bij sommige verdachte panden kreeg mevrouw

Laadstra het te kwaad. Ze werd rood en ging trillen: 'hier was iets gebeurd'. Op zichzelf geloofden de ouders het wel, alleen ze konden er zo weinig mee. Dokter Jetje Jonker is de enige in Oude Pekela die nog regelmatig contact met mevrouw Laadstra heeft." 35

Dit verhaal werd gepubliceerd lang nadat de politie door het traceren van het losgeld de zaak-Heijn had opgelost. De ontvoering was het werk van één man geweest en er bestond geen enkel verband met Oude Pekela. Er was geen enkele aanwijzing dat Judith Laadstra de oplossing in het 'mysterie' van Oude Pekela kon aandragen, net zo min als ze daar bij de zaak-Heijn in was geslaagd. Evenals de kinderen werd ze door de ouders rondgereden. Zij wees mensen en plaatsen aan, die de ouders zelf ook aanwezig waren. De 'winst' van deze 'seances' was dat ten minste één onschuldige persoon in Oude Pekela maatschappelijk werd doodverklaard.

In een drie uur durend interview beschreef zij achteraf haar visie op de zaak Haariem en het verband met Oude Pekela:

„Je moet het goed begrijpen; drugshandel, wapenhandel, gokverslaafden, homofielen en pedofielen zitten allemaal bij elkaar. Het is hetzelfde fenomeen. Alles is hier in Nederland geregeld door de Nederlandse Maffia, en erachter zit een grote seksbaas. Die zit aan de top. Ze hebben dit al veel vaker gedaan. Zelden of nooit hebben ze zo'n grote groep als in Oude Pekela meegenomen. Ik denk dat de ouders erbij zijn betrokken, in Oude Pekela.

We weten alles. We weten wie de grote man is, die is de papa van de maffia. We gaan niet alleen af op meldingen, zoals de politie. Zij moeten wachten tot ze een melding krijgen. Wij doen ons eigen onderzoek. Dus we komen gegevens tegen die de politie niet heeft.

De politie in Oude Pekela denkt dat het gaat over honderddrieënveertig kinderen. Maar we weten dat het meer is. Je moet rekenen op meer dan tweehonderd kinderen. Geen incestgevallen hier. Het gaat over aantallen pedofielen en homofielen. Het gaat steeds verder. Deze kinderen waren op een verschrikkelijk bizarre manier misbruikt.

We hebben al videobanden van kinderen uit Oude Pekela. Die kun je kopen van de hoge heren voor f50.000,-. We hebben er een van. Als ik probeer die band te zien, word ik ziek. Ik kan er niet tegen. Ik moet zelf verwerken wat ik op de band heb gezien voor ik een stap verder kan.

Alleen mensen met veel geld kunnen zo'n band kopen. Die man van Martijn, die ... hoe heet 'ie ook weer? De pedofielenclub. Die heeft zo'n band. In zo'n club kan je zo'n band huren. We hebben een privé-detective betaald om zo'n club te penetreren. Maar als je verschrikkelijke dingen met kinderen niet wilt doen dan kom je er niet in. Ze wisten dat hij een spion was. Ze zaten de hele avond koffie te drinken. Niets is er gebeurd. Ze hadden de kinderen ergens anders heen gebracht.

Banden van Oude Pekela kun je kopen. Er zijn behoorlijk veel kopieën van

in omloop, zo'n twintig verschillende banden, volgens mijn schatting. Eten van ontlasting en drinken van urine zit in de band. Ze hebben alles meege maakt; ze willen het niveau verhogen. Alles moet sterker worden, zo zit het in elkaar.

De mensen die hier naar Oude-Pekelaporno kijken, zitten in Den Haag. De kinderen uit Haariem vertellen dezelfde verhalen als de kinderen uit Oude Pekela, dus ik weet dat het dezelfde mensen zijn. We weten de namen van deze mensen. We weten alles. Een keer stond ik elke dag wel drie maanden lang voor een gebouw waar ik wist dat ze kinderporno vervaardigden. Ik merkte niets, maar ik wist het wel. Dat kan je voelen. Ik ben paragnost. Ik sta niet elke dag drie maanden lang voor niets in de kou. Maar de politie luisterde niet naar me. Ze dekken deze mensen. Ze zijn betaald.

De politie beschermt deze mensen. Dat komt door cellentekort. Zeker. En die man in de snoepwinkel. Hij heeft een fotoboek vol van foto's van kinderen. Alle soorten kinderen; jongens, meisjes, meestal tussen twee en acht jaar. Pedofielen kwamen en bladerden door zijn boek. Als ze een kind willen hebben, moeten ze betalen, heel veel geld. Pedofielen zijn heel rijk. Dat komt door de maffia. Ze moeten betalen en dan gaan ze het kind van straat oppakken. De pedofielen kunnen het kind gebruiken voor alle vieze dingen. Dan geven ze het kind een injectie en dus vergeet het kind alles en zetten ze het kind weer op straat. Niemand merkt het. De ouders merken niets. Niemand. Vaak zijn de kinderen niet langer weg dan een uur. Kinderen worden overal misbruikt op zo'n verschrikkelijke manier. Het gebeurt elke dag.

Maria was een van z'n slachtoffers. Ze was vijf jaar oud en ze moesten haar in een ziekenhuis behandelen voor afkickverschijnselen. Ze was verslaafd aan de pilletjes die ze gebruiken, zo vaak was ze misbruikt. Verslaafd! Nederland is vogelvrij voor alles. Voor alles!

Korthals Altes zou een band kunnen kopen. Die heeft dat geld liggen. Roethof van de PvdA denk ik, of van de VVD, die heeft het geld. Hij heeft een lezing gedaan voor deze zielige homofielen. En er zit een gigantische sekskoning achter." 180

Overbodig te zeggen dat Judith Laadstra geen videobanden als bewijs kon laten zien.

De derde buitenstaander die in Oude Pekela opdook was Bert Dorenbos, aanvankelijk directeur van de Evangelische omroep, maar vanaf 22 juni 1988 fulltime directeur van zijn eigen Stichting Rainbow. Evenals Tom Dinnesen ging hij ervan uit dat de meningte in Oude Pekela hem met open armen zou ontvangen. Hij bezocht het dorp, bezield van zijn zendingsopdracht en deelde pamfletten uit waarin hij zijn actieprogramma tegen kinderporno uiteenzette. Hij kondigde aan op de etalageruiten van boekwinkels die 'vieze boekjes' verkochten, stickers te plakken. Hij maakte melding van zijn plan naar een aantal regeringsleiders te schrijven, zoals Thatcher, Mitterrand, Kohl en Lubbers en hen

op te roepen een internationaal samenwerkingsverband op te richten om kinderporno te lijf te gaan.

Om de enorme omvang van de door hem gestelde taak te beseffen, is het van belang Dorenbos' definitie van kinderporno te kennen: iedere foto of advertentie die een zekere hoeveelheid naakt toont. Onder deze definitie vallen daarom foto's uit vrijwel ieder tijdschrift, zoals Privé, Nieuwe Revu, Playboy, Cosmopolitan, Panorama en Elsevier. Volgens Bert Dorenbos „...zetten deze tijdschriften porno-sadisten aan kinderen te verleiden en seksueel te misbruiken.”¹⁴⁷

Evenmin als Tom Dinnesen, viel Bert Dorenbos in Oude Pekela een warm welkom te beurt. Boze inwoners vertelden hem te vertrekken en zijn pamfletten werden naar hem teruggegooid. Roel Waalkens in de Winschoter Courant:

„Verscheidene Pekelders waren woedend over de actie, die nogal indringend schijnt te zijn gebracht. 'Als ze mij zo'n papier hadden gegeven, had ik ze voor me uitgeschopt', zei een Pekelder gisteren nog steeds kwaad. Hij en anderen willen er niks meer over horen.”¹⁴⁸

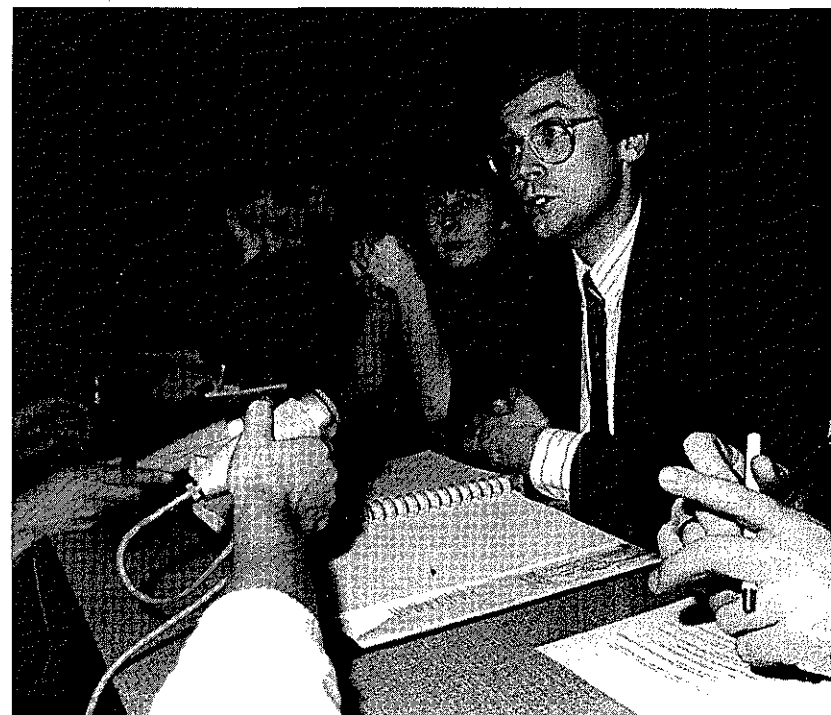
Verder werd Dorenbos ervoor gewaarschuwd dat het wettelijk verboden was om, tegen de wens van de eigenaren van de boekwinkels, stickers op hun etalageruiten te plakken. De week daarop verscheen Dorenbos in Veenendaal, waar hij pornoboekjes begon op te kopen met de bedoeling het materiaal ceremonieel voor de 'Oude Kerk' te verbranden. De enigen die er baat bij hadden, waren de pornoverkopers. Hij had het plan van de raamstickers laten varen. Dorenbos werd meegedeeld dat hij de pornoboekjes op de gemeentelijke vuilstortplaats kon dumpen vanwaar het pornovuil voor verbranding naar de vuilverbranding in Rijnmond zou worden meegenomen. Maar hij gaf niet op. Er werden nieuwe plannen gesmeed:

„In plaats van een vuurtje te stoken zal Dorenbos morgenochtend voor de Oude Kerk, met enkele manden vol met verscheurde pornobladen bij zich, een verklaring voorlezen waarom hij deze actie houdt. Verder zal hij stencils uitdelen met aan de ene kant de namen en adressen van de winkels waar de omstreden bladen te koop zijn en aan de andere kant een modelbrief, waarmee verontruste burgers de winkeliers kunnen vragen met deze handel te stoppen.”¹⁴⁹

Ondanks al zijn energie en zijn theatrale creativiteit wordt Bert Dorenbos door slechts weinig Nederlanders serieus genomen. De pers behandelt hem minzaam of gebruikt hem in een enkel geval ter opluistering van de krant of ter omlijsting van serieuze, ethische discussies, maar nooit om zelf zijn versie van Gods woord te verkondigen. In tegenstelling tot de Verenigde Staten, waar figuren als Dorenbos enorm veel volgelingen krijgen en, niet te vergeten, het financiële succes dat daarmee gepaard gaat, vindt religieus fundamentalisme in Nederland nauwelijks enige weerklank. Dergelijke figuren vinden in dit land

een te grote scepsis en een intellectuele traditie op hun weg.

Dorenbos verdwijnt echter niet van het toneel. Ook dat is typerend voor de Nederlandse samenleving. Hij mag zijn zegge doen, maar naast zijn ideologische tegenstanders; naast ziekenhuizen waar abortus wordt gepleegd, naast alleenstaande ouders, waaronder homofielen en lesbiennes, en naast de Vereniging Martijn voor pedofielen. Tegen deze achtergrond voert hij zo nu en dan weer een nieuwe act op.

Dokter Jonker "vertegenwoordigt de ouders van Oude Pekela". (Foto:Chris de Jongh)

Kruistocht in Oude Pekela

Dit hoofdstuk vertelt het verhaal van Oude Pekela. Het gaat niet over kinderklokkers of kinderporno, maar over mensen die andere mensen trachten te overtuigen. Alle facetten van zedenangst die in de voorafgaande hoofdstukken zijn beschreven, lopen als een rode draad door het verhaal.

Op vrijdag 22 mei 1987 maakte mr. Severein, persofficier voor het parket in Groningen, het resultaat van het politie-onderzoek bekend en trachtte daarmee de zaak tot de juiste proporties terug te brengen:

„We hadden in feite slechts één concreet geval. Een jongetje dat vermoedelijk met een stokje in de anus is gestoken. Daar hebben waarschijnlijk seksuele motieven aan ten grondslag gelegen - van een volwassene, maar het kan ook een ruw spelletje tussen kinderen zijn geweest. Het wondje is opgemerkt door de ouders. Ze zijn met het kind naar de dokter gegaan en daarna heeft het vooral deze forse omvang genomen. Dat was niet terecht. (...)

De verklaringen van de kinderen zijn verward, tegenstrijdig en zo weinig concreet, dat er niet uit opgemaakt kan worden dat kinderen in handen zijn gevallen van volwassen die hen naar een woning of andere lokatie hebben gebracht.”²⁴

De woedende ouders protesteerden hevig. Een aantal ouders belde de rijkspolitie in Groningen op en vroeg mr. Severein om uitleg. Een moeder vertelde aan de Winschoter Courant dat zij samen met andere ouders een advocaat in de arm had genomen. Er werd geëist dat mr. Severein naar Oude Pekela zou komen om zijn verklaring toe te lichten. Een andere moeder verklaarde:

„Het is heel begrijpelijk dat de officier de ouders wil geruststellen, maar hij moet niet doen alsof datgene wat de kinderen zeggen, niet meetelt. Dit is zo ernstig, daar mag justitie zich niet op deze manier van afmaken.”⁹⁴

Eén moeder belde woedend naar de Winschoter Courant en riep: „Het zijn er dertig!”⁶³ De protesten konden de feiten niet veranderen. De boze telefoontjes bevatten geen nieuw bewijs van kinderporno. De plaatselijke pers citeerde op maandag 25 mei mr. Severein:

„Als mensen zich liever laten leiden door geruchten in plaats van door feiten, dan ben ik uitgepraat. (...) Ik wil dat alleen maar terug brengen tot de werkelijkheid. Ik wil voorkomen dat mensen gaan denken dat er in Oude Pekela allerlei griezels lopen waardoor kinderen niet meer veilig over straat zouden kunnen gaan. Het is verstandiger om mensen niet onnodig ongerust te maken. Er zou een sfeer van massahysterie kunnen ontstaan. En dat vind ik hoogst onaangenaam. Dat heb ik geprobeerd duidelijk te maken.”⁹⁵

Als eerste gebruikte mr. Severein het woord 'massahysterie'. Hij had gelijk, al werd het hem niet in dank afgenomen. Het is inderdaad niet altijd even plezierig om de waarheid te horen. Mr. Blok trachtte de aanwakkerende storm wat te luwen:

„Wij deden die uitspraak in de hoop de onrust onder de bevolking te kunnen verminderen. Er begonnen ook in andere plaatsen verhalen over ontuchtzaken de ronde te doen. Wij wilden olie op de golven doen, maar dat heeft averechts gewerkt.”⁹⁶

Later schreef Frits Abrahams in Elsevier:

„(...) Hoofdofficier mr. J.A. Blok stond voor een uiterst pijnlijk dilemma. Zou hij de volkswroede riskeren door - evenals destijds Severein - te verklaren dat de zaak buiten alle proporties was opgeblazen? Of zou hij maar doen alsof hij 'de nieuwe ontwikkelingen' allemaal erg serieus nam? Klaarblijkelijk bestoot hij tot het laatste, gezien zijn verklaring in AVRO's Televizier dat het toch een grotere affaire was dan collega Severein destijds had kunnen voorzien.

Het was niet de moedigste beslissing, maar ze was wel begrijpelijk, want Blok had inmiddels ook de hete adem in zijn nek van de verontruste minister van justitie Korthals Altes en de wakkere anti-kinderporno-lobby onder leiding van het CDA-Kamerlid Van den Burg, die al jarenlang vruchteloos probeert te bewijzen dat in Nederland op grote schaal kinderporno wordt vervaardigd.”⁶³

De twee daaropvolgende weken hield de plaatselijke pers zich rustig. Achter de schermen echter rolde de zaak verder. Normaal gesproken treedt een hoofdofficier niet op als persofficier. Mr. Blok nam deze taak echter van mr. Severein over in de veronderstelling dat het hem wellicht beter zou lukken de ouders in bedwang te houden. Mr. Severein werd gevraagd geen publieke

verklaringen meer over de zaak Oude Pekela af te leggen.

Escalatie

Vanaf het moment dat mr. Severein zijn persverklaring had afgegeven tot 5 juni nam het aantal bij de politie aangegeven meldingen toe tot zeventig. De verhalen van de kinderen kwamen in de meeste gevallen los in de vraaggesprekken van de leidsters van de twee kleuterscholen met de kinderen. De kleuterleidsters stelden de ouders ervan op de hoogte dat hun kind verteld had met de kinderlokken te zijn meegeweest en adviseerden hun dit aan de politie te vertellen. Sommige ouders pakten de draad verder op en bevroegen hun kinderen opnieuw. Dokter Jonker schreef:

„Helaas is dit soms zeer stressvol gebeurd: uren werden kinderen doorgezaagd als betrof het hier verhoren. Aan de hand van gegevens werd de auto gepakt en werden verdachte locaties bezocht. (...) De scholen gaven de ouders dan wel aanwijzingen om verder te gaan met hun kinderen als zij de indruk hadden dat ze erbij geweest waren. Ook werd door de scholen geadviseerd om contact op te nemen met de politie. Later werden de kinderen op school verhoord door politie in de klas in een afgescheiden hoekje tijdens spel.”⁹⁷

De ondervragingen op school werkten op allerlei gebieden door op de kinderen. Sommige kinderen mochten bij voorbeeld van hun leeftijdgenoten niet meer meedoen met voetballen of werden niet meer voor verjaardagsfeestjes uitgenodigd zolang zij hun verhaal niet bij de politie hadden gedaan. Sommige kinderen werden jaloers op klasgenootjes die alle aandacht kregen omdat ze waren 'meegeweest'.

Ondanks het feit dat er geen concrete bewijzen waren, rees bij een aantal politiemensen het vermoeden dat er meer aan de hand was dan men tot op dat moment had verondersteld. Eén agent bij de rijkspolitie en woonachtig in Oude Pekela geloofde ook dat zijn kinderen met de kinderlokken waren meegegaan. Hij werd een van de sleutelfiguren van de club-Jonker. Tijdens de beginfase van het onderzoek zette deze agent zich enorm in om alle verklaringen op te nemen van kinderen die beweerden dat zij bij de zaak betrokken waren geweest. Hij was niet deskundig op het gebied van het verhoren van kleine kinderen, geloofde hun verhalen onvoorwaardelijk en noteerde kritiekloos alles wat hem werd verteld. Later zouden zijn collega's van de afdeling Jeugd- en Zedenzaken van de rijkspolitie in Groningen tijdens de evaluatie van de gebeurtenissen van die eerste week zijn handelwijze bekritisieren. Niettemin hield de politie vast aan haar beleid dat alle klachten serieus genomen moesten worden, zelfs de meest onwaarschijnlijke verhalen, en dat het onderzoek voortgezet moest worden.

Sommige politiemensen concludeerden uit de verhalen van de kinderen dat een aantal van de kinderen, waarschijnlijk lekker gemaakt met beloftes van snoep en feestjes, door als clown verklede onbekenden was meegelokt. Sommige kinderen verklaarden elkaar op de televisie te hebben gezien en hadden het over felle lampen, waardoor het verband werd gelegd met seksspelletjes die mogelijk waren gefilmd. Uit verhalen over bittere drankjes en prikjes maakte men op dat er drugs waren toegediend. Alhoewel binnen het rechercheteam verschillend over de verhalen werd gedacht, hechtte geen enkel lid van politie of justitie onvoorwaardelijk geloof aan de verhalen. Het is echter moeilijk op grond van de openbaar gemaakte informatie en interviews met betrokken personen te achterhalen wat er binnen het korps precies gepasseerd is.

Landelijke publiciteit

Op vrijdagochtend 5 juni liet iemand van de politie burgemeester Smidt ter goedkeuring een persbericht lezen. Burgemeester Smidt:

„Tot op dat moment is de affaire niks anders dan twee heel kleine berichtjes - niet eens in het begin, maar later - in de regionale pers, zoals er dagelijks honderden berichtjes staan. En dat was prima. Maar toen kwam er vlak tegen zo'n lang weekend een perscommuniqué van de rijkspolitie. Ik heb dat perscommuniqué in concept gezien. Iemand liet mij dat zien, hoewel die man er misschien helemaal niet toe bevoegd was. En daar werd een getal genoemd van zeventig en daar werd ook gesproken over clowns. En dat weten de betrokkenen ook; ik heb tegen hen gezegd: breng dat niet zo naar buiten, want je kunt de reactie wel voorspellen. Dat getal moet eruit en die clown moet er uit. Dat zijn dingen, die pikt de pers op. Eruit met die dingen! Dat communiqué is toch de deur uitgegaan, zonder die veranderingen. Liever helemaal geen communiqué, maar het is toch de deur uitgegaan. Hoe dat nou komt dat is een interne affaire bij de rijkspolitie. Ik weet achteraf gezien hoe het is gegaan, en ook wel een beetje wat de reden daarvan bij sommige lieden geweest is. Daar wil ik verder geen oordeel over vellen; het is jammer dat het gebeurd is. Dat perscommuniqué heeft een gigantische publiciteit uitgelokt. Tot op dat moment was er naar mijn gevoel sprake van een nog beheersbare situatie. Tot dat moment. Maar toen is de zaak geëxplodeerd en was er dus eigenlijk geen houden meer aan.” 180

Er bestaan sterke, indirecte aanwijzingen wie het persbericht heeft laten uitgaan. Niemand wilde echter de blunder toegeven en de politie, die wist wie ervoor verantwoordelijk was, deed er verder het zwijgen toe. Peter Hofstede suggereerde dat een politiefunctionaris die er duidelijk belang bij had aandacht op de zaak te vestigen, het rapport op het meest strategische moment heeft vrijgegeven. Aan het eind van die vrijdag kon het persbericht weliswaar tot alle belangrijke media doordringen, maar verslaggevers hadden niet meer de gelegen-

heid om bij justitie bevestiging van het bericht te vragen, waar de inhoud had kunnen worden weerlegd. Het was de vrijdag voor het lange pinksterweekend. Het departement was gesloten, maar de pers werkte volop. Het bericht kon ongehinderd drie dagen blijven circuleren. Vanaf dat punt was geen terugkeer meer mogelijk. De daaropvolgende week werd Oude Pekela wereldnieuws. De aandacht die de pers aan de zaak besteedde, veroorzaakte nog meer onrust in het dorp. De bewering dat zeventig kinderen bij de affaire betrokken waren, was ook nieuws voor de meeste ouders, die er tot op dat moment geen idee van hadden gehad dat het gebeurde op zo grote schaal had plaatsgevonden. De ongerustheid nam daardoor nog verder toe en leidde tot het ondervragen van nog meer kinderen.

De woede van een aantal ouders in Oude Pekela werd nog verder aangewakkerd door het feit dat de politie niet in staat bleek de vermeende misdadigers op te sporen. Politie en justitie bevonden zich in een moeilijk parket. Wanneer zij hadden toegegeven dat alles het werk was geweest van een onbekende, zware misdadigersbende die er vervolgens tussenuit geknepen was, zouden zij voor schut hebben gestaan. Zouden zij hebben verklaard dat er niets was gebeurd, dan zouden zij de verdenking op zich hebben geladen dat zij de zaak in de doofpot wilden stoppen en dat zij de angst van de ouders bagatelliseerden. Toen politie en justitie probeerden de middenweg te bewandelen, kwam de kritiek van beide kanten. Intussen kreeg een harde kern boze ouders, onder aanvoering van dokter Jonker en zijn vrouw, aandacht van de media en eiste dat maatregelen zouden worden ondernomen.

Als reactie op de beweringen dat de politie feiten achterhield, kwamen de ouders op dinsdag 9 juni in spoedvergadering bijeen, waarbij verslag werd gedaan van de vorderingen van het politie-onderzoek. In die week steeg het aantal meldingen bij de politie van kinderen die erbij betrokken zouden zijn geweest tot achtennegentig. Van de misdadigers ontbrak nog steeds elk spoor, ondanks de vele tips, waaronder die van Judith Laadstra.

In die tijd waren er in Oude Pekela drie huisartsenpraktijken. Met uitzondering van één kind waren alle kinderen die zich bij de politie hadden gemeld, patiënt van dokter Jonker en zijn vrouw. Volgens dokter Jonker waren de kinderen van dokter Zevenhuizen en dokter Feis ook met de kinderlokkers meegeweest. De ouders wilden echter de feiten niet onder ogen zien, zo beweerde hij, en bevonden zich nog 'in de ontkenningfase'. Over zijn eigen onderzoek schreef hij het volgende:

„Wij hebben gekozen voor een actieve benadering en hebben alle ons bekende 'patiënten' bezocht. Tevens hebben we geprobeerd een beeld te krijgen van de situatie van de kinderen aan de hand van een vragenlijst, mede om snel inzicht te krijgen in de problematiek en om eventuele follow-up te kunnen maken; in het algemeen werd deze actieve benadering als positief ervaren. Zo hebben wij vierenzeventig kinderen uit onze praktijk in beeld

gebracht. Dit aantal kon groter zijn, maar door verschillende omstandigheden bij de patienten was het niet mogelijk deze vragenlijst bij iedereen op te nemen.”⁹⁸

Het is twijfelachtig in hoeverre de ouders de activiteiten van dokter Jonker positief beoordeelden. Sommige ouders wilden niet meer dat hun kinderen werden ondervraagd, en de ouders van ten minste één kind weigerden hun kind aan een medisch onderzoek te laten onderwerpen.

Het drama, zoals zich dat in de media ontvouwde, miste echter zijn uitwerking niet. Alhoewel het verhaal ongelooflijk was, nam de gemiddelde Nederlander het als waar gebeurd aan. De kinderen waren niet langer dan veertig minuten gemist. Juist in dat tijdsbestek zouden de pornografen, vermomd als clown, door het dorp zijn gegaan, hadden de kinderen meegenomen en ook weer precies op tijd teruggebracht om te voorkomen dat zij betrappt zouden worden. Een dergelijke redenering is des te merkwaardiger wanneer in aanmerking wordt genomen dat de sociale controle in een dorp als Oude Pekela vrij groot is. Voor een aantal ouders was dat juist het bewijs dat de bende uit ervaren, zware criminelen bestond met internationale contacten. Elders in het land was men bang dat de bende ook daar zou verschijnen of zelfs al aan het werk was geweest.

Politiewoordvoerder Jan Maring zag zich voor de vrijwel onmogelijke taak gesteld het publiek te informeren zonder iemand voor het hoofd te stoten. Niemand in Groningen of Oude Pekela wilde het explosieve woord 'massahysterie' meer in de mond nemen. Ook nu weer hadden gematigde verklaringen geen enkele uitwerking: de storm ging niet liggen. Jan Maring trachtte met de nodige diplomatieke behoedzaamheid aan te geven dat er voor de kinderlokkerij geen bewijzen gevonden waren. Het resultaat was een verklaring die voor tweeërlei uitleg vatbaar was:

„De kinderen brachten ons naar bepaalde woningen of flats waar ze zelf naar toe gebracht zouden zijn. Maar bij een nieuwe poging om hun verhalen te controleren, wezen ze steeds weer andere woningen en flats aan. Ook kwam het voor dat meerdere kinderen vertelden dat bepaalde feiten zich allemaal op een en dezelfde middag hadden afgespeeld, terwijl dat in de tijd gezien volstagen onmogelijk was.”²⁹

Deze woorden hebben de onzekerheid en algemene ongerustheid waarschijnlijk alleen nog maar meer versterkt. Terwijl het voor de hand had gelegen dat de ouders de conclusie zouden trekken dat de kinderen helemaal niet meegenomen waren naar een gebouw, stelden zij juist vast dat zij naar meerdere plekken waren gebracht. De populaire pers, die de sfeer goed aanvoelde, gaf het publiek waar het om vroeg. John Jansen van Galen schreef in de Haagse Post:

„...Maar nog voordat er ook maar iets aannemelijk was, had De Telegraaf

zijn conclusies al getrokken. 'In Oude Pekela heeft een professionele bende zeventig kinderen van drie tot zes jaar meegelokt om ontucht met hen te plegen' stelde een hoofdartikel zonder schijn van bewijs vast, om vervolgens meteen maar 'maximum straffen' te eisen: 'Geëist mag worden dat de in Nederland bijna spreekwoordelijk geworden overmaat van begrip voor zedemisdadigers achterwege blijft en dat zij tot de hoogst mogelijke straf worden veroordeeld.' Nu is die zogenaamde overmaat de laatste jaren door strengere straffen al flink afgeroomd, en overigens is niet duidelijk waarom begrip voor omstandigheden en achtergronden in geval van zedendelicten geen rol zou mogen spelen. Ongetwijfeld maakte De Telegraaf zich hier de tolk van de stem des volks, die alweer van castratie repte.”²¹

Over zo'n publiek en gevoelig onderwerp heeft vrijwel iedereen zo zijn mening. De populaire pers wekte de indruk dat over deze zaak geen genuanceerde opvattingen bestonden. Niets is minder waar. Heel wat mensen, waaronder ook ouders in Oude Pekela, hadden hun twijfels over de pornobende. Zij realiseerden zich dat, zelfs wanneer er iets was voorgevallen, de kinderen geen lichamelijke beschadiging hadden opgelopen en dat de zaak maar beter genegeerd kon worden. Zij namen de massahysterie voor wat zij was. Het was niet voor niets dat de stem van de kruisvaarders zo schrill werd. De 'hysterici' moesten steeds harder gaan schreeuwen om anderen te overtuigen.

Het waren met name de extreme opvattingen, die in de kranten of op het Journaal nog eens extra aandacht kregen, die het publieke verhaal gingen vormen; het waren de visies van diegenen die boordevol morele verontwaardiging en mateioze woede zaten. De massahysterie bood hen een uitlaatklep en de gelegenheid om hun mening aan iedereen op te dringen.

Het onderzoek beëindigd (1)

Precies twee maanden nadat de eerste officiële klacht was ontvangen, trachtte justitie het onderzoek te staken. Voor de tweede keer protesteerde de club-Jonker hevig. Een aantal ouders dreigde zelf de zaak te gaan onderzoeken. Behoedzaam, maar met klem, probeerde mr. Blok uit te leggen waarom het onderzoek zou moeten worden gestaakt. Hij verklaarde:

„We zijn uitgerechercheerd. En werkelijk, er is een geweldige recherche-inspanning geleverd. Wij komen niet verder. De verklaringen van de kinderen zijn té diffuus en té chaotisch. De politie moet feiten hebben. (...) In deze zaak hebben we geen bewijs, we hebben alleen verklaringen. De kinderen spreken elkaar voortdurend tegen. We hebben zoveel verschillende signalen. Ze noemen busjes in alle kleuren en wijzen niet alleen huizen aan, maar ook flats en boerderijen. Een kind wees ook een bejaardenhuis aan, dat leek ons niet erg waarschijnlijk. Ik begrijp niet dat de ouders niet hebben gemerkt dat de kinderen weg waren. Mijn vrouw ging iedere vijftien minuten

buiten kijken toen de kinderen nog klein waren. Als er echt in groten getale iets was gebeurd, hadden de ouders het moeten zien.”⁴³

De verslaggeefster Margalith Kleijwegt plaatste deze uitspraken in een vijandig getinte context. Nadat zij enige tijd met dokter Jonker en een aantal van zijn patiënten had doorgebracht, schreef zij ontroerende verhalen over getraumatiseerde gezinnen en kinderen. Met betrekking tot het commentaar van mr. Blok schreef ze:

„Het zijn dit soort opmerkingen waar de ouders gek van worden. Massahysterie, ze hadden beter moeten opletten. De verhalen zijn te wazig. Het kan allemaal niet waar zijn.”⁴³

Vrij Nederland was het propagandakanaal geworden voor dokter Jonker en zijn kring van vertrouwelingen. Burgemeester Smidt was niet erg gelukkig met het artikel:

„Je moet, los van je eigen opvattingen, geduld hebben. Wachten op de reconstructie. Daarom is het ook niet goed dat de ouders, of wie dan ook, het politiewerk overnemen.”⁹⁹

De schade was echter aangericht. Politiek gezien leek het mr. Blok verstandig de ouders te vriend te houden en het onderzoek voorlopig niet te staken:

„Tips en een compositiefoto van mogelijk betrokkenen rechtvaardigen verder onderzoek, maar directe aanwijzingen die tot opsporing van daders zouden kunnen leiden, ontbreken.”¹⁰⁰

Een aantal maanden lang leek het oppervlakkig gezien rustig te blijven. Het zag er naar uit dat de strategie van mr. Blok had gewerkt. Zolang de ouders maar het idee hadden dat er iets werd gedaan, hielden zij zich stil en, wie weet, zou de tijd haar werk doen en zou de storm gaan liggen.

De externe deskundige

Justitie in Groningen had inmiddels dr. Gerrit Mik aangesteld om de verhalen van de kinderen te onderzoeken en feiten van fictie te scheiden. Zowel politie als justitie waren er vrij zeker van dat in Oude Pekela niet meer had plaatsgevonden dan een spelletje tussen kinderen onderling. Beide waren ervan overtuigd dat een deskundige tot dezelfde conclusie zou komen. Ook Burgemeester Smidt dacht dat dr. Mik de ouders zou kunnen geruststellen:

„Ik heb Mik gevraagd: 'doe me een lol. Als je nou toch in die functie voor

het Openbaar Ministerie bezig bent, probeer ze een beetje te temperen.' Nou, dat is niet gelukt. Ik denk dat het omgekeerd gewerkt heeft: Mik was overtuigd - dat heeft hij me verteld - van de enorm goede aanpak van het artsen-echtpaar. Dat was dat. Dus dat heeft niet geholpen.”¹⁸⁰

Dr. Mik was door justitie aangesteld op advies van Procureur-Generaal H. Adens in Leeuwarden. Beide heren kenden elkaar van de universiteit. Achteraf gezien is het duidelijk waarom de keuze van dr. Mik in dit geval fout is geweest. Hij had ervaring met adolescenten en niet met kleine kinderen. Bovendien had dr. Mik vanaf 1981 niet meer als psychiater gewerkt vanwege zijn politieke loopbaan. Mr. Blok:

„Mik heeft de opdracht geaccepteerd omdat hij meende die aan te kunnen. Als ik mijn auto voor reparatie naar een garage breng en men heeft daar alleen ervaring met fietsen, moet die monteur dat zelf tegen mij zeggen. Wij hebben geen reden om aan Miks deskundigheid te twijfelen.”⁹⁶

Later werd dr. Mik aldus geciteerd: „Er is geen ervaring met dit soort situaties.”⁵¹ Onlangs zijn er diverse boeken uitgekomen die de psychologische processen behandelen die gepaard gaan met beweringen van seksueel misbruik. Een boek van Wakefield & Underwager (1988) behandelt uitgebreid het scheiden van feiten en fictie na veelvuldige ondervraging. Het bevat meer dan achthonderd verwijzingen.

De benoeming van dr. Mik betekende het einde van de eerste golf van massahysterie in Oude Pekela. Gedurende de maanden dat dr. Mik met zijn onderzoek bezig was, verflauwde de belangstelling van de media. De zedenangst broeide echter nog steeds onder de oppervlakte en dokter Jonker hield het vuurtje brandende.

Op 6 september overhandigde dr. Mik zijn rapport aan justitie. Hij had eenentwintig kinderen ondervraagd en had de conclusie getrokken dat de meeste verhalen authentiek waren. Hij schatte dat zo'n dertig tot vijfendertig kinderen bij de zaak betrokken waren, maar sloot niet uit dat ook andere kinderen, die hij niet had ondervraagd, met de zaak te maken hadden. Dokter Jonker kwam tegen die tijd al op een aantal van ten minste negentig en misschien wel meer dan honderd kinderen die met de kinderlokken waren meegeweest. In feite dus vrijwel alle kleuters van Oude Pekela.¹⁰¹

Ondanks hun twijfels accepteerden politie en justitie het rapport van dr. Mik, alsook de verklaringen van de eenentwintig kinderen, als uitgangspunt voor verder onderzoek en voor de constructie van een hypothetische misdadigersbende. De kinderen werden geconfronteerd met foto's van mogelijk verdachte personen. Hun reactie, in combinatie met informatie over mogelijke locaties, bracht het aantal verdachte personen terug tot zeven. Deze mensen werden in de gaten gehouden en hun telefoon werd afgeluisterd. Vijf van hen werden

door de politie ondervraagd.

Uit het eindrapport van de politie blijkt duidelijk dat dr. Mik een centrale rol bij de fotoconfrontatie speelde. Deze confrontatie vond namelijk plaats op basis van die beschrijvingen van de kinderen die hij als zeer overtuigend had aangemerkt. De methode was gebaseerd op cirkellogica en ook nu weer kwam geen bruikbaar bewijsmateriaal op tafel.

Tijdens de eerste fase, toen dr. Mik nog niet bij de zaak betrokken was, waren de kinderen al tot het vertellen van de verhalen aangezet. Soms werden verdachte personen in de gesprekken met de kinderen genoemd of omschreven om op die manier uit de vage verhalen concretere aanwijzingen te krijgen. De kinderen pikten informatie op van hun ouders en identificeerden bepaalde personen als de kinderiokkers uit hun verbeelding. Sommige ouders namen hun kinderen mee naar het huis van een verdacht persoon. Voor het huis staande, stelden ze dan vragen aan het kind over hoe het huis er van binnen uitzag. Het beeld in de fantasiewereld van de kinderen werd daardoor steeds concreter. Wanneer het kind de 'verdachte' zag, wees het hem aan.

Later reden de politie en dr. Mik met de kinderen rond en vroegen hun verdachte personen en plaatsen aan te wijzen. Dat gebeurde dan vaak op basis van de uitgelokte verhalen van de kinderen. Een dergelijk voorval, waarbij uiteindelijk een onschuldige grootmoeder van een aantal bizarre activiteiten werd beticht, werd door Margalith Kleijwegt beschreven. Gedeeltelijk illustreert het artikel de bijgelovige, onwetenschappelijke benadering van dr. Mik en gedeeltelijk ook levert het verhaal het bewijs dat een dergelijke suggestieve journalistiek meer suggereert dan via het beschikbare bewijsmateriaal kan worden aangetoond.

„Er waren politiemensen mee en een paar kinderen. Mik stond in het weiland, hij keek in de verte. Twee mannen van wie niet duidelijk was wat ze er deden, renden plotseling weg. De kinderen reageerden volgens Mik overdreven angstig. 'Vreemd,' zegt Mik. 'Het was heel vreemd.'”³⁵

Op grond van de beschrijvingen die de kinderen gaven, zorgde de politie voor foto's van personen, aan de hand waarvan de kinderen werd gevraagd de kinderiokkers aan te wijzen. Natuurlijk wezen de kinderen die personen aan die in de afgelopen maanden genoemd waren en waar zij opmerkzaam op waren gemaakt. Deze absoluut onschuldige mensen werden het slachtoffer van deze methode en konden niet anders dan zich erbij neerleggen dat de politie hun privéleven binnendrong. Ook nu weer werden de basisvoorwaarden voor een correcte ondervraging genegeerd: er werd bij de fotoconfrontatie geen dubbelblind-test uitgevoerd en er waren evenmin andere controlemechanismen ingebouwd, zoals die gebruikelijk zijn in de sociale wetenschappen.

De geruchtenindustrie draaide weer volop:

„Er zijn hier al een paar mensen in Oude Pekela die zo langzamerhand zeggen: die mensen die nou zo vreselijk overstuur zijn, zitten die er zelf niet middenin? Dat ze iets met dat hele geval te maken hebben gehad, ja dat wordt dan nou al gezegd, want iedereen is er zo flauw van, van al die wilde verhalen.

Heel in het begin weet ik nog wel dat ze een zekere mijnheer Doelman beschuldigd hadden. Alleen omdat die man een zwembad bij zijn huis heeft en twee leeuwen voor zijn huis had staan. Hij was ondervraagd door de politie. En een poosje later begonnen de mensen hier in Oude Pekela er al over te praten dat zijn vrouw zelfmoord had gepleegd, dat die zich opgehangen had. Het mens is nog springlevend hoor! Daar was helemaal niks van waar, maar zo komen dus die verhaaltjes hier.”¹⁸⁰

Sinterklaas was zo langzamerhand in aantocht en met een verhoogd tempo kwamen de kinderen weer met nieuwe verhalen. Een aantal kranten stookte het vuurtje verder op. De politie trok nog steeds iedere mogelijkheid na. De steeds vreemder wordende verhalen die de kinderen maanden na de eerste ondervragingen van de politie nog vertelden, hadden echter geen enkele waarde meer. De politie wist dat. Een aantal maanden eerder had Jan Maring daarover gezegd:

„Een zaak gaat op den duur een eigen leven leiden. Naarmate je langer met een onderzoek bezig bent, worden de verhalen minder betrouwbaar. Dat is in zijn algemeenheid zo, dat is ook in dit geval zo. In het begin hadden we tien verklaringen van kinderen. Daar hechten we meer waarde aan dan aan de verhalen die later kwamen. Daarvan kun je je afvragen: 'Hadden ze het uit eigen ervaring of uit overlevering?'”¹⁰³

In een aantal gevallen kreeg de politie er genoeg van steeds maar weer door ouders opgeroepen te worden omdat er zogenaamd nieuwe feiten aan het licht waren gekomen. Zij reageerde soms zelfs niet meer. Een moeder die contact met de politie had opgenomen, beklagde zich:

„Ik kreeg ineens nieuwe feiten; een duidelijkere omschrijving bijvoorbeeld van de lokatie waar het gebeurd moet zijn. Ze zouden de volgende dag komen, maar 'morgen' duurt nu al drie maanden. We krijgen geen erkenning van de feiten. Ik heb de indruk dat ze denken dat we liegen.”⁷¹

Strategisch gezien was het waarschijnlijk niet zo verstandig van de politie te laten merken dat men geen waarde hechtte aan de zogenaamd nieuwe feiten. De actievoerders gebruikten deze verkeerde zet in hun strijd tegen politie en justitie. De volgende dag verweerde mr. Blok zich:

„Er wordt door drie à vier man hard gewerkt aan het onderzoek. De verkla-

ringen en de tips die binnen zijn gekomen, worden serieus genomen. Alleen heeft het onderzoek nog niet geleid tot het resultaat dat ik graag zou zien en de ouders met mij.”¹⁰⁴

Dokter Jonker schreef in zijn derde rapport dat een aantal ouders zich herinnerde dat hun kinderen de vorige zomer nogal verwoed in de tuin hadden staan graven. De kinderen vertelden dat de kindertokkers hen hadden gedwongen hun ervaringen op te schrijven en die te begraven opdat niemand de waarheid zou ontdekken.¹⁰⁵ Sommige ouders geloofden het verhaal. Zij weigerden echter dit gegeven als 'bewijs' aan de politie door te geven omdat zij, zoals zij beweerden, alle vertrouwen in justitie hadden verloren. Politiek gezien bevond burgemeester Smidt zich evenals mr. Blok in een moeilijke positie. Hij kon niet ondubbelzinnig bewijzen dat de verhalen wel, gedeeltelijk of niet waar waren. Zo nu en dan leek hij door zijn eigen speculaties te worden overtuigd:

„Men kan duidelijk een reconstructie geven, men kan de intentie van het hele gebeuren goed weergeven, men weet wat er gebeurd is, ook hoe het organisatorisch in elkaar zit. Maar dat is nog iets anders dan het bewijstechnisch hard maken en in een rechtszaak winnen. Dat is het probleem.”¹⁰⁶

In feite zag niemand meer kans een duidelijke reconstructie van het gebeurde te maken; men kon alleen nog maar speculeren over de intenties van de vermeende kindertokkers; niemand kon meer aangeven waar de werkelijkheid ophield en de fantasie begon; de meeste mensen konden zich niet voorstellen hoe zoiets geraffineerderd had kunnen gebeuren, als het al was gebeurd. Wat de burgemeester over „het bewijstechnisch hard maken” zei, versterkte het gerucht dat de misdadigers bekend waren maar dat zij om een of andere 'technische' reden niet zouden worden opgepakt. Het is vaak heel moeilijk om achteraf de achterliggende gedachte bij iemands betoog in de krant te reconstrueren. De interpretatie ervan kan naar tegengestelde kanten uitvallen. De onduidelijkheid ontstaat vaak door het onnauwkeurig citeren door de pers. Burgemeester Smidt schreef:

„Het citaat uit de krant geeft een onjuiste indruk. De opzet was een aantal mensen duidelijk te maken, dat er verschil is tussen wat zij menen dat er gebeurd is en het technisch/juridisch sluitende bewijs leveren. Met andere woorden een poging begrip te kweken voor de taak van de politie en het Openbaar Ministerie. (...) De conspiratietheorie is door mij alleen in hypothetische zin gebruikt. Vóór het citaat hoort te staan: 'Gesteld'.”¹⁰⁷

De burgemeester werd in de Volkskrant van 9 december 1987 geciteerd:

„(Er bestaan) ideeën en aanwijzingen over een heel nauwkeurig scenario van een organisatie waarbij seksueel misbruik van kinderen een vooropgezet plan is.”¹⁰⁸

Trouw bracht op dezelfde dag het volgende citaat:

„De zaak is zo langzamerhand goed te reconstrueren, maar de technische bewijsvoering zal zo lastig zijn, dat we zo'n zaak niet zullen kunnen winnen. Het is zeer twijfelachtig of de daders kunnen worden vervolgd.”¹⁰⁴

Deze citaten geven aan dat de burgemeester toentertijd de mogelijkheid onder ogen zag dat er een criminele bende bestond. Misschien illustreren ze ook wel de complexe, politieke positie waarin een burgemeester zich bevindt en de sterk emotionele greep die massahysterie op de dingen heeft. Hij wist dat hij zich de woede van een strijd bare minderheid op de hals zou halen wanneer hij teveel van zijn scepsis blijf zou geven, nam het zekere voor het onzekere en schaarde zich aan de kant van de 'gelovigen'. Misschien heeft hij wel nooit in de bende geloofd en wilde hij alleen maar de schijn ophouden. Wanneer hij heeft willen trachten met zijn commentaar de club-Jonker tevreden te stellen, is hij daarin niet geslaagd. Later zei burgemeester Smidt over de reacties op zijn uitspraken:

„Op een gegeven moment hebben de ouders publiek gezegd: 'We vertrouwen de burgemeester ook niet, ja, en die mag er niet bij zijn en die mag dit niet en die mag dat niet.' Voor die tijd zijn er ook verhalen geweest van: die Smidt die staat niet achter ons. Die zal er wel bij betrokken zijn. Die zal wel smeergeld hebben gekregen... dat soort verhalen.”¹⁸⁰

Gedurende de rest van de maand december besteedde de pers weinig aandacht meer aan de zaak. Toen verschillende kranten in december zoals gebruikelijk, op het afgelopen jaar terugblikten, verschenen er opnieuw artikelen over Oude Pekela. Illustratief voor de tendens van de artikelen waren het verhaal van Rob Gollin in de Haagsche Courant, 'In Oude Pekela is de achterdocht gebleven', en het verslag van Jos Gerards in het Algemeen Dagblad, 'Veel oud zeer in Oude Pekela.' Het waren artikelen die ingingen op de menselijke kant van de zaak en zich concentreerden rond de melodramatische verhalen van het echtpaar De Vos. Er werd niets nieuws toegevoegd. Mr. Blok moet zich geërgerd hebben aan de voorspelbare opmerking dat Oude Pekela niet tot het normale leven kon terugkeren zolang de misdadigers niet waren gepakt en dat daarom het trauma van de kinderen en de gezinnen op rekening van het Openbaar Ministerie kwam. Er volgden echter geen opmerkelijke reacties en kennelijk heeft mr. Blok het gevoel gekregen dat toen toch eindelijk het moment was aangebroken dat hij officieel een einde aan de zaak kon maken. Bovendien kon de politie, die al die tijd nog onwaarschijnlijke aanwijzingen had nagetrokken, op overtuigende wijze een punt achter het onderzoek zetten.

Het onderzoek beëindigd (2)

In de eerste dagen van het nieuwe jaar liet mr. Blok een proefballonnetje los. Wanneer ouders opbelden, werd hun meegedeeld dat het onderzoek afgerond zou worden ondanks het feit dat geen verdachten waren geïdentificeerd. Een nieuwe actiegolf kwam los. Waarschijnlijk heeft het bericht zich na het eerste telefoontje binnen enkele uren door het dorp verspreid. De kruistocht werd nieuw leven ingeblazen. Op zondag 10 januari gleed bij alle inwoners van Oude Pekela een anonieme brief in de bus namens een groep 'verontruste ouders'. De brief bevatte nieuwe en bizarre details van seksueel misbruik dat plaatsgevonden zou hebben:

„Kinderen zijn geschopt, met riemen geslagen, langdurig met het hoofd onder water gehouden, bewerkt met stokjes, komkommers en bananen, op het hoofd en in de mond geplast, gedwongen poep te eten, mannen af te zuigen, gemeenschap te hebben met vrouwen, gedwongen tot onderling seksueel contact, veelal onder invloed van verdovende middelen in de vorm van prikjes, tabletjes en bewerkte lekkernijen.”³⁸

De brief drong er bij de ouders op aan de volgende eisen aan politie en justitie te stellen:

- „(1) openlijke erkenning dat het om een ernstige zaak gaat;
- (2) openlijk excuus voor het onderschatten in het begin van de zaak en uitspraken als 'massahysterie';
- (3) op korte termijn een voorlichtingsavond;
- (4) met onmiddellijke ingang versterking van het rechteam;
- (5) snelle presentatie ter beoordeling van het beloofde hulpplan;
- (6) berichtgeving rechtstreeks naar de ouders, niet via de pers.”

Een aantal ouders distanteerde zich van deze actie in een brief aan de burgemeester.

De volgende dag berichtte het Nieuwsblad van het Noorden over de zaak onder de kop 'Explosieve sfeer in Oude Pekela'. Melle Wachtmeester, tijdelijk persvoorlichter van de gemeente Oude Pekela:

„Ze (de ouders) willen er mee voorkomen dat ze niet geloofd worden. Ze hebben sinds oktober niets meer gehoord. Ook niet over de beloofde nazorg. Er zijn ouders bij die juist rust willen, maar sommigen denken daar anders over. In mijn ogen zijn er door justitie psychologische inschattingfouten gemaakt. Zo in de trant van: als we de ouders maar rustig houden, ebbende emoties wel weg. Maar die zijn blijven doorwoekeren, met deze escalatie als gevolg.”¹⁰⁹

De reactie van burgemeester Smidt leverde hem waarschijnlijk nieuwe vijanden op:

„Ten eerste vind ik het persoonlijk onnodig om onsmakelijke details in zo'n brief te zetten. Ten tweede is het onjuist de brief ongericht te gaan verspreiden. Ook kinderen kunnen die brief in handen krijgen. En dat scheidt weer opnieuw onrust wat niet nodig is.”¹¹⁰

Mr. Blok:

„Dat de brief vanuit een stuk verontrusting is geschreven, kan ik me best voorstellen, maar of het zo vreselijk veel helpt, betwijfel ik. Als ouders me willen bellen, prima, ik zal ze die informatie geven die ik kwijt kan.”¹⁰⁹

Niemand wist waar de brief vandaan kwam. In de verschillende wijken van Oude Pekela was de brief door onbekende jongens in de brievenbus gedaan. Mensen die de jongens hadden zien rondlopen, vertelden dat zij niet uit Oude Pekela kwamen. Geen enkele van de betrokken ouders gaf toe de brief geschreven te hebben. Evenals het fatale persbericht van een half jaar tevoren was het misschien een meesterlijke zet in het spel van massale manipulatie. Het is ook mogelijk dat de brief toevallig op het kritieke moment verscheen. Bij iedereen ontlokte de brief reacties, ook bij diegenen die er geen enkel belang bij hadden de zaak weer op te stoken.

Mr. Blok realiseerde zich in ieder geval dat het een zeer ongelegen moment was om de zaak af te blazen. Het leek hem het beste om op alle punten van de brief te reageren. Hij legde uit dat het heel normaal is dat gegevens over het politie-onderzoek niet worden bekendgemaakt, onder andere om verdachte, maar eventueel onschuldige personen in bescherming te nemen en om te voorkomen dat misbruik van de informatie wordt gemaakt, zowel door het publiek als door degenen op wie het onderzoek is gericht. Hij benadrukte dat niets wees op een herhaling van het gebeurde in andere delen van het land. Over de in de brief vermelde perversiteiten merkte hij op:

„Er zit alleen verschil in hetgeen de kinderen verklaren en dat wat bij onderzoek boven water is gehaald.”¹¹¹

Verder wilde hij niet gaan. De impliciete zinspeling dat de verhalen onwaar waren, was duidelijk.

Verdachten

De politie was nog druk met de zaak bezig. Men was in de laatste fase van de fotoconfrontaties. Twee verdachten, de heer de Boer (43) en zijn zoon (25), die

even buiten Oude Pekela woonden en die door de kinderen waren aangewezen, werden op 12 januari door de politie voor ondervraging meegenomen. Politie en justitie hadden enige tijd gearzeld om deze stap te zetten, uit angst dat de mannen ten onrechte verdacht zouden worden. Los van de verhalen van de kinderen leidde geen enkel ander spoor naar dit duo. Hun namen circuleerden echter al enige maanden door het dorp. De politie was een aantal dagen tevoren net op tijd bij het huis van de heer de Boer gearriveerd om te voorkomen dat hij in zijn huis door enkele Pekelders in elkaar zou worden geslagen.

Beide instanties besloten dit laatste, zeer onwaarschijnlijke spoor te volgen. Een aantal ouders beschuldigde de politie ervan de inhechtenisneming als publiciteitsstunt te hebben gebruikt als antwoord op de anonieme brief. Mr. Blok:

„Die arrestatie was al heel lang gepland. Wij hebben lang nagedacht omdat we die mensen niet wilden brandmerken. Dat zou gebeuren als ze na arrestatie onschuldig bleken te zijn. In de loop van januari bleek dat hun namen al op grote schaal onder de ouders circuleerden. Daardoor verviel dat argument. We hadden die twee liever buiten aanhouding gehoord, maar daar wilden ze niet aan meewerken.”⁹⁶

De inhechtenisneming van het duo betekende geenszins het einde van de kruistocht. Citaat van een vader in het Nieuwsblad van het Noorden:

„Ik ben nog niet in een hoerastemming. Het is nog lang niet zo dat alles wordt opgelost. Deze aanhouding had al veel eerder moeten gebeuren. De politie wist van deze verdachten al veel langer het een en ander. Ik vrees dat de mannen die nu zijn aangehouden, zo geïnstrueerd zijn dat ze niet doorslaan.”¹¹²

Een andere vader beweerde dat de tekeningen van zijn vijfjarig zoontje frap-pante overeenkomsten vertoonde met de verdachte: „Dik, gedrongen en een kaal voorhoofd”.¹¹³ Het is voor een volwassene al moeilijk om een goed gelijkend portret te tekenen, laat staan voor een vijfjarige. Dit soort fantasierijke lichtgelovigheid bewijst te meer hoe de massahysterie had toegeslagen. De-zelfde vader toonde met zijn volgende uitspraak duidelijk aan dat hij niet meer met zijn beide benen op de grond stond:

„Als ik alle stukjes aan elkaar plak, dan kom ik tot de conclusie dat er een porno- en drugslijn naar het westen van ons land ligt.”¹¹³

Gedurende de twee dagen dat het duo werd ondervraagd, was justitie uiterst voorzichtig met de pers. De politie hield de twee mannen op een geheime plaats buiten Groningen vast om hen tegen anderen te beschermen. Mr. Blok moest zich verdedigen tegen woeste aantijgingen dat Den Haag de bescherming van bekende criminelen had gelast:

„Ik moet verantwoording afleggen aan de minister, maar er is vanuit Den Haag geen enkele druk op ons uitgeoefend. Het wil niet zeggen dat al die maanden dat er niets over de zaak is gemeld, er niks is gedaan. We zijn langdurig op verschillende sporen bezig geweest. Sommige liepen dood, andere dienden zich weer aan. Maar uitgezocht werd alles.”¹¹⁴

In de middag van 14 januari werden de twee mannen door de politie vrijgelaten. Mr. Blok achtte het noodzakelijk het publiek te waarschuwen niet voor eigen rechter te gaan spelen en beloofde de twee mannen politiebescherming. Mr. Blok:

„Ze ontkennen niet alleen, maar ze zetten ook feiten tegenover eensluidende verklaringen van de kinderen. Hun uitspraken hebben we nagetrokken en we moeten toegeven dat ze kloppen. Daarom wil ik ook nogmaals uitdrukkelijk verklaren dat deze beide mannen niets met deze affaire te maken hebben.”¹¹⁵

Het onderzoek beëindigd (3)

Het was te verwachten: de vrijlating van de heer de Boer en zijn zoon, als ook de verklaring van mr. Blok met betrekking tot het onderzoek, brachten de ouders opnieuw op de been. Voor 21 januari, een week later, was voor de ouders een voorlichtingsbijeenkomst gepland. Een aantal van hen uitte dreigementen die door de Winschoter Courant werden opgetekend:

„Inmiddels hebben ouders van zestig kinderen, die bij de kinderlokaffaire betrokken zijn, geëist dat er al aanstaande maandag een informatiebijeenkomst komt. Wordt er niet aan deze eis voldaan dan houden de ouders maandag hun kinderen thuis van school.”¹¹⁶

Mr. Blok en burgemeester Smidt hielden ruggespraak. Er was een aantal praktische redenen waarom justitie de vergadering niet vier dagen eerder kon beleggen. De burgemeester stuurde een brief aan alle ouders, waarin hij begrip toonde voor hun bezorgdheid, angst en woede. Hij vroeg de ouders kalm te blijven en te wachten tot de komende donderdag. Op een aantal ouders heeft de brief wellicht een positieve uitwerking gehad. Bij anderen had de burgemeester zijn geloofwaardigheid voorgoed verloren doordat hij één lijn trok met de politie.

Op vrijdagavond 15 januari kwamen vijftientig ouders in het dorpscentrum 'De Snikke' bij elkaar. Het dreigement om de kinderen van school thuis te houden was van de baan. Daarvoor in de plaats werd een uitnodiging gestuurd aan de ministers van Dijk en Korthals Altes om naar Oude Pekela te komen. De ouders wilden niet langer met justitie of met de rijkspolitie in Groningen on-

derhandelen. Om nog meer ouders bij de actie te betrekken, werd voor de daaropvolgende woensdag een nieuwe, besloten bijeenkomst belegd. De ouders besloten tot een georganiseerde perscampagne en de dag daarop brachten de meeste kranten verhalen van woedende ouders. Trouw:

„Dit is toch vreselijk. Justitie kan dit toch niet doen? Het onderzoek stopt misschien, maar de onrust blijft, misschien nog wel jaren. (...) Hoe kan het in vredesnaam dat ze acht maanden met zo'n onderzoek bezig zijn en dan die daders niet kunnen pakken. Dat is toch ongelooflijk. En nu geven ze de zaak op. Dat kunnen ze al die ouders en die kinderen niet aandoen.”⁹³

Een aantal dagen later schreef de Winschoter Courant:

„Vrijdagavond heeft een groep ouders zich uitgesproken vóór de aanwezigheid van de media op de voorlichtingsavond komende donderdag door justitie en politie. (...) Ook hebben zich de afgelopen week enkele ouders tot de redactie van deze krant gewend om bepaalde gegevens door te geven. Eerder al is een brief naar de krantedirecties gestuurd, waarin een aantal eisen werd geformuleerd richting justitie.”¹¹⁷

Diezelfde avond verscheen dokter Jonker in de actualiteitenrubriek 'Brandpunt'. Dokter Jonker:

„De kinderseksaïfaires in Oude Pekela is veel omvangrijker dan altijd is verondersteld. Het gaat vrijwel zeker om meer dan zeventig kinderen. Bovendien zijn niet alleen peuters en kleuters seksueel misbruikt, mishandeld en verdovende middelen toegediend, maar ook oudere kinderen tot een jaar of twaalf.”¹¹⁸

Op 20 januari, de avond voor de geplande voorlichtingsbijeenkomst van de rijkspolitie, organiseerden de ouders hun tweede avond, waarop het volgende persbericht werd opgesteld:

„*Persbericht van de gezamenlijke ouders.*

Vrijdag en woensdag j.l. zijn de ouders van betrokken kinderen bij elkaar geweest. Op de laatste avond waren meer dan zeventig ouders. In een solidaire sfeer werd de gehele situatie doorgesproken en men was unaniem van mening dat men door justitie zeer in de kou gezet was. Er bestaat zeer grote twijfel aan de kwantitatieve en kwalitatieve inzet van het opsporingsapparaat.

Een aantal vragen (bijgaand) zijn geformuleerd om vooral één front te vormen tegenover een falende justitiebeleid. De ouders hebben besloten om in ieder geval begin volgende week weer bij elkaar te komen om de stand van zaken te bekijken. Er zijn diverse contacten nu parlementair gelegd, waaron-

der de heer Kosto, voorzitter van de vaste kamercommissie van justitie. Deze heeft toegezegd eerst het antwoord af te wachten van justitie van vandaag, maar zeker daarin verder te gaan met deze zeer ernstige zaak. Ook de heer Stoffelen heeft zijn medewerking toegezegd.

De ouders zijn van mening dat deze zaak een nationale en internationale aandacht verdient. Erkenning van het feit dat er in Nederland kinderporno wordt geproduceerd opent de weg naar internationale samenwerking op het gebied van opsporing en preventie.

De ouders eisen:

1. Landelijk coördinatieteam ter voorkoming, bestrijding en opsporing van kinderporno.
2. Een ministerieel onderzoek naar het functioneren van politie en justitie in de zaak Oude Pekela.
3. Een nieuw onderzoek in de zaak Oude Pekela met voldoende gekwalificeerd personeel onder directe verantwoordelijkheid van de minister van justitie.
4. Een vaste lokatie waar ouders op een waardige wijze door het onderzoeksteam ontvangen kunnen worden.
5. Een snelle inwerkingtreding van het beloofde hulpplan.”

De actie oogste in het gehele land sympathie bij mensen die niet begrepen waar het allemaal om ging. PvdA-kamerlid Stoffelen vond de beslissing van het Openbaar Ministerie om het onderzoek te beëindigen voorbarig:

„Ik vind deze beslissing bijzonder moeilijk te begrijpen. Enerzijds vanwege de grote woede en verontrusting die het schandaal veroorzaakt, anderzijds omdat nu mogelijk de indruk wordt gewekt dat dergelijke misdaden straffeloos gepleegd zouden kunnen worden.”¹¹⁹

Op een congres in Amsterdam sprak prof. Doek ..., „schande over de wijze waarop er aan de affaire in Oude Pekela is gewerkt.”¹²⁰ Een van de gevolgen van de actie van de ouders was dat mr. Blok zich strategisch terugtrok:

„Wij hebben gezegd het gerichte onderzoek te zullen beëindigen. Hiermee bedoelen we dat het zoeken naar een bepaalde dadersgroep is stopgezet. Daarin is alles gedaan wat mogelijk is. En tevens is daarmee een groot gedeelte van het onderzoek beëindigd. Het is niet waar als we zeggen dat het onderzoek wordt voortgezet. Maar zowel de politie als justitie vinden wel dat er ruimte moet blijven om nieuwe gegevens aan te pakken. Hoe dat precies moet, daar moeten we ons nog over beraden. We hopen daar donderdagavond meer over te kunnen zeggen.”¹²¹

Mr. Blok had toegezegd dat de politie het onderzoek weer zou oppakken op het moment dat er nieuw bewijsmateriaal gevonden zou worden. Dat geldt in feite

voor iedere misdaadzaak. Er was eigenlijk niets nieuws beloofd, maar met de betreffende uitspraak deed hij een, vruchteloze, poging de storm van protesten in te dammen.

De enige krant in Nederland die zich temidden van de massahysterie voortdurende sceptisch opstelde, was NRC Handelsblad. Marien Abrahamse berichtte over de voornaamste conclusies van het officiële, vertrouwelijke rapport van dr. Mik. Hij had zelf het rapport van dr. Mik niet gelezen, maar op basis van een interview met mr. Blok schreef hij het volgende:

„De Groningse kinderpsychiater prof. dr. G. Mik betwijfelt of er in Oude Pekela op grote schaal seksueel misbruik is gemaakt van peuters en kleuters.”¹²²

Dr. Mik reageerde via de media:

„(Ik kan me niet) herkennen in de publicatie. Ik ben ook nooit door de NRC benaderd over de inhoud van het rapport.”¹²³

Opnieuw bevond mr. Blok zich in een politiek moeilijk parket. Een aantal dagen later rectificeerde de NRC het door haar geplaatste bericht:

„De Groningse kinderpsychiater prof. dr. G. Mik vermoedt dat enkele tientallen kinderen in Oude Pekela het slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik. Absolute zekerheid over het seksueel misbruik kan de door justitie ingeschakeld kinderpsychiater echter niet geven. (...) Deze conclusie is strijdig met het bericht in deze krant van afgelopen zaterdag. Dit bericht was gebaseerd op een foutieve interpretatie van uit het rapport afkomstige informatie, waarover wij uit de tweede hand beschikten.”¹²⁴

Het incident geeft duidelijk aan hoe moeilijk het was om stelling te nemen tegen de heersende massahysterie. Tenzij solide, feitelijke argumenten werden aangedragen, bestond er geen ruimte voor een kritische opstelling.

Sommige kranten droegen ook rechtstreeks een steentje bij aan de kruistocht. J. de Jager bij voorbeeld vroeg in De Nieuwsbode om meer gegevens:

„De stilte waarin justitie en politie meenden aan deze zaak te moeten werken heeft de daders alle gelegenheid gegeven om in dezelfde stilte sporen uit te wissen of zich uit de voeten te maken. Het gemeentebestuur van Oude Pekela treft in deze aanpak mijns inziens blaam. Juist als orgaan dat de goede vertegenwoordiging van de geplaagde en uit het veld geslagen ouders had kunnen zijn, diende de gemeente ervoor te zorgen dat informatie was verstrekt.

Als er straks in Oude Pekela iets gebeurt waarin de wanhoop van ouders over zo'n lang onderzoek zonder resultaat valt te ontdekken, kunnen zowel

justitie als de gemeente zich het volgende afvragen: is het juist betrokkenen en buitenwacht (die feitelijk ook recht heeft op informatie) onkundig te houden? Nee, vind ik. Justitie en politie zijn er voor de gemeenschap, die er op haar beurt recht op heeft om te controleren of deze organen goed werken en de juiste procedures volgen. Maar dan dient de gemeenschap wel te weten wat er gebeurt. Niet achteraf, zoals in Oude Pekela het geval is, maar tijdens!”¹²⁵

Goed beschouwd blijkt deze opstelling op niets gebaseerd. In de eerste plaats kan er helemaal geen verband gelegd worden tussen het stilzwijgen van de politie en het resultaat van het onderzoek. Het kwam beslist niet door het achterhouden van informatie aan het publiek dat de misdadigers, vooropgesteld dat die er waren, tijd hadden om hun sporen uit te wissen en te verdwijnen. Het tegenovergestelde zou eerder het geval zijn geweest. In de tweede plaats hebben politie en justitie, juist omdat zij 'er voor de gemeenschap' waren, herhaaldelijk getracht het publiek de allerbelangrijkste informatie te verstrekken die zij maar kon geven, namelijk dat er geen bewijs was voor het bestaan van kinderlokkerij in Oude Pekela. De informatie werd eenvoudigweg niet geaccepteerd.

Elders noemt De Jager (een pseudoniem) dr. Mik een kinderpsycholoog, die het over „een massapsychose”¹²⁵ gehad zou hebben, twee uitspraken die, in tegenstelling tot die van de 'ongelovigen', niet werden bekritiseerd of nageplozen. De Nieuwsbode gaf geen rectificatie.

Voorlichtingsavond, 21 januari 1988

De daaropvolgende dramatische gebeurtenis in Oude Pekela was de voorlichtingsbijeenkomst op 21 januari. De ouders verschenen die avond in een strijdbare stemming. De zaal hing vol spandoeken, waarop leuzen als 'De grootste clown zit bij justitie', 'Korthals, Blok en Smidt op rij, onze kinderen vogelvrij' en 'Haarlem -> Oude Pekela, wie volgt? Limburg?’.

De vergadering was niet toegankelijk voor de pers en personen die niet direct met de zaak te maken hadden. De belangrijkste sprekers waren mr. Blok voor het Openbaar Ministerie, K. de Boer van de rijkspolitie en dr. Mik.

Mr. Blok was de eerste spreker. Hij zette de feiten op een rijtje en vatte de verhalen van de kinderen samen; achtennegentig kinderen in de leeftijd van drie tot elf jaar waren ondervraagd. Achtenveertig kinderen hadden verklaard seksuele handelingen te hebben moeten ondergaan of zelf dergelijke handelingen te hebben verricht. Van achttien kinderen werd beweerd dat zij bedreigd waren. Op grond van de beschrijvingen waren honderddrie gebouwen in zeven verschillende gemeenten onderzocht. De kinderen hadden vierenvestig auto's beschreven die voor de kidnapping zouden zijn gebruikt; dertien ervan waren oranje, negen rood, vijf blauw en zeventien van diverse kleuren. De verhalen

maakten ook melding van een blauwe caravan en zeventien bestelauto's die verschillend van kleur waren. Mr. Blok:

„Al deze gegevens zijn verkregen uit de verklaringen van de kinderen. Andere sporen of harde feiten die het onderzoek verder konden brengen, zijn niet gevonden. Bovenstaande gegevens zijn nader geanalyseerd door het researcheteam en de conclusie van deze analyse luidt dat het moeilijk is gebleken realiteit en fantasie van elkaar gescheiden te houden.”¹²⁶

Het voorzichtig geformuleerde verslag ging ook in op de rol van dr. Mik, die de verhalen van de kinderen geloofde. Het Openbaar Ministerie had zich gedwongen gezien het onderzoek op basis van het rapport van dr. Mik voort te zetten. Mr. Blok deed verslag van het schaduwen van de verdachten en het aftappen van hun telefoons en legde uit hoe justitie ten aanzien van de zeven verdachten te werk was gegaan:

„Aangezien alle andere opsporingsmiddelen uitgeput raakten, is besloten de verdachten met de bestaande aanwijzingen te confronteren in een rechtstreeks verhoor door de recherche. Buiten aanhouding is dit gebeurd met de verdachten die door de kinderen in de fotoconfrontatie werden aangewezen, maar tegen wie verder weinig of geen aanwijzingen bestonden. In die verhooren werden de aanwijzingen niet bevestigd. In enkele gevallen kon betrokkenheid zelfs redelijkerwijs worden uitgesloten. In totaal zijn vijf personen gehoord. Er is geen enkel bewijs tegen hen verkregen dat zij met deze zaak te maken zouden hebben.”¹²⁶

Mr. Blok deed ook verslag van de aanhouding en ondervraging van de andere twee mannen en stelde met nadruk: „Ook de politie is overtuigd van de onschuld van deze personen.” Over de fotoconfrontatie als gevolg van het rapport van dr. Mik zei hij: „Dit onderzoek heeft niet tot resultaat geleid en biedt geen verder perspectief meer.” Uiteraard herhaalde hij de belofte dat de zaak heropend zou worden zodra nieuwe feiten aan het licht zouden komen.

Hoe de reacties op deze uitspraken precies waren, is niet bekend, maar wel is duidelijk dat er sprake was van een hoogst explosieve situatie. Dr. Mik hield een verbluffende toespraak waarbij hij politie en justitie onderuit haalde. Gemotioneerd en met nadruk verklaarde hij, zowel in de vergadering als later tegenover de pers die buiten stond te wachten, dat de verhalen van de kinderen op waarheid beruisten en zelfs nog erger waren dan men aanvankelijk had vermoed. Dr. Mik:

„Ik vind het godgeklagd, ik vind het heel erg wat gebeurd is. Ik weet dat ik er afstandelijk over praat, maar dit wil ik ook. Ik ben als gedragsdeskundige ingehuurd om de waarheid naar boven te krijgen. Maar als ik mijn emoties ruim baan zou geven, sloeg ik alles kort en klein. Ik zou bandjes kunnen ta-

ten horen van gesprekken met kinderen waarbij je de tranen in de ogen springen. Echt hoor, dat is niet gering.”²

Mr. Blok reageerde later op het verschil tussen het officiële rapport van dr. Mik en diens toespraak op de voorlichtingsbijeenkomst:

„Dat is ons ook opgevallen. Daarin komt wetenschappelijk twijfel naar voren. Hij wijst op mogelijke 'ruis' die de conclusie zou kunnen beïnvloeden.”⁹⁶

Dokter Zevenhuizen plaatste het effect van de aanpak van dr. Mik in een ruimer kader:

„De ramp van dr. Mik, behalve het feit dat hij de indruk achteraf maakt dat hij niet gekwalificeerd was voor de baan waarvoor hij was ingehuurd, was dat hij zichzelf identificeerde met de slachtoffers van dit hele gebeuren. Hij zegt: mensen hier uit Oost-Groningen worden toch niet geloofd, maar ik zal me ervoor inzetten dat deze mensen hun geloof krijgen.

Ik denk dat hij niet alleen werd meegesleept door de massahysterie, ik denk dat hij een van de aanstichters was van de massahysterie. Op de avond van de 21e schijnt hij ook flink tekeer gegaan te zijn in het beschrijven van alle ellende zoals die heeft plaatsgevonden. Op een manier die, dacht ik, een wetenschapper onwaardig is.

Het feit dat Mik was ingehuurd als deskundige bij uitstek en als zodanig ook met de nodige tamtam was geprofileerd, terwijl daarentegen achteraf bleek dat hij in plaats van scepticus wel een van de meest gelovigen was van het hele gebeuren, dat heeft de massahysterie een geweldige zet achterna gegeven. En daardoor werden de proporties nog veel groter gemaakt dan ze al waren.”¹⁸⁰

Het verslag van Klaus de Boer, hoofd tactische recherche, was het volgende agendapunt. De meeste punten die mr. Blok al naar voren had gebracht, werden herhaald. Zowel op grond van de gegevens van de kinderen als de aangedragen informatie van ouders en anderen waren in totaal 173 auto's op kenteken nagetrokken. Ook was onderzoek verricht naar gesignaleerde voertuigen waarvan het kenteken niet of gedeeltelijk was opgenomen. In Oude Pekela was in elf straten buurtonderzoek gedaan. Maar na de emotionele toespraak van dr. Mik was het voor de heer de Boer niet eenvoudig om een tegenovergestelde positie in te nemen. Hij deed zijn verhaal aarzelend en verontschuldigend:

„Over het algemeen verliepen de gesprekken met de kinderen erg moeilijk. Vaak kwam het verhaal er bij stukjes en beetjes uit en ook vaak na meerdere gesprekken. De gegevens waren soms zo dat er niet gericht onderzoek op kon worden gedaan. Signalementen van daders waren over het algemeen vaag; er werden veel voertuigen genoemd en ook veel locaties. Zelfs binnen dezelfde groep kinderen varieerden de gegevens.”⁸³

Uit het verhaal van de heer de Boer komt duidelijk naar voren hoe moeilijk, politiek gezien, de situatie van de politie lag:

„De stand van zaken is nu, hoe teleurstellend ook, dat er op dit moment voor het team geen aanknopingspunten meer zijn waarop nog verder onderzoek verricht zou kunnen worden. (...) Weest u ervan overtuigd dat bij ons allen begrip aanwezig was en is voor de frustraties die bij u leven. Dit was en is echter een ernstig gebeuren geweest. Het is niet verantwoord om zo maar mensen aan te houden met alle gevolgen van dien. Juist deze zorgvuldigheid en verantwoordelijkheid heeft mede geleid tot de lange duur van het onderzoek.”⁸³

Dokter Jonker en zijn vrouw namen het voortouw toen later in de vergadering de kruisvaarders aan bod kwamen. Nieuwsgierigen en persmensen wachtten buiten. De camera's en microfoons werden in de aanslag gehouden. Een lijst van achtentwintig vragen werd door de club-Jonker aan justitie ter hand gesteld. De vragen waren retorisch van aard en illustreerden opnieuw de gedrevenheid van de actievoerders. Dokter Jonker-Bakker „krijgt applaus wanneer zij meldt dat de aanpak van justitie drastisch moet worden herzien, omdat anders niet op de medewerking van de ouders hoeft te worden gerekend.”¹²⁷ Zij steit:

„Er is nog een kruiwagen aan informatie, maar door de opstelling van justitie zijn de ouders niet gemotiveerd om daarmee naar de politie te gaan. Vooral de laatste tijd komen er nieuwe verklaringen van oudere kinderen, maar justitie heeft daarvoor geen belangstelling. Het lijkt erop dat justitie de kleine, kennelijk machtige groep van daders beschermt. Dat zou je maffia-praktijken kunnen noemen.”¹²⁸

Tastbaar resultaat van de informatieve avond lijkt in ieder geval wel dat de ouders elkaar nog meer vasthouden dan voorheen om een gezamenlijk front tegenover justitie te vormen en hun eis voor een grondiger onderzoek kracht bij te zetten.

Helden en schurken

Op het moment dat dr. Mik met de zaak Oude Pekela naar buiten trad, werd hij door de landelijke pers tot held gebombardeerd. Wim Phylipsen en Jan Tromp schreven in De Volkskrant:

„Zijn zachtmoedige, rustige stem versterkt nog het ontregelende effect van een ongehoord verhaal, verteld op een neutrale, bijna afstandelijke wijze. Gerrit Mik, voormalig kamerlid voor D66, werd in zijn kwaliteit van hoogleraar in de jeugdpsychiatrie in juli vorig jaar door de Groningse Hoofdoffi-

cier van Justitie mr. J. Blok gevraagd om zich te verdiepen in de ontuchtzaak van Oude Pekela. (...)

Mik (65) ging aan de slag. Met de scepsis die hij deelde met velen. Maar hij heeft zich volledig bekeerd en laat daarover geen spoor van twijfel bestaan. Van waandenkbeelden, van massahysterie is absoluut geen sprake, weet Mik. Donderdagavond zette hij in een besloten bijeenkomst zijn bevindingen uiteen voor de ouders van Oude Pekela. Het is niet het juridisch bewijs, wettig en overtuigend, dat Mik op tafel kan leggen. Maar voor de gedragswetenschapper staat vast dat alles wat werd vermoed en meer dan dat, ook waar is. Het is allemaal echt gebeurd.”⁴²

André de Kromme in De Telegraaf:

„Prof. Mik heeft de gedetailleerde reconstructie kunnen maken door de kinderen juist niet te ondervragen. De politie was er al lang achter dat daarmee weinig te bereiken viel. Als jeugdpsychiater zag hij kans bij alle door hem onderzochte kleintjes de spanningen weg te nemen. Dat werkte aan twee kanten. Het betekende steeds een enorme bevrijding voor het kleine kind en het leverde Mik daardoor een schat aan informatie op. (...) Met zijn grote liefde voor kinderen, in zijn beroep veelal beschadigde kinderen, kreeg de jeugdpsychiater stukje bij beetje een beeld van wat er gebeurd was.”⁴⁰

De Volkskrant en De Telegraaf, trouwens de meeste kranten, kenden op dat moment dr. Mik een haast messiaans gezag toe. Uitdrukkingen als 'zijn rustige stem', 'gedragswetenschap' en 'zijn grote liefde voor kinderen' leken hem een alibi te verschaffen. De gewone sterveling moet zijn stelling wetenschappelijk onderbouwen en de aanklager moet voor de rechter zijn aanklacht bewijzen. De krante-artikelen wekten de indruk dat dat voor de kinderredder dr. Mik niet meer gold. Zij illustreerden tevens een ongelukkige trend in de hulpverleningssector: de aanmatigende opstelling van de deskundige die op grond van zijn titel of speciale kennis doet of hij inzicht heeft in waarheden die voor anderen een gesloten boek blijven.

Kenmerkend voor de wetenschap, in tegenstelling tot religie, is dat zij voor iedereen toegankelijk is. Het is niet altijd eenvoudig theorieën of uitvoering van onderzoek te beheersen, maar in wezen is wetenschappelijke kennis nooit exclusief bezit. Een wetenschappelijke stelling ontleent haar geldigheid niet aan speciale talenten, eigen inzichten, stemmen uit de hemel of goddelijke visioenen. Zij moet logische en feitelijke integriteit bezitten en te allen tijde voor toetsing door competente derden toegankelijk zijn. Wanneer die mogelijkheid niet aanwezig is, valt de stelling buiten het domein van de wetenschap en binnen het terrein van de religie.

In de tweede plaats neemt de wetenschapper de grenzen van kennis in acht. Een goed wetenschapper is zich ervan bewust dat hij weinig weet. Een goed

wetenschapper had de politie dan ook alleen maar bevestigd in wat zij al wist: dat de door de kinderen vertelde verhalen niet meer bewezen dan dat het inderdaad verhalen waren; dat waarheid en fictie door de ondervragingen waarschijnlijk niet meer te scheiden waren en dat de 'signalen' van seksueel misbruik legio oorzaken konden hebben, die echter grotendeels niet meer te achterhalen waren. Dr. Mik was echter geen wetenschapper. Hij heeft zich wellicht niet gerealiseerd dat hij door de pers de heldenrol kreeg toebedeeld om daarmee de nieuwsaarde van de verhalen te vergroten.

Het waren duidelijke beelden waarmee dr. Mik in de kranten op een voetstuk werd gezet. Hij werd afgeschilderd als een superprofeet die kennis had van verborgen waarheden. Daarnaast was er het beeld van de liefhebbende vader, vol gevoel voor de ouders en een bijzondere, bijna bovenmenselijke, liefde voor de kinderen. Verder bezat hij een aantal buitengewone talenten. Hij werd beschreven als een man van het volk, die dicht bij de mensen stond en hun taal sprak:

„Ik ben toevallig in Wildervank geboren en begrijp wel wat van de mentaliteit in Oude Pekela.”¹³⁰

De komst van de profeet:

„Toen ik mijn verhaal vertelde, ging er gejuich op in de zaal. Dat komt ook omdat ze weten dat ik met hen meeleeft.”¹²⁷

Het allesomvattende inzicht:

„Mensen die het deden met kippen of het met de geit wel lekker vonden, allerlei treurige dingen met incest; dat heb ik voldoende meegemaakt. (...) Alles meegemaakt, maar niet dit.”³⁴

Genezing door handoplegging:

„Ik heb met jongens gepraat die een enorme weerzin hadden om het te vertellen en zich achteraf heel opgelucht voelden dat ze het aan mij verteld hadden. Ik heb kinderen bij me gehad die volstrekt kapot waren. Toen ze het allemaal onder woorden hadden kunnen brengen, zei een moeder: nu heb ik mijn eigen kind weer teruggekregen. Sommige kinderen waren, nadat ze het allemaal verteld hadden, thuis niet meer vreselijk lastig en waren ook weer lief tegen hun vader en moeder. Dit soort dingen zijn voor mij het beste bewijs.”³⁴

De volksheld:

„Ik zei net dat ik van Oude Pekela droom en dat doe ik ook, maar vaker

droom ik van de oorlog. Als een jochie me vertelt dat hij vooral zo bang was toen hij alleen met een meneer en een mevrouw in een kamertje moest en dat hij dacht dat hij er nooit meer levend uit zou komen, dan is dat voor mij: onderduiken. Dat kamertje van dat jochie is gijzeling en gijzeling is voor mij de oorlog. Ik zie dan weer mijn eigen schuilplaats. Dat is ook een deel van mijn woede. Huiszoekingen en de angst dat ze je vinden: dat zijn gijzelingen.”³⁴

Het was niet uit liefde voor dr. Mik dat de media hem tot held maakten. De verhalenvertellers hadden op dat moment een held nodig en dr. Mik speelde het spel mee. Niets is echter voor eeuwig en ook de behoeften van het verhaal kunnen veranderen. Dezelfde persoon kan op eens in een tegengestelde rol – de schurk – worden gedrukt. De oplage van de krant is evenzeer gebaat bij het publiekelijk afmaken van de vroegere held. Frits Abrahamse:

„Maar terwijl prof. dr. Gerrit Mik, de psychiater, die dagen in emotionele betogen de verdorvenheid van de daders schetste, ging er een rilling door de rijen van zijn collega's en van vertegenwoordigers van justitie en politie. Waar haalde Mik eigenlijk zijn zekerheden vandaan, zo vroeg men zich bezorgd af. Was hij niet - het klonk wel erg oneerbiedig, maar toch - een beetje in de war? Men wilde daar best over praten, maar meestal liever 'off the record'. 'Een collega val je niet af.' En: 'Het is zo al allemaal erg genoeg.' Of zoals een justitiële autoriteit het uitdrukte: 'We zullen deze komedie helemaal moeten uitspelen, we kunnen niet meer terug.' Zo werd om de onthullingen van Mik een ring van meewarig stilzwijgen gelegd.”⁷⁷

Tegen het eind van de week echter was het hyperbolisch optreden van dr. Mik zo sensationeel geworden dat men er niet meer omheen kon. Het was alsof er een dam doorbrak: hij werd overspoeld met kritiek. In één nacht was de heldenrol van dr. Mik omgeslagen in de rol van de lachwekkende schurk. De pers veranderde als een blad aan een boom en de verhalen die zij, via de kritiek van zijn politieke collega's en vakbroeders, publiceerde, sloegen om naar de andere kant. Hij werd zelden voorgesteld als de man die hij in werkelijkheid was: een wat verwarde en incompetent man, boven zichzelf uitgetild en meegesleept door de golf van massahysterie, zoals de meeste mensen om hem heen. Prof. Marten Brouwer:

„Ik heb eerder het vermoeden dat de heer Mik ook slachtoffer is geworden van dezelfde massale verstandsverbijstering, waarvoor ik vorig jaar het woord 'massahysterie' gebruikte, omdat dat in de Engelstalige literatuur gangbaar is. Ik voel mij zelfs in bepaalde opzichten nog enigszins bevestigd in mijn opvatting door de toch wat merkwaardige manier waarop professor Mik met gegevens omgaat.”⁷⁷

De zwaarste kritiek op dr. Mik werd geleverd door prof. Peter Hofstede. In een vernietigende aanval in de Haagse Post betitelde hij dr. Mik als 'de sjamaan van het noorden':

„Weinigen weten dat Gerrit Mik aanvankelijk theologie heeft gestudeerd omdat hij de kansel op wilde. Een collega-hoogleraar typeert hem als 'de laatste sjamaan'. Dat is een aanduiding die in de godsdienstwetenschap gebruikt wordt voor een reeks van sociale rollen met als grootste gemene deier die van geïnspireerd priester. In extatische trances of 'trips' stijgt de sjamaan op naar de hemelen. (...)

Als de sjamaan voelt dat het publiek met hem is en hem volgt, wordt hij nog actiever en dit effect wordt op zijn publiek overgedragen. Mik's seance met de ouders van Oude Pekela, waarbij hij ovationeel werd toegejuicht na hun vertrouwen te hebben gewonnen met uitspraken die niet in zijn rapport voorkwamen, past geheel in dit beeld. De sjamaan kan zijn publiek in een staat van massa-extase brengen.”¹³¹

Peter Hofstede deed ook een aanval op het conservatisme van dr. Mik:

„In 1985 oefende Mik als Tweede-Kamerlid zware kritiek uit op de door minister Korthals Altes voorgestelde wetswijziging, waardoor seksuele contacten met kinderen van twaalf tot zestien jaar niet langer per se strafbaar gesteld zouden worden. De progressiviteit waar Mik prat op ging, was plotsklaps ver te zoeken.”

De kritiek van Peter Hofstede was treffend en dramatisch. Bijna even zwaar was de kritiek van H.J. Roethof, PvdA-Kamerlid. Op 30 januari was Roethof een van de sprekers in Utrecht op de lustrumbijeenkomst van de Vereniging Martijn. De bijeenkomst trok veel publiciteit en de Volkskrant publiceerde onder de kop 'Roethof beticht psychiater Mik van moralisme' zijn uitspraken:

„Als iemand als Mik in de zaak Oude Pekela een emotioneel betoog houdt over de perversiteiten die er met kinderen zijn gepleegd, zonder daarover specifiek te zijn, draagt ook hij daartoe bij, zij het ongetwijfeld onbedoeld.”¹³²

De tekst van de toespraak van Roethof werd ook door andere kranten gepubliceerd. Het Parool bij voorbeeld op 2 februari onder de kop 'Strafrecht ongeschikt middel op terrein van seksualiteit'. De NRC bracht op 5 februari het verhaal onder de kop 'Libido onder censuur'. De waarde van de kritiek die Roethof op dr. Mik uitoefende, vloeide voornamelijk voort uit het feit dat hij een van de langstzittende parlementslieden was. Wat hij daar zei was niet nieuw. Hij verdedigde zijn liberale standpunten. Het zelfbeschikkingsrecht, zo stelde hij, is de spil waar het liberalisme om draait. In een vrije samenleving, aldus Roethof, mogen de wetgeving en de politiecontrole zich niet uitstrekken

tot het gebied van persoonlijke relaties. Het grootste gedeelte van zijn toespraak betekende slechts indirect kritiek op dr. Mik. Maar voor veien was het verband duidelijk.

Ook uit andere hoeken werd dr. Mik onder vuur genomen. Op een voorpagina van de NRC werden drie deskundigen geciteerd die sterk aan de waarde van de methoden van dr. Mik twijfelden. Het artikel bevatte een aantal punten van kritiek die ook in dit boek zijn neergelegd en was, in vergelijking met de artikelen in de meeste andere kranten, gematigd.

„Getuigenverklaringen van kinderen over seksueel misbruik, zoals in de ontuchtzaak Oude Pekela, zijn volgens verscheidene deskundigen in het algemeen onbetrouwbaar. (...)

Het herhaaldelijk ondervragen van de kinderen kan traumatiserend werken, zegt Verhulst. Ook de voortdurende woede en opwinding van de ouders in Oude Pekela is schadelijk voor de kinderen. 'Voor hen zou het het beste zijn als er nu maar eens over zou worden opgehouden', vindt Kohnstamm.”¹³³

Tegen het eind van de eerste week van februari was het duidelijk dat de hel-denrol van dr. Mik in de media was uitgespeeld. Haro Hielkema in Trouw:

„Na een ogenschijnlijke luwte is er een stevige storm opgestoken. Een spervuur van kritiek uit de mond van professoren, die van collega Mik weinig heel laten. Het komt erop neer dat Mik in hun ogen zeer onwetenschappelijk te werk is gegaan in het onderzoek van de kinderen. (...) Mik zelf zit inmiddels 'gebroken' thuis. De kritische hoogleraren uit Amsterdam, Nijmegen en Leiden heeft hij aangeduid als 'diagnostici op afstand'. Verder heeft hij er - ook letterlijk - geen woorden voor.”¹³⁴

Politiek ingrijpen

Minister Korthals Altes had toegezegd op 4 februari naar Oude Pekela te komen. Mededeling hiervan werd gedaan op de voorlichtingsbijeenkomst op 21 januari en ook de pers werd hierover geïnformeerd. Vader de Vos:

„We hopen dat Korthals Altes met zijn komst een opening in de vastgelopen verhoudingen kan forceren. Met dit onderzoeksteam kunnen we zo niet verder. Veel ouders zitten nog steeds met veel gegevens thuis gefrustreerd te wachten tot de politie die eens komt ophalen. Alles bij elkaar is het een amateuristisch geklungel. Volgens ons moet het mogelijk zijn met een grondig onderzoek alsnog daders boven water te krijgen.”¹²⁹

Op maandag 25 januari kwamen ongeveer honderd ouders bij elkaar om het gesprek met de minister voor te bereiden. Er werden drie belangrijke beslissingen genomen. In de eerste plaats werd een groep van zeven vertegenwoordi-

gers gekozen, die met de minister zou spreken. In de tweede plaats besloten de ouders alle verdere contacten met de rijkspolitie in Groningen te boycotten ondanks dat zij nieuwe feiten te melden hadden. Zij eisten een nieuw onderzoeksteam met directe verantwoordelijkheid aan de minister. Ten derde besliste men dat de burgemeester niet bij de ontmoeting met de minister aanwezig mocht zijn.

De Vos gaf een interview aan de Groene Amsterdammer:

„Nederland heeft een slecht imago in het buitenland op het gebied van kinderporno. Justitie heeft zo'n houding van: als er niets wordt bewezen, hoeven we ons ook niet te verantwoorden. Het is niet zo dat justitie geen beleid heeft, dat maak je me niet wijs, de leiding van het onderzoek is heus niet gek, dit is gewoon hun beleid: een doofpotbeleid. Als de zaak niet wordt opgelost, gaan we er zelf wat aan doen.”³⁸

Intussen gebruikten in Den Haag Tweede-Kamerleden de zaak Oude Pekela voor hun eigen politieke doeleinden. Alex Snelleman schreef in het Friesch Dagblad:

„Voorzitter Kosto van de kamercommissie voor justitie, als eerste geconfronteerd met het blijvende ongenoegen en wantrouwen van de ouders, zag het wat scherper en liet de volgende dag meteen weten dat zijn fractie de minister op het matje wilde roepen.

Dat was voor de CDA-er Van der Burg het sein om deze week ook de publiciteit te zoeken. Opeens plaatste hij voor de camera's van 'Den Haag Vandaag' menige kritische kanttekening bij het werk van justitie en politie. Terloops liet hij doorschemeren dat hij de alerte politicus was die op overleg met de minister had aangedrongen. Van der Burg liet weten dat er 'in alle openbaarheid' over de zaak zou moeten worden vergaderd. Kosto was het in grote trekken met hem eens en ook hij hield de minister en het Openbaar Ministerie nu niet bepaald de hand boven het hoofd. Volop publiciteit dus en de 'Haagse heren' stelden tevreden vast dat zij zelfs in een zaak die zich daarvoor aanvankelijk toch niet goed leende, hadden 'gescoord', zoals dat aan het Binnenhof heet.”¹³⁵

Voor Minister Korthals Altes was het in deze zaak minder gemakkelijk om te 'scoren'. Een aantal mensen vond het riskant dat hij Oude Pekela ging bezoeken. Prof. mr. G.J.M. Corstens van de Universiteit van Nijmegen viel in het radioprogramma 'Op de rand van het recht' de minister aan en beschuldigde hem ervan dat hij zich op deze manier op ongepaste wijze met het werk van het Openbaar Ministerie bemoeide.

„Bij wet is vastgelegd dat de opsporings- en vervolgingsbevoegdheden niet bij de minister berusten, maar bij de Officieren van Justitie. Dat is niet voor

niets zo geregeld. In strafzaken gaat het om een heel delicate materie. De wetgever heeft daarom, uit een oogpunt van rechtsbescherming van verdachten en andere betrokkenen, de politiek in strafzaken bewust op een afstand willen houden. Dat uitgangspunt miskent de minister door zich nu heel direct en concreet met de zaak Oude Pekela te gaan bemoeien.”¹³⁶

Deze uitspraak bevat enige belangrijke punten die aan de hand van een vergelijking van de Amerikaanse en Nederlandse situatie op dit gebied duidelijk kunnen worden gemaakt. In de meeste staten in Amerika worden een rechter, een 'district attorney' (een functie vergelijkbaar met die van de Hoofdofficier van Justitie) en een hoofdcommissaris van politie door de kiezers gekozen. Om deze hoge posities te kunnen behouden, is het belangrijk het publiek te vriend te houden. Het gevolg is dat men op deze posities al snel het oor naar de nukkens en grillen van de massa neigt en zich gemakkelijk door de massahysterie laat leiden. De aard van dit verkiezingssysteem en het feit dat talrijke belangrijke functies via verkiezingen moeten worden bevochten, bieden nog minder garantie voor afstandelijkheid. Stemmen is niet verplicht en kandidaten moeten felle campagnes voeren waarin zij zich over allerlei netelige kwesties moeten uitspreken. De kiezer accepteert geen bagatellisering van het probleem en is gevoelig voor pakkende kreten. Overigens hoeft de campagne zich niet noodzakelijkerwijs met bestaande kwesties bezig te houden. Als het publiek maar denkt dat zij bestaan. Een goede campagne appelleert aan gevoelens van angst, woede of beide bij de kiezer. In het Amerikaanse systeem hebben complexe, genuanceerde opvattingen alleen maar een averechtse uitwerking. Er bestaat dus een duidelijk verband tussen het Amerikaanse opzweepende politieke systeem enerzijds en de steeds weer terugkerende golven van zedenangst en het uitbreken van massahysterie in dat land anderzijds. Het is met name vanwege dit soort gevaren dat politici zich niet in justitiële zaken zouden moeten mengen. Althans op dit punt staat het Nederlandse systeem ver boven het Amerikaanse stelsel.

Er is nog een andere reden. Wanneer personen in gezaghebbende functies de indruk wekken dat er iets aan de hand is, terwijl dat niet zo is, en daarmee geloofwaardigheid geven aan de beweringen van actievoerders, kan dit de massahysterie versterken. Prof. dr. Marten Brouwer zei hierover in hetzelfde NOS-radioprogramma:

„Angst verspreidt zich heel snel collectief. Als mensen het vermoeden hebben dat er iets misgaat, worden ze versterkt door de gedachten van anderen die dat ook zeggen.”¹³⁷

Ook anderen hadden hun bedenkingen. Prof. Corstens:

„Bovendien is het nog maar de vraag of het daar in Oude Pekela wel een

'zaak' is. Dat weten we nog altijd niet. Ik vind het gevaarlijk om dan als minister daar toch heen te gaan. Dan kom je teveel tegemoet aan de wens van de ouders, en dat is een gevaarlijke ontwikkeling. Vooral omdat de minister nu de indruk bij de ouders wekt dat de plaatselijke instanties, zoals politie en justitie, hun werk niet goed hebben gedaan. Als daar sprake van zou zijn, is dat geen zaak voor de minister om zich daar mee bezig te houden, maar voor de betreffende procureur-generaal." 136

Niettemin ging het bezoek, zoals gepland, door. Wel zijn de kritische opmerkingen erover wellicht een waarschuwing voor de minister geweest dat hij zijn politieke gewicht niet te veel in de strijd moest gooien. Voor zijn komst kondigde hij aan dat hij niet kon beloven dat het lijstje eisen van de ouders ingewilligd zou worden: „Ik kom hier in de eerste plaats om me te oriënteren en ik zal pas in een later stadium een standpunt bepalen." 138

De minister sprak niet alleen met de ouders. Hij sprak op diezelfde ochtend in Groningen ook met mr. Addens. In Oude Pekela ontmoette hij eerst burgemeester en wethouders, het politie-rechercheteam en de vier huisartsen van Oude Pekela. Hij sprak als laatste met de vertegenwoordigers van de ouders. In al deze ontmoetingen werd het de minister duidelijk dat er geen bewijzen waren dat in Oude Pekela kinderlokken aan het werk waren geweest. Op de kritiek aan zijn adres reageerde hij geprikkeld:

„Ik moet verantwoording afleggen aan de Tweede Kamer. Met iedere willekeurige professor heb ik niets te maken. Hij kan wel geleerd zijn, maar erg wijs vind ik hem niet. Het is goed dat hij college geeft, en ik doe wat ik doe." 139

Wat deed minister Korthals Altes eigenlijk in Oude Pekela? Wel, hij bedreef politiek en 'scoorde'. Hij kwam bij het grote publiek over zoals hij dat wilde: als een vredestitcher. Ook gaf hij de ouders gedeeltelijk waarom zij vroegen: erkenning van het probleem van bovenaf en de belofte dat het politie-onderzoek zou worden heropend:

„Ik heb het gevoel dat het mogelijk moet kunnen zijn dat het onderzoek ook daadwerkelijk kan worden voortgezet en daarbij ook gericht kan zijn op het opsporen van de daders." 138

In de lijn van dokter Jonker veegde de minister de kritiek op dr. Mik van tafel:

„Die kritiek was afkomstig van mensen die niet de indruk geven dat ze het rapport van Mik kennen. Het rapport is volstrekt duidelijk. Ik heb geen reden zijn bevindingen in twijfel te trekken." 139

Alsof er nog niet genoeg fouten waren gemaakt, werd dr. Mik weer opgeroe-

pen om op nog meer kinderen zijn iatrogene methode los te laten. Aan het eind van de dag toverde hij de schijn van een herstelde werkverhouding tussen de ouders en justitie in Groningen te voorschijn. „Hij (Korthals Altes) was ook best onder indruk van ons verhaal" 140, zei een van de tevreden ouders. Ondanks de kritiek van de 'geleerden' werd minister Korthals Altes de daaropvolgende dagen in de media als de held afgeschilderd. Maar het resultaat van het overleg had een prijskaartje: een zinloze voortzetting van een onderzoek naar misdaden die nooit zijn gepleegd en nog meer beschadigde ouders en kinderen in Oude Pekela. Justitie in Groningen en de politie waren weer terug bij af. Het was duidelijk, niemand van het hoger gezag durfde het aan de groep hysterische ouders en hun opruiende leiders te vertellen dat zij met deze nonsens moesten stoppen. Minister Korthals Altes had de kans ervoor gehad, maar was gecapituleerd voor de druk die door de hysterici op het hoger gezag was uitgeoefend. Hij had zich aan hun kant geschaard en ondermijnde daarmee het gezag van het Openbaar Ministerie en de rijkspolitie in Groningen. De politie voelde zich hoogst ongemakkelijk onder deze politieke druk. Een gefrustreerde politiemann gaf later het volgende commentaar:

„Het was gewoon onmogelijk het politie-onderzoek stop te zetten omdat je op dat moment enorme politieke druk vanuit het Ministerie van Justitie had. Korthals Altes via justitie dus. Het moest doorgaan. Daar heeft, denk ik, druk uit Amerika achter gezeten. Er is toch op een of andere manier druk uitgeoefend. De druk daarvan op het onderzoek was ontzettend groot. Je zit niet alleen met politie-tactisch belang, maar ook met de politieke druk. Want in feite moeten we met een verdachte komen.

De gevoelens die binnen zo'n gemeenschap leven - voor de mensen daar heel begrijpelijk - die kun je ook niet ontzenuwen. Er is best een meerderheid van mensen in Pekela die heel genuanceerd denkt over de zaak, maar er blijft een groep mensen die daar achteraan blijft jagen. En die kun je niet bereiken. Wie je daar ook heen stuurt en hoe je daar ook mee praat. Daar krijg je geen greep op. En als dan een minister zich er ook mee gaat bemoeien, en zelfs daar nog komt, en het team gaat weer verder met het onderzoek, dan ligt daar een hele zware druk op. En dat heeft ook een weerslag op de inzet van de mensen." 180

De dag nadat minister Korthals in Oude Pekela was geweest, schreef prof. Marten Brouwer een essay in Het Parool waarin hij aan de hand van een analoog verhaal uit de geschiedenis uitlegde waarom het optreden van de minister in Oude Pekela absoluut verkeerd was geweest:

„Een voorbeeld uit Amerika. In 1688 werd in Boston een katholieke vrouw terechtgesteld omdat zij een dochttertje van een van haar klanten zou hebben 'betoverd'. Dat meisje werd daarop in huis genomen door een van de meest vooraanstaande geestelijken uit de stad, Cotton Mather. Hij obser-

veerde het kind en tekende bereidwillig haar verhalen op over 'heksenritten' en over de personen die daar ook aan zouden hebben deelgenomen. Zijn bloedstollende bevindingen kwamen zelfs in boekvorm uit.

Mather was dan ook niet zomaar iemand: president van Harvard University, mede-oprichter van de Yale University en befaamd voorvechter van de pokkeninenting. Een goed onderlegde, progressieve intellectueel dus. Maar ook iemand met psychopathologische trekjes. Hij had veel last van visioenen, die hij aan Satan placht toe te schrijven (want ook die dingen schreef hij vlijtig op). En toen er in het naburige stadje Salem behekste kinderen werden gesignaleerd was hij er als de kippen bij om bijstand te verlenen bij het onderzoek. Dit leidde tot een van de bekendste heksenprocessen uit de geschiedenis. Het was overigens niet het grootste: slechts negentien mensen en twee honden werden opgehangen. De overige 350 verdachten (waarvan er al vijftig hadden bekend) werden gered doordat de overheid eindelijk ingreep. Hiermee raken we aan een zeer fundamenteel aspect van de massale verstandsvertroebeling. Een terroriserende minderheid heeft alleen succes als de autoriteiten de rechtsorde niet handhaven.

Echter, ook de overheid kan in de ban raken van het collectieve proces. Als de spraakmakende gemeente met stelligheid beweert dat iets waar is en als er vele mensenkinderen zijn die getuigenissen en bekentenissen afleggen, dan is de verleiding groot om er maar aan toe te geven. De historische voorbeelden uit de massapsychologie laten overtuigend zien dat de rol van de autoriteiten cruciaal is. In gebieden waar de bestuurders de inquisitie 'in godsnaam' maar toelieten, bleek de duivel volop aanwezig te zijn." 141

Het onderzoek heropend

Met uitzondering van de visie van een enkele deskundige werd over het algemeen weinig ruchtbaarheid gegeven aan de mening van hen die de verhalen over pornobendes verwierpen. Om een voorbeeld te geven: een onafhankelijke groep ouders in Oude Pekela had de minister voor zijn komst in het dorp een brief geschreven waarin men hem liet weten geenszins het vertrouwen in politie en justitie te hebben verloren. Dit gegeven sneeuwde geheel onder door het geweld waarmee de kruisvaarders de aandacht opeisten. Volgens dokter Zevenhuizen was de minister duidelijk geïnformeerd door de burgemeester, de politie en de huisartsen voordat hij met de ouders sprak. Hij wist dat er geen bewijzen waren dat er kinderlokken in Oude Pekela waren geweest. Daarover schreven de kranten niet.

De heropening van het onderzoek betekende niet anders dan dat opnieuw een aanslag op de kinderen werd gedaan in de vorm van ondervragingen. Het diende absoluut geen enkel zinvol doel. Volgens Jan Maring kreeg de rijkspolitie niet de nieuwe informatie waarover de ouders zeiden te beschikken. 78 De ouders hadden eenvoudigweg geen nieuwe informatie voor de politie. Maar de kruistocht ging onverminderd voort. Wel werd de pers 'nieuwe' informatie toe-

gespeeld en wederom fungeerde Margalith Kleijwegt van Vrij Nederland als spreekbuis voor de club-Jonker. Zij bracht nog eens de Amerikaanse beweringen in herinnering:

„...het veel te tolerante Nederland zich zo langzamerhand had ontwikkeld tot een in seksuele perversiteiten gespecialiseerd verzendhuis met internationale vertakkingen. En juist nu de kritiek uit het buitenland bij gebrek aan harde bewijzen een beetje begon te luwen, kwam in een Oostgronings veendorp een zaak aan het licht die verdacht veel weg had van een professioneel georkestreerde kinderpornoproductie.” 49

Zij maakte gebruik van de samenzweringstheorie:

„Het soort films en foto's dat in Oude Pekela zou zijn gemaakt, duikt waarschijnlijk nooit meer op. Die zijn bedoeld voor een klein select publiek, mogelijk een streng besloten ruilcircuit.” 49

Uit haar artikel blijkt verder dat een aantal ouders de zaak in eigen hand had genomen en contacten had gelegd met Scotland Yard. In Engeland, waar men onder ieder bed een zwoele Zweed of een hijgende Hollander waant, kon men evenmin met bewijzen op tafel komen. De club-Jonker zette intussen haar eigen onderzoek voort:

„De ouders in Oude Pekela zijn onvermoeibaar. Ze verzamelen tips en trekken die zelf na. In het geniep worden via-via dossiers en bevolkingsregisters gelicht en nummerborden van auto's nagevraagd. Het resultaat is een ingewikkeld netwerk van namen en panden die met elkaar verbonden zouden zijn. In elke huis liggen naast de telefoon blocnotes met talloze krabbeis. De laatste aanwijzingen.” 49

Geen enkele persoon of plek kon met bewijzen aan de kinderpornozaak gekoppeld worden, hoewel het volgende verslag van Kleijwegt anders deed vermoeden:

„Elke aanwijzing, hoe klein ook, nemen ze serieus. Dat dat zinvol is, bleek al in juni van het vorig jaar. Sommige kinderen hadden het steeds maar over ziekenauto's als ze hun vaders en moeders probeerden uit te leggen waar ze mee naar toe waren genomen. Niemand kon dat plaatsen, totdat een van de ouders tijdens een zoveelste zoektocht min of meer per ongeluk verzeild raakte bij De Hongerige Wolf, een afgelegen kroeg in de buurt van het gehucht Vriescheilo. Achter dat café stond een aantal sloopauto's. Daarbij twee ambulances. Dit spoor leidde vervolgens naar een al door veel kinderen beschreven pand een paar honderd meter verder. De omschrijvingen van het huis bleken tot in detail te kloppen. (...)

Het huis in Bellingwolde werd vorige week maandag door de hypotheekverstrekker ter veiling aangeboden en gekocht door een agrariër die vooral geïnteresseerd was in de bijbehorende stukken land. Toen hij zijn nieuwe eigendom van binnen ging bekijken, trof hij daar een curieuze verzameling achtergelaten rommel aan: fotorolletjes, injectiespuiten met naald, een doos waarin een videocamera verpakt was geweest, een sleutel van een Londense hotelkamer, twee rijbewijzen, feesttoeters en lege chipsdozen. Maar ook enkele lijsten met daarop namen en leeftijden (voornamelijk tien en elf jaar) van kinderen uit Den Haag.”⁴⁹

Menige lezer van Vrij Nederland zal verzucht hebben: eindelijk overtuigend bewijs. Ten slotte was er dan toch iets concreets gevonden. Dankzij de ouders had de politie nu eindelijk aanknopingspunten. In werkelijkheid echter was de rommel die in het huis werd gevonden helemaal geen bewijs voor kinderporno of kindertokkerij. De vondst leidde alleen maar naar nog meer onschuldige personen. De twee fotorolletjes bleken leeg te zijn. De gevonden injectiespuit was van een type dat in de zuivelindustrie wordt gebruikt. Er hadden allerlei soorten lege dozen gelegen, waaronder inderdaad een lege doos van een videocamera; dat was alles. De vorige bewoner van het huis was onderwijzer in Den Haag geweest, en het gevonden lijstje bleek de namen te bevatten van kinderen uit een schoolklas van vroeger en lag tussen andere achtergelaten papieren. Het enige dat de ouders en Margalith Kleijwegt hadden bewezen was hun eigen paranoia.

Op de eerste verjaardag van de Oude-Pekelzaak verscheen in de Haagse Post een belangrijke publikatie van de hand van dr. Peter Hofstede, 'Ietsje in Mie's bil, Oude Pekela ontraadseld'. In dit artikel werd voor de eerste maal het verband gelegd tussen het medisch onderzoek van zeventien kinderen in het St. Lukas Ziekenhuis in Winschoten en een aantal elementen in de verhalen van de kinderen die destijds de aandacht hadden getrokken: ambulances, gedwongen zijn geworden zich te ontkleden in kleine kamertjes in het bijzijn van mannen en vrouwen met maskers voor, felle lampen en prikjes. Marien Abrahamse van de NRC had op het departement van justitie bevestigd gekregen dat deze details pas naar boven waren gekomen na het eerste bezoek aan het ziekenhuis en hij had dit aan Peter Hofstede doorgegeven. Tijdens de voorbereiding van dit boek werd dit gegeven eveneens door de rijks politie in Groningen bevestigd.

Volgens Peter Hofstede kwam het onderzoek van de kinderen door het medisch personeel van het St. Lucas Ziekenhuis neer op iatrogene 'seksuele' mishandeling. Het geloof van dr. Mink in 'pedofilie van perverse aard' wees hij af als het 'nieuwe duivelsgeloof':

„Mythen kunnen levensgevaarlijk zijn. Zij voorzien in een diep gevoelde behoefte wanneer door toedoen van economische, technologische en sociale veranderingsprocessen bestaande zekerheden op de helling gaan. Meestal

handelen zij over chaos en conflicten en hoe die te bezweren; vaak worden zij misbruikt om er macht over medemensen mee te legitimeren. In de historie gebeurde dit niet zelden doordat fanatieke gelovigen bepaalde 'outgroups' van de ergste wandaden gingen verdenken: bij voorkeur moord of incest of andere vormen van seksuele kindermishandeling. (...)

De historische vergelijking leert dat volwassenen niet immuun waren en zijn voor zinsbegoocheling. Wij kunnen nu wel roepen: de mensen waren gek dat zij in een Duivel geloofden, maar zij geloofden nu eenmaal in de Duivel. Het was toen kennelijk normaal en een vergelijkbaar geloof lijkt in onze dagen nog altijd te kunnen bestaan. Wij zien hoe collectieve hysterie over het seksuele leven van kinderen en wat zij doen met volwassenen, zich in de geschiedenis herhaalt.”¹⁴²

Peter Hofstede leverde met zijn artikel zware kritiek. De lezer van de weekendbijlage van de krant, en serieuze opiniebladen moest zo langzamerhand toch wel tot de overtuiging komen dat de Oude-Pekelamythe niet veel meer om het lijf had.

Dokter Jonker, die inmiddels lid was geworden van het bestuur van de Defence for Children International (Nederland) trachtte onder de paraplu van deze landelijke organisatie zijn kruistocht voort te zetten. Hij drong aan op een officiële verklaring van D.C.I. (Nederland) tegen Peter Hofstede en de Haagse Post. Binnen het bestuur van de stichting was onderlinge wrijving ontstaan over het feit dat prof. Jaap Doek onder auspiciën van de stichting zijn eigen kruistocht voerde zonder dat daarvoor door het bestuur groen licht was gegeven. Het geduld bij de bestuursleden raakte op. Dokter Jonker werd te verstaan gegeven dat hij zou worden geschorst wanneer hij nog langer met zijn persoonlijke vendetta binnen de organisatie doorging of de stichting voor zijn eigen campagne probeerde te gebruiken.

Na een poosje kreeg het publiek genoeg van al deze onzin. Evenals teveel-bekken pornofoto's verloor het Oude Pekelaverhaal zijn prikkeling. De dagbladers staakte uiteindelijk de berichtgeving over de club-Jonker en ging over op andere schandalen: de paspoortaffaire, de vissers in Vlissingen, een nieuwe stroom minder sensationele ontuchtzaken en onlangs nog de Bolderkaraffaire, een ander seksschandaal dat niet zozeer gebaseerd was op aantoonbare gevallen van kindermishandeling als wel op geruchten en activiteiten van overijverige incest-speurders. Maandenlang werd niets meer over de zaak Oude Pekela gehoord.

Er verscheen nog één kruistochtachtige oprisping in de pers. In Vrij Nederland, zoals voorspelbaar. Maar er was geen voedingsbodem voor. Andere kranten hadden geen belangstelling meer voor de melodramatische verhalen. Dokter Jonker en zijn vrouw waren echter niet van plan hun kruistocht te staken. Dokter Jonker-Bakker: „Ik verwerk wat er is gebeurd door achter de daders aan te blijven jagen.”³⁵

Op maandag 17 oktober 1988 kondigden de rijkspolitie en het Openbaar Ministerie eindelijk officieel aan dat het onderzoek werd gesloten. Eelco Meulman schreef in de NRC:

„De Groningse hoofdofficier van justitie mr. J.A. Blok, naar wie de plaatselijke politie voor commentaar verwijst, is sinds gisteravond onbereikbaar. Bekend is wel dat hij niet 'eindeloos' wilde doorgaan met het onderzoek naar de kinderporno-affaire en daarom het rechte team van vier tot zes mensen heeft ontbonden. Mochten zich nieuwe feiten voordoen, dan kan het onderzoek onmiddellijk weer worden heropend.”¹⁴³

Het mediaverhaal van Oude Pekela is ten einde.

Dr. Mik geeft zijn mening. (Foto Chris de Jongh)

Mr. Blok (rechts) neemt afstand. (Foto: Chris de Jongh)

Hoofdstuk 13

Uitdoving?

De volkswraak

Door massahysterie ontstaat een kettingreactie van angst en woede. De intolerantie ten opzichte van elkaar wordt steeds groter, de haatgevoelens sterker, gemeenschappen raken verdeeld. De volksduivel wordt de personificatie van het meest duivelse kwaad. De afwijkende persoon wordt geheel buiten de normale orde geplaatst. Hij wordt afgeschilderd als iemand die geen enkele moraal kent en daardoor geen recht meer kan laten gelden op de gebruikelijke rechtspleging of algemeen geaccepteerde mensenrechten. Soms wordt bedreigd dat het recht in eigen hand zal worden genomen. Volkswraakacties tegen willekeurige, onschuldige personen komen inderdaad voor. Pieter Klein schreef in De Groene Amsterdammer:

„Op straat heerst de achterdocht volop. Het doen en laten van onbekenden wordt nauwlettend gevolgd. Nummerborden van langzaam rijdende of anderszins verdachte auto's worden genoteerd. Kinderen worden angstvallig in de gaten gehouden. Er gaan oncontroleerbare geruchten over verdachte plaatsgenoten. De buurman op de hoek wordt gemeden als de pest omdat hij zware, zwarte wenkbrauwen heeft, of flaporen, of een kaal hoofd. 'Onze kinderen signaleren nog altijd daders in het dorp', zei een vrouw vorige week. Sommige ouders zouden het liefst het recht alsnog in eigen hand nemen. Voor hen is het onbegrijpelijk en onverteerbaar dat de politie geen aanknopingspunten heeft, terwijl zoveel kinderen dezelfde plaatsen aanwijzen en dezelfde daders. Dit is het Oude Pekela na de kinderporno: paranoia, verscheurdheid, achterdocht, woede.”³⁸

Vader de Vos bracht zijn woede als volgt onder woorden:

„Je hebt zulke rare gevoelens. Machteloze woede. Dat zulke schoften, zo'n

bende, dat ze zoiets kunnen flikken. Je kind voor je huis weghalen, inpakken en er alles mee doen wat ze willen! In eerste instantie denk je: zulke schof-ten, daar moet de maatschappij tegen beschermd worden. Die zouden zo 'ge-merkt' moeten worden, dat ze nooit meer kunnen doen, wat ze ons kind aan-gedaan hebben." 14

En in een ander interview:

„In Arabië wordt je hand afgehakt als je steelt. Wat moet je met deze bees-ten doen als ze worden gepakt? Eigenlijk net zoiets, zodat iedereen weet: bij die moet je uit de buurt blijven." 36

Hij uitte alleen maar dreigementen. De woorden op zich zijn echter gevaarlijk genoeg. Zij krijgen al een zekere waarde doordat zij worden gepubliceerd. Zij wekken bij anderen woede en instemming op. In Oude Pekela werden de dreigementen ten uitvoer gebracht in die zin dat bepaalde personen maatschappe-lijk werden doodverklaard. Zover bekend is niemand in het dorp fysiek mis-handeld. Wel werd het dorp door intense haat verscheurd.

Met de ondervragingen begon ook het zoeken van de zondebok. De kinderen, die trachtten de figuur van de kinderlokker in hun fantasiewereld met tastbare beelden in te kleuren, werden door hun ouders, de politie en dr. Mik door het dorp en de omgeving rondgereden, op zoek naar verdachte plaatsen en perso-nen. Men hoopte dat een punt van herkenning de herinnering van de kinderen zou opfrissen. De kinderen wezen inderdaad gebouwen en mensen in het dorp aan. Het is belangrijk hierbij in gedachten te houden dat de drang om resulta-ten te boeken centraal stond. De kinderen stonden onder zware psychologische druk om iemand aan te wijzen. Het ligt daarom voor de hand dat het voor hen in zo'n emotioneel geladen situatie, omringd door verontruste en moreel ver-ontwaardigde volwassenen die erop uit waren de kinderlokkers te vinden, wel heel erg moeilijk was niet iemand of iets aan te wijzen. Sommige kinderen werden meerdere keren meegenomen op dit soort speurtochten.

Er is weinig fantasie voor nodig om een voorstelling te maken van het verdere verloop van het proces. Hoewel in eerste instantie nog speculatief, werd over bepaalde personen in het dorp en de directe omgeving gesproken. Ongetwijfeld hebben de kinderen, door wat zij opvingen, het beeld van de kinderlokkers in hun fantasie opgenomen. Sommigen ontwikkelden een vaag beeld dat bleef hangen. Zij gingen vermoeden dat hun ouders wisten wie ermee te maken had-den. Het lag daarom voor de hand dat zij later een verdacht persoon of iemand die hun zelf verdacht voorkwam, met de kinderlokkers associeerden en die fi-guur in het reeds bestaande fantasiebeeld trachtten te integreren.

Bij een dergelijk mechanisme is het absoluut niet verbazingwekkend dat kin-deren weken na de eerste ondervragingen, 'verdachten' in het dorp gaan aan-wijzen. Het is heel voorspelbaar dat steeds meer personen in de verdachten-

bank worden geplaatst. Het ligt ook voor de hand dat bij een aanzwellende golf van massahysterie meer 'kinderlokkers' worden gesignaleerd. Echter, wanneer de kinderen inderdaad zouden zijn meegenomen door kinderlokkers die nog in het dorp rondliepen, zouden zij hen al vrij snel na het gebeurde hebben geïden-tificeerd en niet pas na verloop van tijd.

Toen de zaak een aantal weken oud was, deden verhalen de ronde dat de kinde-ren de kinderlokkers in het dorp hadden gezien. Het feit dat dit pas na een aan-tal weken gebeurde en dat de geruchten het sterkst waren op het moment dat de paniek het grootst was, ondersteunt de hypothese als boven gesteld. Meer dan een jaar na het begin van de affaire wezen kinderen nog steeds nieuwe 'kinderlokkers' aan.

Wat sommigen terwille van de sensatiezucht is aangedaan, is onverantwoord, om niet te zeggen misdadig. De paranoia dreef bijvoorbeeld het echtpaar Nij-boer zo ver dat zij hun burens ervan beschuldigden onder een hoedje te spelen met de kinderlokkers. Mevrouw de Haan:

„Verder hebben we na een tijd weinig woorden met elkaar gewisseld. Want je zag haar helemaal niet meer buiten. De kinderen werden angstvallig ach-ter een deurtje opgesloten. Ze mochten niet buiten spelen. En vooral niet met onze Michiel, die hier aan het spelen was. Die kinderen zaten hele da-gen achter slot. Want volgens Trijntje waren toen op dat moment dat dat on-derzoek aan de gang was die kinderlokkers hier nog in Oude Pekela. Dat lijkt mij een beetje sterk. Als die hele zaak zo in de publiciteit wordt ge-gooid dan lijkt me dat sterk dat zulke mensen hier dan helemaal blijven. Toen werd er gezegd: 'Ja, maar pas maar op, want degene die dat gedaan heeft die woont hier dicht bij ons in de buurt.' Toen kwam later er dus uit dat mevrouw van der Laan het zou hebben gedaan. Dat is een alleenstaande vrouw die een beetje gehandicapt is en een heel aardig mensje, maar een zenuwachtig type. Dat mensje kan ook geen vlieg kwaad doen, laat staan kinderen. En die heeft het dus gedaan volgens Trijn-tje. Daar geloof ik helemaal niets van." 180

De angst deed het echtpaar Nijboer zelfs besluiten hun ruime, vrijstaande huis te verlaten en een veel kleiner optrekje aan de andere kant van het dorp te gaan huren. Vrij Nederland bracht het verhaal van de familie Nijboer:

(De vrouw): „Ik ben veel rustiger geworden sinds ik hier woon. Ik kon er niet langer tegen. Zij woonde er pas twee jaar, wij dertien. Ik vond haar eerst zielig, zo'n vrouw alleen (...) Toen de verhalen in het dorp loskwamen, ver-telde een aantal kinderen dat ze bij ons achter het huis waren meegenomen. In het weiland achter de bosjes, het hek was inderdaad doorgeknipt. Een paar kinderen houden bij hoog en bij laag vol dat ze in het huis van de buur-vrouw zijn geweest, daar zouden ze snoepjes hebben gekregen." 180

(Haar echtgenoot): „We hebben haar er nooit op aangesproken. Toch re-

ageerde ze raar. Zei uit zichzelf dat ze niets met de zaak te maken had. Ze leek erg nerveus. Toen ben ik haar een tijd gaan volgen. Achter naar aan gereden in de auto, kijken waar ze heen ging. (...) In de maanden voor onze verhuizing reageerde de buurvrouw angstig als ze ons zag. Ze wist niet dat we weg wilden, we hebben ook geen afscheid van haar genomen. Op een dag zijn we zomaar weggegaan. Eerst een tijdje op de camping gezeten. Trijntje kon het thuis niet langer verdragen. Ik ben voor mijn vrouw vertrokken, de reden waarom zij weg wilde zinde me totaal niet.”³⁵

Ook de media bliezen dus hun partij mee. Het commentaar van het slachtoffer:

„Toen, ongeveer augustus, kwamen mensen bij de deur en die waren dus van ... ze zeiden niet dat ze van Vrij Nederland waren. Ze zeiden gewoon: 'Wij zijn op advies van dokter Zevenhuizen hier en we zijn op onderzoek uit naar die kinderporno. Wilt u daar wel aan meewerken? Dokter Zevenhuizen zei: 'Ga maar naar mevrouw van der Laan en zo'. Maar dat was dus niet zo. Maar dat wist ik niet en ik liet hen binnen. Och ja, ik ben zo gastvrij. Ik zeg: 'Kom maar binnen, willen jullie een kopje koffie.' Maar ze konden niet wachten. Of ik mee in de tuin wou dan. Of ik de plek wou aanwijzen waar zogenaamd een gat in de heg moest zijn. Daar wist ik zelf niks van, want ik was de zaak moe geweest. Ik hoef het niet te weten, wat moet ik er doen? Ik had schapen op dat weiland.

En toen zeggen ze tegen mij: 'Wilt u wel op de foto met die schaapjes?' Ik zeg: 'Ja, dat wil ik wel, waarom niet, dat vind ik wel leuk.' En toen zeiden ze pas dat ze van een krant waren, of een zogenaamd weekblad, en ik zou dus ook in de krant komen, misschien op een foto. Ik zeg: 'Nou dat heb ik liever niet.' Maar ik kreeg wel een exemplaar toegestuurd van dat blad. En toen zijn ze weggegaan. Vanaf het begin hebben ze de waarheid niet verteld van: 'Nou, wij hebben met Nijboer gepraat en die zeggen dit en dat over u.' Ze zeiden wel tegen mij: 'U was zeker blij dat die Nijboer wegging?' Ik zeg: 'Waarom?' Ik was helemaal niet blij. Ik heb niks met die mensen te maken. Ik heb nooit ruzie met burens gehad. M'n hele leven niet.

En toen kreeg ik op een gegeven moment te horen, van een familie uit Delfzijl, dat ze geschrokken zijn omdat er zoveel verschrikkelijke dingen in Vrij Nederland staan. Nou, ik de hele nacht niet geslapen, geestelijke nood gebeld en al die dingen.

Ik heb een advocaat die zei dat hij er werk van zou maken. Maar de Officier van Justitie zei: 'Het is heel erg voor u, maar ze hebben u niet zodanig aangewezen dat u iets gedaan zou hebben. Ze hebben alleen vermoedens dat u die heg liet snoeien om daar die kinderen beter doorheen te kunnen lokken.' Ze hebben dus niet met die woorden gezegd dat ik iets met die kinderen heb gedaan. Waar ik op die foto sta daar staat gewoon bij: de plek waar de kinderen zijn weggelokt. De kinderen houden bij hoog en bij laag vol dat ze daar zijn weggelokt. De politie zegt ook: 'Wij staan achter u.' Daar heb ik niet veel aan, hè?

Dokter Zevenhuizen zegt dus: 'Er zijn mensen die het echt geloven, nòg, dat ik ermee te doen heb gehad, dat ik meegewerkt heb aan die kinderpornotoestanden.' Mijn advocaat zei: 'Ik zou m'n huis verkopen.' Ik zeg: 'Nou ik heb niks misdaan, ik ga niet weg.' Ik heb in het dorp boodschappen gedaan en al die mensen keken me zó aan en dachten: 'Zou ze bekennen, zou ze die foto's nou hebben?' Gewoon angstig! Vrij Nederland heeft de naam van Nijboer veranderd. Hun naam, die van mij niet. Maar ik moet je gewoon zeggen wat ik vind: het mag wel bekend worden dat zulke mensen gewoon aan het roddelen zijn. Ik kan er niks aan doen verder.

Ik heb er zo'n verdriet van gehad; ik ben er totaal kapot van geweest. Ik ben er nou zo'n beetje overheen. Maar je vergeet het nooit weer, hè. Als je op sterven ligt, denk je daar nog aan, denk ik. Zoiets afschuwelijks. Om zomaar... enfin ik vind het verschrikkelijk.”¹⁸⁰

Het feit dat in alle delen van het land wraakacties werden ondernomen, bewijst te meer hoezeer de door zedenangst opgewekte gevoelens opgezweept kunnen worden. Verslaggeving van de voorvallen draagt vaak bij aan de bewustwording en maakt indirect de weg vrij voor lynchpartijen. Tijdens de eerste golf van massahysterie rond Oude Pekela werd een tweelingbroer van een verdachte door een groep Enschedeërs met geweld uit zijn auto gesleept. Daarnaast kreeg de Enschedese politie een melding binnen dat er bij de woning van de verdachte een bom was geplaatst. Achteraf bleek er niets aan de hand te zijn. Een recenter geval toont aan welke ernstige vormen deze lynchpartijen kunnen aannemen:

„Het vijftal (inwoners van Deventer) nam wraak op een 33-jarige man, die ontuchtige handelingen zou hebben gepleegd met minderjarige jongens. De mannen behoorden tot de kennissenkring van een vrouw uit Deventer, die er vorige week woensdag bij de politie aangifte van deed dat de 33-jarige zich aan haar zoontje had vergrepen. In de nacht daarop drongen de vijf mannen, onder wie de vader van een ander jongetje met wie de man ontucht zou hebben gepleegd, de woning van de man binnen. De politie was na de aangifte wel met een onderzoek begonnen, maar had dat nog niet afgerond.

De verdachte, die nog niet door de politie was verhoord, werd uit zijn huis gesleurd en met een auto overgebracht naar de woning van een van de vijf wraaknemers. Hij werd op een stoel vastgebonden en zwaar mishandeld. Volgens de politie werd hij geslagen, tegen het hoofd en tussen de benen geschopt en zo gedwongen tot een bekentenis.

De vijf mannen, tussen negentien en veertig jaar oud, reden vervolgens met hun slachtoffer rond in de omgeving van Deventer. Tijdens die autorit dreigden ze de man met een mes te vermoorden. In een andere woning werd hij daarna nogmaals mishandeld. De wraaknemers reden ten slotte naar het hoofdbureau van politie te Deventer, waar hun slachtoffer uit de auto werd gesmeten. De ernstig gewonde man verbleef drie dagen in een ziekenhuis.”¹⁵⁶

In het algemeen wordt in de kranten weinig geschreven over het geweld dat wordt gebruikt tegen mannen die misschien erotische contacten met kinderen hebben gehad of dat alleen maar zouden willen of zouden kunnen hebben. Wel heeft dit soort acties vaak tot gevolg dat iemand voor het leven is getekend. De geweldplegers maken geen onderscheid tussen iemand die een liefdevolle relatie heeft en iemand die werkelijk iemand seksueel misbruikt. De voorzitter van de Vereniging Martijn werd bijvoorbeeld een aantal malen door groepen jongeren bedreigd, ook met een revolver. Zijn ruiten zijn diverse keren ingegooid. Ten slotte moest hij wel verhuizen.

Zedenangst leidt ook tot geweld tegen vaders die van incest worden verdacht. De zaak Vlaardingen, waar kinderen uit huis werden geplaatst, is een voorbeeld van de excessen die in de naam van de 'kinderbescherming' plaatsvonden. Tyler en Brassard (1984) hebben de gevolgen onderzocht in gezinnen, waarbinnen incest is gepleegd. De slachtoffers werden in de meeste gevallen uit huis geplaatst, waardoor zij van hun familie vervreemden. Personen, die allen verklaarden schuldig te zijn, rapporteerden ernstige financiële problemen, gespannen relaties, verstoting door de familie, isolatie en vernedering. Tyler en Brassard concludeerden dat de huidige methode van onderzoek en vervolging van incest een vernietigende uitwerking heeft op de betrokken gezinnen.

Schulz (1986) doet verslag van een onderzoek van honderd gezinsleden tegen wie valse beschuldigingen van seksueel kindermisbruik waren ingediend. Vrijwel alle geïnterviewden verklaarden op verscheidene gebieden trauma's te hebben opgelopen: gezondheidsproblemen, uiteenvallen van het gezin, verlies van werk en/of afhankelijkheid van sociale voorzieningen. Allen rapporteerden in meerdere of mindere mate gewichtsverlies, misselijkheid, nachtmerries en depressies. Allen vertelden dat in hun woonplaats geen slachtofferhulp aanwezig was en dat zij heel weinig sympathie ontmoetten.

Een aantal (28%) moest het huis verkopen om rechtskundige of deskundige hulp te kunnen betalen. Anders dan in Nederland worden in Amerika in geval van vrijspraak kosten van rechtskundige bijstand niet automatisch vergoed. Velen werden nog verder getart toen zij een advocaat in de arm moesten nemen om de zorg voor hun kinderen (via de familiekamer) terug te krijgen nadat een jury (in de strafkamer) hen onschuldig had bevonden.

Conclusie

Ten slotte neemt de massahysterie af. Door de enorme hoeveelheid energie die zij opeist, blijkt zij het niet eeuwig te kunnen volhouden. Of de mensen raken uitgeput of de gemeenschap valt uiteen. In Oude Pekela gebeurde in zekere zin zowel het een als het ander. Natuurlijk, het dorp bestaat nog. Aantoonbaar is echter „dat enkele families direct of indirect vanwege de affaire zijn vertrokken”.¹⁵⁰ Voor anderen, die gebleven zijn, zijn de sociale relaties van voor de massahysterie volledig verstoord. In die zin bestaat het dorp van voor mei

1987 niet meer. In de toekomst zal een nieuw sociaal netwerk de gaten in het dorpsleven moeten opvullen.

Zedenangst dooft echter niet zo gemakkelijk uit. Evenals een infectie zonder duidelijke symptomen blijft zij onder de oppervlakte doorsudderen. De patiënt blijft weliswaar in leven, maar ziekte blijft hem teisteren. Dat kan tientallen jaren duren. Overdrijving en verdraaiing, onder andere als gevolg van de kruistocht in en rond Oude Pekela vonden, via de media, hun weg in het nationale bewustzijn. Iedere gemeenschap in Nederland werd min of meer besmet met de ziekte van de patiënt Oude Pekela.

Geruchten, zoals die in Oude Pekela rondwaarden, duiken nog steeds in allerlei delen van het land op. In Bergen op Zoom ging het gerucht dat een man, verkleed als sprookjeskoning, kinderen naar een huis had meegenomen. Hij zou daar met vier kinderen ontucht hebben gepleegd, waaronder het maken van pornofoto's. Na acht dagen vastgezeten te hebben, werd hij onschuldig verklaard en vrijgelaten. Naar bleek waren de kinderen als vriendjes en vriendinnetjes van de kinderen van de man bij hem in huis geweest. Na zevenhonderd uur onderzoek sloot de politie het onderzoek af.

De overeenkomsten met het Oude-Pekelaverhaal zijn opmerkelijk. De arrestatie was, onder andere, gebaseerd op verklaringen van heel jonge kinderen nadat zij door hun ouders, de politie en een psycholoog waren ondervraagd en met de poppenmethode waren geconfronteerd. De beschuldigde is in zijn woonplaats ernstig in diskrediet gebracht en velen geloven nog steeds niet in zijn onschuld. Hij en zijn vrouw zijn bedreigd en de buurt heeft hun de rug toegekeerd. Over de politie zegt hij:

„Ik ben geïntimideerd, 's nachts bleef mijn cel verlicht, de wc werd niet doorgetrokken. Door mijn arrestatie is de zaak ook verder geëscaleerd. Zie je nu wel, zeggen de mensen. Ik word dagelijks opgebeld, maar er wordt niet gesproken. We gaan eraan kapot.”¹⁵¹

Ook in Bergen op Zoom werd door een miniatuurversie van de club-Jonker in Oude Pekela de pers ingeschakeld. Het feit dat nimmer enig bewijs voor kinderporno in Bergen op Zoom werd gevonden, werd terzijde gelegd.

In een ander geval, de Spijkenisse-affaire, werd ontdekt dat een tiener kinderen uit de buurt gebruikte voor seksspelletjes. Het leidde tot een omvangrijke ontuchtzaak. Hetzelfde, een eeuw eerder op het platteland, zou nauwelijks tot enige beroering hebben geleid of zich in elk geval hebben beperkt tot de plaatselijke gemeenschap. Net zoals ouders lastige kinderen binnen het gezin aanpakken, zou men ook hier binnen de gemeenschap orde op zaken hebben gesteld. In Spijkenisse groeide het incident daarentegen in korte tijd uit tot een ware massahysterie.¹⁵² Kinderen werden intensief en herhaaldelijk ondervraagd. Een moeder, aangeduid als Yvonne, vertelt:

„Eindeeloos heb ik met mijn jongens gespeeld met een teddybeertje, en net gedaan alsof dat teddybeertje hun vriendje was. Zo kwam ik er langzaam achter hoe ernstig de vergripen zijn geweest.”¹⁵³

Ook in Spijkenisse werden de kinderen meegenomen om verdachte plaatsen en personen aan te wijzen:

„Mijn zoontje heeft zeker vier verschillende huizen aangewezen waar hij is binnen geweest. En dat oma daar dan bloot door de kamer liep, met alleen een roze panty aan. Hij moest dan naar seksfilms kijken waarna er van alles met hem is gedaan. Hij zegt dat hij ook met een matteklopper werd geslagen. En dat hij met een mes is bedreigd. Zoiets verzint een joch van die leeftijd toch niet.”¹⁵⁴

Een andere moeder, Carla, vertelde over de signalen van seksueel misbruik die zij in haar kinderen meende te hebben ontdekt:

„Achteraf, ja dan snap je ineens een heleboel dingen, waar je eerst niet echt bij stilstond. Op school was het opgevallen dat onze jongste zoon zich niet goed kon concentreren. En die jongen viel ook heel vaak. En als hij soms van die rare blauwe piekken had, dan dachten wij dat dat daar van kwam, doordat kinderen nu eenmaal vaak ravotten. En dan die bloeduitstortinkjes op de linkerarm van die jongen. Wij zijn ervan overtuigd dat onze kinderen opzettelijk zijn meegenomen, en daarna in zeker vier verschillende huizen werden bedwelmend en misbruikt.”¹⁵³

De geruchten die zich in het dorp verspreidden, hadden ook betrekking op verhalen over pornografen en een internationale bende. Yvonne beschreef haar angst en vervatte die in de voorspelbare post-Oude Pekela samenzweringstheorie:

„Die foto's werden volgens onze kinderen bewaard in een kluisje in de kelder. Daar was een man die een helm droeg waar een lampje op zat, want anders was het te donker in die kelder. De foto's zaten volgens mijn zoontje in een grijze plastic zak. En die man had een sleuteltje waarmee hij een kastje in de muur kon opendoen.”¹⁵³

Ook de paranoia kwam opzetten. Een van de ouders, Clara, werd geciteerd:

„Ik ben bang dat er straks weer wat met mijn kinderen gebeurt, want drie van de vieraders lopen weer vrij rond en een aantal andere jongens die er zeker ook bij betrokken zijn geweest, heeft niet eens in voorarrest gezeten en die zien we hier nog dagelijks in de buurt.”¹⁵³

De Officier van Justitie, mr. H.A.G. Smid, gehinderd door de politieke nood-

zaak zich niet te zeer van de ouders te distantiëren, deed zijn best de zaak tot de juiste proporties terug te brengen:

„De manier waarop een kind de feiten waarneemt, wordt beïnvloed door een bepaalde situatie. De feiten die het kind daarin betreft, kunnen afkomstig zijn van wat hij op school heeft gehoord. Dan kan hij verklaren dat iets op een bepaalde manier is gebeurd, terwijl dat in werkelijkheid misschien niet helemaal zo is gebeurd.”¹⁵⁵

De vijftienjarige jongen werd tenslotte veroordeeld tot een half jaar tucht-school, de zwaarst mogelijk straf voor een strafrechtelijk minderjarige onder de huidige wetgeving. De gevolgen van dit vonnis zullen vrijwel zeker negatief uitpakken. De jongen zal zichzelf en zijn seksualiteit als zwaar misdadig blijven zien. Hij zal waarschijnlijk verbitterd raken door wat hij heeft meege-maakt. Een dergelijke straf staat hem alleen maar in de weg ooit te ontdekken hoe hij van erotische gevoelens kan genieten zonder anderen daarbij pijn of kwaad te doen. De NVSH gaf een persbericht uit dat kennelijk door iedereen werd genegeerd:

„Behalve de heksenjacht op alle volwassenen die, ongeacht omstandigheden, of mate van vrijwilligheid, seksuele contacten met kinderen hebben of zouden wensen, is nu dus ook de criminalisering aan de orde van kinderen die 'ontucht' bedrijven met andere kinderen. Volgens de berichtgeving was de nu vijftienjarige jongen die als 'de hoofdverdachte' wordt aangeduid, twaalf of dertien jaar toen de feiten waarvoor hij wordt vervolgd, een aan-vang namen.”

De zaak Spijkenisse is een schoolvoorbeeld van de zedenangst die door de Oude-Pekela-affaire is ontstaan en het hele land heeft besmet. In meerdere plaatsen in Nederland was sprake van soortgelijke voorvallen en voordat de golf van zedenangst geheel is weggeëbd, zullen er nog verscheidene plaatsvinden. De hoeveelheid schade, de maatschappelijke ontwrichting en de persoonlijke tragedie die het gevolg zijn van de huidige massahysterie zouden een waarschuwing moeten zijn. Een aantal factoren echter wijst erop dat de zedenangst in Nederland niet snel afneemt. Een ontmoedigend teken is de terughoudendheid van een aantal kranten om positie te kiezen tegen deze ontwikkeling. Niets is immers zo stimulerend voor zedenangst als sensationele verhalen. Het is kennelijk niet eenvoudig om een alternatief geluid te laten horen.

In een recent geval bezweek de Utrechtse politie voor druk uit Engeland en arresteerde drie personen omdat zij video's en foto's hadden gemaakt van drie masturberende jongens. De kranten kwamen met verhalen over een internationaal netwerk van kinderporno. De Telegraaf hield haar traditie hoog en publiceerde het verhaal met vette koppen en pleegde daarmee onjuiste berichtgeving over, onder andere, een 'kinderporno luchtbrug' tussen Engeland en

Nederland. Geen enkel dag- of maandblad kwam met een genuanceerd verslag van het voorval.

Ook de Nederlandse cultuur bezit een facet dat de natie in de valkuil van de hedendaagse zedenangst kan laten vallen. De geestelijke met het vermanende vingertje mag dan inmiddels uit het sociale leven van de natie verdwenen zijn, in deze tijd heffen de maatschappelijk werker en de 'incestspeurder' hun vinger op. Evenals de geestelijke van weleer, dringt nu de nieuwe seculiere beschermer van de publieke moraal onbeschaamd het privéleven van personen binnen. Psychologische theorieën, die qua logische structuur meer gelijkenis vertonen met religieuze dogma's dan met de wetenschap, worden gebruikt om de status quo te handhaven. Vergelijken met veel andere culturen bevindt de christelijke wereld zich aan het eind van een theoretisch continuum van seksueel onderdrukkende culturen, seksueel beperkende culturen, seksueel liberale culturen en seksueel aanmoedigende culturen (Constantine & Martison 1981). De post-christelijke westerse wereld heeft geen kans gezien, ondanks vooruitgang, deze onderdrukkende angsten van zich af te schudden en een werkelijk bevrijde en seksueel aanmoedigende cultuur te scheppen.

Het onvoorwaardelijk respect van menige Nederlander voor Amerikanen vormt eveneens een factor die zedenangst stimuleert. In werkelijkheid wordt seksuologisch onderzoek in Amerika heel wat vaker door anti-seksuele ideologieën vervuild dan in Nederland. Op het gebied van kinderseksualiteit is veel Amerikaans onderzoek volledig waardeloos (Okami, 1989). Op dit gebied is er niet veel dat Nederlanders van Amerikanen zouden kunnen leren, behalve misschien hoe het niet moet. Dit geldt trouwens voor vele terreinen in de sociale en medische wetenschap en praktijk. Meer dan 70 procent van de drugsverslaafden in Amsterdam keert bij voorbeeld weer met succes in de maatschappij terug. In New York is dat percentage 12 procent. Een ander voorbeeld is de controle op AIDS. Van alle landen ter wereld scoort Nederland op dit terrein het best. Dit vloeit, althans voor een deel, waarschijnlijk voort uit de betrekkelijke openheid ten aanzien van seksualiteit en de bereidheid om op scholen aandacht te besteden aan de 'veilig vrijen' campagne. Nog een ander voorbeeld is kinderporno. Het grootste deel van de kinderporno die ooit is gemaakt, kwam uit Amerika (Hebditch & Anning, 1988). De grootste professionele vervaardigers ter wereld van kinderporno zijn thans de FBI en de Amerikaanse Postale Recherche, die het materiaal gebruiken om mensen in de val te lokken (Stanley, 1989). Waarom was het zo nodig dat de werkgroep-de Wit politiemensen naar de V.S. stuurde om bekendheid te krijgen met de Amerikaanse methoden? (Schuijjer, 1989). Het was zinniger geweest om een aantal Amerikanen naar Nederland te halen om hen hier het een en ander te leren. In plaats daarvan laat de Amsterdamse gemeentepolitie zich leiden door Amerikaanse zedenangst, ten koste van genuanceerd denken en met meer risico's dat kinderen en volwassenen in hun stad schade oplopen.

Zolang Nederlanders hun misplaatst respect voor de Amerikanen niet laten va-

ren, blijft dit land kwetsbaar voor de Amerikaanse invloed die zijn samenleving nog meer zal verzieken. Er is heel wat dat de Amerikanen van de Nederlanders kunnen leren. Het culturele verschijnsel in de Verenigde Staten dat men zich blindstaart op onbereikbare morele waarden waarbij men zich een, overigens aanvechtbaar, superioriteitsgevoel aanmeet met een onvermijdelijk daarmee gepaard gaande hypocrisie, staat genuanceerd denken in de weg en houdt het mechanisme van de zedenangst in stand. Het onvermogen om zich de Nederlandse flexibiliteit eigen te maken of zelfs maar te begrijpen of te respecteren, is kenmerkend voor het Amerikaanse bewustzijn. Nederland is tenslotte maar een klein landje.

Minister van Justitie Korthals Altes op bezoek in Oude Pekela. (Foto: Bert Verhoeff)

BIJLAGE 1

Bronnenmateriaal

Met het oogmerk een volledig dossier samen te stellen van de artikelen die tijdens de affaire zijn gepubliceerd, werden 288 knipsels verzameld. De meeste knipsels en artikelen werden ter beschikking gesteld door dr. Peter Hofstede, dr. Marten Brouwer, Persfocus en de Gemeente Oude Pekela. De volgende bladen leverden het materiaal:

	<i>korte berichten</i>	<i>artikelen thema-artikelen redactionele commentaren</i>	<i>ingezonden brieven</i>
opiniebladen		20	
nationale dagbladen	78	61	10
plaatselijke kranten (regio Oude Pekela)	85	16	1
plaatselijke kranten (overige)	1	8	1
geïllustreerde bladen		4	
overige		1	
<i>De belangrijkste bronnen waren:</i>			
nationale dagbladen	NRC Handelsblad		22
	De Volkskrant		38
	Trouw		20
	Het Parool		14
	Algemeen Dagblad		14
	De Telegraaf		25
plaatselijke kranten (regio Oude Pekela)	Nieuwsblad van het Noorden		56
	Winschoter Courant		41
	Leeuwarder Courant		10
opiniebladen	Vrij Nederland		5
	Haagse Post		4
	De Tijd		3
	Elsevier		2
	De Groene Amsterdammer		2
geïllustreerde bladen	Panorama		2
	Privé		1
	Nieuwe Revue		1
overige			28
totaal			288

De datum, bron en kop van elk artikel werden op een computer ingevoerd. Van het materiaal werd een eenvoudige inhoudsanalyse gemaakt. Elk artikel werd gekarakteriseerd met één of meer sleutelwoorden die betrekking hebben op een bepaald aspect van de theorie van zedenangst.

Ook de sleutelwoorden werden in de data base opgenomen in een gegevensveld. De namen van personen die in diverse artikelen werden geciteerd, werden in een ander gegevensveld ingevoerd. Bij het schrijven werd gebruik gemaakt van deze data base. Bij het analyseren van het gebruik van 'de superlatief' door de pers bijvoorbeeld werden alle artikelen met het sleutelwoord 'superlatief' uitgeprint. De sleutelwoorden, afgeleid van de theorie van zedenangst, vormen de structuur voor dit boek en worden daarin gedefinieerd en omschreven.

Sleutelwoorden

- (1) BEWUSTWORDING: Bemoeienis (vanuit Amerika); Angst; Loos alarm.
- (2) SYMBOOLVORMING: Clowns; Creëren en afbreken van de held.
- (3) OVERDRIJVING EN VERDRAAIING: Hyperbool; Superlatief; Sensationalisering; Theorievorming; Verdachtmakingen; Samenzwering(stheorieën); Onfalsifieerbaarheid; Lichtgelovigheid; Melodramatiek; Sneeuwbaaleffect.
- (4) VERSTERKING VAN ROLPATRONEN: Signalen van incest; Uitlokking (incorrecte ondervragingstechnieken); Familie de Vos.
- (5) VERBREIDING: Voorspelling; Uitbreiding; Sociale malaise.
- (6) DOORWERKING: Kruistocht; Oproep voor consensus; Prediking; Escalatie; Volkswraak; Intolerantie; Innovatie; Piramidemodel voor beschuldiging; Besluiteloze politici.
- (7) UITDOVING: Ontraadseling; demythologisering; Perspectief; Ontkenning.

Deze categorieën werden gebruikt in een eenvoudige vorm van inhoudsanalyse. Alhoewel een kwantitatieve analyse is gemaakt, is deze vanwege de subjectieve aard hiervan niet gebruikt voor dit boek. Sommige artikelen bij voorbeeld zouden door de ene lezer wel en door de andere niet als 'overdrijving en verdraaiing' worden geclassificeerd. In grote lijnen kwam één proefanalyse hierop neer: 9% van de artikelen van NRC Handelsblad bevatte passages die als verdraaiing werden geclassificeerd. De Telegraaf scoorde 28% en Vrij Nederland 60%. Vrijwel alle kranten schreven ten tijde van de zaak Oude Pekela over de affaire. Daar waar een vergelijking kon worden getrokken met de berichtgeving in

NRC, Trouw en De Volkskrant, waren de sensationalisering en verdraaiing van feiten bij sommige andere kranten heel duidelijk. In een poging de gebeurtenissen te reconstrueren, is bij voorkeur gebruik gemaakt van citaten en feiten zoals deze door de meer betrouwbare bronnen, zoals NRC Handelsblad, werden gepubliceerd of waar dezelfde informatie in meer dan één krant werd gevonden. Veel citaten uit De Telegraaf en Vrij Nederland lieten zien hoe de pers kans zag een collectieve mythe te ontketenen. Alhoewel al het materiaal werd geanalyseerd en in de data base ingevoerd, werd uiteindelijk maar een betrekkelijk klein percentage gebruikt.

Naast deze analyse werd van elk van de dertig meest geciteerde personen een citatenbestand aangelegd waarin alle beschikbare citaten werden verzameld. Op deze wijze was het mogelijk van elke betrokkene aan de hand van de uitspraken een indruk te krijgen van zijn of haar houding en opvattingen. De uitspraken van de officier van justitie mr. Blok waren bijvoorbeeld consequent voorzichtig en neutraal. De uitspraken van de familie de Vos vertoonden over het eerste jaar een toenemende emotionele intensiteit, naast feitelijke beweringen. Bij de keuze van citaten voor dit boek werd als criterium aangehouden dat alleen de uitspraken die in het algemene patroon van de betreffende persoon pasten werden gebruikt. De namen van direct betrokkenen zijn in dit boek ter bescherming van hun privacy gewijzigd

Extra materiaal

Verder werd het volgende materiaal verzameld:

- (1) Drie rapporten van dokter F. Jonker en dokter P. Jonker-Bakker.
- (2) Folder van Actiegroep Burgerbelangen van juni 1987.
- (3) Brief van de burgemeester van Oude Pekela dd. 15 januari 1988 aan de ouders.
- (4) Persbericht van de ouders van Oude Pekela dd. 21 januari 1988
- (5) Lijst van achtentwintig vragen dd. 21 januari 1988, overhandigd aan justitie.
- (6) Eindrapport dd. 21 januari 1988 van Klaus de Boer, Jeugd- en Zedenzaken van de Rijkspolitie.
- (7) Eindrapport dd. 21 januari 1988 van mr. J.A. Blok, Hoofdofficier van Justitie.

Interviews

Tijdens de beginfase van het analyseren van de artikelen uit kranten en bladen kwam niet duidelijk naar voren dat de verhalen over kinderlokkers geheel op onwaarheid berustten. Tot aan de gesprekken met de afdeling Jeugd- en Zedenzaken van de Rijkspolitie te Groningen leek de bewering dat een aantal kinderen wellicht voor seksuele handelingen en voor de vervaardiging van porno was meegelokt, niet onmogelijk.

Gesprekken met de politie wezen echter uit dat er alleen bewijs bestond voor

het seksspelletje dat twee kinderen met elkaar hadden gespeeld en dat de bizarre verhalen die de kinderen vertelden niet betrouwbaar waren. Als gevolg van deze informatie was het noodzakelijk bepaalde stukken van dit boek gedeeltelijk te herschrijven.

Met de volgende personen werden gesprekken gevoerd:

- (1) Melle Wachtmeester: tijdelijk persvoorlichter van de gemeente Oude Pekela. Gesprek van drie uur op 31 mei 1988.
- (2) Judith Laadstra: paragnoste in Haarlem. Gesprek van twee uur op 8 augustus 1988.
- (3) Larry Stanley: advocaat in New York. Drie dagen, 17 tot 20 september 1988, gesprekken over Amerikaanse beweringen van misbruik en exploitatie van kinderen en de werking van het Amerikaanse rechtssysteem.
- (4) Dr. Ralph Underwager en drs. Hollida Wakefield, beiden psycholoog in Minneapolis, Minnesota. Gesprekken over Amerikaanse beweringen van massaal kindermisbruik en studies van ondervragingsmethoden van kinderen. Van 20 september tot 2 oktober 1988.
- (5) Dokter Zevenhuizen: huisarts in Oude Pekela. Een gesprek van twee uur op 11 december 1988 (een uur op band).
- (6) Marien Abrahamse: correspondent voor NRC Handelsblad. Een gesprek van drie uur op 12 december 1988.
- (7) Het echtpaar Kip en zoon: gezin in Oude Pekela. Gesprek van anderhalf uur (op band) op 13 december 1988.
- (8) Mevrouw van der Laan; grootmoeder in Oude Pekela. Gesprek van een half uur (op band) op 13 december 1988.
- (9) Fred Mulder, afdeling Jeugd- en Zedenzaken van de Gemeentepolitie in Groningen. Gesprek van twee uur (een uur op band) op 13 december 1988.
- (10) De heer A.E.J. Smidt: burgemeester van Oude Pekela. Gesprek van drie uur (een uur op band) op 15 december 1988.
- (11) De heer Wim Joosten: Hoofd afdeling Jeugd- en Zedenzaken van de Rijkspolitie te Groningen. Gesprek van twee uur (anderhalf uur op band) op 16 december 1988. Tweede gesprek op 21 februari 1989.
- (12) Liekel Faber: politiemans bij de afdeling Jeugd- en Zedenzaken van de Rijkspolitie te Groningen. Gesprek van een half uur op 3 februari 1989.

Bovengenoemde personen gaven toestemming materiaal uit de interviews te gebruiken. Personen, die geen toestemming gaven voor bandopname of publicatie, worden hier niet met name genoemd. De informatie die zij verstrekten bevestigde echter in veel opzichten de feiten zoals die in dit boek gerapporteerd worden.

Een aantal personen waarmee contact werd gezocht, weigerde over de zaak te praten. Onder hen bevonden zich dokter F. Jonker, dr. G. Mik, prof. dr. C. Rümke, mevrouw T. Pieters en de heer R. Weirth.

BIJLAGE 2

Noten

- 1 Porno group tries to link up with child charity. The Sunday Times, 29 november 1987.
- 2 Misbruik kinderen verbijstert prof. Mik. De Volkskrant, 22 januari 1988.
- 3 blz. 16, deel een.
- 4 blz. 20, deel een.
- 5 blz. 21, deel een.
- 6 blz. 54, deel een.
- 7 blz. 23, deel twee.
- 8 blz. 24, deel twee.
- 9 blz. 29, deel twee.
- 10 En een auto in alle kleuren van de regenboog. De Volkskrant 13 feb 1988.
- 11 Het schandaal van Oude Pekela. ZIP, 18 juni 1987.
- 12 'Nachtmerrie van Oude Pekela' duurt voort... De Telegraaf, 16 januari 1988.
- 13 Eerste rapport dokter Jonker, blz. 3.
- 14 Het raadsel van Oude Pekela. Nieuwe Revu, 19 juni 1987.
- 15 Twijfels. Nieuwsblad van het Noorden, 16 december 1988.
- 16 Oude Pekela was week lang wereldnieuws. Streekblad, 17 juni 1987.
- 17 'Dit moet ophouden, we moeten terug naar normaal'. Het Parool, 5 februari 1988.
- 18 Een nieuwtje in Oude Pekela. Het Parool, 20 juni 1987.
- 19 Misbruik. De Volkskrant, 7 september 1988.
- 20 Taboe. Haagse Post, 8 oktober 1988.
- 21 Pipo in de zorgzame samenleving. Haagse Post, 20 juni 1987.
- 22 Almere anders dan Oude Pekela. De Telegraaf, 24 maart 1988.
- 23 Zedendelict in Oude Pekela veroorzaakt ook onrust in Winschoten. Winschoter Courant, 20 mei 1987.
- 24 Deining over vermeend 'Zedendelict' is onterecht. Winschoter Courant, 21 mei 1987.
- 25 Ontucht op grote schaal met kinderen toegegeven. De Volkskrant, 13 juli 1987.
- 26 Hoogleraar noemt reactie op Oude Pekela massahysterie. NRC Handelsblad, 18 juni 1987.
- 27 Ontucht met kinderen jaagt dorp schrik aan. Trouw 9 juni 1987.
- 28 Kinderokkers in Oude Pekela liepen als clown rond. Winschoter Courant, 6 juni 1987.
- 29 Zeventig kinderen seksueel misbruikt. De Volkskrant, 9 juni 1987.
- 30 Alleen jeugd zag ontuchtige clowns. De Telegraaf, 10 juni 1987.
- 31 Clowns verdwenen zomaar in het niets. Leeuwarder Courant, 11 juni 1987.
- 32 Cowboy aangezien voor clown: Tumult in Veendam. Nieuwsblad van het Noorden, 31 juli 1987.
- 33 Kinderokker actief in Hoogeveense wijk. Nieuwsblad van het Noorden, 7 juli 1987.
- 34 Jeugdpsychiater Gerrit Mik: 'Ik ben razend'. De Tijd, 29 januari 1988.
- 35 Oude Pekela, Zomer 1988. Vrij Nederland, 3 september 1988.
- 36 'Zehielden naar hoofdje onder water'. Privé, 27 juni 1987.
- 37 Pied Piper sex monsters leave village paralysed with fear: Streets where children dare not play. The Star, 15 juni 1987.
- 38 Dit is gewoon doofpotbeleid. De Groene Amsterdammer, 27 januari 1988.
- 39 Veel oud zeer in Oude Pekela. Algemeen Dagblad, 31 december 1987.

- 40 Jeugdpsychiater prof. dr. G. Mik waarschuwt voor 'algehele maatschappelijke ont-
wrichting'. De Telegraaf 30 januari 1988.
- 41 Kinderen zijn de meest bedreigde groep ter wereld. Panorama, 8 februari 1988.
- 42 Psychiater ontsteld na onderzoek Oude Pekela. De Volkskrant 22 januari 1988.
- 43 Wij mensen van Oude Pekela zijn veel te nuchter voor massahysterie. Vrij Nederland,
25 juli 1987.
- 44 De angst zit er diep in. Algemeen Dagblad, 10 juni 1987.
- 45 Ontknoping van ontucht met kleuters nog ver weg. Trouw, 10 juli 1987.
- 46 Ontucht met peuters en kleuters in Oude Pekela 'professioneel opgezet'. NRC Han-
delsblad, 10 juni 1987.
- 47 'Mijn rapport is heel concreet'. De Tijd, 12 februari 1988.
- 48 De dagen van Oude Pekela: De clown en de verschrikkingen van de seksualiteit; Neem
een videocamera of een polaroid en je hebt handel. Vrij Nederland, 20 juni 1987.
- 49 Het verhaal van Oude Pekela is internationaal. Vrij Nederland, 13 februari 1988.
- 50 In Oude Pekela is de achterdocht gebleven. Haagsche Courant, 31 december 1987.
- 51 'Ik leef niet in een waanidee'. NRC Handelsblad, 30 januari 1988.
- 52 'Meer agressie en vaker huiltuilen op de scholen'. Nieuwsblad van het Noorden, 10
juni 1987
- 53 Seksspelletjes met kleuters Oude Pekela voor porno-opnamen. Leeuwarder Courant, 9
juni 1987.
- 54 Iedereen let op elkaar: Oude Pekela is te klein. Trouw, 22 januari 1988.
- 55 Duivels: De reli-politie van Bert Dorenbos wil de daders van Oude Pekela opsporen
en pakken. Vrij Nederland, 19 maart 1988.
- 56 Kinderporno: Je ziet het niet, maar het is er wel. Nieuwsblad van het Noorden, 12 juni
1987.
- 57 Dorp niet eerder rustig voordat daders zijn gepakt. Nieuwsblad van het Noorden, 10
juni 1987.
- 58 Affaire nog zonder einde in Oude Pekela. Winschoter Courant, 10 juni 1987.
- 59 Fatale dag laat diepe sporen na in gezin. Nieuwsblad van het Noorden, 10 juni 1987.
- 60 Pekelder ouders razend op justitie. Nieuwsblad van het Noorden, 14 januari 1988.
- 61 Nieuwe tragedie in Oude Pekela: BINGOVERSLAVING! De Telegraaf, 1 juni 1988.
- 62 Waarom het journaal even niets deed. Nieuwsblad van het Noorden, 13 juni 1987.
- 63 Fantastisch vertellingen: De massahysterie over ontucht met kleuters in Oude Pekela.
Elsevier, 20 juni 1987.
- 64 Justitie overweegt stopzetten onderzoek. De Volkskrant, 10 juli 1987.
- 65 Tientallen kinderen jarenlang misbruikt in Venhuizen. De Telegraaf, 25 augustus 1988.
- 66 Ontucht met minderjarigen en met geestelijk gehandicapten. Vrij Nederland, 24
december 1988.
- 67 Zedenschandaal. De Telegraaf, 25 augustus 1988.
- 68 School en incest. De Telegraaf, 13 februari 1988.
- 69 Sensatiezoeker krijgt in Oude Pekela eerst een donderpreek. Het Parool, 13 juni 1987.
- 70 'De kinderen tekenen nu huizen en boerderijen met felgele kleuren'. Nieuwsblad van
het Noorden 11 juni 1987.
- 71 Justitie negeert nieuwe gegevens over affaire in Oude Pekela. Winschoter Courant, 8
december 1987.
- 72 Kinderen agressief na ontucht. Leeuwarder Courant, 9 juni 1987.
- 73 Gevoigen ontucht niet te voorspellen. NRC Handelsblad, 11 juni 1987.
- 74 Kinderen in getuigenbank blijken heel vatbaar voor suggesties. De Volkskrant, 18 juni
1987.
- 75 Verwijten ouders Oude Pekela zijn niet terecht. NRC Handelsblad 22 januari 1988.
- 76 Praten, praten: het is vreselijk belangrijk. Trouw, 23 januari 1988.
- 77 De psychiater en zijn zekerheden. Elsevier, 6 februari 1988.
- 78 Ouders Oude Pekela geven weinig nieuwe tips. De Volkskrant, 8 februari 1988.
- 79 'Kinderlokkers': Een vertekenend beeld. Trouw, 9 juli 1987.
- 80 Sexschandaal met kinderen mogelijk groter. Nieuwsblad van het Noorden. 10 juni
1987.
- 81 Seksaak groter dan gedacht. Algemeen dagblad, 10 juni 1987.
- 82 Ouders en leerkrachten moeten ontucht voorkomen. Trouw, 11 juni 1987.
- 83 Afschrift van eindrapport K. de Boer, hoofd tactische recherche rijkspolitie, 21
januari 1988.
- 84 Vloedgolf van klachten heeft geen gevolgen. Het Parool, 15 juni 1987.
- 85 Kinderporno gedaald. Het Parool, 11 juni 1987.
- 86 'Niet wachten met geven hulp in Oude Pekela. Winschoter Courant, 13 juni 1987.
- 87 'Kinderen gebruikt voor porno die pedofilie van perverse aard toont'. NRC Handels-
blad, 22 januari 1988.
- 88 'Commerciële kinderporno bestaat'. Het Parool, 10 juni 1987.
- 89 Brief van Korthals Altes aan Tom Dinnesson. 20 november 1985.
- 90 Publiek tribune: Oude Pekela. Winschoter Courant, 24 juni 1987.
- 91 Tweede rapport dokter Jonker, blz. 6.
- 92 Derde rapport dokter Jonker, blz. 12.
- 93 Inwoners Oude Pekela boos over staken van onderzoek. Trouw, 16 januari 1988.
- 94 Ouders eisen uitleg van officier. Winschoter Courant, 23 mei 1987.
- 95 Officier van Justitie blijft bij verklaring. Nieuwsblad van het Noorden, 25 mei 1987.
- 96 Van daders geen spoor, NRC Handelsblad. 30 januari 1988.
- 97 Eerste rapport dokter Jonker, blz. 7 & 10.
- 98 Tweede rapport dokter Jonker, blz. 5.
- 99 Dreigementen van de ouders spelen geen rol'. Winschoter Courant, 3 augustus 1987.
- 100 Justitie zet onderzoek voort naar ontucht met kinderen Oude Pekela. De Volkskrant,
4 augustus 1987.
- 101 Derde rapport dokter Jonker, bijlage 3.
- 102 Derde rapport dokter Jonker, blz. 7.
- 103 Elk spoor ontbreekt in zaak Oude Pekela. Nieuwsblad van het Noorden. 9 juli 1987.
- 104 Ouders in Oude Pekela nog steeds ongerust en boos op justitie. Trouw, 9 december
1987.
- 105 Derde rapport dokter Jonker, blz. 6 & 7.
- 106 Daders ontuchtzaak worden niet gepakt. Nieuwsblad van het Noorden, 9 december
1987.
- 107 Brief van burgemeester Smidt aan de auteur, 28 februari 1989.
- 108 Geen strafvervolgning in ontuchtzaak Oude Pekela verwacht. De Volkskrant, 9
december 1987.
- 109 Explosieve sfeer in Oude Pekela. Nieuwsblad van het Noorden, 12 januari 1988.
- 110 Actiegroep niet bekend bij politie. Winschoter Courant, 12 januari 1988.
- 111 Officier: Onderzoek gaat door tot laatste druppel. Winschoter Courant, 12 januari
1988.
- 112 Vader en zoon aangehouden in ontucht-affaire. Nieuwsblad van het Noorden. 13
januari 1988.
- 113 Waarom zoveel mensen op zaak Heijn; Hebben wij dan geen rechten?' Nieuwsblad
van het Noorden, 14 januari 1988.

- 114 Hoofdofficier wil stoppen met onderzoek 'Pekela-zaak'. Nieuwsblad van het Noorden, 14 januari 1988.
- 115 Justitie stopt met onderzoek kindersexaffaire. Nieuwsblad van het Noorden, 15 januari 1988.
- 116 Oude Pekela onthutst na vrijlaten verdachten. Winschoter Courant, 15 januari 1988.
- 117 Publiciteit nu wapen van ouders. Winschoter Courant, 18 januari 1988.
- 118 'Meer dan 70 kinderen bij sex-affaire'. Nieuwsblad van het Noorden, 16 januari 1988.
- 119 'Stoppen onderzoek Oude Pekela is slecht voor rechtsgevoel'. Leeuwarder Courant, 18 januari 1988.
- 120 'Justitie heeft in deze zaak geen overzicht'. Nieuwsblad van het Noorden, 18 januari 1988.
- 121 Onderzoek op laag pitje verder. Winschoter Courant, 20 januari 1988.
- 122 Psychiater twijfelt aan ontucht met kinderen. NRC Handelsblad 16 januari 1988.
- 123 Opnieuw twijfel over omvang van schandaal in Oude Pekela. Winschoter Courant, 18 januari 1988.
- 124 Psychiater vermoedt seks met kinderen Oude Pekela. NRC Handelsblad, 19 januari 1988.
- 125 Op de korrel. De Nieuwsbode, 20 januari 1988.
- 126 Afschrift van toespraak mr. Blok. 21 januari 1988.
- 127 'De maatschappij is ziek, maar niemand heeft het geneesmiddel'. Nieuwsblad van het Noorden, 22 januari 1988.
- 128 Ouders Oude Pekela eisen onderzoek naar werk politie en justitie. NRC Handelsblad, 22 januari 1988.
- 129 'De grootste clown zit bij justitie'. De Volkskrant, 23 januari 1988.
- 130 Mik zocht met een spelletje naar de waarheid in Oude Pekela. Universiteitskrant Groningen, 28 januari 1988.
- 131 De sjamaan van het noorden. Haagse Post, 6 februari 1988.
- 132 Roethof beticht psychiater Mik van moralisme. De Volkskrant, 1 februari 1988.
- 133 'Waarheid en fictie botsen na ontucht met kind'. NRC Handelsblad, 4 februari 1988.
- 134 Geloofskwestie onder professoren. Trouw, 5 februari 1988.
- 135 Oude Pekela en de clowns. Friesch Dagblad, 30 januari 1988.
- 136 Hoogeraar: 'Korthals Altes moet niet naar Oude Pekela gaan'. NRC Handelsblad, 3 februari 1988.
- 137 'Waarom moet minister naar Oude Pekela?' Trouw, 3 februari 1988.
- 138 Korthals Altes rekent op herstel medewerking ouders Oude Pekela. De Volkskrant, 5 februari 1988.
- 139 Minister sust Oude Pekela. Trouw, 5 februari 1988.
- 140 Korthals Altes bespoedigt nazorg in Oude Pekela. De Volkskrant, 6 februari 1988.
- 141 Het verstand vertroebeld. Het Parool, 5 februari 1988.
- 142 Ietsje in Mie's bil. Haagse Post, 28 mei 1988.
- 143 Oude Pekela is bittere ervaring rijker. NRC Handelsblad, 18 oktober 1988.
- 144 Pekelders boos over uitdelen folders. Nieuwsblad van het Noorden, 13 juni 1987.
- 145 Oude Pekela is overal. De Tijd, 25 maart 1988.
- 146 'Het stopt niet bij Oude Pekela'. Brabants Dagblad, 2 mei 1988.
- 147 In Oude Pekela: Actie ex-directeur EO tegen kinderporno. Nieuwsblad van het Noorden, 24 juni 1978.
- 148 Oude Pekela weer rustig, maar het borrelt nog steeds. Winschoter Courant, 26 juni 1987.

- 149 Verbranden van porno verboden in Veenendaal. Winschoter Courant, 3 juli 1987.
- 150 Brief van burgemeester Smidt aan de auteur, 28 februari 1989.
- 151 Bergen op Zoom in ban kinderpornozaak. Nieuwsblad van het Noorden, 19 oktober 1988.
- 152 Jongen verdacht van ontucht met 21 jonge kinderen. De Volkskrant, 17 november 1988.
- 153 'Achteraf begrijp je ineens een heleboel dingen'. Vrije Volk, 17 november 1988.
- 154 'Wat moet je doen?' Gooi en Eemlander, 17 november 1988.
- 155 'Ouders van slachtoffers moeten rechtssysteem proberen te aanvaarden.' Vrije Volk, 18 november 1988.
- 156 Verdachte van ontucht ontvoerd en mishandeld. De Volkskrant, 24 september 1988.
- 180 Interview met de auteur (zie bijlage 1).

LITERATUUR

- Beach, F. A. (1976) *Human sexuality in four perspectives*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Bernard, F., Brongersma, E., Haagsma, I., Semgers, W. J., en Van Eten, P. (1972) *Sex met kinderen*. NVSH Den Haag.
- Boszormenyi-Nagy, I., and Spark, G. M. (1973) *Invisible loyalties*. Harper and Row, New York.
- Cohen, S. (1972) *Folk devils and moral panics*. Paladin, Londen.
- Constantine, L. L. and Martinson, F. M. (1981) *Children and sex: New findings, new perspectives*. Little Brown & Co., Boston.
- Cook, M. and Howells, K. (1981) *Adult sexual interest in children*. Academic Press, London.
- Crowdson, J. (1988) *Betrayed by silence*. Little Brown, Boston.
- Draijer, N. (1988) *Een lege plek in mijn geheugen: Seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Uitgave Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Den Haag.
- Draijer, N. (1988) 'Seksueel misbruik: één van de zoveel?' Maandblad voor de geestelijke volksgezondheid, Nov. 1296-7.
- Eberie P. and Eberie S. (1986) *The politics of child abuse*. Lyte Stuart, Secaucus.
- Elsen, C. (in voorbereiding) In: *De politiek van zedenangst*. Eds. Rossen, B. en Schuijjer J.
- Ford, C. S. and Beach, F. A. (1951) *Patterns of sexual behavior*. Harper & Row, New York.
- Friedson, E. (1970) *The profession of medicine: The study of the sociology of applied knowledge*. Dood, Mead & Co., New York.
- Gianotten, W.L. (1988) *Jongens als slachtoffer van seksueel misbruik*. Maandblad voor de geestelijke volksgezondheid, Nov. 1179-96.
- Hebditch, D. and Anning, N. (1988) *Porn gold: Inside the pornography business*. Faber and Faber, London-Boston.
- Hechler, D. (1988) *The Battle and the Backlash*. Lexington Books, Lexington, Mass.
- Johnson, T. C. (1988) Child perpetrators - Children who molest other children: Preliminary findings. *Child abuse and neglect*, 12, 219-29.
- Kagan, J. (1984) *The nature of the child*. Basic Books, New York.
- Kellogg (1888) Plain facts for old and young, embracing the natural history and hygiene of organic life. Geciteerd in: Money, J. (1985) *The destroying angel*. Prometheus books, Buffalo, New York.
- Malinowski, B. (1929) *The sexual life of savages*. Routledge and Kegan Paul, London.
- McIver, W., Wakefield, H., en Underwager, R. (1989) 'Seksueel misbruik van poppen'. *Psychologie*, 2 (89), 16-20.
- Mohr, J. W. (1981) Age structures in pedophilia. In: *Adult sexual interest in children*. Eds. Cook, M., and Howells, K. Academic Press, New York.
- Money, J. (1985) *The destroying angel*. Prometheus books, Buffalo, New York.
- Okami, P. (1988) *Child sexual abuse: A critical evaluation of new perspectives*. Presented at the annual meeting of the Society for the Scientific Study of Sex, November 10-13, 1988, San Francisco, CA.
- Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee on Governmental Affairs United States Senate (1984) *Child pornography and pedophilia: Hearings part one*. U.S. Government Printing Office, Washington.
- Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee on Governmental Affairs United States Senate (1985) *Child pornography and pedophilia: Hearings part two*. U.S. Government Printing Office, Washington.
- Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee on Governmental Affairs United States Senate (1986) *Child pornography and pedophilia: Final report*. U.S. Government Printing Office, Washington.
- Popper, K. R. (1959) *Logic of scientific discovery*. Hutchinson, London.
- Popper, K. R. (1971) *Objective knowledge: An evolutionary approach*. Oxford, Oxford.
- Rossen, B. (1989) Zedenangst in Oude Pekela. *Psychologie*, 1 (89), 10-15.
- Rossen, B. en Schuijjer, J. *De politiek van zedenangst*. (in voorbereiding)
- Sandfort, T. (1981) *Het seksuele aspect van pedofiele relaties: Evaringen van jongens*. Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht.
- Sandfort, T. (1986) *Jongens over vriendschap en seks met mannen*. Sua, Amsterdam.
- Sandfort, T. (1988) *Het belang van de ervaring*. Homostudies, Utrecht.
- Schneider, P. (1987) Lost Innocents: The myth of missing children. *Harpers magazine*, February, 47-53.
- Schultz L.G. (1986) One hundred cases of wrongfully charged child sexual abuse: A survey and recommendations. *Child Abuse and Neglect*, 10, 47-53.
- Sergent, B. (1984) *L'Homosexualité dans la mythologie grecque*. Payot, Paris.
- Smelser, N. J. (1963) *Theory of collective behavior*. Free Press of Glencoe, New York.
- Stanley, L. (in voorbereiding) In: *De politiek van zedenangst*. Eds. Rossen, B. en Schuijjer, J.
- Summit, R. C. (1983) The child sexual abuse accommodation syndrome. *Child Abuse and Neglect* 7(2), 177-93.
- Tabbers, G. (in voorbereiding) In: *De politiek van zedenangst*. Eds. Rossen, B. en Schuijjer J.
- Tielman, R. (1982) *Homosexualiteit in Nederland*. Boom, Meppel.
- Tyler, A. H., and Brassard, M. R. (1984) Abuse in the investigation and treatment of intrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 8, 47-53.
- Wakefield, H., and Underwager, R. (1988) *Accusations of child sexual abuse*. Charles C. Thomas, Springfield, Illinois.

----- end of text -----

This publication is made available in the context of the history of social work project.

See www.historyofsocialwork.org

It is our aim to respect authors' and publishers' copyright. Should you feel we violated those, please do get in touch with us.

Deze publicatie wordt beschikbaar gesteld in het kader van de canon sociaal werk.

Zie www.canonsociaalwerk.eu

Het is onze wens de rechten van auteurs en uitgevers te respecten. Mocht je denken dat we daarin iets fout doen, gelieve ons dan te contacteren.

----- einde van de tekst -----